ZNANSTVENA DJELA

ZA

OPĆU NAOBRAZBU

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNIGA IV.

NAŠA NARODNA EPIKA.

NAPISAO

DR. T. MARETIĆ,

PRAVI ČLAN JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE.

U ZAGREBU.

ŠTAMPA DIONIČKE TISKARE.

1909.

McGill University Libraries
PG 1410 M3
Na sa narodna epika.
3 000 796 682 0

Slavonic

PG
Na

XIII/152 + 0 1400 (2)

PG
Na

ZNANSTVENA DJELA

ZA

OPĆU NAOBRAZBU

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA IV.

NAŠA NARODNA EPIKA.

PG1410 M3 McLennan
Maretic, T.
Nasa narodna epika
[redacted]71895007

U ZAGREBU.
ŠTAMPA DIONIČKE TISKARE.
1909.

NAŠA
NARODNA EPIKA.

NAPISAO

DR. T. MARETIĆ,

PRAVI ČLAN JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

U ZAGREBU 1909.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE)

(ĐURO TRPINAC).

PG
Na

Predgovor.

Bit će skoro 100 godina, kako je Vuk sa svojom „malom prostonarodnom slavenosrbskom pjesnaricom“ (u Beču 1814.) započeo izdavati naše narodne junačke pjesme (u toj ih je knjizi samo nekoliko, druge su ženske). Od toga vremena pa do danas izdano je na svijet i od samoga Vuka i od mnogih drugih književnika toliko mnoštvo toga narodnog blaga, da već nemamo nade, da bi se još našlo u narodu junačkijeh pjesama, koje bi značile kakav dobitak prema onome, što je dosad štampano. Za proučavanje naše narodne epike imamo dakle već golemo i gotovo nepregledno obilje građe. Dosad je već dosta pisaca ogledalo svoju snagu i na tom polju, ali štogod su napisali, sve su to monografije, koje obrađuju samo pojedine dijelove toga područja, što s drugijem riječma znači, da do danas još nije bilo književne radnje, koja bi našu narodnu epiku obuhvatala u cjelini, ako ne sa sviju, a ono bar s više različnih strana. Pokus takove radnje izdajem ja evo s ovom knigom na svijet. Budući da je ovo po svojoj izvedbi prva knjiga, zato mora u njoj biti nedostataka, kako ih ima gotovo u svakoj knjizi, koja je u svojoj struci prva po vremenu. Nedostatke ove knjige ja i sam na mnogo mjesta dobro osjećam; ali držim, da će ona, kakva je, takva je, podmirivati neku potrebu u našoj književnosti sve dotle, dok ne napiše tko bolju i potpuniju knjigu. Kad takva savršenija knjiga izide na svijet, ja ću joj se, makar od koga bila, iskreno radovati i ne ću žaliti, ako se pored nje ova moja zaboravi.

Možda će gdjekoji čitatelj prigovarati, što premalo promatram naše narodne pjesme s estetičke strane, a ni malo ih ne promatram s etičke i s mitologičke. Na to prigovaranje odgovaram sasvijem ukratko: Nema sumnje, da bi vrijedno bilo opširno govoriti o pjesničkoj vrijednosti narodne naše epike, ali u taj lijepi i zamamljivi posao ja nijesam htio ulaziti, jer bih poradi same naravi njegove morao previše analizirati pojedine, dobre i rđave, pjesme, otkle bi malo koristi i dobitka bilo za cjelinu epske naše poezije,

524023

jer bi konačni rezultat bio onaj, koji je izrečen na str. 2—4., t. j. da ima mnogo više slabih pjesama negoli dobrih, a do toga se rezultata lako dolazi i bez opširne i duboke analize pojedinijeh pjesama. Što ja narodne naše pjesme ne promatram s etičke strane, t. j. što ne gledam, koliko je narod u ńima pokazao svoje nazore o vrlini i zloći, to je zato, jer držim, da se u tom pogledu ne bi moglo naći u našim junačkim pjesmama ništa, što bi bilo karakteristično za naš narod. Ne smijemo biti naivni i romantični te držati, da su Hrvati i Srbi bolji i plemenitiji od drugijeh naroda, jer naš narod niti je bolji niti je gori, nego je u glavnome onakav, kao što su i drugi narodi. Ako se u našim narodnim pjesmama slavi i nagrađuje na pr. vjernost, pravičnost i druge vrline, to ćemo isto naći i u poeziji drugijeh naroda, kao što ćemo naći, da i drugi narodi u svojim pjesmama osuđuju na pr. izdaju, nasilje i druga zla djela onako, kako osuđuje i naš narod. Što se napokon tiče mitologije, o kojoj nigdje ništa nema u mojoj knjizi, imam reći, da ja u našoj narodnoj epici nijesam našao ni malo podataka za kakvu mitologiju, a potpuno sam uvjeren, da ih i nitko drugi ne će naći, tko u narodnijem pjesmama samo ono traži i nalazi, što u ńima jest, a ne ono, čega u ńima nema. Tko u ńima nalazi mitologičke građe, taj ju je sam silom i fantazijom u ńih unio, pa takvi mu onda moraju biti i rezultati, t. j. siloviti i fantastični. Za takav posao, koji je bez ikakve realne osnove, nemam ja ni smisla ni volje.

U ovoj se knjizi narodne naše pjesme mnogo porede s ruskim (upravo velikoruskim) narodnim epskim pjesmama („bylinama“) i s Homerom. Nijesam to činio zato, što bih mislio, da je išta iz „bylina“ i iz Homera prodrlo u našu narodnu poeziju (vidi na str. 8. i 28.), nego zato, da bi se vidjelo, kako epsko raspoloženje prostonarodnijeh pjevača, makar gdje bili, makar kad živjeli i makar kojim jezikom govorili, donosi samo sobom mnogo zajedničkijeh crta. „Byline“ i Homera držao sam za najzgodnije u mome rečenom poslu, jer su to prostonarodni proizvodi, kao što su i naše narodne junačke pjesme: u potpunoj mjeri vrijedi to za „byline“, a Ilijada i Odiseja ako i jesu prošle kroz umjetne pjesničke ruke, dok su do nas došle onakove, kakove su, ali je opet u ńima ostalo toliko obilje prave prostonarodne epike, da se rad umjetnijeh pjesnika u ńima slabo i opaža. Što ima po Evropi iz starine spomenika epske poezije (kao što je na pr. u Nijemaca „Nibelungenlied“, u Francuza „Chansons de geste“), to su, istina, narodna ili nacionalna djela, ali nijesu prostonarodna, kao što su naše junačke pjesme, pa zato i nijesu zgodna za poređeńe s ovima.

Poredeći Homera i „byline“ s našom narodnom epikom nijesam isticao samo sličnosti, nego i razlike, jer su razlike u ovakom poslu isto tako poučne i zanimlive kao i sličnosti.

Budući da je ova knjiga pisana za široku obrazovanu publiku, držao sam, da će dobro biti citate iz Homera i iz „bylina“ donositi u prijevodu, a ne u originalu.

* * *

A sad da navedem knjige, koje se u ovome djelu češće citiraju (ponajviše skraćeno):

a) narodne pjesme.

Чубро Чојковић (pseudonim za: *Simo Milutinović*), Пѣванніа черногорска и херцеговачка. У Лайпцигу 1837.

Вук Стеф. Караџић, Српске народне пјесме. Књига прва, у којој су различне женске пјесме, у Бечу 1841.; — књига друга, у којој су пјесме јуначке најстарије, у Бечу 1845.; — књига трећа, у којој су пјесме јуначке средњијех времена, у Бечу 1846.; — књига четврта, у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу, у Бечу 1862.; — књига шеста, у којој су пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, Биоград 1899.; — књига седма, у којој су пјесме јуначке средњијех времена, Биоград 1900.; — књига осма, у којој су пјесме јуначке о војевању за слободу и о војевању Црногораца, Биоград 1900

Ivan Frano Jukić i *Ljubomir Hercegovac* (fra *Gr. Martić*), Narodne pjesme bosanske i hercegovačke. U Osijeku 1858.

Vijenac uzdarja narodnoga o. Andriji Kačić-Miošiću na stoljetni dan preminuća. U Zadru 1861.

Luka Marjanović, Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju u gorńoj hrvatskoj Krajini i u Turskoj Hrvatskoj. U Zagrebu 1864.

Вила, лист за забаву, књижевност и науку, година друга, уредио и издао Стојан Новаковић, у Београду 1866.; — година трећа, у Београду 1867. (te dvije godine ima u „Vili“ nekoliko junačkih nar. pjesama).

Благоје Стојадиновић, Српске народне песме (епске) I. II. У Београду 1869.

Богољуб Петрановић, Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине, епске пјесме старијег времена. У Биограду 1867.

*

(ovo je upravo *druga* kńiga, ali na natpisu kńizi nije to zabiļeženo: prva kńiga, u kojoj su ženske pjesme, od istoga izdavača izišla je u Sarajevu 1867.), — књига трећа, јуначке пјесме старијег времена. У Биограду 1870.

В. Богишић, Народне пјесме из старијих, највише приморских записа. Биоград 1878.

Владимир Красић, Српске народне пјесме старијег и новијег времена. Панчево 1880.

Kosta Hörmann, Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini, kńiga prva, Sarajevo 1888.; — kńiga druga, Sarajevo 1889.

Matica hrvatska, Hrvatske narodne pjesme, skupila i izdala Matica hrvatska. Junačke pjesme, kńiga prva, Zagreb 1896.; — junačke pjesme, kńiga druga, Zagreb 1897.; — junačke pjesme (muhamedovske), kńiga treća, Zagreb 1898.; — junačke pjesme (muhamedovske), kńiga četvrta, Zagreb 1899.

b) druge kńige:

Mavro Orbini, Il regno degli Slavi. In Pesaro 1601.

Jakov P. Lukarević („Luccari"), Copioso ristretto degli annali di Rausa. In Venetia 1605.

Andrija Kačić, a) Razgovor ugodni naroda slovinskoga. U Mleci na 1759.

b) Korabļica pisma svetoga i svih vikovah svita događajih poglavitih. U Mlecih 1760.

John Dunlop, Geschichte der Prosadichtungen. Deutsch von F. Liebrecht. Berlin 1851.

Pavel Josef Šafařík, Okázky občanského písemnictví .... krátké letopisy srbské. V Praze 1851.

А. F. Hilferding („Гильфердингъ"), a) Босния, Герцеговина и Старая Сербія. С. Петербургъ 1859. (II. izd. 1873. u sabranim djelima Hilferdingovim, Собраніе сочиненій, III.).

b) Онежскія былины. С. Петербургъ 1873.

Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских. I. II. у Биограду 1863., — III. у Биограду 1864.

Felix Liebrecht, Zur Volkskunde, alte und neue Aufsätze. Heilbronn 1879.

Timofej Florinski, Южные Славяне и Византія во второй четверти XIV. вѣка. I. II. С. Петербургъ 1882.

Sbornik, Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности имп. академіи наукъ, томъ 36 (tu je radńa A. N. Veselovskoga

Южнорусскія былины). С. Петербургъ 1885., — томъ 40 і 44 (tu je radńa istoga pisca Изъ исторіи романа и повѣсти). С. Петербургъ 1886. і 1888.

Иларијон Руварац, О кнезу Лазару. У Новоме Саду 1887.

M. Halanski (Халанскій), Южнославянскія сказанія о Кралевичѣ Маркѣ. Варшава. I. 1893., II. 1894., III. 1895. Preštampano iz „Ruskoga filologičeskoga vjestnika“ 1892—1895. (O toj velikoj i zaslužnoj radńi napisao sam ja g. 1897. opširnu obznanu u *132.* knizi „Rada jugosl. akademije“).

Стојан Новаковић, Срби и Турци XIV. и XV. века. Београд 1893. (štampano kao XXXIII. knńiga Čupićeve „Zadužbine“).

Dr. J. Máchal, O bohatýrském epose slovanském. Část první. V Praze 1894.

Хомерова Одисеја, превео Т. Маретић. У Биограду 1904.

Хомерова Илијада, превео Т. Маретић. У Биограду 1905.

Druge knńige, koje su samo gdjegdje upotrebļene, citiraju se tako, da čitateļ može lako znati, koje su.

Sadržaj.

Strana

Predgovor . . . . . I.

Prva glava: Pristup 1

Druga glava: Tehnika i uopće način prikazivaña 36

Treća glava: Istorička lica 109

Četvrta glava: Internacionalni motivi 191

Peta glava: Različne crtice 237

Popravci.

Na str. 6. u retku 10—12 ozgo riječi „i to samo .... narodne poezije“ neka se izostave. — Na str. 96. u 10. retku ozdo mjesto „reflektiva“ ima biti „reflektira“. — Na str. 133. u 8. retku ozgo „Ima“ treba popraviti u „Imao“. — Na str. 134. u 3. retku ozgo iza riječi „znamo“ neka se umetne: „sa str. 122.“. — Na str. 181. u 5. retku ozdo mjesto „ńega“ ima biti „te ga“. — Na str. 183. (između „Todora od Zadra“ i „Toplice Milana“) nijesam o hajduku Mijatu Tomiću, kojega često spominu nar. pjesme „sredńijeh vremena“, ništa napisao zato, jer ne znam ništa o ńemu iz vjerodostojnih istoričkih izvora. Ono, što je o ńemu zabiļeženo u „Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena“ IV., str. 275—276., očevidno je uzeto samo iz narodnoga pričańa i pjevańa; iz te se biļeške ne razabira, ni kad je Mijat Tomić živio. — Na str. 251. u 5. retku ozgo u riječi v i l a m a otpalo je *v*.

I.

Pristup.

Odavno su već prošla vremena, kad su se učeni ļudi po Evropi oduševļavali za naše narodne pjesme, pisali o ńima zanosne članke i prevodili ih. A i obrazovani Hrvati i Srbi danas mnogo mańe mare za narodnu poeziju nego li nekad; i kod ńih je nestalo oduševļeńa (koje je dakako ponajviše bilo naivno i površno), te je čitańe — a da ne govorim o proučavańu — naših narodnih pjesama prepušteno nekolicini knńiževnika. Tko još osim tijeh knńiževnika čita narodne pjesme, pročita ih nekoliko na brzu ruku te ih se brzo zasiti i prestane ih čitati. Tome pojavu po Evropi i kod nas ja se ne čudim i zbog ńega ne prekoravam nikoga, jer ga mogu protumačiti, a po tome i ispričati.

Što je Vuk sa svojim izdańima narodnijeh pjesama u prvijem decenijima XIX. vijeka našao u Evropi (osobito u Ńemačkoj) onoliko simpatičnoga odziva, to je svakome onome potpuno jasno, tko zna, da je to bilo vrijeme romantike, t. j. opozicije protiv dotadašńega pseudoklasicizma, koji je ļudma omrznuo, te su s ushitom čitali, hvalili i slavili svaku poeziju, makar je u kojega naroda našli, koja je romantičkom ńihovu ukusu godila, t. j. koja je bila originalna i svježa, a osobito čista od pseudoklasicizma. Otud je izišlo veliko oduševļeńe za Shakespeara, koje se tada započelo, i za Ossiana; pa u tome istom raspoloženu tadašńe obrazovane publike evropske vaļa tražiti i uzrok oduševļeńa za našu narodnu poeziju. Kad je toga raspoloženа nestalo, t. j. kad je vrijeme romantike prestalo, onda je u Evropi pomalo nestalo simpatije i smisla za naše narodne pjesme. Osim ondašńega duha vremena treba još uzeti na um, da je Vuk bio tako sretan te je u prvome odsjeku svoga izdavačkoga rada (t. j. od g. 1814—1833.) oko narodnijeh pjesama mogao na svijet iznijeti ponajļepše plodove narodne naše vile. Da su one pjesme Vukove bile onako slabe, kao što su ponajviše pjesme onijeh sabirača, koji su poslije ńega izdavali narodnu poeziju, jamačno bi odziv obrazovane Evrope bio mnogo mańi, a možda bi ostale i neopažene.

Što je interes za narodnu poeziju i među našijem ljudma vrlo popustio, tome treba uzrok tražiti u samijem pjesmama. Kad u narodu našemu ne bi bilo više pjesama, nego li je ono, što ih je Vuk izdao na svijet, za cijelo bi se one i danas dosta čitale i cijenile, jer četiri knige Vukove ne bi prijateljima prostonarodne književnosti zadavale toliko muke, da je ne bi mogli svladati. I u te četiri knige ima koješta, što i prijatelje narodne poezije odbija. Ovamo osobito ide — da ništa drugo ne spomińem — velika ńena monotonija, koja stoji 1. u tome, što često o istom predmetu imaju po dvije pjesme ili po više ńih s neznatnijem razlikama (to su t. zv. varijante), a 2. u tome, što u svakoj pjesmi ima sad više, sad maňe stihova ili čitavijeh mjesta, koja se nalaze i u vrlo mnogim drugim pjesmama (to je ono, što su stari Grci zvali „koinoi tópoi“, a Rimljani „loci communes“, t. j. zajednička, općena mjesta).[1] Mnogi čitatelji ne mogu monotoniji ni tih četiriju knjiga Vukovih odoljeti, a kamo li da odole monotoniji mnogih onih knjiga narodnih pjesama, što ih kao pravi „embarras de richesse“ imamo pored Vukova zbornika! K tome još treba uzeti na um, da narodnih pjesama ima mnogo više slabih i bez ikakve vrijednosti, nego što ima dobrih i vrijednih za čitańe. Neki zbornici narodnih naših pjesama tako su rđavi, da ne bi nikakve štete bilo, da nijesu nikad izišli na svijet; takovi su zbornici: N. Begovića (1885.), V. Krasića (1880.), S. Mažuranića (1876.), B. Mušickoga (1875.), G. Nikolića (1888.). Izdavači opet drugijeh zbornika bili bi dobro učinili, da su izdali samo polovinu ili trećinu ili četvrtinu od onoga, što su doista izdali, t. j. samo ono, što ima neku ili pjesničku ili stvarnu vrijednost; takovi su zbornici na pr. S. Milutinovića, F. Jukića, L. Marjanovića, B. Petranovića, B. Stojadinovića, K. Hörmanna, pa i zbornik „matice hrvatske“; ovo vrijedi i za pjesme štampane u „Vijencu“. Kod tolikoga obilja zbornika narodne poezije i kod tolike množine slabijeh pjesama tko pravedan može tražiti u današńe vrijeme, da obrazovana publika čita i proučava narodnu poeziju s onijem marom i voljom, kako čita gdjekoje omiljele umjetne pisce!

* * *

S ovijem, što sam dosad rekao, mislim, da sam razložio, kako je sasvijem prirodno došlo do današńega slaboga ili nikakvog interesa za

[1] Mnoge varijante i silni „loci communes“ idu u osobine svake narodne epike; ńih ima na pretek i u bugarskoj i u ruskoj narodnoj epici (u ovoj drugoj još i više nego u našoj).

narodnu našu poeziju i u nas i u stranom svijetu. A sada želim još štogod reći o vrijednosti pjesničkoj i stvarnoj naših narodnih junačkih pjesama (dosad sam govorio o narodnim našim pjesmama uopće, dakle i o ženskima i o junačkima, a odsad ću govoriti samo o junačkima). — Rekao sam, da ima mnogo više loših nego dobrih pjesama. To je moje potpuno uvjerenje, do kojega sam došao čitajući i proučavajući veliku većinu narodnih naših pjesama dosad na svijet izdanih. Ali u drugu ruku ja isto tako držim, da bi samo čovjek, koji nema nikakvoga smisla za epsku poeziju, mogao reći, da u narodu našem uopće i nema junačkijeh pjesama, koje bi vrijedno bilo čitati, da su sve više ili manje proste i bez ukusa, ispjevane za seljake i čobane od seljaka i čobana. Čovjek, u kojega ima smisla za prirodnost u poeziji i za narodnu epiku, jamačno će veliku pjesničku vrijednost priznavati nekim našim junačkim pjesmama, kakove su na pr. u Vuka II. kń. br. 5. (Bog nikom dužan ne ostaje), 25. (Ženidba kralja Vukašina), 26. (Zidanje Skadra), 29. (Ženidba Dušanova), 34. (Uroš i Mrljavčevići), 44. (Banović Strahinja), 56. (Ženidba Marka Kraljevića), 67. (Marko Kraljević i Musa kesegija), 68. (Marko Kraljević i Đemo Brđanin), 74. (Smrt Marka Kraljevića), 89. (Ženidba Maksima Crnojevića), 94. (Ženidba Todora Jakšića), — III. kń., br. 2. (Novak i Radivoj prodaju Gruicu), 21. (Ženidba Stojana Jankovića), 22. (Opet ženidba Stojana Jankovića), 25. (Ropstvo Jankovića Stojana), 28. (Kunina Zlatija), 40. (Zlatija starca Ćeivana), 54. (Vuk Jerinić i Zukan barjaktar), 56. (Ivo Senković i aga od Ribnika), 72. (Sestra Đurković-serdara), 78. (Ženidba Milića barjaktara), 80. (Hasanaginica), — IV. kń. br. 24. (Početak bune protiv dahija), — u Jukića br. 6. (Izgubio Jugovića), — u „Vijencu“ pjesme na str. 49—53. (Tomić Mihovil odmeće se u hajduke), str. 54—62. (Sorguč Omer izbavlja sužńa iz galije Janoklije bana), str. 62—69. (Smrt Ameta Babametovića i osveta), str. 70—79. (Beg Filipović i ńegova sestra), — u Hörmanna kń. I. br. 6. (Svatovsko groblje na Koritima). Ovo su samo primjeri lijepih i dotjeranih pjesama, koje bi služile na čast svakoj narodnoj književnosti na svijetu. Tko bi i za te pjesme rekao da ih nije vrijedno čitati, ja bih ga podsjetio, da su sva ljudska umjetnička djela relativne vrijednosti; što jedni do nebesa dižu, tome drugi ni mukaet nijesu. Koliko je već nepovoljnih mnijeńa rečeno o mnogim velikanima svjetske književnosti! Nedavno je Tolstoj svu vrijednost porekao Shakespearu, kojega toliki ljudi obožavaju. Ja nijesam ovdje htio izbrojiti sve lijepe i dotjerane junačke naše pjesme, što se nalaze po različnijem zbornicima,

*

jer mi to nije ni svrha; ali držim, kad bi tko objektivno htio sastaviti iz svih dosad štampanih zbornika popis junačkih pjesama, koje u pjesničkoj vrijednosti ne zaostaju iza onijeh, što sam ih ja sada za primjer naveo, da bi taj popis obuhvatao najviše oko 100 pjesama, pa kad bi se te tako nađene pjesme u jednoj knizi štampale, ne bi ta knjiga po svoj prilici bila veća od II. knjige Vukove (1845.), a to je od prilike dvanaesti dio svih junačkih narodnih pjesama, što su dosad na svijet izdane ili u odjelitijem zbornicima ili u različnim drugim knjigama (kao što su na pr. časopisi).

Osim dobrih i dotjeranih pjesama ima i takovih, koje su po svojoj pjesničkoj vrijednosti srednje ruke ili koje samo za istraživača narodne epike imaju vrijednost bilo poradi svoga sadržaja, bilo poradi koje osobite crte u njima. Kad bi tko takove pjesme htio sabrati i zajedno štampati, ne mislim, da bi izišle više od tri knjige, onakove, kao što je pomenuta II. knjiga Vukova. — Iz svega ovoga izlazi dakle, da je jedva jedna trećina od svih dosad štampanih junačkih naših pjesama vrijedna i dostojna, da se čita i proučava; a ostale su dvije trećine složene od kojekakvoga krpeža iz boljijeh pjesama, bez pjesničkoga su poleta, bez zanimljivosti, a često i bez smisla; one su sa svojom množinom dokaz, kako u narodu ima mnogo više loših pjesama nego dobrih. Ne smijem premučati, da će istraživač narodne epike i u toj gomili rđavijeh pjesama katkad naći po koje zrnce, koje će mu dobro doći u njegovu poslu. Kad bi se i takve pjesme sabrale, ne mislim, da bi ih bilo više od dvije knjige; i tako bi još ostajala dobra polovina pjesama, kojih nije trebalo štampati.

Najmanje dobrijeh ili bar srednje ruke pjesama nalazi se među onima, koje opijevaju ljude i događaje XIX. vijeka, što su, kako bi Vuk rekao „pjesme junačke novijih vremena o vojevanju za slobodu“ (u natpisu IV. knjizi 1862.). One su ponajviše suviše istorične, zato u njima nema prave pjesničke snage, suhe su i dosadne. Ovo osobito vrijedi za crnogorske pjesme rečenoga kola. K tome pristupa još jedna činjenica, koja tim crnogorskim pjesmama kao narodnima još više vrijednost pobija. Valja naime znati, da mnoge od tih crnogorskih pjesama i nijesu pravo narodne, nego su ih u narodnom duhu ispjevali (upravo napisali!) književni ljudi za zabavu i oduševljenje crnogorskome narodu. U Milutinovićevoj knjizi nalazi se nekoliko bilježaka, koje to potvrđuju za pojedine pjesme, a neke su istoga nenarodnog izvora jamačno i među onima, kod kojih takve bilješke nema. Takova je bilješka i u IV. knjizi Vukovoj (1862.) za pjesme pod br. 10. i 11. U V. knjizi Vukovoj (1865.), „u kojoj su pjesme

junačke novijih vremena o vojevańu Crnogoraca", jamačno su sve književničkoga izvora; za većinu je to izrijekom i spomenuto u kazalu. Ja za cijelo držim, da su takvoga izvora i sve (ili bar gotovo sve) pjesme i u „Ogledalu srpskom" (I. izd. 1845., II. izd. 1895.). — Vrlo lako može svatko dokučiti, zašto takove književničkoga izvora pjesme za istraživača narodne epike nemaju vrijednosti.

Kad sam spomenuo nenarodne pjesme, što su na svijet izišle pod imenom narodnijeh pjesama, ne mogu ovdje prećutjeti, da ima još jedna knjiga narodnijeh pjesama, u kojoj je najveći dio nenarodan. Mislim III. knjigu B. Petranovića (1870.). U toj su knjizi 62 pjesme, i uz 52 od njih stoji naznaka, da su „ispod Jaorine", a to po bilješki u predgovoru iste knjige (str. VII.) znači, da ih je Petranović najviše zapisao od pjevača Ilije Divjanovića. O tome čovjeku, koji se rodio oko g. 1835., kaže se u predgovoru, da je bio potpuno pismen, da je svu svoju porodicu naučio čitati i pisati (str. VII. i XV.). Važne su ove riječi Petranovićeve o njemu u predgovoru (str. XIII.): „Od sviju pjevača, što sam ih ja mogo poznati skoro za sedam godina, Ilija Divjanović najdarovitiji i najpamtljiviji je pjevač. Neka mu ko samo jednom ma kakav događaj ispriča, on je odma gotov preliti ga u narodnu pjesmu onako živo i kitno, kao što drugi ne može. Tako je oštroumna pamteńa, jednom kad čuje od koga najveću narodnu pjesmu, kao 55. u ovoj zbirci, primi je vjerno kao fotografija ljudsku sliku i odma je gotov na izust kazati i otpjevati uz gusle, što drugi ne može čuvši pjesmu i više puta. Ima pjesama u mojim zbirkama, koje je on sam spjevo, te će izaći u novijoj zbirci". — Iz ovijeh se riječi vidi, da je Ilija Divjanović bio kao neki virtuoz u spjevavańu junačkijeh pjesama. Po mome uvjereńu, što sam ga stekao čitajući pjesme III. knjige Petranovićeve „ispod Jaorine" i poredeći ih s drugim bez ikakve sumńe pravim narodnim pjesmama, gotovo sve su te pjesme s kraja na kraj lični proizvod rečenoga Divjanovića, t. j. on ih nije onakovih, kako su štampane, ni od koga čuo, već ih je sam spjevao uzevši za osnovu sadržaj drugih nar. pjesama, što ih je od drugijeh pjevača čuo ili u štampanijem knjigama čitao (na pr. u II. knjizi Vukovoj), a sva je prilika, da je predmete za svoje istoričke pjesme uzimao i iz kojekakvih štampanih popularnih knjiga, u kojima se govorilo što o srpskoj istoriji. Na ovo mene navodi i sadržaj i forma pjesama „ispod Jaorine" u pomenutoj knjizi. Sadržaj im je nekako osobit i odvaja se od sadržaja u pjesmama bez sumńe narodnima: ili se govori o kojekakvim čudesnim i fantastičnim događajima, u kojima

važnu ulogu imadu vile, zmajevi, lavovi, sokoli, troglavi Arapi, — ili pjesme te silom hoće da budu istoričke, da umnože broj istoričkih narodnih pjesama, pa kazuju koješta o istoričkijem ljudma, čega u drugijem pjesmama ne nalazimo. A što se forme tijeh pjesama tiče, i ona je osobita i različna od forme drugijeh pjesama, koje su za cijelo narodne: pjesmama „ispod Jaorine“ stihovi su odveć dotjerani i glatki, obiluju za čudo lijepim srokovima, koji su u pravim narodnim pjesmama mnogo rjeđi.

To je eto uzrok, zašto ću se ja u ovoj knjizi vrlo malo služiti pjesmama „ispod Jaorine“ u III. knjizi Petranovićevoj, i to samo ondje, gdje držim, da je pored svega onoga, što sam razložio, sačuvat po koji ton iz prave narodne poezije.

Ne ću se dakako ništa obazirati ni na one crnogorske pjesme novijih vremena, koje su književničkoga izvora. Takvoga izvora nalazi se po koja pjesma i u drugijem zbornicima; Bogišić na pr. u predgovoru svoje knige na str. 2. i 139. priznaje za pjesme pod br. 58., 77., 81. da su umjetne, a ja držim, da bi to isto trebalo reći i za pjesme pod br. 57—75. i 78—80., koje mi se čine premalo narodne. — Zanimljivo je, što su gdjekoje pjesme iz Kačićeva „razgovora ugodnoga“ prešle u narod te su ih izdavači štampali među narodnima ne znajući, da su upravo Kačićeve. Tako je Kačićeva pjesma „Gorko cvili sužań Vladimire“ (u izdańu g. 1759. na str. 35.) štampana s nekijem promjenama u „Vijencu“ na str. 135—136. kao narodna, a pjesma Kačićeva „Lipe ti su rumene ružice“ (str. 59.) izišla je podosta promijeńena u zborniku mat. hrv. I. br. 59. među narodnima, samo joj je dodato još kojekakvoga krpeža iz drugih nar. pjesama o boju kosovskom. U VI. knjizi Vukovoj (1899.) pod br. 13. štampana je s malo promjena Kačićeva pjesma „Razboli se Nemańić Stipane“ (str. 48.). Lako je dokučiti, kako bi istraživač mogao pasti u grdne pogrješke, kad bi iz takvijeh pjesama izvodio kojekakve zaključke držeći ih za narodne; a to bi se moglo svakome lako dogoditi, tko dobro ne poznaje Kačića, jer su pomenute pjesme izdate kao prave narodne bez ikakve bilješke o ńihovu izvoru.

Najviše primjera u ovoj mojoj radńi ima iz Vukovijeh knjiga. Nitko neka ne misli, da ja držim, da je svaka pjesma u Vukovijem knjigama suho zlato narodne poezije; među ńima se nalazi ne samo pjesama sredńe ruke, nego podosta ih ima i slabijeh. U drugu je ruku opet istina, da će svaki nepristrani i nepomućena suda istraživač morati priznati, da ni u jednom zborniku junačkih narodnih pjesama, što ih dosad imade i jednim i drugim našim pismom štampanih,

nema tako mnogo dobrih i tako malo slabih pjesama, kao što i jednih i drugih ima u Vukovijem knjigama. Još treba ovo da dodam. Često se prema ovoj ili onoj pjesmi u Vuka nalazi varijanta u drugijem zbornicima; ponajviše su te varijante slabije od pjesama u Vuka (često su mnogo i mnogo slabije); rijetko se koja od tijeh varijanta može u pjesničkoj vrijednosti mjeriti s dotičnom pjesmom Vukovom. A vrlo su rijetki primjeri, gdje je varijanta u kojem drugom zborniku bolja od pjesme Vukove. Takva je pjesma br. 6. u Jukića („Izgibio Jugovića") prema Vukovoj pjesmi II. br. 48. („Smrt majke Jugovića") i Petranovićeva II. br. 2. prema Vukovoj II. br. 4. („Ognjena Marija u paklu"). — Još imam dodati, da pjesme Bogišićeva zbornika poradi svoje starine zaslužuju osobitu pažnju istraživača, premda i među njima dosta ima slabijeh pjesama.

* * *

Na pitanje, otkad ima junačkijeh pjesama u narodu našemu, ne može se točno odgovoriti. Tko je romantički raspoložen, reći će, da narodne epike u Hrvata i Srba ima od najstarijih vremena, da su oni početke te poezije već donijeli sa sobom iz sjeverne svoje pradomovine. On će tu svoju misao gledati da i utvrdi kojekakvim nepouzdanim i maglovitim podacima iz starijeh izvora; reći će na pr.: eno nam Dukljaninove kronike, u kojoj se pripovijedaju događaji iz najstarijih vremena naroda našega po junačkim narodnim pjesmama, koje su se u vrijeme, kad je kronika sastavljena (pod kraj XII. vijeka), po narodu pjevale, a poslije ih je nestalo i zamijenene su drugima. To je sasvijem ozbiljno o Dukljaninovoj kronici (dakako prije 42 godine) tvrdio V. Jagić u svojoj „Historiji književnosti naroda hrv. i srb." 113. i d., manje odlučno (10 godina iza toga) u „Radu jug. akad." *37.*, str. 112. Tako može govoriti danas samo romantik, ali tko s kritikom i bez fantazije čita pomenutu kroniku, ne će dobiti dojam, da je sastavljena po junačkim narodnim pjesmama, nego u najboljem slučaju po narodnom pričanju.[1] — Da su Hrvati i Srbi već prije vremena Dukljaninova imali narodne epike, to bi onda sigurno bilo, kad bi između naših junačkih nar. pjesama i između ruskih („bylina") bilo kakvoga osobitog srodstva. Onda bi se moglo

[1] To potvrđuju i riječi samoga Dukljanina u pristupu kronici: „Nitko od čitatelja neka ne misli, da sam drugo pisao osim ono, što sam od naših otaca i staraca čuo vjerodostojno pripovijedati" („veridica narratione referre"). Gdje je tu trag kakovijem pjesmama?

ovako reći: naš je narod rastavljen od ruskoga već mnogo vijekova; što ima dakle srodstva među epikom ta dva naroda, to mora potjecati iz onoga starodrevnog doba, dok su ńihovi praoci živjeli u blizini i mogli jedni na druge utjecati. Ali to se nikako ne može reći, jer se naša epika od ruske tako jako razlikuje, da o kakvom osobitom srodstvu ne može biti govora. Ono nešto zajedničkih crta, što ih među jednom i drugom epikom ima, ne odlučuje za srodnost od iskona ništa, jer su se one i u nas i u Rusa mogle razviti ili iz zajedničkih internacionalnih izvora (o kojima ćemo malo dalje govoriti) ili posve samostalnijem putem. — Što je naša nar. epika vrlo srodna s bugarskom, to u pitańu o starosti jedne i druge ne odlučuje ništa, kad se zna, da su Srbi i Bugari od pamtivijeka susjedi, te je od jednijeh k drugima moglo koješta vrlo lako prelaziti. Osim Hrvata i Srba, Bugara i Rusa nijedan drugi slavenski narod nije razvio narodne epike, dakle drugi slav. narodi otpadaju sasvijem, kad se hoće da govori o slavenskoj nar. epici.

Koliko za eksistenciju narodne naše epike vrijedi pomenuto pozivańe na Dukļanina, toliko vrijede i ostali tobožńi dokazi, koji se za to navode iz vremena prije XVI. vijeka. Ne vrijedi na pr. mnogo dokaz iz vizantinskoga pisca prve polovine XIV. vijeka Nikifora Grigore. Iz rijèčî toga pisca ne izlazi sigurno, da je u srpskom i u bugarskom narodu ńegova vremena bilo junačkijeh pjesama, jer one pjesme, koje su ńegovi pratioci Srbi i Bugari „sjetnijem napjevima“ pjevali, mogle su biti umjetne, dok ni po čemu ne možemo sigurno razabrati, da su bile narodne, a oni ļudi, koji su pjevali, da su bili pravi narodni pjevači: k tome one pjesme nijesu morale biti junačke, mogle su biti i ženske (lirske), kako sam o tome malko više rekao već u „Radu jugosl. akad.“ *132.*, str. 2. i 3. Prve sasvijem sigurne dokaze za narodnu našu epiku nalazimo tek u XVI. vijeku; jedan dokaz nam daje Slovenac Kuripešić, koji u svome ńemačkom putopisu g. 1531. veli, da narod po Hrvatskoj i po Bosni ima mnogo pjesama o nekijem junacima[1]; drugi dokaz donosi kńiga hrvatskoga pisca

[1] On veli, da se po Hrvatskoj i po Bosni mnogo pjeva o Malkošiću („Malkoschitz“) i o ńegovim vrijednim djelima, — o junačkijem djelima vjernoga sluge vojvode Radoslava Pavlovića („Pavlovitz von Radasel“), — da po Hrvatskoj ima mnogo pjesama o Kobiliću („Khobilovitz“). Vidi u članku Jagićevu u „Radu jugosl. akad.“ *37.* str. 114. — Tko bi bio vjerni sluga vojvode Radoslava Pavlovića, to se ne zna, niti je sačuvata ikakva pjesma o ńemu; a *Malkošiću* bi mogla biti uspomena sačuvata u *Stjepanu Maļkoviću*, koga spomińu muhamedovske pjesme u zborniku mat. hrv. III. br. 7., 9., 10., 24.

Hvaranina P. Hektorovića „Ribanje i ribarsko prigovaranje“ (1568.), u kojoj su štampane dvije junačke narodne pjesme. Ne može dakle biti nikakve sumńe, da je naš narod u XVI. vijeku imao junačkijeh pjesama. Ne ćemo jamačno ni malo pogriješiti, ako rečemo, da ih je imao na početku toga vijeka, jer bi bilo gotovo smiješno uzimati, da je Kuripešić baš onda svoju vijest o junačkim narodnim pjesmama zabiļežio, kad su se počele pjevati. Oko godine dakle 1500. pjevale su se za cijelo junačke pjesme po narodu našem. Moguće je, da ih je bilo i 100 i 200 i 500 ili još i više godina prije toga vremena, ali to se nikakvim sigurnim dokazom potvrditi ne može. Ja sam pred 20 godina u „Radu jugosl. akad.“ *97.*, str. 75. i d. mislio, da se početak XV. vijeka, t. j. kratko vrijeme iza kosovskoga boja (1389.) ima držati za doba, u koje je nastala naša narodna epika. To svoje slabo utvrđeno mišļeńe ublažio sam iza 7 godina u „Radu“ *132.*, str. 2—3. te rekao: „niti je dokazano niti se može dokazati, da je narod hrvatski ili srpski imao junačkijeh pjesama prije svršetka XIV. vijeka“, — dakle nijesam apsolutno osuđivao mišļeńe, da je u nas bilo narodne epike i prije svršetka XIV. vijeka, samo sam rekao, da se to ne može ničim dokazati. A sada evo još oprezuije velim: koliko su vremena prije početka XVI. vijeka Hrvati i Srbi imali junačkih narodnih pjesama, to mi ne znamo niti možemo znati, jer nemamo za to nikakvijeh dokaza. Ovu moju ovako formuliranu misao ne će za cijelo nitko moći oboriti. Držim, da će se svaki oprezan istraživač složiti sa mnom te reći, da je boļe priznati svoje neznańe nego se gubiti u slutńama i fantazijama, kojima čovjek vara i sebe i druge.

Ovo se moje razlagańe može kome čudno učiniti, tko se sjeti, da mi još i danas imamo pjesama, koje govore o ļudma XII., XIII. i XIV. vijeka, kao što su Nemańa, sv. Sava, Momčilo, Reļa, car Stjepan, kraļ Vukašin, Marko Kraļević i dr. Kako bi se dakle — reći će ovaj ili onaj čitateļ — mogle do XIX. vijeka sačuvati pjesme o tijem ļudma, da tijeh pjesama nije bilo već u staro doba, koje je bilo malo udaļeno od smrti pomenutijeh ļudi? Tko drži, da pjesme o istoričkijem ļudma moraju u narodu nastati u vrijeme, koje vrlo blizu stoji vremenu onijeh ļudi, on neka pomisli, da u narodu ima pjesama i o ļudma, koji su nekoliko vijekova živjeli prije Nemańe i sv. Save i t. d. Tako u II. knizi Vukovoj pod br. 17. imamo pjesmu, koja govori o caru Duklijanu, t. j. o rimskome caru Dioklecijanu, koji je živio u drugoj polovini III. vijeka i na početku IV.; pod br. 18. u istoj knizi Vukovoj nalazimo pjesmu o rimskome caru

Konstantinu i o majci mu Jeleni (dakle o ļudma prve polovine IV. vijeka). Hoćemo li i za te pjesme reći da su se pjevale već u IV. vijeku, u vrijeme, dok su još praoci Hrvata i Srba sjedili u svojoj sjevernoj pradomovini iza Karpata, dok su još bili tvrdi neznabošci (a pomenute pjesme imaju potpuno kršćansko obiļežje)? Iz ova dva primjera mislim, da svatko može razabrati, kako bi nesklapno bilo držati, da pjesme o istoričkijem ļudma moraju nastati u vrijeme, koje im blizu stoji. Svatko mora priznati, da su pjesme o pomenuta dva rimska cara nastale nekoliko vijekova poslije ńihove smrti; zašto se dakle ne bi dopustilo, da su i pjesme o sv. Savi, o Momčilu i t. d. mogle nastati tri ili četiri vijeka poslije ńihove smrti? Kao što je narod mogao mnogo vremena nevezanijem govorom pričati priče o Dioklecijanu i o Konstantinu, tako je isto mogao poslije vremena sv. Save, Momčila i t. d. dugo pričati o ńima prozne priče, dok se nije našlo pjevača, koji su te priče složili u pjesme. Pri svemu ovome treba još uzeti na um, da se o pomenutijem ļudma iz XIII. i XIV. vijeka vrlo malo pjeva istoričkijeh činńenica, nego ponajviše priče i legende, za koje prava istorija ništa ne zna; a što i ima u pjesmama o rečenijem ļudma istoričkijeh događaja (kao što je srpsko-bugarski rat g. 1330. i kosovski boj g. 1389.), tu je istorička samo jezgra, a ostalo su neistorički dodaci i nakiti.

Neka me nitko krivo ne shvati: mojemu je razlagańu samo ta svrha, da uvjerim čitateļe, da *nije nužno* početke narodne naše epike stavļati već u XIII. ili u XIV. vijek, da se *mogu* i kasnije stavļati. Ja dakle ne kažem, da pjesme o istoričkijem ļudma *moraju* nastati mnogo vremena poslije ńihove smrti, već samo kažem, da *mogu*. Pošto se otvorilo vrelo narodne epike i u narodu se našlo mnogo pjevača junačkijeh pjesama, onda je dakako bilo lako spjevavati pjesme i o živijem ļudma, kako su se na početku XIX. vijeka pjevale o junacima za slobodu. Ja sam u „Radu“ *97.*, str. 71. rekao: „Da se o živijem junacima mogu pjevati narodne pjesme, tomu je vaļada najznatnija potvrda ona, koju nalazimo u predgovoru IV. knńizi Vukovijeh pjesama od g. 1833., gdje se na str. XXII. veli, da je neki Anđelko Vuković sam o svome jednom junačkom djelu (kako je ubio Turčina Sinana) ispjevao pjesmu, koja je u istoj knńizi štampana pod br. 45.“

* * *

Pitańe, u kojem se kraju započela narodna epika, stoji u tijesnoj svezi s pitańem o vremenu ńena postańa. Kad bismo sigurno znali, da nigda nije bilo pjesama o ļudma starijim, nego li su Nemańa, sv. Sava, Momčilo i t. d., onda bismo sa priličnom vjerojatnosti mogli uzimati, da su najstarije junačke pjesme nastale u krajevima, u kojima su ili blizu kojih su živjeli i radili ti ļudi, a to su Novi Pazar, današńa južna Srbija, Stara Srbija, Makedonija. Onda bi se moglo reći: ako i nijesu pjesme o tijem ļudma nastale u XIV. vijeku, nego kasnije, ali je sva prilika, da se o ńima najviše pričalo u krajevima, gdje su živjeli i radili; a šta je onda prirodnije, nego da su tu i pjesme o ńima nastale? To se umovańe lijepo sluša, ali šta je onda, ako je narod nekad imao pjesama o ļudma X., XI. i XII. vijeka? Hoćemo li reći, da su i te pjesme nastale na ńihovijem postojbinama? Ali gdje su te postojbine?

Stare narodne pjesme, kojih je bilo po zapadnijem krajevima, zvale su se *bugaršice, bugaršine, bugarkińe*. Pored svega onoga, što je o tijem imenima napisao Daničić u akademičkom rječniku, čini se teško rastavļati ih od imena *Bugarin, Bugarska* i držati, da su po čemu drugom one pjesme prozvane. Ali ako se i uzme, da su se pomenute pjesme zato onako zvale, što su naši stari držali, da su ih dobili od Bugara, opet se treba zapitati, iz kojega su upravo kraja bugarskoga te pjesme došle? Najpriličnije se čini misliti na Makedoniju i na najzapadnije krajeve bugarske, koji se dotiču sa Srbima, ali tko može reći, kada je to bilo? Prema imenima *bugaršice* i t. d. načińen je glagol *bugariti* (t. j. zapijevati, naricati, cviļeti) vaļada poradi nevesela napjeva tijeh pjesama. Što Gundulić u III. pjevańu „Osmana“ govori, da se pjesme „bugarkińe“ zato tako zovu, jer ih je „slovinskom“ narodu ostavio negdašńi pjevač „Bugarin“ Orfej, to je Gundulićeva pjesnička misao, koja nema nikakve realne osnove.

Iz svega se ovoga vidi, da govoriti o našoj narodnoj epici prije početka XVI. vijeka znači tapkati u debelu mraku po nepoznatu mjestu, kojega ni otkle ne rasvjetļuje nikakva svijetla zračica. Zato mislim, da je dosta, što sam i ovoliko rekao. Ako čitateļi gdjegod uščitaju šta o počecima narodne naše epike, neka drže na umu ovo moje razlagańe i neka se ne daju zavesti više ili maňe vještom dijalektikom, pa da uzimaju labava nagađańa za gotovu istinu.

* * *

Kad se govori o postanju junačkijeh pjesama, dobro je uzeti na um, da u narodu ima podosta pjesama, koje nijesu prave junačke, a opet nijesu sasvijem ni ženske, nego su nekako po srijedi među junačkima i ženskima. Vuk u predgovoru I. knige (1824.) na str. XIX. i XX. piše o takvijem pjesmama: „Đekoje su pjesme tako na međi između ženskije i junačkije, da čovek ne zna, među koje bi i uzeo . . . Ovake su pjesme naličnije na junačke nego na ženske, ali bi se teško čulo, da i ljudi pjevaju uz gusle (već ako ženama), a zbog dužine ne pjevaju se ni kao ženske, nego se samo kazuju". Da je doista teško za svaku pjesmu osjeći, je li junačka ili ženska, to se vidi otud, što se po dvije varijante jedne iste pjesme katkad nalaze u jednom zborniku među ženskima, a u drugom među junačkim pjesmama. Tako na pr. u Vukovoj I. knizi (1841.), „u kojoj su različne ženske pjesme", pod br. 342—345. nalaze se četiri pjesme, u kojima se govori o nesretnoj ljubavi drage i dragoga, koji su se od rane mladosti milovali, ali im matere nijesu dale, da se uzmu, te su oboje od žalosti umrli. Pjesma istoga sadržaja nalazi se u Marjanovićevu zborniku pod br. 9. među junačkima. — U pomenutoj Vukovoj I. knizi pod br. 723. i 724. štampane su dvije pjesme o nevjernoj sestri Ljutice Bogdana, koja je svoga brata opila pa ga u gvožđe okovala i predala ga svome mužu, da ga pogubi, ali Bogdan se lukavo izbavi iz gotove pogibije te se osveti svojim krvnicima. U Jukićevu zborniku, u kojem su same junačke pjesme, ima pod br. 2. pjesma, koja je varijanta prema one dvije Vukove, samo je u njima ulogu Ljutice Bogdana preuzeo Marko Kraljević. — U istoj Vukovoj knizi pod br. 725. nalazimo pjesmu o nekom Bogdanu, kako je prodao svoju ljubu Turčinu; a kad ju je Turčin na večer htio da obljubi, dozna se, da mu je ona sestra, pa je onda lijepo obdari i pošalje natrag Bogdanu. U Jukića pod br. 5. isto takova je pjesma štampana o Jugu Bogdanu i njegovoj sestri. — Vukove pjesme I. br. 750. i 751. govore o junačkoj djevojci (Varadinki ili Skadarki), kako je prevarila Turčina, koji ju je htio da zarobi. Varijanta toj pjesmi (o Zagorki djevojci) štampana je u Marjanovića među junačkima pod br. 22. — U knizi „Srpske nar. pjesme iz Hercegovine (ženske)", koja je izišla pod imenom Vukovim (1866.), nalazi se pod br. 323. pjesma o đakonu Todoru i njegovoj ljubi i o dva anđela te je varijanta prema Vukovoj pjesmi II. br. 3.

Što varijante od jedne iste pjesme jedni izdavači meću među ženske, a drugi među junačke, tome ne može biti drugi uzrok, nego što su ih oni prvi čuli samo kazivati, a drugi su ih čuli pjevati uz gusle

kao i druge prave junačke pjesme.[1] Otud se dakle jasno razabira, da takove pjesme svojim sadržajem stoje „na međi između ženskije i junačkije“. Ni u stihu među rečenijem pjesmama nema nikakve razlike, jer su sve ispjevate junačkijem desetercem.[2] Ja držim, da nam takove žensko-junačke pjesme (da ih tako nazovem) pomažu lijepo razumjeti postaće narodne epike. Da u narodu hrvatskom i srpskom ženskijeh pjesama ima od najstarijih vremena, tome, istina, nema direktnijeh dokaza, ali je teško sumńati o tome, kad se uzme na um, da takvijeh pjesama ima ne samo u sviju Slavena, nego i u drugih indoevropskih naroda, moraju dakle u svih tih naroda potjecati iz najstarijih vremena. Ne smijemo dakako misliti, da su najstarije ženske pjesme u našem narodu bile onako dotjerane kao kasnije, nego su se (kao sve ludsko) pomalo razvijale i sve više dotjerivale. Nakon dulega vremena mogao je narod u tome svome

[1] Vrijedno je ovdje dodati Vukove riječi uz pjesme br. 342—345. u I. kńizi: „Smrt Omera i Merime ja sam prvi put čuo u Tršiću 1803. godine od jednoga turskoga Ciganina iz Bosne, koji ju je uz gusle pjevao; po tom sam je slušao od mnogo žena i djevojaka u Maǵarskoj“. Što je dakle onaj turski Ciganin pjevao uz gusle kao pravu junačku pjesmu, to su žene i djevojke po Maǵarskoj kazivale (ispor. naprijed navedene Vukove riječi iz predgovora pjesmama 1824.).

[2] Kašto se nalaze po dvije pjesme istoga sadržaja, koje su ispjevate različnijem stihovima. Tako na pr. prema Vukovoj junačko-deseteračkoj pjesmi III. br. 40. („Zlatija starca Ćeivana“) ima u biogr. „Vili“ (1866) str. 646. sedmeračka pjesma, koja isto govori o Radavi, kćeri nekakvoga Bogdana (samo što joj u sredini fali nekoliko stihova). U Petranovićevoj I. kń. pod br. 17. govori se o junaku, koji se vilom oženio i s ńom porod imao, pa mu poslije vila utekla; prema toj osmeračkoj pjesmi imaju u istoga Petranovića u II. kń. pod br. 30. i u III. kń. pod br. 58. dvije junačko-deseteračke pjesme, koje (nijesu „ispod Jaorine“, a) isto kazuju, samo mnogo prostranije, osobito prva a i svršetak im je drukčiji. Istoga sadržaja pjesma starim dugačkim stihom ispjevata nalazi se i u Bogišića pod br. 39. O djevojci, koja se preobukla u muško ruho i prevarila čovjeka, koji ju je htio uhvatiti i obļubiti, imaju u Vukovoj I. kń. (1841.) pod br. 746. i 747. dvije osmeračke pjesme, a pod br. 745. i 748. dvije ispjevate junačkijem desetercima. I ako se u takvijem događajima ne može reći, koje su pjesme od kojih postale, svakako su one dokaz, kako je u narodu katkad slaba međa između ženskih i žensko-junačkih pjesama, te mogu jedne u druge prelaziti.

napredovanu doći do žensko-junačkijeh pjesama, a iz takvijeh mogle su se napokon razviti prave junačke.[1]

* * *

Naša narodna epika ima tri strane, koje osobito treba proučavati: prvo je ńena tehnika i uopće način prikazivańa; drugo je ńen odnošaj prema istoriji; treće je sadržaj ili motivi u ńoj obrađeni. O sve te tri strane govorit će se specijalno u odjelitijem glavama; o prvoj od te tri strane ovdje mi nije potrebno govoriti, a potrebno je o drugoj i o trećoj, da razložim općene stvari, koje se tiču tijeh dviju strana; a za prvu stranu ovdje nemam šta da razlažem uopće.

Narodne su tradicije svuda na svijetu vrlo nepouzdan izvor za istoriju; to se sigurno razabira u onakijem slučajima, kad pored narodnijeh tradicija nalazimo o istoj stvari i vjerodostojnih istoričkih izvora, pa vidimo, kako oni ponajviše o istom događaju sasvijem drukčije govore nego li tradicije. Nepouzdanost narodnijeh tradicija izlazi iz same ļudske naravi, koja u pripovijedańu prošlijeh događaja rado kiti i pretjeruje, često koješta zaboravļa, dodaje i pobrkava. To je osobina tradicijâ u svijeh naroda, ne samo u našega; a drukčije ne može ni biti, jer vijest o ovom ili onom čovjeku ili događaju idući od usta do usta, svaki nešto malo iskiti, doda i t. d., i tako se već za kratko vrijeme istoričke činenice iskrive, a kamo li za nekoliko vijekova. Osim toga kako je narod (ne samo naš, nego i svaki drugi i ne samo narod prosti, nego i obrazovani) često i prečesto i u hvali i u kudńi prema svojim suvremenicima pristran i nepravedan, tako nije nikakvo čudo, nego je sasvijem prirodno, što je obično takav i prema ļudma iz prošlosti. Kao što narod među suvremenicima stvara sebi idole, tako ih stvara i među ļudma prošlijeh vremena, jer narodi bez idola i idolića kao da ne mogu biti. U drugu opet ruku narod bijedama i nevoļama, koje ga snalaze, ne će da traži uzrok u nutarńim i spoļašnim okolnostima, u svojim pogrješkama i u svojoj slabosti, nego kao krivce označuje pojedine ļude, koji su mu poradi čegagod omrznuli, pa ih psuje i prokliňe misleći, da su samo oni svemu zlu krivi. Tako je narod svalio svu krivicu poradi kosovske

[1] Dobro će biti dodati, da žensko-junačkih pjesama ima i drugih osim onih, što su malo prije navedene. Takove su na pr. u Vuka I. (1841.) br. 647., 720., 721., 727., 734., 737., 742., 763., II. (1845.) br. 7., 101., III. (1846.) br. 32., 50., 83., 84., 85., 86.

pogibije (g. 1389.) na Vuka Brankovića te ga u svojim pjesmama žigoše žigom izdajice i prikazuje kao najgorega nitkova; a kritični istorici našega vremena dokazali su bjelodano, da Vuk Branković nije učinio izdaje na Kosovu, već su Srbi zato bili razbijeni, što su bili slabiji i za boj maňe spremni od Turaka. Tako je narod vrlo nepravedan i prema despotici Jerini, koju zovu strašnijem imenom „prokleta“, i ako istorija o ńoj ništa ne zna rđavo reći; sva je ńezina krivica u tome, što je bila tuđinka (Grkińa) i što je živjela u vrijeme, kad je nesreća za nesrećom stizala srpsku državu, dok je napokon nijesu Turci pretvorili u pašaluk; svemu tome zlu morao je netko biti kriv, i tako je jadna Jerina izišla u narodnijem pjesmama na vrlo zao glas. Dok je tako narod uspomenu Vuka Brankovića i despotice Jerine ružno okaļao, a ono je svoje miļenike Marka Kraļevića i Miloša Obilića do neba uzvisio kao neke polubogove. A ako u istoriju pogledamo, čime su ta dvojica toliku slavu zaslužili, vidjet ćemo, da o slavnim i zaslužnim kakvim djelima Markovim istorija upravo reći ništa ne zna, a o Milošu samo to zna, da je ubio turskoga cara na Kosovu, ali tijem nije bojnu sreću ni malo okrenuo na stranu svoga naroda niti mu je tijem što koristio.

Kad su naše narodne pjesme s istoričke strane pune pogrješaka, onda se samo sobom razumije, da se u ńima mnogo nalazi osobitih istoričkih pogrješaka, koje se zovu anahronizmi, t. j. kad se pobrkava istorički dokazata hronologija. Nalazimo na pr. u Vukovoj pjesmi II. br. 26., kako braća Mrńavčevići, ļudi XIV. vijeka, ziđu grad Skadar; a iz istorije se sigurno zna, da je taj grad stajao već u rimsko doba, nekoliko vijekova prije XIV. U pjesmi 46. iste knige Vukove kaže se, da su se i Mrńavčevići bili na Kosovu s Turcima, a to ne može biti, jer su oni već g. 1371. zaglavili u bitki s Turcima kod vode Marice. Pjesma 61. iste knige Vukove uzima, da je Carigrad bio turski već u vrijeme Marka Kraļevića, a istorija sigurno veli, da su Turci osvojili Carigrad 59 godina poslije smrti Markove. Ja ne ću više da navodim primjera ovakijeh pogrješaka, pa prelazim na dvije osobite vrste anahronizama.

Često se događa, da u pjesmama t. zv. starih vremena (t. j. u kojima se spomińu ļudi XIII., XIV. i XV. vijeka) dolaze zajedno kao suvremenici (drugovi, pobratimi, neprijateļi) ļudi, koji su živjeli u različna doba, t. j. jedan se još nije ni rodio ili je bio nejako dijete, kad je drugi umro. To nalazimo na pr. u pjesmama II. knige Vukove br. 41. (Marko Kraļević i Sibińanin Janko), br. 43. (knez Lazar i despot Vuk), br. 59. (Marko Kraļević i despot Vuk), br.

100. (car Stjepan i braća Jakšići) i t. d. Kašto se ovaki primjeri nalaze i u pjesmama t. zv. sredńih vremena (t. j. u kojima se spominu ljudi XVI. i XVII. vijeka), na pr. u Vuka III. br. 24. (Đuro Daničić i Stojan Janković), VI. br. 60. (Ivan Seńanin i Ilija Smiljanić), u Jukića br. 21. (Ivan Seńanin i Stojan Janković). Pače i to se nalazi, da se kao suvremenici spominu ljudi, od kojih jedni pripadaju „starim", a drugi „sredńim" vremenima. Toga ima i u boljim pjesmama, a u slabijima po gotovu. Primjera imamo u Vuka II. br. 79. (Marko Kraljević, Đurađ Smederevac, Starina Novak), u „Vijencu" str. 87. (Sibińanin Janko i Vuk Močivuna, za kojega se zna da je živio u drugoj polovini XVII. vijeka), u zborniku mat. hrv. I. br. 65. (Reļa, Đuro Smederevac, Ivan Seńanin, Stojan Janković, — dakle ljudi XIV., XV., XVI. i XVII. vijeka!)

Dok je epika u narodu našemu cvjetala, pjevači su mlađi od starijih doznavali, da u „starija" vremena nije bilo kave ni duvana, a vatreno oružje da je došlo u običaj tek pod kraj tijeh vremena i da Turci prije smrti cara Stjepana ne samo nijesu bili gospodari nijednoga komadića našijeh zemaļa, već da su slabo bili i poznati narodu našemu. Zato su bolji pjevači dobro pazili, da ne spomenu nigdje ni kavu ni duvan ni vatreno oružje ni Turke, gdje tome mjesta nema. Ali po gdjekoji takav anahronizam ipak se nalazi i u boljim pjesmama, a nekmoli u slabijima. Na pr. u Vuka II. str. 172. pije se kava u vrijeme cara Stjepana; na str. 245. pucaju topovi u vrijeme Marka Kraļevića; u Milutinovićevoj pjesmi br. 77. spominu se Turci i ńihov zulum u vrijeme sv. Save; u Vuka VI. str. 165. puši se lula u vrijeme Sibińanina Janka, na str. 235. isto se tako puši u vrijeme Marka Kraļevića, a na str. 178. puca se iz pušaka u vrijeme Markovo; u zborniku mat. hrv. I. str. 314. Đuro Smederevac puši čibuk i pije kavu i t. d. Osobit je anahronizam u Vuka III. str. 333., gdje se kaže, kako su četiri uskoka oružana strijelama, puškama i štitovima!

Anahronizmi su nalik na pogrješke u geografiji, kad se za koje mjesto krivo veli, gdje leži. I takvijeh pogrješaka ima u narodnoj našoj epici. Opet će biti dosta samo nekoliko primjera. U II. knizi Vukovoj na str. 103. veli se za manastir Dečane i obližnu vodu Bistricu da su u primorju, na str. 219. iste knige i Kosovo je u primorju, a na str. 406. i Kačanik. Sva su ta mjesta u Staroj Srbiji i vrlo daleko od mora. Na str. 537. iste knige stavļa se crnogorski grad Žabļak uz vodu Cetinu, koja teče vrlo daleko od Žabļaka čak u Dalmaciji. U II. knizi B. Stojadinovića na str. 106—107. meće se rijeka Sava u primorje.

Osobina je naših junačkih pjesama, što često daju imena i prezimena izmišljenijem ljudma, kojih nikad nije bilo. Ja ću ih ovdje za primjer navesti samo nekoliko, i to samo iz II. knige Vukove: Lazo Radanović (pj. 7), protopop Nedjeljko (pj. 34), Pavle Ustupčić (41), Vuča general (42), Pavle Orlović (51), Janko Jurišić (52), Stjepan Zemljić (56), kovač Novak (67), Ivan Zvijezdić (94), Jovo Budimlija (101). Ovamo idu jamačno i dva junaka Ivan Kosančić i Milan Toplica, koji se u pjesmama zajedno spominju kao dva nerastavna pobratima, a u društvu su s junacima XIV. i XV. vijeka. Bez sumnje je narod imena *Kosančić* i *Toplica* načinio prema imenima dviju voda u današnjoj južnoj Srbiji, koje se zovu: *Kosanica* i *Toplica* (prva utječe u drugu, a druga u Moravu). Tamošnji narod priča, da su Kosančić i Toplica živjeli u onome kraju; vidi u biogradskoj „Otaǵbini“ II., 4. (1880), str. 20. Letopisac XVIII. vijeka (Tronošac), koji se mnogo držao narodnijeh tradicija, kaže, da su to bila dva velikaša („bojara“) nazvana po vodama, koje su nedaleko od Kosova: Milan Topličanin[1] i Ivan Kosančić. Katkad se mjesto „Kosančić“ veli „Kosovac“ (na pr. u pjesmi Petranovićevoj II. br. 26.).

Kao što ima izmišljenih ljudskih imena, tako ima i geografičkih, t. j. nalaze se počesto u pjesmama nazvane svojim imenima planine, vode, gradovi, za koje nitko ne zna gdje su. Takove su planine Goleč (Vuk II., str. 277.), Jańina (II., str. 414.), Vinoš (II., str. 598.), vode Servana (II., str. 417.), Trutina (II., str. 598.), Šarac (III., str. 62., IV., str. 134, misli se, da teče kroz Carigrad), gradovi Jań (II., str. 70.), Zvijezda (II., str. 594.)[2] i t. d.

Najzanimljivije od ovakovih izmišljenih geografičkih imena svakako je ime grada Leđana; zato je vrijedno, da se o ńemu ovdje zabavimo, koliko treba. — Najpoznatija pjesma, u kojoj se Leđan grad spominje, jeste ona o ženidbi Dušanovoj u II. knizi Vukovoj br. 29., gdje se govori, kako se car Stjepan oženio iz Leđana grada latinskoga

[1] Ovo bi upravo bio pravi oblik za čovjeka, koji je od vode Toplice; ali u narodnijem pjesmama ima i više primjera, da koje geogr. ime ženskoga roda služi bez ikakve promjene kao ljudsko prezime. Imamo na pr. u Vuka II. br. 29. Vuk *Đakovica* (mjesto Đakovičanin), III. br. 17. paša *Podgorica* (mjesto Podgoričanin), u „Vijencu“ str. 18—19. *Kladuša* dizdar (mjesto Kladušanin); u muhamedovskim nar. pjesmama vrlo se često nalazi *Lika* (mjesto Ličanin) za junaka Mustajbega ličkoga.

[2] U Bosni ima (u kotaru visočkom) planina *Zvijezda* i blizu ńe grad u razvalinama *Zvjezdan*. F. Jukić, zemlj. i pov. Bosne 34—35.

Roksandom, kćerju latinskoga kraļa Mihaila. Osim te pjesme ima još i nekoliko drugijeh, u kojima se spomiņe grad Leđan; u nekima se izrijekom veli, da je Leđan u zemļi latinskoj, tê su pjesme Petranovićeva II. br. 19. i Vukova VI. br. 34. Druge pjesme, koje Leđan grad spomiņu, ove su: Jukićeva br. 19., pjesma u biogradskoj „Vili“ (1866.) str. 425., Petranovićeva II. br. 4., pjesme u zborniku mat. hrv. I. br. 65. i 71. Nalazi se još i u Milutinovićevoj pjesmi br. 152. i u Vukovoj VI. br. 43., ali u prvoj se veli *Leđen*, a u drugoj *Leđar*. Od svega, što je o gradu Leđanu dosad napisato, najboļe jest i ostat će svakako ono, što je g. 1879. napisao S. Novaković u članku „Leđan grad i Poļaci u srpskoj narodnoj poeziji“ (štampanom u 120. knizi „Letopisa matice srpske“) Novaković tu dokazuje, da se pod Leđanom ima misliti nekakav poļski grad. Jaku potporu tome mišļeņu nalazi Novaković u t. zv. Brankovićevu letopisu (štampanom u III. knizi Kukuļevićeva „Arkiva za pov. jugosl.“), gdje se na jednome mjestu veli: Anno 1440. constitutus est in Ungaria rex Vladislav Ledianin. Ova zadņa riječ bez sumņe znači isto što i Poļak, jer se iz istorije sigurno zna, da je ugarski kraļ, o kojemu je ovdje govor, bio rodom Poļak. Riječ „Leđanin“ je upravo sinonim s riječju „Poļak“, pa kao što je ime „Poļak“ izvedeno od riječi „poļe“, tako je ime „Leđanin“ istoga postaņa, kojega je i riječ „ledina“ (t. j. ravna, neobrađena zemļa); Leđani su dakle ļudi, koji žive na ledini. Riječ je „ledina“ u staro doba imala u prvom slogu nazal, t. j. bilo je лѧдина (lędina), dakle se i ime „Leđanin“ izgovaralo nekad u prvom slogu s nazalnijem vokalom. Dok se to ime tako izgovaralo, t. j. dok je narod naš imao nazalne vokale, preuzeli su Maģari tu riječ od nas te su je do danas sačuvali u obliku „Lengyel“, kako oni zovu Poļaka. Hrvati su dakle i Srbi riječ „Leđanin“ kao narodno ime izgubili, a Maģari su je sačuvali. Dok je narod imao riječ „Leđanin“, nije mu teško bilo od ńe načiniti riječ „Leđan“, tobože kao ime grada u zemļi, gdje žive „Leđani“. Novaković navodi tome zgodnu paralelu iz neke narodne pjesme (štampane u srb. dalm. magazinu 1849.), u kojoj dolaze stihovi: „dvorbu dvori Jakšić Dimitrije u *Maģaru gradu* bijelome u onoga bana Maģarina“. Narodna je pjesma dakle iz narodnoga imena „Maģarin“ stvorila ime grada „Maģar“, gdje tobože žive Maģari, a grada toga imena upravo nema. Novakovićevoj ovoj paraleli ja ću ovdje dodati još dvije, gdje je pjevač od narodnoga imena izveo ime gradu. Prvi

primjer imamo u Milutinovića na str. 160.: „vino pije Mitar od Udvarja u *Maǵaru* gradu velikome sa onijem Filip-Maǵarinom“. Drugi je primjer na str. 190. iste knige:

zaprosio Ļuboviću bego
nadaleko lijepu đevojku,
nadaleko u *Hrvatu gradu*,
u onoga Hrvat dizdar-age.

Novaković misli, da se u našim nar. pjesmama nekad moralo mnogo govoriti o Poļacima, dok su Poļaci bili neprijatelji Turaka i dok je moglo biti nade, da bi oni mogli južne Slavene osloboditi od turskoga jarma (kako se na pr. nadao Gundulić u svome „Osmanu“). Ja ću dodati još samo ovo: Vidjeli smo, da se po nekijem pjesmama Leđan grad nalazi u zemļi latinskoj; Poļaci su od pamtivijeka poznati u svijetu kao revni katolici ili „Latini“; dakle je Leđan katolički grad. Ima primjera, gdje se i Dubrovčanima, dakle ļudma našega jezika, ali vjere katoličke, veli „Latini“; to vidimo u Vuka II. br. 79. i III. br 17. (pri kraju).

* * *

Sada treba da kažemo što uopće o sadržaju ili o motivima narodne naše epike. S te strane treba narodne naše pjesme dijeliti u dvoje: jednijeh je sadržaj nastao jamačno u našem narodu, a sadržaj drugijeh je uzet iz pričańa i pjevańa drugijeh naroda. O prvijem pjesmama ovdje ne treba da drugo što rečem osim to, da među ńih idu osobito pjesme, u kojima su se o istoričkijem licima sačuvale različne narodne tradicije, bile te tradicije osnovane na istini ili na izmišļotinama.

Koliko se do danas našim junačkim pjesmama našlo izvora u pričańu i pjevańu drugijeh naroda, to je jamačno sasma nepotpuno, a drukčije ne može ni biti, kad se uzme na um, da se učeni ļudi tek od skora tijem poslom bave i da je taj posao veoma težak, jer je područje, na kojemu treba one izvore tražiti, golemo i nepregledno. Pored sve nepotpunosti dojakošńega rada na tome području vidi se danas posve sigurno, da je naša narodna epika u znatnoj mjeri internacionalna, t. j. nije nipošto onako originalna, kako se nekad mislilo i kako mnogi još i danas misle ne znajući za dokaze, koji protivno govore. Da su i naše narodne pripovijetke internacionalne, to se već odavno zna, i o tome se svatko lako uvjerava, tko pročita koju knigu narodnih pripovijedaka

drugih naroda; ako mu je sadržaj naših nar. pripovijedaka poznat, često će naći pripovijetku istoga sadržaja i u drugoga kojeg naroda. Isto su tako internacionalne i naše narodne poslovice, i to od najveće česti. Ja ću za primjer ovdje navesti samo nekoliko naših nar. poslovica, koje se nalaze i u mnogih drugih naroda po Evropi: Dala baba paru, da se uhvati u kolo, a poslije dvije, da se pusti; — i mačka cara gleda, ma ga se ne boji (ispor. u ńem. sieht die Katze den Kaiser an o čovjeku, koji i velikoga gospodina slobodno u oči gleda i bez zabune s ńime govori); — jedna lasta ne čini proļeća; — kad je kozi dobro, onda ide na led te igra, da se raščepi (ispor. u ńem. wenn dem Esel zu wohl ist, so geht er aufs Eis tanzen); — ne kazuje baba, šta joj se snilo, nego kako joj je milo; — poklońenoj se kobili u zube ne gleda; — star vuk pasja maskara; — svako čudo za tri dana; — tko se u posije miješa, svińe ga izjedu; — u jeziku nema kosti[1] i t. d., i t. d.

Krivo shvaćeni narodni ponos možda će odbiti misao o tome, da je naše narodno blago tako neoriginalno i internacionalno, kako ja to ovdje uzimam. Za utjehu onima, koji misle, da se tijem ne čini čast narodu našemu, ako se o ńemu tako govori, reći ću ovo: ako je kakva sramota za nas, što smo toliko uzeli od drugijeh naroda, onda ta ista sramota pada i na sve druge narode, jer u svakoj prostonarodnoj književnosti nalazimo isti pojav, t. j. veliki je dio u svakoj internacionalan. Što je lijepo i zanimļivo, to svatko rado sluša i rado prima, ne samo čovjek od čovjeka, nego i narod od naroda.

Mnogi se učeni ļudi po Evropi trude oko istraživańa internacionalnoga prostonarodnog i uopće književnog blaga nastojeći ovoj ili onoj poslovici, ovome ili onome motivu u pričańu i pjevańu određenoga kojeg naroda naći paralele u književnostima drugijeh naroda. Plodovi ńihova truda obično su veoma zanimļivi, jer se često otkrivaju paralele među narodima, koji su i prostorom i vremenom daleko razdvojeni. Ali ovdje treba nešto napomenuti. Mnogo koješta nije u prostonarodnijem književnostima nigdje zabiļeženo, što je doista nekad u ńima bilo pa se s vremenom zaboravilo, a jamačno još i u naše dane ima u nárôdâ dosta toga, što nije nitko zabiļežio; osim

[1] Kad su narodne poslovice (i naše i drugijeh naroda) od najveće česti internacionalne, onda ne može resultata iole sigurnih dati nikakvo učeno istraživańe nar. poslovica s etičke ili moralne strane, t. j. koliko se može suditi o etičkom ili moralnom shvaćańu kojega naroda iz ńegovijeh poslovica. Ono, što je zajedničko mnogijem narodima, ne može biti materijal za jedan narod.

toga treba uzeti na um, da je s tijekom vijekova nestalo dosta i jèzikâ i prostonarodnijeh književnosti. Pored svega toga ipak je polje, što ga rečeni učeńaci obrađuju, tako golemo, da ga samo heroji nauke mogu donekle pregledati, a drugi mańe snage književnici mogu pregledati samo neke dijelove rečenoga polja. Kad se sve to promisli, onda je lako uvidjeti, da istraživačima internacionalnoga blaga često u ńihovu dokazivańu nedostaje po koja karika, i tako im lanac ne može izići potpun, nego je ovdje ondje prekinut. Zato se slabo kad može sigurno reći, u kojem je upravo narodu ovo ili ono nastalo i u koje vrijeme i kojim je putovima putovalo, dok je došlo do određenoga kojeg naroda. Kako ova moja knìga hoće na malom prostoru da o mnogome govori, tako ona navodeći paralele motivima naših nar. pjesama iz pričańa i pjevańa drugijeh naroda ne može u taj posao duboko ulaziti i obilno navoditi sve moguće paralele; bit će dosta navesti po jednu ili po gdjekoju, da se vidi, da ovo ili ono nije niklo u našem narodu, već mu je došlo od drukud.

* * *

U naše narodno pjevańe nijesu iz drugijeh književnosti ušli samo motivi, t. j. čitavi sadržaji ove ili one priče, nego i gdjekoje pojedine crte, koje u pjesmama stoje kao kakva epizoda. Ja ću sada navesti nekoliko primjera takvih pojedinačnih crta zajedno s ńihovijem paralelama (a primjeri za motive navodit će se u IV. glavi).

U Vukovoj pjesmi II. br. 30. kazuje se, kako je car Stjepan dao objesiti nahoda Momira vjerujući svojim vezirima, koji su ga oklevetali, i kako se od žalosti za Momirom objesila i careva kći Grozdana. Kad car dade oboje sahraniti, onda je —

na Momiru zelen bor nikao,
na Grozdani vinova lozica,
savila se loza oko bora
ko sestrina oko brata ruka.

Vrlo sličan je svršetak i u žensko-junačkoj pjesmi u Vuka I., str. 244., a malko je prostranije to izvedeno u istoj knìzi na str. 240. i 259.:

Draga umre dockan u subotu,
dragi umre rano u nedjelu.
Ukopaše jedno do drugoga,
kroz zemlu im ruke sastaviše,
a u ruke zelene jabuke.
Malo vreme zatim postajalo,
više dragog zelen bor izraste,
a viš' drage rumena ružica,
pa se vije ruža oko bora
kao svila oko kite smilja.

Dok Omeru raku iskopaše,
dotle sanduk Merimi stesaše,
u jednu ih raku saraniše,
kroz sanduke ruke sastaviše
i u ruke zelene jabuke.
Malo vr'jeme zatim postajalo,
iz Omera zelen bor nikao,
iz Merime zelena borika;
borika se oko bora vila
kano svila oko kite smilja,
čemerika oko obadvoga.

Liebrecht u svojoj knizi na str. 166., 168., 182., 189. navodi primjere za ovu crtu iz novogrčkih nar. pjesama. Nama će dosta biti samo jedan: u jednoj se pjesmi govori, kako su se muž i žena, koji su se vrlo milovali, sastali iza dugoga rastanka od 12 godina, zagrlili se i poljubili i mrtvi na zemlju pali. Na njihovijem grobovima izraste čempres i limun, pa se čempres savijao k limunu i grlio ga, a limun se dizao k čempresu i grlio ga. — Halanski na str. 701. navodi malorusku pjesmu sadržajem vrlo sličnu onima navedenim u Vukovoj I. knizi. Ta se maloruska pjesma svršuje ovako: dragi je sahranjen crkvi s jedne strane, a draga s druge; iz njegova groba izrastao je ruzmarin, a iz njezina ljiljan, pa su se ta dva cvijeta ispela čak iznad crkve i tamo se sa svojim krajevima sastali. — U starofrancuskoj priči o Tristanu i Isoldi govori se, kako je to dvoje dragijeh sahranjeno jedno pored drugoga i kako je iz Tristanova groba izrasla neka biljka („une belle ronce"), pa se vila uza zid crkvice, u kojoj su sahranjeni, i spuštala se nad grob Isoldin. Kralj Marko dade triput

biļku posjeći, ali ona svaki put još ļepše izraste, i tako čudna biļka pokrivaše grob Tristana i Isolde. — Crta, o kojoj govorimo, često se nalazi u starim škotskim baladama; u jednoj se kaže, da je nad grobom dragoga izrasla breza, a nad grobom drage ruža, pa se jedno drugom privijalo. Vidi u knizi Dunlopovoj str. 83—84.

Malo je drukčije ova crta izvedena u Jukića na str. 89., kako su svatovi u gori sahranili zaručnika i zaručnicu, koje su dušmani ubili:

Napored im groblje iskopaše
i oboje tude ukopaše,
kroz groblje im ruke prometnuše,
u ńih meću žute limunove,
pokraj glave vodu navratiše,
ispod nogu cv'jeće posadiše;
tko izajde drumom širokijem,
a žedan je, neka vodu pije,
tko je mlađan, neka bere cv'jeće,
cv'jeće bere, a pokoj pridaje.

Slično nalazimo u Vuka III., str. 521., gdje se kaže, kako je zaručnica Milića barjaktara, kad su je svatovi vodili, od uroka umrla u gori, pa kako su je svatovi sahranili:

Čelo glave vodu izvedoše,
oko vode klupe pogradiše,
posadiše ružu s obje strane:
ko j' umoran, neka se odmara,
ko je mlađan, nek se kiti cv'jećem,
ko je žedan, neka vodu pije
za dušicu lijepe đevojke.

Na to je nalik ono, što se u nekim ruskim nar. pjesmama govori o dragome i dragoj, kako su jedno pored drugoga sahranjeni; tako u Hilferdingovu zborniku na str. 156. čitamo, kako je nad grobom dragoga izrasla gusta rakita, a nad grobom drage čempres, pa su se ta dva drveta jedno oko drugog savijala, a cvijeće im se prepletalo; grobovima su dolazila djeca te se igrala, dolazila je mladež i divila se, dolazili su i stari te su plakali. Tako je i u pjesmama iste knige na str. 697. i 1242.

U našim se junačkim pjesmama dosta često nalazi crta, kako se koji junak tijem zabavļa, što baca u vis svoj topuz ili sabļu pa do-

čekuje u ruke. To radi na pr. Musa kesegija u Vuka II., str. 406., kad se na ń namjeri Marko Kraļević:

Al' eto ti Muse kesegije,
na vrančiću noge prekrstio,
topuzinu baca u oblake,
dočekuje u bijele ruke.

Isto se to veli u Vuka II., str. 411. o Đemu Brđaninu, zatijem III., str. 26. o Grčiću Manojlu, III., str. 305. o Petru Mrkońiću, u Jukića na str. 269. o toSjanu Jankoviću, u Petranovića II., str. 219. o Marku Kraļeviću, u Hörmanna I., str. 19. o Đerzelezu Aliji, o kojem se to ovako kaže:

(Sve se kunu mlade Stambolije,
da je krilat dorat pod Alijom).
U Alije topuz u šakama,
baca topuz nebu pod oblake,
koliko ga u visinu hita.
očima ga vidjeti ne možeš;
on pod topuz podgoni dorata,
u gole ga dočekuje ruke.

Rjeđe se ovako baca i hvata sabļa. U Vuka III., str. 196. nalazimo:

Naprijed je alajbeg Mehmede
na ńegovu atu doratastu,
golu sabļu baca pod oblake,
a u b'jele dočekuje ruke.

Slično je i u Vuka VI., str. 169. o Turčinu Mehu Đurđeviću. — U ruskim nar. pjesmama dosta često junaci ovako bacaju i hvataju topuz. U Hilferdinga na pr. na str. 463. junakińa jezdi dobra końa i zabavļa se bacajući čelični topuz pod oblake pa podgoni poda ń końa i hvata ga jednom rukom te se ńime igra kao perom labudovijem. Na str. 1082. kaže se o junaku, kako sjedi na dobru koňu i baca topuz pod oblake, a on ga hvata u „bijele ruke" ne dajući mu pasti na zemļu. — Iz riječi A. N. Veselovskoga u „Sborniku" *36.*, str. 13. razabira se, da se ovakova crta, kao što je u našim i u ruskim pjesmama, nalazi još i u novogrčkima, u bugarskima i u rumuńskima.

U Vuka II., str. 336 kaže se, kako je dužd mletački htio da obļubi svoju kumu, nevjestu Marka Kraļevića; ona mu reče, da će pristati na ńegovu žeļu, ako se obrije, jer joj se ne mili ļubiti bradata čovjeka. Dužd se na to obrije, a mlâda onda ode Marku i kaže mu, šta se dogodilo, i tako dužd ostade prevaren. Toj crti navodi Halanski na str. 466. zgodnu paralelu iz sredoviječnoga ruskog pričańa o papi rimskome. Priča veli, kako je papa htio jednoć obļubiti nekakvu ženu, a ona mu rekla, da mu se ne da prije ļubiti, dok on ne obrije bradu; na to se papa obrije, a žena baš onda ne htjede, i tako ostade papa i bez brade i bez žene. Onda on da bi sramotu svoju pokrio, proglasi svojim biskupima i sveštenicima, da mu je Bog javio, da treba bradu obrijati, tko hoće biti sličan anđelima, koji su golobradi. Tako se za papom obriju i biskupi ńegovi i sveštenici.

U Vuka II., str. 404. nalazimo crtu, kako je Marko Kraļević hoteći ogledati svoju snagu, bi li mogao mejdan dijeliti s Musom keseģijom, uzeo u ruke suhu drenovinu od devet godina pa je stisnuo; drenovina pršte, ali iz ńe ne udari voda. Iz toga Marko vidi, da još nije dosta jak za mejdan s Musom, pa se krijepi još mjesec dana, i kad onda uzme i stisne suhu drenovinu —

pršte pusta na dvoje na troje,
i dv'je kapļe vode iskočiše.
Tada Marko caru progovara:
„prilika je, care, od mejdana".

Svatko mora priznati, da istisnuti koju kap vode iz suhe drenovine nadilazi snagu i najjačega čovjeka, pa makar bio sto puta jači od Marka. To se može dogoditi samo čudom, koje Bog dopusti kakvome svecu. Zato sam ja odavno mislio, da je pomenuta crta o Marku Kraļeviću i suhoj drenovini potekla iz kakve svetačke legende, koja dakako nije nastala u našem narodu. Nakon duļega traženńa pošlo mi je za rukom naći dosta sličnu crtu u životu jednoga sveca rimske crkve, i to u knizi fra Đura Rapića Gradiščanina „Svakomu po malo iliti prodike nediļne". (U Pešti 1762.). Na str. 162. govoreći Rapić o lakomosti između drugoga piše: „A poslušajte u ovomu poslu jedan veoma čudan događaj, koga učini sv. Francesko od Paule. Jedanput dogodi se, da ovaj sveti stojeći s Ludovikom XI. kraļem od France i uzamši nikoliko novaca od onih, koje donesoše kraļevi dvorani od puka arač, i stisnuvši u rukuh, izajde iz novaca friška

krv. I to učini sveti, da ukaže kralju, koliko lako miša se nepravda u nadometańu na puk od poglavica više davańa ili najposli u kupleńu od sluga, kad višje uzimaju, nego je pravo. Ah da bi sada u sadašńe vrime našao se jedan takvi sveti . . . . " (onda bi on obilazeći oko trgovaca i drugijeh bogataša lako dokazao, kako su ńihovi dukati krivo stečeni, jer bi i iz tijeh dukata tekla krv, kad bi ih svetac stisnuo). S tom legendom u Rapića i s onom crtom o suhoj drenovini stoji u svezi ova crta u Vuka VII. br. 31. (str. 338.): nekakvu sablju ne može nitko od svatova iz kora izvaditi; tek kad u ruke dođe Đuru Daničiću, „sama mu se sabļa izvadila i tri kapi krvi ispadoše".

Vuk u svome rječniku s. v. Marko Kraļević navodi narodno pričańe o tome, kako je Marko našao svoga Šarca: „Prije Šarca vele da je mijeńao mnogo końa, pa ga nijedan nije mogao nositi; kad u nekakijeh kirigija vidi šareno gubavo muško ždrijebe, učini mu se, da će od ńega dobar koń biti, i uzme ga za rep, da omahne oko sebe, kao što je ostale końe oglédao, ali se ono ne dadne ni s mjesta pomaći; onda ga kupi u kirigija, izliječi ga od gube i nauči vino piti". — Ovo se u Stojadinovića I., str. 184. pjeva o Zmaju ogńenom Vuku, kako je našao za se końa u staji kraļa budimskoga, gdje je bilo 200 atova, 300 paripa i 100 bedevija. Kako je Vuk došao kojemu końu, svakoga bi za rep uhvatio pa ga prebacio preko sebe; pošto je to sa svima učinio, pomisli, da tu nema końa za ń, ali tada ugleda nekakvo vrano ždrijebe, gdje ispod drugijeh końa jede ogrizine; Vuk ga udari po sapima, ali ždrijebe to i ne osjeti; zatijem ga uhvati za rep, da ńime omahne, ali ga ne može ni s mjesta maknuti. Onda vidi Vuk, da je to koń za ńega i uzme ga. — Ovo pričańe i pjevańe narodno došlo je do nas preko Turaka iz persijskoga pričańa, kako ga nalazimo u Firdusijevu eposu „Šahname". Tu se kazuje, kako je veliki junak Rustem iskao od oca, da mu dade dobra końa. Otac pusti preda ń sve svoje końe, što ih je imao, a Rustem pođe od jednoga do drugog pa svakom položi svoju ruku na sapi. Ali kako mu je ruka bila teška, svaki koń klone pod tom težinom i dirne zemļu trbuhom. Napokon se namjeri Rustem na nekakvo šareno ždrijebe, i kad položi na ń ruku, ždrijebe se i ne makne s mjesta. Rustem vidi, da je to koń za ńega, zajaše ga i pođe u svijet na junačka djela. Vidi članak W. Wollnera u časopisu „Indogermanische Forschungen" IV., str. 448. i d. i ńemački prijevod Firdusijeva djela od A. F. Schacka I., str. 113. i II., str. 13. Čitatel sada ne će vaļada sumńati o izvoru pričańa i pjevańa o końma Kraļevića

Marka i Zmaja ognenoga Vuka. Vrijedno je istaknuti, da je Rustemov koń („Rekš“) isto onako šaren kao i Šarac našega Marka.

U Vukovim nar. pripovijetkama (1853.) pod br. 42. kazuje se, kako je cara Solomuna uhvatio nekakav drugi car pa ga htio posjeći, ali ga Solomun zamoli, da ga ne siječe u svome dvoru, nego neka ga izvede iza grada na polje, pa će doći i gora gledati, kako car cara gubi. Solomun je bio svoje vojnike, s kojima je došao u zemlju onoga drugog cara, ostavio „u šumi kazavši im, kad čuju, truba da zatrubi, onda da idu na njezin glas njemu u pomoć noseći svaki pred sobom po zelenu šumnatu granu“. Iz pripovijetke se ne razabira pravo, zašto je to Solomun odredio, ali je sva prilika, da je to bila Solomunova lukavština, da se nitko ne bi dosjetio, da idu njegovi vojnici njemu u pomoć, kad ljudi vide, da se miče gora (t. j. zeleno šumnato grane). Kad Solomun bude izveden na mjesto, gdje ga je htio onaj car da pogubi, i kad truba zatrubi, krenu njegovi vojnici njemu u pomoć s granama onako, kako im je bio zapovjedio. Svi su se tome čudili i mislili, da se doista gora miče, ali „u tom Solomunovi vojnici stignu na ono mjesto te Solomuna otmu i cara i sve njegove momke i dvorane pohvataju i pobiju“. — Ova crta o micanju gore nalazi se i u Krasića na str. 75., ali ju je pjevač rđavo upotrebio, t. j. ni sam je nije pravo razumio. U pjesmi se toj veli, kako je ban Mihail idući u pomoć Beču, koga su Turci opkolili, rekao svojim vojnicima, neka svaki odsiječe po jelovu granu pa neka je nosi pred sobom i pred konjem, te će Turci misliti, kad to vide, da im gora ide u pomoć. Vojnici Mihailovi tako učine, i Turci se povesele tobožnjoj pomoći, ali im njihov car veli, da je to naopaka pomoć, da to idu na njih kauri, koji će ih sve pobiti. Tako je i bilo. — Tko je čitao Shakespearova Macbetha, on se sjeća, da crta o gori, koja se miče, dolazi u V. činu te drame, gdje Malcolm hoteći udariti sa svojom vojskom na Macbetha zapovijeda vojnicima, da svaki odsiječe zelenu granu i nosi je pred sobom, da se neprijatelj ne dosjeti njihovoj množini. Osim toga bilo je prorečeno Macbethu, da mu nitko ne će moći nauditi, dok se gora ne krene na nj; pa kad on vidi, da se događa ono, što je držao za nemoguće, onda zna, da mu je pogibija sigurna. U Shakespeara nije ova crta originalna, on ju je valjda uzeo iz Saksona Gramatika, pisca danske istorije na početku XIII. vijeka. U toj istoriji („Gesta Danorum“) nalazi se crta o gori, koja se miče, u VII. knjizi, gdje je govor o bitki između kralja Sigara i Hakona. A iz knjige K. Simrocka „Die Quellen des Shakespeare“, 2. izd. (1872.), II. dio, str. 257. i d.

razabiram, da ima i ńemačkih narodnih priča o istoj crti; u jednoj se govori, kako je nekakav kralj imao kćer, koja je imala proročki dar te ocu prorekla, da ga nitko ne će moći nadvladati, dok zelena šuma ne iziđe na ń u boj; kad ńegov neprijatelj (kralj Grunewald) dođe na ń sa svojim vojnicima, koji su pred sobom nosili zelene grane, onda on vidi, da je sve propalo, te se preda; u drugoj se opet ńem. priči kazuje, kako je kraljica Fredegunda svojim vojnicima zapovjedila, da svaki pred sobom nosi granu, da se tijem neprijatelji prevare i ne znadu, kolika vojska ide na ńih. U rečenoj Simrockovoj knjizi spominje se i nekakva staroengleska pjesma, koja je nalik na ńem. priču o kraljici Fredegundi.

* * *

Kako ni u čemu ne valja stvar pregoniti, tako ne valja ni ovdje, t. j. ne treba za svaku crtu misliti da je k nama došla od drukud, kojoj nađemo kakovu više ili maňe sličnu paralelu u kojoj drugoj književnosti. Treba na um uzeti mogućnost, da se ista misao može razviti u glavi dvojice ili više ljudi, koji jedan za drugoga nikad ništa nijesu ni znali. To vrijedi i za misli u književnosti. Koliko je i koliko puta već ista misao izrečena od različnijeh pisaca, koji je nijesu jedan od drugoga uzeli, nego ju je svaki samostalno razvio! A što može biti u umjetnoj književnosti, zašto ne bi moglo biti i u prostonarodnoj? Ja ću ovdje sada navesti nekoliko primjera crta, koje nijesu izvana došle, nego su se u našoj narodnoj epici samostalno razvile. Sve se te crte osim u našijem pjesmama nalaze još u Homera. Ovaj je grčki pjesnik od svršetka klasičkih vremena pa sve do novijih bio kao neko zakopano blago poznato samo učenijem ljudma, i to vrlo rijetkima, tako da u narodne književnosti evropske nije iz Homera čitavo to vrijeme ništa prodiralo. Zato se ne može dopustiti, da Homer ima kakvoga utjecaja na junačku našu narodnu poeziju; zajedničke crte treba izvoditi iz srodnoga duševnog raspoloženja, u kojem su se nalazili i starogrčki i naši pjevači pjevajući junačke pjesme, iz srodnijeh prilika, u kojima se razvijala epska poezija u nas i u starijeh Grka, i iz sličnosti ili jednakosti ove ili one situacije.[1]

[1] Ni poznata narodna pripovijetka u Vuka br. 38. o divljanu, koja je veoma nalik na Homerovu priču o Kiklopu (u Odiseji pjev. IX.), nije potekla iz Homera (bar neposredno nije), već valjada iz arapskoga zbornika „1001 noć“, gdje se posve srodna priča nalazi u prvom pri-

U Vuka II., str. 435. Marko Kraljević hoće da posiječe Turke zulumćare, koji su mu na njegovo krsno ime silom provalili u kuću i izbili slugu. Majka odvraća Marka, da ne čini krvi na svoje krsno ime, nego neka Turke lijepo primi i počasti; a da bi sigurno odvratila Marka od krvi, ona vadi dojke iz njedara i zakliče ga materinom hranom. Istu crtu nalazimo i u I. knizi Vukovoj na str. 254., gdje majka zakliče sina Omera, da skine s konja djevojku, koju mu je isprosila i dovela:

vadi majka svoju b'jelu dojku
pa zakliče svojom b'jelom dojkom:
„prokleta ti moja rana bila,
ako zlato sa konja ne snimiš".

Ista se crta nalazi i u Vuka VI., str. 7. i 90. (na ovome drugom mjestu majka ne vadi samo dojke, nego još lupa kamenom o kamen i veli sinu: „tako mi te kamen ne ubio!") i u Hörmanna I., str. 109. Lijepu paralelu toj crti nalazimo u Ilijadi XXII., 79. i d., gdje se kaže, kako Hektorova majka vadi sisu iz njedara i njome zakliče Hektora, da se ne pušta u boj s Ahilejem, već neka se u grad skloni. — Ova će crta i u našoj nar. poeziji i u Homera biti uzeta iz zbiljskoga života, t. j. to su matere radile, kad nikakva druga molba ni zakletva nije mogla sina od šta odvratiti ili na što navratiti.

U Vuka II. na str. 439. kaže se, kako je Markov Šarac sluteći blisku smrt počeo posrtati i suze roniti. Zna se, da ni konu ni ikojoj drugoj životiňi nije dato plakati. Što Šarac dakle plače, to je pjesnički nakit. Takav pjesnički nakit nalazimo i u pjesmi štampanoj u „Vijencu" na str. 110., gdje se kaže, kako Alil od Cetine poradi duga i siromaštva hoće da proda svoga dobra konja, i kad već kupac broji novce, koň nasloni glavu na rame Alilu i roni gorke suze od žalosti, što gospodara mora mijeňati; kad to Alil vidi, gane se i ne će da prodaje konja. — Još sam našao takvu crtu u Hörmanna II., str. 77., gdje se kaže, kako đogat plače nad teško raňenim gospodarom: „na Hrnicu glavu naslonio, otočio suze od očiju".

---

povijedaňu o Sindbadovu trećem putovaňu; a valja znati, da se više ili maňe srodnijeh priča o istome predmetu nalazi u mnogo naroda po Evropi. Vidi u G. Kreka, Einleitung in die slav. Liter. (II. izd.), str. 665. i dalje.

U Ilijadi XVII., 425. i d. Ahilejevi koñi suze rone za Patroklom, koji je dosad ñima upravļao, a odsad više ne će, jer ga je ubio Hektor.

U Vuka III., str. 197. Ivo Seńanin u planini sa svojim društvom dočekuje turske svatove, da im otme djevojku, koja je upravo ńegova zaručnica. Ali Turaka je mnogo, te ih se Ivo uplaši, i ńegov sestrić Tadija se isprva malo uplaši, ali se odmah ojunači:

A kad začu dijete Tadija,
u đetetu srce zaigralo,
pa dijete srce slobodilo:
„što si mi se, srce, uplašilo?
jednom si se od majke rodilo,
a drugom ćeš, srce, umrijeti".

Zatijem se veli, kako je Tadija uhvatio pušku, pukao u svatove i pogodio baš mladoženu i t. d. Zgodnu paralelu, kako se junaku srce buni, a junak ga miri, nalazimo u Odiseji XX., 13. i d., gdje se govori, kako je Odisej kao neznani prosjak legao da spava, ali tada ugleda bezobrazne prosce i besramne sluškiñe, kako po ńegovoj kući čine svakojaka nedjela. U Odiseju srce živo zakuca, kao pseto, kad laje:

Tako lajaše srce u ńemu na nedjela kivno;
al' on se u srce lupi i napadne na ńga ovako:
„strpi se, srce, već si pretrpjelo grđi pasjaluk
onoga dana, kad Kiklop goropadni drûge mi jake
žderaše, a ti si to podnosilo, dok te je pamet
iz spiļe one opet izvela, gdje poginut šćaše".

Da navedem još jedan primjer, i to iz Vuka III., str. 484., gdje se govori, kako zaručnica Ilije Smiļanića lijepa Mara Đurkovićeva preobučena u vojničko ruho dolazi u dvore Smiļanićeve. Tu je opazi najprije Ilijina sestra Anđelija, koja je sva ushićena od ļepote neznana junaka te odlazi k materi i veli joj:

„Kakav junak u avliju dođe,
takvog, majko, ni viđela nisam,
ja kakva je stasa i obraza!
baš je ļepši od svake đevojke,
već ču li me, draga nano moja!

ako junak bude na konaku,
pitaj, mati, dobroga junaka,
a je li se dosad oženio;
ako Bog da i sreća donese,
te s' ne bude jošte oženio,
ja ću mlada baš za ńega poći,
jali za ńga, jal' već ni za koga".

Malo dalje govori Anđelija svome bratu:

„Već, Ilija, brate od matere!
molim ti se kako bratu mome,
da me dadeš ovome junaku;
ako li me ńemu dati ne ćeš,
neka znadeš, živa bit ne mogu".

Narodni je pjevač u navedenijem stihovima pokazao, da vrlo dobro poznaje srce prirodne djevojke i veoma je lijepo prikazao naivnost takve djevojke, koja bez srama i zazora izriče ono, što joj srce osjeća, kad vidi prekrasna momka. Znalac Homera odmah će se tu sjetiti Nausikaje u Odiseji VI., 239. i d., koja ugledavši preobučena i preobražena Odiseja govori svojim dvorkińama:

„Čujte me, dvorkińe moje bjeloruke, da kažem nešto.
Jamačno s voljom sviju olimpskih bogova vječnih
čovjek je došao taj u bogoliki feački narod;
on se je meni prije pričińao upravo ružan,
a sad je bozima sličan vladarima širokog neba.
Ej da se muž moj takav nazove, da bude takav
i da stanuje ovdje, da ovdje ostati hoće!

Gdjekoji primjer ovakove slučajne (da je tako nazovem) sličnosti pojedinačnijeh crta naći će se još u ovoj knizi. Za sad neka je dosta i ovoliko.

* * *

Još mi se čini potrebno kazati ovdje nekoliko riječi o razredbi narodnih junačkih pjesama. Tko ne će da razbaca pjesme po knizi bez ikakvoga reda i pravila (kao što su razbacate na pr. u zborniku Milutinovićevu), on ih razložito može ređati samo na dva načina: ili po istoričkijem imenima, koja se u pjesmama spominu,

ili po sadržaju pjesama. Prvoga se načina držao Vuk; zato na pr. u ńegovoj II. knizi (1845.) na početku stoje „najstarije“ pjesme (o kojima će biti govora malo dale); iza ńih dolaze one, koje govore o Nemańićima i o Mrńavčevićima, onda pjesme o Kraljeviću Marku i o knezu Lazaru i o ńihovijem suvremenicima prije kosovskoga boja; zatijem su pjesme o kosovskom boju i o događajima, koji su s tijem bojem u svezi; dale su pjesme, koje spominu ljude i događaje, za koje je Vuk mislio da padaju u vremena poslije boja kosovskoga, a i te je poređao po hronologičkom redu, koliko mu je taj red bio poznat. Što u razredbi II. knige Vukove ima po koja pjesma na krivo mjesto postavljena, to ne može biti razlog, da samo poradi toga zabacujemo i samo načelo razredbe po istoričkijem imenima, jer te pogrješke, ne izlaze nužno iz samoga načela, nego su potekle iz nepažńe. Tako na pr. pjesma pod br. 52. o Janku Jurišiću imala je stajati gdjegod dale među pjesmama br. 79—86., koje govore o despotu Đurđu Brankoviću, jer kosovski boj, koji se u toj pjesmi spominje, nije onaj od g. 1389., nego od g. 1448. (to se vidi otud, što turski car tri godine poslije kosovskoga boja pita Jurišića, tko je ńegovu vojsku najviše sjekao na Kosovu, a narodni su pjevači vrlo dobro zapamtili, da je turski car g. 1389. na Kosovu poginuo, dakle nije mogao iza tri godine pitati: „koje ono bjehu tri vojvode, štono moju krdisaše vojsku, kad ja iđah kroz Kosovo ravno?“). Pjesmu opet 56. o ženidbi Marka Kraljevića trebalo je metnuti naprijed među pjesme 35—44., koje nas unose u vrijeme prije kosovskoga boja (g. 1389.), jer se u rečenoj pjesmi kaže za Marka da je mlad i golobrad, a takav Marko nije bio poslije g. 1389., već prije. I u III. knizi (1846.) držao se Vuk, koliko je znao, hronologije, a pogrješaka ima i u ńoj; tako je na pr. pjesma 8. („Tursko vojevańe na Beč“) imala doći mnogo dale pod kraj knige, jer tu se jamačno misli turska vojna g. 1683.; pjesme o Ivu Seńaninu (br. 26—31.) imale bi stajati pred pjesmama o Stojanu Jankoviću (br. 21—25.), jer je Ivo Seńanin živio i umro, dok se Stojan Janković nije još ni rodio, — ali Vuk to nije znao. Kad u kojoj pjesmi dolaze junaci, koji nijesu bili suvremenici (takova je, kako je već na str. 16. rečeno, na pr. pjesma II. br. 79. „Ženidba Đurđa Smederevca“), tu je Vuk metnuo na ono mjesto, koje joj pripada po glavnome junaku, oko kojega se sadržaj pjesme vrti. Tome ne može biti prigovora, jer se ni tijem ne narušava sámo načelo razredbe pjesama po istoričkijem imenima. Malo je veća neprilika u tome, što se nalazi podosta primjera, da se isti motiv pjeva u jednoj pjesmi o jednom junaku, u drugoj

o drugome. Tako na pr. u samoj Vukovoj II. knjizi imamo dvije pjesme (br. 29. i 79.) vrlo srodne sadržajem, ali u jednoj se sadržaj vrti oko cara Stjepana, u drugoj oko despota Đurđa. Držeći se svoga načela za razredbu pjesama rastavio je Vuk te dvije pjesme vrlo jednu od druge, a i morao ih je tako rastaviti, jer da ih bude metnuo jednu do druge, grdno bi bilo poremećeno njegovo načelo. Ali ovakoj neprilici lako može izdavač nar. pjesama doskočiti, ako u kratkoj bilješki kod takvijeh pjesama napomene one, koje joj sadržajem odgovaraju.

Mnogo veća neprilika za izdavača, koji se u razredbi drži istoričkijeh imena, izlazi otud, što ima dosta pjesama, u kojima ili nema nikakvih istoričkih imena ili ako ih ima, a ono su izmišljena (na pr. u Vuka II. br. 1—5., 7—11., 14—16., 101.), zatijem ima pjesama, u kojima ako imena nijesu baš izmišljena, a ono se ne zna, kad su oni ljudi živjeli (na pr. u Vuka II. br. 78. bolani Dojčin, br. 84. vojvoda Prijezda; još više nego u II. knjizi ima takvijeh imena u III.). Šta ćemo s takvijem pjesmama učiniti? Vuk se pomogao tako, što je većinu onih prvih metnuo među najstarije, dakle u vrijeme prije XIII. vijeka, a druge je metnuo onamo, gdje mu se činilo najpriličnije. Ali pravi se razlog za namještaj ni prvih ni drugih pjesama ne vidi. Ništa, ama baš ništa ne nagoni nas držati, da pjesme na pr. „Sveci blago dijele“ ili „Bog nikom dužan ne ostaje“ ili „Nahod Simeun“ i t. d. moraju potjecati iz vremena prije XIII. vijeka ili da to moraju biti najstarije naše pjesme.[1] A što se tiče onih drugih pjesama, koje je Vuk namještao, kako mu se činilo najpriličnije, tu ne može biti ništa sigurno kao nigdje, gdje se čovjeku što samo čini.

Ako dakle hoćemo da namještamo pjesme po istoričkijem imenima, onda se za dosta pjesama ne može znati, kamo ih treba metnuti, ili ćemo ih svojevoljno stavljati, gdje nam se svidi. Zato se načelo za razredbu junačkih nar. pjesama po istoričkijem imenima ne može provesti do kraja, pa ga treba drugim zgodnijim zamijeniti. A drugoga kakvog načela nema osim načela, da se pjesmeređaju po sadržaju. Kad bih ja imao da iz sviju dojakošnjih zbornika sastavim onakove četiri knjige, o kakvima je govor naprijed na str. 4., ja bih pjesme u njima poređao po tome drugom načelu, koje bih ovako proveo: najprije bih rastavio pjesme u četiri velike grupe: u pjesme

[1] K tome ima i u tim „najstarijim“ pjesmama po koji anahronizam; na pr. u Vuka II. br. 2. spominju se Turci (u stihu 15), u pjesmi 10 (st. 101) spominje se kava, a tako i u pjesmi 14 (st. 129). Vidi o takvijem anahronizmima naprijed na str. 16.

legendarne, poluistoričke, u prave junačke i u pjesme pričalice, a onda bih svaku od tijeh grupa dalje rastavljao prema pojedinijem motivima. U prvu bih grupu metnuo na pr. Vukove pjesme II. br. 1—4, 17—22., III. br. 11—14, t. j. pjesme, u kojima su kojekakve pobožne legende o svecima i čudesima; — u drugu bih grupu uzeo pjesme, u kojima su kojekakve narodne tradicije o istoričkijem ljudma i događajima, a budući da se te tradicije ponajviše slabo slažu s vjerodostojnom istorijom, zato bih pjesme ove grupe (ne znajući za zgodniji izraz) zvao „poluistoričke"; ovamo bi išle na pr. pjesme Vukove II. br. 33., 34., 57., 58., 91. i pjesme kosovske; — u treću grupu, među prave junačke pjesme, išle bi one, u kojima se opijevaju različna junačka djela, dakle osobito pjesme, o mejdanima i o ženidbama junâkâ; — u četvrtu grupu, među pričalice, došle bi ostale različne junačke pjesme, na pr. Vukove II. br. 8., 9., 12., 14., 16., 26., 30. i t. d. Ima po gdjekoja pjesma, koja ne ide ni u jednu od navedene četiri grupe: takove su na pr. pjesme u Vuka II. br. 60., III. br. 10.; one bi se mogle metnuti u osobiti dodatak među različne pjesme. Pri pojedinijem pjesmama trebalo bi dakako gledati, da one, koje su među sobom po sadržaju srodnije, i bliže stoje jedna drugoj.

Ja se mogu dosjetiti samo jednoj neprilici, koja izlazi iz ovoga načela. Katkad se događa, da pjesma nema jedan motiv, nego ih ima dva, koji bi svaki za se mogli činiti odjelitu pjesmu. Takova je na pr. pjesma Vukova II. br. 62., koja u prvoj svojoj polovini govori o Markovu vojevanju s Arapima, a u drugoj polovini govori, kako je Marko lukavo ubio Minu od Kostura. Da je ta pjesma složena od dvije posve odjelite pjesme, to se sigurno vidi otud, što se pomenuta prva ńena polovina (bez druge) nalazi kao samostalna pjesma u Milutinovića br. 73., a druga polovina rečene Vukove pjesme (bez prve) nalazi se u Milutinovića pod br. 37., u Jukića pod br. 3. i u Bogišića pod br. 7., 86., 87. Takovi primjeri pjesama u jednu iz dvije složenih još su ovi: u „Vili" (1867.) na str. 453—454. ima pjesma, kojoj prva polovina odgovara Vukovoj pjesmi II. br. 11., a druga polovina Vukovoj pjesmi II. br. 38.; — Marjanovićeva pjesma pod br. 2. sastavljena je prema Vukovijem pjesmama II. br. 29. i 56., — Marjanovićeva pjesma br. 6. skrpana je od tri pjesme, koje su u Vuka samostalne: II. br. 44., 67. i 31. Po svoj prilici složena je iz dvije pjesme u jednu i Vukova II. br. 36. (vidi u „Radu jugosl. akad." 97., str. 154.). — Kod takvijeh pjesama može čovjek, ako pjesme ređa po sadržaju, biti u neprilici, kamo će

ih metnuti, t. j. kojega će se motiva u ńima opjevanoga držati. Ali kako je takvijeh pjesama vrlo malo, ne bi ni neprilika velika bila; mogle bi se metnuti onamo, kamo pripadaju po prvome ili po glavnijemu motivu; a u kratkoj biļeški mogao bi se uputiti čitateļ, kamo bi išle po svome drugom ili po mańe znatnom motivu.

Pri ovakovoj razredbi dogodilo bi se dakako često, da jedna do druge stoje pjesme, koje govore o različnijem junacima nesuvremenicima, kao što su na pr. pomenute naprijed pjesme Vukove II. br. 29. i 79. U drugu bi opet ruku pjesme o istom junaku bile razasute po različnijem mjestima. Ni jedno ni drugo ne bi bila ni malo veća nevoļa, nego li je ona, što pri razredbi po istoričkijem imenima vrlo često pjesme različnoga sadržaja stoje jedna uz drugu, a pjesme istoga ili srodnog sadržaja su rastavļene.

U svim junačkim pjesmama osim onih, koje sam naprijed nazvao „poluistoričkima“, glavno je motiv, a imena su uzgredna stvar, t. j. pjesme se pjevaju poradi motívâ, a ne poradi iménâ. Kad bi obrnuto bila istina, onda se ne bi događalo, da se isti motiv pjeva o različnijem ļudma. Kad su dakle u pjesmama motivi glavno, a imena uzgredno, onda otud izlazi jasno, da je pravije ređati pjesme po glavnome, t. j. po motivima, nego li po uzgrednome, t. j. po imenima.

Pri pjesmama različnijeh imena, a istoga motiva mi nemamo nikakvoga sredstva, da odredimo, koja je prije, koja li poslije nastala; ne možemo na pr. ni po čemu razabrati, je li starija pjesma o ženidbi Dušanovoj (Vuk II. br. 29.) ili pjesma o ženidbi Đurđa Smederevca (II. br. 79.); to je isto onako, kao što pri pjesmama različna sadržaja o istom junaku nikako ne možemo doznati, koja je starija, koja li je mlađa; ne možemo na pr. znati, je li starija pjesma Vukova II. br. 56. („Ženidba Marka Kraļevića“) ili II. br. 59. („Marko Kraļević i Filip Maģarin“), a izdavaču ipak treba odlučiti, koju će pred koju metnuti. Kod razloženoga našeg neznańa to ne može biti bez svojevoļnosti kao ni pri pjesmama bez ikakvijeh imena ili s izmišļenijem imenima. Pri razredbi po sadržaju ne može biti ni izdaleka toliko svojevoļnosti, zato je ona više opravdana nego li razredba po imenima.

II.

Tehnika i uopće način prikazivańa.

Sve novije narodne junačke pjesme, t. j. koje su sabrane i izdane na svijet ovih zadńih sto godina, ispjevane su jednim istim stihom, koji ima deset slogova i zato se zove deseterac. Starije nar. pjesme, t. zv. bugarštice, imaju drukčiji stih, koji obično ima 15 ili 16 slogova, ali dosta često i maňe od 15, katkad i više od 16. Kao što se današńi deseterac upotrebļava vrlo često i u ženskijem pjesmama, tako je i stari onaj dugački stih služio ne samo za junačke pjesme, nego i za ženske (vidi ženske pjesme tijem stihom ispjevate u Bogišićevoj knizi pod br. 81—84.). Na pitańe, koji je od ova dva stiha stariji, čini se lako odgovoriti, kad se uzme na um, da pjesama onim dugačkim stihom zapisanih ima već iz XVI. i XVII. vijeka; dvije su štampane u Hektorovićevu „Ribanju“ (1568.), jedna u Barakovićevoj „Vili slovinki“ (1614.), a jedna se našla u rukopisima hrvatskoga velikaša Petra Zrińskoga pogubļenoga g. 1671. A najstarije deseteračke pjesme zapisane su u nekom peraškom rukopisu, o kojem govori Bogišić u predgovoru svoga izdańa nar. pjesama str. 133—135.; taj rukopis je pisan tek oko g. 1700., a možda i nešto kasnije [1] Ako ćemo se samo tijeh činenica držati, onda ćemo dakako morati izvesti zakļučak, da je duļi stih stariji od deseterca. Ali treba uzeti na um, da sve bugarštice, koje su nam se sačuvale, potječu iz zapadnijeh krajeva naroda našega: iz Dubrovnika i uopće iz Dalmacije i iz zapadne Hrvatske; a iz drugijeh krajeva prva je nar. pjesma zabiļežena tek g. 1779. u Reļkovićevu „Satiru“ (o braći Jakšićima), koju je Reļković jamačno zapisao negdje u Slavoniji oko Broda ili Vinkovaca, a složena je dakako u desetercima. Kad to uzmemo na um, ne će nam teško biti pomišļati, da onoga dugog

[1] Nijedna deseteračka pjesma iz toga rukopisa nije štampana u Bogišićevoj knizi.

stiha možda nikad nije ni bilo u istočnijim krajevima, u Slavoniji, u Bosni, u Srbiji, u Makedoniji i t. d., nego da je u tijem zemļama narodna epika imala drukčiji stih, koji je možda bio deseterac, a možda i nije. Bilo kako mu drago, mi iz činenica, kako su ovdje razložene, ne možemo uzimati kao sigurnu istinu, da je onaj dugi stih bugarštica prvobitni i najstariji stih narodne naše epike u svijem zemļama, gdjegod je ima ili je negda bila. Da bismo se o tome uvjerili, nužno je, da razložimo (što je moguće u kraće) najkarakterističnije crte i današńega junačkog deseterca i onoga dugog negdašńeg stiha.

a) Deseterac ima odmor iza četvrtoga sloga i prema tome se raspada u dva članka, od kojih prvi ima četiri sloga, a drugi šest. I stari stih ima svagda odmor, i to (obično) iza sedmoga sloga, ako je petnaesterac, iza osmoga, ako je šesnaesterac; ako je stih još duļi, onda je odmor obično iza osmoga, katkad iza devetoga ili desetoga sloga; ako je u stihu maňe od 15 slogova, onda je odmor iza šestoga ili iza sedmoga sloga, katkad iza petoga. Stari dakle stih kao što nema stalnoga broja slogova za svoju cjelinu, tako ga nema ni za svoje članke.[1] Treba dakle reći, da je deseterac stih silabičan, t. j. pjevači strogo paze na to, da određeni broj slogova bude i u čitavom stihu i u svakom članku, ni maňe ni više;[2] a stari stih bugarštica je rastegļiv, t. j. broj slogova nije određen, i ako ih je obično 15 ili 16.

b) Ni deseterac ni stari stih ne osnivaju se na akcentu; t. j. ne može se dokazati, da bi naglašeni ili nenaglašeni slogovi stajali na stalnijem mjestima u stihu. Ovo vrijedi i za sve druge naše narodne stihove, što ih nalazimo u ženskijem pjesmama.[3]

[1] Zlo veli Bogišić na str. 8. (predgov.), da drugi članak ima svagda 8 slogova „te se suvišak ili nedostatak nalazi samo u prvome polustihu". Da drugi članak može imati i maňe od 8 slogova, tome ima u bugaršticama dosta potvrda, više nego što ih Bogišić navodi na str. 11., gdje sam sebe kao ispravļa.

[2] Osobina je muhamedovskijeh pjesama u III. i IV. knizi mat. hrv., što im stihovi često imaju po 11 slogova mjesto 10, ali gotovo svagda zališni je slog u prvom članku, vrlo rijetko u drugom. Čudno je, što takvijeh stihova od 11 slogova nema u Hörmannovu zborniku. — Veoma često deseteračke pjesme iz t. zv. dubrovačkoga rukopisa u Bogišićevu zborniku imaju po više od 10 slogova, a kašto i maňe. Ti stihovi po svoj prilici nijesu tako rđavi bili u narodu, nego su rđavo zapisani.

[3] Po računima M. Šrepela (Akcenat i metar junačkih narodnih pjesama. 1886.) 50% deseteraca u II. knizi Vukovoj je čisto trohejskijeh ne samo u pjevaňu, nego i po običnom govoru), a ostalijeh 50% ide u

c) Da u stihu ne bi bilo previše slogova, često se od dvije imenice, što stoje jedna do druge, sklaña samo druga, a prva se ne sklaña, nego ostaje u nominativu, na pr. kod silnoga srpskog *car* Stjepana, — on govori *barjaktar* Jovanu, — s ńegovijem *uskok* Radovanom i t. d. Toga se nalazi i u bugaršticama, na pr. i on pođe ovako *Ugrin* Janku govoriti, — još je Vuče hotio s *Jakšić* Mitrom govoriti.

d) Da ne bi stih bio prekratak, često se u desetercima uzima genitiv mjesto akuzativa; na pr. i *časnoga krsta* celivao, — porobit će *našeg manastira*, — ti mi idi u *Budima grada*. I to nalazimo u bugaršticama, na pr. ja mi ńemu ostavļam *šestopera buzdohana*, — pod *šatora* upade Ugrin Janka vojvode.

e) Poradi iste potrebe veoma često se uzima vokativ mjesto nominativa u desetercima, a dosta ima toga i u bugaršticama: a za ńega *care* i ne znade, — vino pije *Višńiću Jovane*, — k ńemu dođe siv zelen *sokole*, — ali na to *Lazare* Milici odgovaraše, — sveđ iz ńega izlazi jedan vrli *zatočniče*.

f) Vrlo se često upotrebļavaju u desetercima deminutivi, osobito od riječi ženskoga roda, zato, da bi stih imao potpun broj slogova; na pr. da ti *bratac* steče prijateļe, — desnu ruku na *srdašce* meće, — to izusti pa *dušicu* pusti, — evo danas *godinica* dana I toga ima u bugaršticama: ti mi pusti *końica* lijepom zelenom planinom, — s tebe će se danaske crna *krvca* proļevati.

g) S istoga razloga često se udvaja prijedlog u desetercima, na pr. *na* ubavu *na* poļu Kosovu, — *od* lijepe *od* vjere rišćanske, — *za* života jošte *za* svojega.[1] Vrlo je obično to i u bugaršticama:

---

više ili mańe nepravilne stihove. Ja mislim, gdje ima toliko nepravilnih stihova koliko i pravilnih, da je tamo teško govoriti o pravilu. To sam ja rekao već u svojoj „Metrici nar. pjesama“ u „Radu jugosl. akad.“ *168*., str. 4., a sada dodajem, da sam prije nekoga vremena išao kontrolirati Šrepelovo brojeńe sumńajući, je li pouzdano (Šrepel nije bio rođeni štokavac, nego kajkavac!). U to ime sam dobro pregledao prvijeh 20 strana u II., u III. i u IV. knjizi Vukovoj, i rezultat mojega je pregledańa i brojeńa: deseteraca na tijeh 60 strana ima 1711, čistih trohejskih stihova u smislu Šrepelovu je 618, t. j. $36{\cdot}11\%$, dakle znatno mańe nego li izlazi po ńegovijem računima. A kod tako maloga broja čistijeh „troheja“ ne može se govoriti o kakvom utjecaju govornoga akcenta na građu naših narodnih stihova.

[1] Ja u svojoj „Metrici“ („Rad jugosl. akad.“ *168*., str. 12.) velim, da u narodnijem pjesmama nema primjera, da bi prijedlog stajao između imenica i pridjeva. A sada imam da kažem, da takvoga namješta-

i u dvor se uvratio *bez* svoje *bez* ruse glave, — a to mi se začulo *do* Janka *do* vojvode.

h) Da bi stih bio brojem slogova potpun, dosta se često i u desetercu i u starom stihu bugarštica upotrebļavaju zamjenice *taj, onaj* kao kakav artikul: pa ga baci u *to* more sińe, — razapeše *te* bele šatore, — a kad došla *ona* noćca tamna, — zaviše mu *one* rane grdne, — nego ńega udara *tom* sramotnom zaušnicom, — kada mi se dovršila *ona* treća godinica.

i) Poradi iste potrebe često se ponavļa po koja riječ u dva stiha. Toga ima i u desetercima i u starom onom dugom stihu, na pr. *poranio* Kraļeviću Marko *poranio* niz Kosovo ravno, — *ako pijem* uz ramazan vino, *ako pijem*, vera mi donosi, — tako caru dade *Bog jedini, Bog jedini* i sreća careva, — udariše *ispod* tanke *kule ispod kule* kraļa budimskoga, — zdrav si, zete Milošu, *u moje i tvoje zdravļe, u moje i tvoje zdravļe* i oko nas sve gospode, — *on će tebi vratiti* haļine i końa dobra, *on će tebi vratiti* i lijepo zahvaliti.

j) Kad se nađu jedna do druge dvije riječi združene veznikom *i (ni)*, onda je pravilo i u deseteračkijem pjesmama i u bugaršticama, da kraća dođe pred duļu; na pr. beg se brani *drvļem i kameńem*, — nek ga jedu *orli i gavrani*, — hrani ńega *medom i šećerom*, — ne će rodit *vino ni pšenica*, — ja sam junak *trudan i umoran*, — kada sjutra *dan i zora* dođe, — *mir i vjera* za godinu dana, — tobom sam se sveđ dičio među *braćom i gospodom*, — zašto su šure tvoje *ohole i ponosite*. Izuzeci su u deseteračkijem pjesmama veoma rijetki; u ńima iza trosložne riječi može dvosložna samo onda stajati, ako joj je prvi vokal dug, na pr. kako j' bilo *Arapu i Marku*, — jer je vaše *gospodstvo i carstvo*, — pozdrav'te se *Jerini i Đurđu*.

k) U današńim junačkim pjesmama obično stoji ime iza prezimena, na pr. ono jeste *Banović Strahiña*, — podiže se *Crnojević Ivo*, — *zarobili Jakšića Stjepana*, — pa govori *Kraļeviću Marku*. Ako je dvosložnome imenu prvi vokal dug, može katkad stajati i ispred prezimena, ako li je kratak, onda mora; na pr. ti sokole, *Đuro Kujunǵiću*, — napit ću je *Vuku Brankoviću*, — pred ńima je *Boško Jugoviću*, — veli ńima *Miloš Voinović*, — pake đipi *Ivan Čarnojević*.

---

ima u pjesmama mat. hrv. I. II. Tamo nalazimo na pr. meke *na* dušeke I., str. 245., jele *pod* zelene I., 253., gori *po* zelenoj II., 252. i t. d. Ali treba dodati, da se to nalazi samo u pjesmama jednoga sakupļača (B. Glavića), koji će biti sam svojevoļno riječi tako namjestio.

l) U istijem se pjesmama vrlo često rastavlja pridjev od imenice tako, da pridjev stoji u prvom članku, a imenica u drugom, a među ńima je još koja riječ. Imenica može imati četiri ili tri sloga; može imati i dva, ali onda treba da je prvi vokal dug; imamo na pr. al' je *jadno* u te *pouzdańe*, — a kad *peta* nastade *godina*, — da mi *naše* ne harčimo *blago*, — *bijelu* mu poļubila *ruku*, — da se *rujna* nakitimo *vina*. Vrlo rijetko stoji ovako na kraju stiha rastavļena od svoga pridjeva dvosložna imenica, kojoj je prvi vokal kratak, na pr. do po *jednu* o pojasu *sabļu*, — od ńih *grdne* počiniše *jade*.

m) Na kraju deseteraca mnogo su običnije dvosložne riječi s dugim prvim vokalom nego li sa kratkim. Mnogo je običnije na pr. uzet ću te, da mi budeš *ļuba*, — i upita je li doma *Mujo*, — a kad hodi, sve se zemļa *trese*, nego li bi bilo: uzet ću te, da mi ļuba *budeš*, — i upita, je li Mujo *doma*, — a kad hodi, sve se trese *zemļa*. Budući da se na kraju deseteraca ne uzimaju rado dvosložne riječi s kratkim prvim vokalom, zato se one, ako je moguće, obično meću u sredinu stiha, te se veli na pr. nego ćeš mi *cara* pozdraviti, — kum neverni, *vera* ga ubila! — poranile tri *srpske* vojvode; tako je običnije, nego li bi bilo, da riječi *cara*, *vera*, *srpske* stoje na kraju. Ja sam u svojoj „Metrici“ („Rad jugosl. akad.“ *168*., str. 59.) izračunao, da dvosložnica s dugim prvim vokalom ima na kraju deseteraca gotovo dvanaest puta više nego li onijeh dvosložnica, kojima je prvi vokal kratak. S ovijem pojavom stoji u svezi nešto od onoga, što je rečeno pod j), k), l).

n) Stih se bugaršticа od deseterca osim brojem slogova razlikuje još u ove dvije točke: 1. u bugaršticama se često nalazi priložak od šest ili (rjeđe) od pet slogova (koji u nekijem pjesmama stoji pravilno među dva duga stiha, a u nekima nema pravilna mjesta, nego stoji kojegdje, a neke ga nikako nemaju; priložak ponajviše ne dodaje stihu, iza kojega se nalazi, ništa novo, nego ga samo raširuje), — 2. u bugaršticama gotovo nema elizija, koje se vrlo obilno upotrebļavaju u današńim junačkim (pa i u ženskim) pjesmama.

Lako je dokučiti, zašto u bugaršticama nema elizija: nema ih zato, jer ne treba, a ne treba bugaršticama elizija zato, jer im je stih rastegļiv, t. j. nije silabičan, nije vezan na određeni broj slogova, kao što su vezani stihovi današńijeh pjesama, koji su silabični, pa su im zato elizije nužne. Pjevači današńijeh pjesama bili bi bez elizija vrlo često u velikoj neprilici, jer bi im stih imao koji slog više nego li smije imati. Pjevačima bugaršticа nije elizija trebalo, jer kako su im stihovi bili rastegļivi, ńima ništa nije smetalo, ima li

ovaj ili onaj stih 13 ili 14 ili 15 ili 16 slogova, pače ima li maňe od 13 ili više od 16. Lijepu paralelu tome nalazimo u ruskim epskim pjesmama („bylinama“), kojih je stih onako rastegļiv kao i stih bugarština, i zato „byline“ ne upotrebļavaju, može se reći, nikad elizija.

Teže je razumjeti, zašto se u bugaršticama kao i u današńim junačkim pjesmama nalaze pojavi navedeni u točkama *c—i*. Ti su pojavi u današńim pjesmama potpuno razumļivi, jer ta sredstva vrlo dobro dolaze današńim pjevačima, da im stihovi imaju potreban broj slogova, ni maňe ni više. Ali zašto ista sredstva nalazimo i u bugaršticama, kojih je stih rastegļiv, pa bi bez ńih mogle isto onako biti kao i bez elizija? Meni se najprirodnije čini na to odgovoriti, da je sve to bugaršticama ostalo iz starijih pjesama, kojih je stih bio silabičan, pa su im pomenuta sredstva bila od velike pomoći, da stihu broj slogova bude onolik, koliki treba da bude. Kakav je upravo bio stih tih i od bugaršticа starijih pjesama, to dakako nitko ne zna i ne može znati. Nije nemoguće, da je bio upravo deseterac, ali tvrditi to bilo bi odveć smiono. Samo ću dodati, da pojavi navedeni u točkama *f—i* moraju potjecati iz osobito velike starine, dok ih nalazimo i u ruskijem „bylinama“, a teško je dopustiti, da su se samostalno razvili i u nas i u Rusa.

I pojav pod j), po kojemu kraća riječ stoji ispred duļe i u desetercu i u stihu bugaršticа, mora potjecati iz velike starine, kako se razabira iz moje „Metrike“ („Rad jugosl. akad.“ *170.*, str. 129.). Pojav taj ne stoji u svezi sa silabizmom, jer bi deseterac ostao deseterac. kad bi se na pr. reklo: beg se brani *kameńem i drvļem*, — nek ga jedu *gavrani i orli*.

Pojav pod m) mislim da je izišao iz težńe, da se deveti slog u desetercima priļubi napjevu, jer taj slog pjevači otežu u pjevańu.

* * *

U junačkim narodnim pjesmama ima nekoliko stajaćih riječi, kojima se zamjeńuju druge riječi običnoga govora. Mjesto „otac“ je u pjesmama ponajviše *babo*, — mjesto „muž“ je *gospodar*, — mjesto „žena“ je *ļuba*, — mjesto „dijete“ je *čedo*, — mjesto „kuća“ je *kula* ili *dvori*, — mjesto „sisa“ je *dojka*, — mjesto „ići“ ili „hoditi“ je *šetati (pošetati, išetati)*. Ne može se reći, da se riječi *otac*, *muž* i t. d. nikad ne nalaze u junačkijem pjesmama; ali ako se i nalaze, svakako su rjeđe od onih drugih stajaćih riječi. — Suhi prozni veznici *dakle, pošto, premda, budući da* nesnosni su

narodnijem pjesmama, zato ih i ne upotrebljavaju, može se reći, nikad. Vrlo su rijetki ovaki primjeri: u Marjanovića str. 22.: svađe sam te mogo obaliti, *dakle* me se ti danas okani; — u Vuka VI., str. 274.: *pošto* čuje lijepa đevojka; — u Hörmanna I., str. 21.: *pošto* budeš u dnu polja ravna, tu ćeš svoju vojsku zastaviti; — u „Vijencu“ str. 124.: *premda* su mu vjeru zadavali. — Prošli particip na *-v* ili *-vši* čini se pjevačima odviše prozaičan, zato ga vrlo malo upotrebljavaju; ja sam na pr. u svim zbornicima narodnijeh pjesama, što ih je Vuk izdao na svijet, našao samo jedan primjer tome participu, i to u II. knizi str. 145.: *zametnuvši* kopље naopako. Takav je primjer i u Petranovića II., str. 204.: pak Miloša *zagrlivši* ljubi, — u Hörmanna I., str. 131. i 133. (ista pjesma): *prošav* Bosnu do Hercegovine, — ne *skidav* mu sedam hamajlija. Nekoliko se puta particip taj nalazi u Jukićevu zborniku, i to češće u obliku na *-v* nego li na *-vši;* na pr. str. 102.: *podviv* ruke ljuba Ivanova, — 104.: *uzjašivši* grivca doru svoga, — 124.: onda *sjedav* sitnu knigu piše, — 154.: *smotav* skute pobježe iz kule, — 257.: to *razumiv* poskočilo d'jete, — 262.: *položivši* kopje ispustio, — 287.: *saviv* skute pod čador pobježe — i još koji takav primjer.

* * *

Epiteti u našim narodnim pjesmama, u junačkima i u ženskima, u starijima i u novijima, nijesu ni iz daleka onako umjetni, kako su u Homera, nego su sasma primitivni. Da su Homerovi epiteti umjetni, to se lijepo razabira otud, što su vrlo mnogi od ńih složene riječi, koje je sam pjesnik načinio, i u običnom se govoru jamačno nijesu govorile. A u našoj narodnoj poeziji najveći dio epiteta se sastoji od riječi, koje se i u običnom govoru vrlo često upotrebljavaju, na pr. *bijela* ruka, *crna* zemlja, *hladna* voda, *ljuta* guja, *ravno* polje, *sivi* soko, *sitna* knjiga, *tvrda* vjera, *vedro* nebo, *zelena* gora i t. d. Ima i u nas, istina, među epitetima po koja složena riječ, ali to nijesu onako stalni epiteti kao što su ovi sada navedeni, nego se samo katkad upotrebljavaju, gdjekoji samo u jednoj pjesmi na jednom mjestu. Nalazi se na pr. *bjelogrla* (bilogrla) ljuba u Hörmanna I., str. 173., u zborniku mat. hrv. III., str. 3., 485., *bilogrlka* ljuba u Stojadinovića I., str. 56., u zborniku mat. hrv. IV., str. 100., *bjelogrla* vila u Vuka III., str. 33., — *golotrba* sablja (ćorda) u zborniku mat. hrv. III., str. 4., 17., 117., 286., 506., — *lakokrilka* vila u Milutinovića str. 70., — *starokovka* sablja u Vuka III.,

str. 31., — *tankovrha* jela u Vuka II., str. 14. Ovamo ide i *kostolomna* ģida u Hörmanna I., str. 428., *kostolomno* kopļe I., str. 475., su čim je jamačno u svezi *kostolovka* kopļe u Vuka III., str. 115., gdje je *-v-* postalo od *-m-*; možda je nekad bilo u pjesmama *kostolomno* kopļe, pa se pored toga govorilo i *kostolovno* (ispor. *gumno, tamnica* pored *guvno, tavnica*), pa je *v* preneseno i u *kostolovka*.[1]

Još je znatna jedna razlika između Homerovijeh epiteta i epiteta u našim narodnim pjesmama. Dok u Homera vrlo mnoga ļudska i geografička imena uza se imadu stalne epitete, a ono u našoj narodnoj poeziji ni najslavniji junaci, kao što su Marko Kraļević i Miloš Obilić nijesu dobili stalna epiteta. Samo su tri junaka, dva iz starih, jedan iz sredńih vremena, ona dvojica hrišćani, a ovaj Muhamedovac, koji imaju stalne epitete, to su *krilati* Reļa, *stari* Jug Bogdan i *gojeni* Alil. A od geogr. imena imaju stalne epitete samo Dunavo (*tiho* D.) i Kosovo (*ravno* K.). Dosta se često u pjesmama nalazi *stojni* Biograd. Mislim, da je ovo preneseno s imena maģarskoga grada, što ga Maģari zovu Székes Fejérvár, a Nijemci Stuhlweissenburg; naši su ga stari zvali *Stolni* (ili *Stoni*) Biograd (vidi u akad. rječniku kod riječi Biograd); riječima *székes, Stuhl, sto(l)ni* označuje se taj grad zato, jer je do kraļa Bele IV. bio stolica ugarskijeh kraļeva. Prema tome maģ. *Stolnom* Biogradu prozvale su naše narodne pjesme i srpski Biograd *stojnijem* uzevši *j* mjesto *l* vaļada zato, što se zaboravilo pravo značeńe pridjeva *sto(l)ni* te se mislilo, da je grad *stojni* onaj, koji tvrdo stoji. *Stojni* Biograd nalazi se u Vuka II., str. 248, 587., 605., III., str. 53., IV., str. 164. i u Milutinovića str. 9., 177. Prema *stojnom* Biogradu nalazi se u pjesmama i *stojni* Carigrad (u Milutinovića na str. 25., 56., 137.) i *stojni* Prizren (u Milutinovića na str. 285.).

Vrijedno je napomenuti, da su epiteti i u ruskijem „bylinama“ isto onako primitivni kao i u našijem pjesmama, na pr. *bijela* ruka, *bijeli* svijet, *lijepa* djevojka, *ļuta* zmija, *oštra* sabļa, *poštena* udovica, *sińe* more, *šećerna* usta (ispor. isti epitet u Vuka I., 386., 567.), *vjeran* sluga, *zeleno* vino (vidi o tome epitetu malo daļe) i t. d.

---

[1] U pjesmama se još nalazi i *kostańevo* kopļe (u Bogišića str. 131.) i kopļe (ili ģida) *koštanica* (u Petranovića II., str. 8. i 414.), što oboje znači kopļe od *kostańa, koštana* (t. j. kestena). Nejasne su svojom tvorbom riječi *kostajnica, koštujnica, koštunica*, koje se sve troje govori za kopļe (prvo u Jukića 413., drugo u Milutinovića 116., treće u istoga 117.).

Složeni epiteti i u „bylinama“ su sasma rijetki, na pr. *bjelokamena* palača, *bjelojara* pšenica; isto tako slabo ima stalnijeh epiteta uz vlastita imena, na pr. *kamena* (ili bjelokamena) Moskva, *tihi* Don.

Ovdje ću da protumačim neke epitete, koji mnogim čitateljima nar. pjesama ne će biti jasni. — *Rusa* glava se nalazi u pjesmama veoma često, katkad i *rusa* brada (na pr. u Stojadinovića I., str. 6). Danas ni narod pravo ne zna, šta upravo pridjev *rus* znači, jer se u običnom govoru ne upotrebljava, ali u nekim slav. jezicima, kao što su slovenski, ruski, češki, poljski, još je i danas taj pridjev posve običan te znači: plav, crvenkast (o kosi i bradi). — *Čarne* oči znači isto što i *crne* oči, ali *čarni* ne može biti istoga postanja, kojega je i *crni;* u vrlo staro vrijeme govorilo se doduše *črn*, ali je to već odavno pretvoreno u *crn*, kako je i u svim drugim riječima *čr* prešlo u *cr* (na pr. *crv, crven, crta, crijevo* i t. d). Zato ja mislim, da su *čarne* oči najprije značile oči, koje začaravaju. To se prvobitno značeńe moglo pomalo zaboraviti i misliti, da su *čarne* oči isto što *crne*, a kad se to značeńe utvrdilo, došlo je u pjesme i *čarna* zemja, *čarna* gora, *čarno* more (vidi potvrde u akad. rječniku), a i *Čarnojević* mjesto *Crnojević*. — *Zelen* mač često se nalazi u pjesmama, a ja mislim, da znači isto što: sjajan. Tako se u II. knizi Vukovoj na str. 216. veli *zeleni* tuč, a u IV. knizi na str. 325. *zelena* latinka (puška), t. j. srebrom okovana („o ramenu zelenu latinku, na ńoj devet srebrnijeh lama“). Isto se značeńe (sjajan) razabira i u epitetu ruskijeh „bylina“: зеленое вино, t. j. vino, koje se lijepo svjetluca, kad se toči. Ovome značeńu riječi *zelen* ne će se čuditi, tko uzme na um, da je postala od korijena *zel*, koji znači *sjati se*, kako se vidi iz imenice *zlato* (postalo po zakonu od *zol-to*, a *zol* i *zel* je isti korijen u različnijem stepenima prijevoja). U drugu opet ruku *zelen* može značiti i „siv“, kako to lijepo dokazuje riječ *zelenko* (t. j. zelen, siv, nečisto bijel koń). Zato je katkad soko u pjesmama *zelen;* ispor. u Vili (1867.) str. 453.: Mitar pusti *zelena* sokola. Često se sokolu veli *siv-zelen* soko; tu su dakle uzeta dva pridjeva istoga značeńa jedan do drugoga. Da pridjev *zelen* može značiti „siv“, to se razabira i iz riječi: *zeļov* (t. j. zelen pas, graulicher Hund, canis canus, Vuk rječn.), *zeļug* (t. j. zelen vepar, graues Schwein, porcus canus, Vuk rječn.), *zeļuga* (t. j. zelena krmača, graue Sau, porca cana, Vuk rječn.). Ispor. još: kad se ženi mlado žeńa zeče, kuma kumi *zelena* kurjaka. Vuk pjes. V. (1898.) str. 483. Zavijala tri *zelena* vuka (iz neke nar. pjesme u Vukovu rječn. s. v. zàvijati). — *Rujno* vino danas narodni pjevači osjećaju sasvijem

kao sinonim „crvenome“ vinu; ispor. u Vuka I., str. 325., gdje djevojka momku govori:

O junače rumen bio! jes' video rujno vino?
jesi l' išo u čaršiju? onake su jagodice.
jes' vidio list artije? Jes' išao niz to poļe?
onako je lice moje. jes' video trńinice?
Jesi l' išo kad u krčmu? onake su oke moje.

Ali *rujno* je vino isprva moralo značiti ono vino, kojemu mi danas velimo „bijelo“, a trebalo bi upravo reći *žuto* vino, jer bijeloga vina, ako se stvar pravo uzme, nema. Da je pridjev *rujan* isprva značio isto što „žut“, to dokazuju imenice *rujnica* (neka žuta gļiva) i *ruj* (žuto drvo, ńem. Gelbholz). Kako se u jezicima vinske boje miješāju, to se vidi ne samo otud, što mi govorimo *bijelo* vino mjesto „žuto“, nego i otud, što onome vinu, koje mi zovemo „crno“, Nijemci vele: roter Wein; a vidjeli smo malo prije, da se u ruskijem „bylinama“ zna i za „zeleno“ vino.[1] — Još da spomenem *popete* sepete, koji se podosta često spomińu u našim nar. pjesmama; nalazi se s istijem epitetom i sinonimna imenica „sanduk“, dakle: *popeti* sanduci u Hörmanna II., str. 513. 514. Vuk u svome rječniku s. v. popeti kaže, da *popeti* sepeti znači: zatvoreni. To se tumačeńe ne može primiti, jer mi ne vidimo da „popeti“ ikad znači „zatvoriti“. Po mome mnijeńu *popeti* sepeti (sanduci) znači: pleteni (t. j. od tankoga pruća); to ja mislim 1. zato, što se u Jukićevoj knńizi na str. 491. nalazi stih: dva *pletena* iznese sepeta, otkle se jasno vidi, da je *pleten* sinonim sa *popet* (u Jukića se nalazi i ovaj drugi epitet: primače se *popetu* sepetu na str. 240., 513.), — 2. što se u litavskom jeziku (koji je od svih indoevropskih slavenskima najsrodniji) nalazi glagol *pinu* — *pinti* sa značeńem: pletem — plesti, a taj lit. glagol

[1] Ne vaļa misliti, da je pridjev *rujan* srodan s imenom mjeseca septembra, kojemu Hrvati vele *rujan*. Ime ovoga mjeseca dobro je protumačio već odavno F. Miklošić i dokazao, da *rujan* (mjesec) stoji u svezi sa staroslov. glagolom рюти (t. j. revati, rikati), a zato se taj mjesec tako zove, što se onda jeleni upaļuju za košutama i riču. Da je Miklošić pravo protumačio ime pomenutoga mjeseca, to dokazuju drugi jezici; ispor. u češkom jez. říjen (septembar), říje (rika jèlênâ), říti (rikati), u poļ. ruja (vrijeme, kad se šumska divļač pari), u rus. ревъ (isto što poļ. ruja), заревъ (mjesec august, kojega u Rusa gotovo polovina pada u naš septembar).

svojom etimologijom potpuno odgovara našemu pnem — peti (u običaju je samo s prijedlozima, na pr. popnem — popeti); može se dakle misliti, da je glagol (po)peti i u nas nekad značio: plesti.[1]

Među stalne epitete mogu se uzimati i gdjekoji prilozi, koji se postojano nalaze uz neke glagole, na pr. *ljuto* cviljeti (plakati, pištati), *ljuto* kleti, *smjerno* se klańati (pokloniti se), *tiho* besjediti.

Mjesto gdjekojih pridjeva uzima se imenica od iste osnove, na pr. *desnica* ruka (Vuk II., str. 80.) mjesto *desna* ruka; tako je i *desnica* noga (u Vuka II., str. 347.). Nekoliko se puta nalazi *crvenika* vino mjesto *crveno* vino (na pr. u Vuka II., str. 183., 397. i III., str. 22., 247.). Veoma je obično *ljepota* djevojka mjesto *lijepa* djevojka. Ovamo ide i dosta obična sveza koń *vitez* (końi *vitezovi*) mjesto *viteški*.[2] U tim i sličnim primjerima imenica je upravo epitet, jer stoji mjesto pridjevnoga epiteta. — Drukčiji su oni slučajevi, gdje imenica uz imenicu ne stoji mjesto pridjeva, nego je apozicija, kao što je na pr. kad se *soko* veli za junaka ili za końa: ban udade sestricu Jelicu za *sokola* Brđanina Pavla. Vuk II., str. 180., — nit je tvoja ni moja devojka, već *sokola* Kraljevića Marka 243., — i viđe ga devet milih šura *sokolova* devet Jugovića 263., — krenuo se paša Ginalija na *sokola* Miloša vojvodu IV., str 317., — te *sokola* đoga osedlaše II., str. 262., — *soko* đogo pade na koljena 282. Tako je i ovo: dvije su se zavadile *guje*, dvije *guje* dva brata rođena. Vuk II., str. 445., — ljuta *guja* Grčiću Manojlo III., str. 24., — ljuta *zmija* od Vinića Rade VIII., str. 70.

Valjanijem junacima veli se u crnogorskijem pjesmama *sablja*, kako se vidi iz ovijeh primjera: vika *sablja* od Krajine Rade. Vuk III., str. 277., — ono začu *sablja* pope Rade IV., str. 113., — jadan sinko, *sablo* Kraljić Marko, đe pogibe, kuku tvojoj majci! VI., str. 147., — zbori *sablja* vojevoda Rade VIII., str. 69., — al' govori *sablja* Kraljić Marko. Milutinović 8., — *sablja* Marko u crkvu otide 56. To je meni prije 12 godina bilo nejasno (vidi u „Radu jugosl. akad." *132.*, str. 23—24.), a sada vidim, da je to apozicija združena s metonimijom; t. j. *sablja* se veli junaku, koji sablju paše i zna se ńome valjano služiti. To je onako, kao kad se kralju ili caru veli *kruna;* ispor. *kruno* naša, care Kostantine! Vuk II., str. 90., — car Lazare, srpska *kruno* zlatna! 256., — sv'jetla *kruno*, care

[1] Kad se gdjekoje stvari pletu (kao na pr. plot), one tijem bivaju više, dižu se, peńu se.

[2] Sasma je neobično, što se *vitez* veli i za top: oteo im dva topa *viteza*. Vuk IV., str. 348.

gospodine! III., str. 87. Porabi riječi *sablja* u navedenijem primjerima potpuno odgovara, što se i riječ *ǵeverdan* upotrebljava za valjana junaka (u jednoj crnogorskoj pjesmi): ono su ti dva Savićevića od Trešńeva do dva *ǵeverdana*. Vuk IV., str. 510., — te pogodi Sava *ǵeverdana* 516.

I to je apozicija združena s metonimijom, što se u pjesmama djeveru veli *zlaćeni prsten*, na pr. oj devere, moj *zlaćen prstene!* Vuk II., str. 25., — a đevere, moj zlaćen prstene! 46. i t. d. Ova se poraba može razumjeti iz 21. pjesme Petranovićeve II. knige. U toj je pjesmi Marko Kraljević djever u svatovima Miloša Obilića. Otac djevojački (kralj leđanski) veli (na str. 229.) Marku: ti đevere, zlaćeni prstene! vodi snahu, kako bolje znadeš. Malo dalje (na str. 230.) pošto su svatovi došli, gdje će biti vjenčańe, veli se:

al' da vidiš Kraljevića Marka!
on izvodi svoju milu snahu,
izvodi je na gorńe čardake,
prstenova Rosandu đevojku
i dade joj od zlata jabuku
i uza ńu hiljadu dukata;
dovedoše i popa i kuma
te vjenčaše Rosandu đevojku
za junaka Miloš Obilića.

Otud se vidi, da je — bar u gdjekojim krajevima — djeveru bio posao prstenovati djevojku;[1] u ńega je dakle bio prsten prije prstenovańa, zato mu se i veli: djevere, *zlaćeni prsteńe!* U Vuka II., str. 317—318. vidimo, kako Ivan Kosančić daje djevojci pozlaćenu burmu kao ńezin ručni djever. Na str. 46. iste knige Vukove djever ne prstenuje doduše svoju snahu, koja je već vjenčana, nego joj daje na dar devet zlatnijeh prstenova.

* * *

Za figuru, koju su stari gramatici zvali „hendiadys“, ima nekoliko lijepijeh potvrda u našoj narodnoj poeziji. Najobičnije su *kita i svatovi* (t. j. kićeni svatovi) i *sila i svatovi* (t. j. silni svatovi).

[1] Za Sarajevo i okolinu potvrđuje se to u knizi V. Bogišića „Zbornik sadašńih pravnih običaja u južnih Slovena“ (1874.), str. 171.

Primjeri: spremiše se *kita i svatovi*. Vuk II., str. 151., — sakupiše *silu i svatove* 57., — nu potrudi *čudo i gospostvo* 264., — do careve *sile i ordije* III., str. 294., — otidoše *morem i širinom*. Stojadinović II., str. 102., — pa otide *poļem i širinom* ka zvijezda *nebom i vedrinom* 142., — da idemo *drumom i širinom* 168., — kad ugledah *čudo i djevojku*. Hörmann I., str. 146., — pa on leti *poļem i širinom*. Jukić str. 201., — dok dopade *kolu i djevojkam* (t. j. kolu djevojačkom) 246., — da ja smijem *kolu i djevojkam* 391., — te viđeli *kolo i đevojke*. Petranović II., str. 245.

* * *

Poredbe su u našoj narodnoj epici veoma obične, ali su ponajviše sasma kratke i jednostavne i poradi toga ni iz daleka ne dostižu ļepote, koju vidimo u umjetnički dotjeranim i široko izvedenim Homerovim poredbama. Naše poredbe ponajviše se izriču u jednom ili u dva stiha te se ograničuju na to, da posve ukratko kažu, čemu je što slično bez ikakvoga daļeg opisivańa, s kojega su nam Homerove poredbe onako mile i drage. Evo nekoliko primjera, kako su naše poredbe kratke i jednostavne: zakukaše kano kukavice (t. j. mati i kći od velike žalosti). Vuk II., str. 42., — muči Leka kako kamen studen 241., — kad udari u katane Marko kao soko među golubove 250, — nešto mu se u zubima crni kao jagńe od pola godine[1] 398., — sjaju mu se toke kroz brkove kano mjesec kroz jelove grane, kad obasja od petnaest dana III., str. 155., — tri su čaše, a tri dolibaše, redna čaša hoda na okolo baš ko tica od grane do grane u proliće, kad savija gńizdo, zbornik mat. hrv. III., 211., — (Turčin odvede djevojku Anđeliju i odbježe s ńome na końu) kao soko pod brzijem perjem, kad uvati ticu prepelicu. Vuk VI., str. 452., — (kad se Ivo Seńanin nađe sa svojom dragom) u momka se srce uzjarilo kao gladnu vuku kod ovčice il' sokolu i žednu i gladnu, kad u čapke drži prepelicu 464. Ova je zadńa poredba nešto duļa, ali samo zato, što se Ivo Seńanin poredi sa dva predmeta, s vukom i sa sokolom, ali Homerovskoga opisivańa nema

[1] Govor je o Marku Kraļeviću, a u ovoj poredbi misle se veliki ńegovi brci; to isto imamo o Marku i na str. 249. iste knige Vukove i o ginu Latininu na str. 518. (Sve su tri pjesme, u kojima ova poredba dolazi, od istoga pjevača, Tešana Podrugovića). Ispor. u zborniku mat. hrv. IV., str. 369.: vrani mu pali po ramenih brci niz ilike do malih pušaka, kanda jańe nosi u zubima (govori se o Muju od Kladuše).

ni u ńoj. Kad bi naše poredbe bile izvedene u duhu Homerovu, onda bi se u prvom od navedenijeh primjera reklo: kao kad kukavica u proļeće zakuka u šumi na zelenoj grani i kukańem svojim razveseli srce rataru i ovčaru, jer po tome znadu, da je nestalo zime i došlo milo proļeće, tako zakukaše mati i kći. Ali to bi za našu prostonarodnu poeziju bilo odveć umjetno.

Osobite vrste su poredbe na početku nekijeh pjesama, gdje se poričući ili pitajući izriče sličnost među predmetima. Imamo na pr. u Vuka II., str. 14.:

Dva su bora naporedo rasla,
među ńima tankovrha jela,
to ne bila dva bora zelena
ni meď ńima tankovrha jela,
već to bila dva brata rođena,
jedno Pavle, a drugo Radule.

Ili u Vuka II., str. 295.:

Poletio soko tica siva
od svetińe od Jerusalima
i on nosi ticu lastavicu;
to ne bio soko tica siva,
veće bio svetitel Ilija,
on ne nosi tice lastavice,
veće kńigu od Bogorodice.

U Vuka III., str. 357.:

Mili Bože, čuda golemoga!
jali grmi, jal' se zemļa trese?
ja se bije more o mramorje?
ja se biju na Popina vile?
Niti grmi, nit se zemļa trese,
ni se bije more o mramorje,
ni se biju na Popina vile,
već pucaju na Zadru topovi,
šenluk čini aga Bećir-aga.

U Vuka III., str. 527.:

Šta se b'jeli u gori zelenoj?
al' je snijeg, al' su labudovi?
da je snijeg, već bi okopnio,
labudovi već bi poletjeli;
nit je snijeg nit su labudovi,
nego šator age Hasan-age.

U zborniku mat. hrv. IV., str. 442.:

Što se bili pod Kanižom bilom,
a pod kulom Jusuf-alaj-bega?
il' se bile begluk čadorovi
il' su pale tice labudovi,
il' je gruda prolitnoga sniga?
Nit se bile begluk čadorovi,
nit je gruda prolitnoga sniga,
već svatovi Jusuf-alaj-bega.

U Milutinovića str. 211.:

Zakukala kukavica crna
usred zime, kad joj nije vrime,
po božiću o Jovańu dańu;
to ne bila crna kukavica,
nego majka od Kladuše Muja,
ona kuka, jest joj za nevolu.

U bugaršticama nema primjera za ovakove poredbe, već ima samo za one kratke, koje se počińu i svršuju u jednome stihu; na pr. imamo u Bogišića na str. 59.: u ńega je dobar konic kako vila od planine;[1] na str. 79.: tvoja majka cviluje kako zmija u proc'jepu, a sestrica i ljubovca kako ptica lastovica.

Na one naše poredbe, u kojima se poređeńe izriče negacijom (kao što je ona: dva su bora naporedo rasla . . . .) nalik su poredbe u ruskijem „bylinama“, na pr. iza visokijeh gora, iza tamnijeh šuma nije se bijela zora pomaljala niti se sjajno sunce dizalo, već je izlazio

[1] Koń se poredi s vilom i u Vuka VI., str. 431.: u ta doba Nukić barjaktare na zekanu ka na gorsku vilu.

vaļan junak, vaļan junak Ilija Muromac, — ili: ne povija se k zemļi zelen hrast niti pada lišće, nego pada sin pred svojim ocem i moli blagoslov. Ova dva primjera i nekoliko drugijeh vidi u Miklošića, Denkschriften d. kais. Akad. 38., str. 45—46.

* * *

Alegorija u našoj narodnoj epici nema mnogo, ali nekoliko ih je među ńima vrlo lijepih i dotjeranih. Tako u žensko-junačkoj pjesmi u Vuka I., str. 570. carević Mujo lukavo primami Mamut-pašinicu u svoje dvore te je ļubi. Na to Mamut-paša piše kńigu caru:

„Sultan-care, mili gospodine!
zlatna mi je utva odlećela
i u tvoje dvore zalećela,
evo ima tri bijela dana;
pusti mi je, ako Boga znadeš".
Mamut-paši care odgovara:
„oj Boga mi, slugo Mamut-pašo!
u mene je soko nenaučen,
što uvati, više ne popušta".

U Vuka II., str. 531. veli se, pošto je Ivo Crnojević isprosio i prstenovao kćer dužda mletačkoga za svoga sina Maksima, da devet godina ne šaļe po ńu svatove; to bude mučno duždu pa piše Ivu kńigu:

Prijateļu Crnojević Ivo!
kad zabraniš u poļu livadu,
jal' je kosi ja drugome daji,
da ne biju slane ni šńegovi
po livadi cvijet rascavtio;
kad zaprosiš lijepu đevojku,
jal' je vodi, jali je ne prosi.

U Vuka III. br. 3. Mehmed Arapin ide planinom sa svojih trideset delija i tjera tri tovara blaga pa uhvati hajduka Radivoja; Turci mu svežu ruke i tako ga vode kroz planinu pa ga nagone, da im pjeva; Radivoj pjeva i pjesmom doziva u pomoć Starinu Novaka (str. 12.):

Bog t' ubio, goro Romanijo!
ne raniš li u sebe sokola?
proleće še jato golubova
i pred ńima tica golovrane,
provedoše bijela labuda
i proneše pod krilima blago.

Starina Novak čuje pjesmu i sa svojim društvom poleti odmah u pomoć Radivoju i izbavi ga.

Vukova pjesma III. br. 25. govori, kako su Turci zarobili Stojana Jankovića pa ga odveli u Stambol i tamo ga držali 9 godina. Mlada ńegova ļuba čeka ga i čeka, a kad joj čekańe već dodija, sprema se, da se preuda; već dolaze svatovi po ńu, da je odvedu, a u to dođe Stojan, kojega nitko ne prepoznaje: svatovi ga lijepo prime i posade među se; pošto se društvo razveseli, Stojan zapjeva (str. 171.):

Vila gńizdo tica lastavica,
vila ga je za devet godina,
a jutros ga poče da razvija;
doleti joj siv zelen sokole
od stolice cara čestitoga,
pa joj ne da gńizdo da razvija.

Ļuba Stojanova odmah se dosjeti, da je to ńezin Stojan, i od ńezina preudavańa ne bude dakako ništa.

Bana Strahinina u Petranovića II., str. 234. drugovi (među kojima je i devet Jugovića) pitaju, zašto se ne ženi, a on im odgovara, da bi se htio oženiti samo sestrom devet Jugovića:

Devet jabuk' naporedo raste,
među ńima rumena ružica;
kad bi dalo sve devet jabuka
ispred sebe ustrgnut ružicu,
s ružom bih se junak zakitio:
devet braće, devet Jugovića,
kad biše mi Ikoniju dali,
ja bih vam se ńome oženio.

Jugovići drage vole daju sestru za Strahinina. — Dosta slično govori Marko Kraļević, kad prosi u bana pribińskoga ńegovu kćer u Vuka VI., str. 129.:

Ja sam glavom od Prilipa Marko,
pa sam čuo, kažuju mi ļudi,
teški ti je bostan procvatio,
a prispjela grana za beraća (sic!)
a ja jesam momak bostańija,
pa sam doša u Pribińa tvoga,
ne bih li ti ukinuo granu.

Prosci (Muhamedovci) dolaze u Hörmanna II., str. 569. prositi djevojku pa govore ńezinu ocu (Muhamedovcu):

Čuli jesmo u našoj Krajini,
gdje u tebe cvijet procvatio,
pa je, beže, cvijet uzrenuo;
mi smo došli cvijet ustrgnuti,
pa nam vaļa ńime zakiniti
sirotana našega Aliju.

* * *

Prirodnosti narodne naše epike lijepo odgovara pojav, što se riječi, koje je tko već rekao, ponavļaju onako, kako su rečene, daļe u pjesmi, gdje je tome prilika, i to ne samo jedan put, nego i po više puta, ako treba. Tako u Vukovoj pjesmi II. br. 79. piše Jerina djevojka ńigu svome vjereniku, u kojoj mu kaže:

„Čuješ mene, Smederevče Đuro!
kad ti dođeš b'jelu Smederevu
te ti staneš kupiti svatove,
ti ne slušaj starca baba moga,
ti ne zovi Grka ni Bugara,
ne ćeš izić ni iznijet glave
iz našega grada Dubrovnika,
ja nekmoli izvesti đevojke;
veće zovi Srbe u svatove:
kuma kumi Debelić-Novaka,
a prikumka Novaković-Gruja,
starog svata Sibińanin-Janka,
a đevera Kraļevića Marka,
a čauša Reļu Krilaticu,
a vojvodu Obilić-Miloša,

barjaktara Toplicu Milana,
a privenca Kosančić-Ivana,
a ostale koje tebe drago;
kupi, Đuro, hiljadu svatova,
pa ti hajde, kada tebe drago".

Đuro Smederevac primi i pročita knigu, pa kad se poslije sastaje s materom svojom, on joj od riječi do riječi kazuje sve sasvijem onako, kako je u Jerininoj knizi. U običnom pripovijedanju reklo bi se: Đuro reče majci sve, što mu je pisala Jerina, — jer slušaoci ili čitaoci već dobro znadu, šta je ona pisala. — Tako isto kad Đemo Brđanin u Vukovoj pjesmi II. br. 68. ide od grada do grada, da objesi Marka Kraljevića, gospoda rišćanska govore:

„Bogom brate, Đemo Brđanine!
tu nam nemoj objesiti Marka,
ne će rodit vino ni šenica,
evo tebe tri tovara blaga".

To govore gospoda rišćanska pred Oridom, tako isto pred Vučitrnom i opet tako isto pred Zvečanom. — Više primjera nije nužno, jer ih ima golemo mnoštvo u narodnim našim junačkim pjesmama; samo ću dodati, da je ta karakteristična epska crta vrlo obična i u Homera i u ruskijem „bylinama".

Rijetko se mjesto ovakoga epskog ponavljana naprosto (kao u prozi) konstatira, da je tko ovo ili ono rekao. Tako u Vuka II. str. 139. braća Voinovići Vukašin i Petrašin uče brata Miloša, kako će odgovoriti svatovima cara Stjepana, kad ga upitaju, tko je i otkle je; oni mu kažu, neka reče, da je iz zemlje Karavlaške, zatijem —

„Služio sam bega Radul-bega,
ne šće mene službu da isplati,
pak ja pođoh u svijet bijeli,
da đegođi bolje službe tražim;
pak sam čuo za svate careve
i pristo sam nezvan za svatovi
rad komada ljeba bijeloga
i rad čaše crvenoga vina".

A kad Miloša poslije svatovi pitaju, otkle je, „Miloš im se iz daleka kaže, ko što su ga braća naučila".

U Vuka II., str. 391. car turski šalje tatarina Marku Kraljeviću, da dođe u Stambol pogubiti crnoga Arapina, koji hoće na silu, da mu kćer odvede, a Marko poručuje caru po tatarinu:

pozdravi mi cara poočima,
ja ne smijem na Arapa doći,
Arapin je junak na mejdanu;
kad mi uzme sa ramena glavu,
što će mene tri tovara blaga?

Zatijem se u pjesmi nastavlja: „Ode tatar caru čestitome te kazuje, što je reko Marko“.

Tako i u Vuka II., str. 257. zmaj od Jastrepca kazuje dosta opširno u upravnom govoru carici Milici, kako se boji despota Vuka, koji je uvijek bio jači od ńega. Iza toga kad se sastaje Milica s carem Lazarom, ona mu kaže, — „šta j' od zmaja čula“ i ništa više.

* * *

Kad se štogod izbraja pa se to dalje u pjesmi ponavlja, onda se sve obično izbraja istijem redom. Jedan smo takav primjer imali već tamo, gdje je bio govor o knizi Jerine djevojke Đurđu Smederevcu; kojim redom Jerina izbraja glavne junake, koje treba Đurađ da pozove u svatove, tim istim redom izbraja ih dalje Đurađ svojoj materi počińući s Debelićem Novakom i svršujući s Kosančićem Ivanom. — Takav je i ovaj primjer: U Vuka III. br. 53. hajduk Starovlah Pavle piše knigu hajduku Savi od Posavja i pita ga:

Zelene l' se lugovi posavski?
kukaju li siće kukavice?
ima l' trave oko vode Save?
idu l' Savom vodom bolozani?
siju li već Turci lubenice?
nameću li Šokci vodenice?
je li veće jaće za zaklaće?
može li se po gori hoditi?

Na svih tih osam pitaća odgovara afirmativno Sava od Posavja istijem redom i gotovo istijem riječma.

Podosta ima primjera, gdje je onome, što se izbraja, u ponavlańu red više ili maće poremećen. Tako u Vuka II., str. 299. govori

Stevan Musić sluzi Vaistini, kako je knez Lazar prokliňao svakoga Srbina, koji ne dođe na Kosovo:

ne imao od srca poroda,
ni muškoga ni devojačkoga;
od ruke mu ništa ne rodilo,
rujno vino ni šenica bela;
rđom kapo, dok mu je kolena!

Dalje u pjesmi Vaistina ponavlja te riječi kneza Lazara ljubi Musićevoj, ali se ne drži istoga reda:

od ruke mu ništa ne rodilo,
rujno vino ni šenica bela;
ne imao poljskog berićeta
ni u domu od srca poroda;
rđom kapo, dok mu je kolena!

Ovdje je ne samo red poremećen onome, što se izbraja, t. j. prvi put imamo red *a—b—c*, a drugi put *b—a—c*, nego je u ponavljańu jedan stih umetnut i jedan izostavljen. — U Vuka III., str. 72. pita iguman đače samouče, zašto plače:

il' je tebe kńiga omrznula?
ili ti je na um pala majka?
il' se, sinko, hoćeš oženiti?

A đače samouče ne odgovara redom *a—b—c*, nego *a—c—b*:

mene kńiga nije omrznula,
ja se, oče, oženiti ne ću,
a na um mi nije pala majka.

U zadńa dva primjera red je onome, što se izbraja, poremećen; vrlo je rijetko izvrnut, t. j. mjesto *a—b—c* ili *a—b—c—d* imamo *c—b—a* ili *d—c—b—a*. U Vuka II., str. 11. Ogńana Marija idući sa sv. Petrom po paklu ugleda tri grješnika:

jednom drugu noga gorijaše,
a drugome ruka do ramena,
a trećemu glava gorijaše.

Marija pita Petra, šta su ti grješnici zgriješili, a on joj odgovara:

što ovome rusa gori glava,
ovaj nije darovao kumu;
što ovome gori desna ruka,
ńom je klao ovce prehodnice;
što ovome trećem noga gori,
ńom je bio i oca i majku.

U III. knizi Vukovoj na str. 267. Tale od Orašca pita sestru Stojana Jankovića:

jesu l' tebe obični svatovi?
je l' ti mio mladi đuvegija?
jesu li ti mila dva đevera?

Sestra Stojanova odgovara:

mila su mi dva đevera mlada,
dva đevera ka dva brata moja,
a mio mi jeste đuvegija,
jesu mene obični svatovi.

Vukova pjesma II. br. 71. počińe se ovako:

Car Suleman jasak učinio,
da s' ne pije uz ramazan vino,
da s' ne nose zelene dolame,
da s' ne pašu sablje okovane,
da s' ne igra kolom uz kadune,
Marko igra kolom uz kadune.
Marko paše sablju okovanu,
Marko nosi zelenu dolamu,
Marko pije uz ramazan vino.

Izvrnut je red i u Vuka II., str. 448., gdje vojvoda Mirčeta pita brata Radula:

no jesu l' nam stare naše sluge?
je li đegođ Srbe Radosave?
je li š ńime Pijanica Đuro?
služi l' jošte Grčiću Manojlo?

A Radul odgovara:

jesu nama u životu sluge:
doma nam je Grčiću Manojlo
i sa ńime Pijanica Đuro,
nema ovđe Srba Radosava,
već ga kažu u Vidinu gradu.

Dalje govori Mirčeta Radulu, neka s te tri sluge ode u Bugarsku kralju Šišmaninu i neka ga se ne boji:

ako stane rujno piti vino,
piće za te Pijanica Đuro;
ako l' odu grčki govoriti,
govoriće Grčiću Manojlo;
ako l' bude mejdan dijeliti,
dijeliće Srbe Radosave.

Tu su one tri sluge opet drukčijim redom poređane; ali taj red odgovara onome, što dalje dolazi, gdje se kaže, kako je svoju službu najprije imao da izvrši Pijanica Đuro, onda Grčić Manojlo i napokon Srb' Radosav.

* * *

Veliki dio narodne naše epike stoji u govorima, koji su ponajviše dijalozi, kašto i monolozi. Ja mislim, da nema u nas nijedne narodne junačke pjesme, u kojoj se ne bi čije riječi u upravnom govoru navodile. Dosta će biti samo spomenuti, da toga elementa isto tako mnogo ima i u Homera i u ruskijem „bylinama" i u svakoj ne samo prostonarodnoj, nego i umjetnoj epici, a ima ga obilno i u umjetnijem pripovijetkama (u novelama i romanima) i prošlih i naših vremena. Mi sebi ne možemo gotovo ni predstaviti kakvu malo veću pripovijetku, u kojoj se ne bi nalazilo dijaloga. Moguće bi dakako bilo napisati pripovijetku bez ijedne riječi upravnoga govora te sve, što ljudi u ńoj govore, sastaviti u neupravnom govoru, ali to bi bilo odveć ukočeno i suho i bez pravoga života, jer dijalozi (a dakako i monolozi) vrlo oživljuju svako pripovijedańe, bilo ono u prozi ili u stihovima. Učena kakova istorija, koja je pisana samo istine radi za ozbiljne čitatelje, može biti sasvijem bez dijaloga i monologa i služiti

se samo neupravnijem govorom; ali za takvu istoriju nitko ne će reći, da je pisana za zabavu, za koju se pišu i pjevaju pripovijetke i pjesme. Zato svatko lako uviđa, da bi bilo vrlo neprirodno, kad naša narodna epika ne bi upravne govore upotrebljavala u najobilnijoj mjeri. Neka uzme čitatelj kojugod boļu junačku pjesmu i neka u ńoj sve upravne govore pretvori u neupravne (ali da stihovi dobri ostanu), pak će vidjeti, kako je s tijem pjesma postala bez života i gotovo neprirodna. Neupravni su govori u ńoj tako rijetki, da prema golemome mnoštvu upravnijeh posve iščezavaju. Imamo na pr. u Vuka II., str. 368. i str. 433.:

Ali ńemu sitna ḱniga dođe,
da su ńemu dvori poharani,
poharani, ogńem popaļeni,
stara majka s końma pregažena
i vjerna mu ļuba zarobļena.

Boga moli Kraļeviću Marko
od godine opet do godine,
da proslavi krsno ime krasno,
krsno ime svetog letnog Đurđa,
da mu Turci na sveto ne dođu.

Običnije bi bilo u prvom primjeru: Zlo ti vino, Kraļeviću Marko! B'jeli su ti dvori poharani . . . . i vjerna ti ļuba zarobļena; — a u drugome: Boga moli . . . . „Mili Bože, daj mi, da proslavim, da proslavim . . . . da mi Turci na sveto ne dođu“. Evo još jedan primjer neupravnoga govora (iz Milutinovića str. 20.):

Glas dopade u Stambolu gradu,
na divanu cara čestitoga,
da je turska vojska poginula,
koju bješe care opravio,
da pohara lomnu Goru crnu.

Kako je upravni govor pjevačima miliji od neupravnoga, to se vidi iz primjera, gdje se počińe što kazivati neupravnijem govorom, pa se na jednoć prelazi u upravni. Tako je u Vuka II., str. 137.:

Stadoše mu redom kazivati,
kako care ode po đevojku
na daleko u zemļu latinsku,
a ne zove svojijeh sestrića, —
„Već, Milošu, naš rođeni brate!
hoćeš, brate, nezvan za ujakom
u svatove poći nazorice?“

Takav je i ovaj primjer u Vuka VIII., str. 33—34.;

vino piše, dok se napojiše,
pobratimi vjeru ufatiše,
da pokupe dobru četu malu,
da udare gradu ļubinskome,
da poruše i ocrne Turke, —
„Jer nam, Turci, braću, dodijaše,
robe, pale i sijeku glave,
baš se više trpļeti ne može“.

Da je upravni govor veoma običan u našoj narodnoj epici, to se vidi i otud, što ima nekoliko pjesama, koje su gotovo sasvijem od početka do kraja sastavļene u dijalogu ili tako, da glavni sadržaj pjesme netko nekome u upravnom govoru kazuje. Takove su ove pjesme: u Vuka II. br. 60. (dijalog između Marka Kraļevića i bega Kostadina), br. 64. (Marko pripovijeda svojoj materi, kako je nevjerno pogubio kćer kraļa arapskoga), br. 98. (danica pripovijeda mjesecu o dobroj Anđeliji Jakšićki, kako je pomirila muža i djevera), — u Vuka III. br. 1. (Starina Novak pripovijeda knezu Bogosavu, kako se odmetnuo u hajduke), br. 10. (dijalog između Margite djevojke i Rajka vojvode), — u Vuka VI. br. 38. i 39. (Marko pripovijeda svojoj majci, kako je kao djever sretno doveo djevojku ńenome mladoženi), — u Marjanovića br. 3. (Marko pripovijeda majci, kako je ubio Ġidovku djevojku), — u Petranovića II. br. 24. (Marko pripovijeda trima materama, među ńima i svojoj, kako je poginuo Reļa), — u Bogišića br. 46. (mjesec kazuje djevojci, kako se Svilojević oslobodio turske tamnice).

* * *

Junaci naših nar. pjesama dosta često govore svome końu kao razumnom čeljadetu. Ta je crta uzeta iz zbiljskoga života, jer često vidimo, kako ljudi (osobito iz prostoga naroda) govore što końu ili psu ili kravi i t. d. Pjevačima ta crta vrlo dobro dolazi, da što ljepše začine i ožive pripovijedańe. U pjesmama se uzima, da koń ono i razumije, što mu se govori, te čini po voli svome gospodaru. U Vuka II., str. 148. čitamo o Milošu Voinoviću:

on provodi svojega kulaša
pa kulašu svome progovara:
„čekaj mene u sedlo, kulašu".

I doista ga kulaš dočeka u sedlo. — U Vuka II., str. 217. govori ovako Marko Kraljević svome Šarcu, da mu stigne vilu, koja je ustrijelila Miloša:

„Jao, Šaro, moje desno krilo!
dostigni mi vilu Ravijojlu,
čistim ću te srebrom potkovati,
čistim srebrom i žeženim zlatom,
pokriću te svilom do kolena,
od kolena kite do kopita;
grivu ću ti izmešati zlatom,
a potkitit sitnijem biserom;
ako li mi ne dostigneš vile,
oba ću ti oka izvaditi,
sve četiri noge podlomiti,
pa ću t' ovde tako ostaviti,
te se tuci od jele do jele
ko ja Marko bez mog pobratima".

Šarac posluša Marka, napregne svu snagu i dostigne vilu.

Kad Marko (u Vuka II., str. 422.) dođe na Šarcu pred šator zulumćaru Arapinu, odsjedne i govori:

„odaj, Šaro, i sam po avliji,
a ja idem pod šator Arapu,
naodi se šatoru na vrati,
ako b' meni do nevolje bilo".

Turci u Vuka III., str. 341 ubijaju u planini hajduka Dmitra od Udbara, onda ńegova końa („krata") zajaše Turčin Ibrahim Frčić,

da uteče društvu Dmitrovu; Jovan Šandić goni Turčina, a kad vidi, da ga ne može stići, poviče na koña Dmitrova: „Stan', kŕate, izjeli te vuci! ne nosi mi Dmitrova krvnika". Iza toga pjesma nastavļa: „tade koñic usred poļa stade, jel poznade druga Dmitrovoga; tu dopade Šandiću Jovane" i posiječe Turčina. — Kako gospodar govori svome koñu, i koń ga sluša te mu čini po voļi, tome ima u Vuka još i drugijeh potvrda, na pr. II., str. 601., III., str. 393.

Šaban-aga (u „Vijencu" str. 45.) moli svoga koña, da ga prenese preko rijeke:

„Aj doratu, vrlo dobro moje!
znadeš dobro, sjećaš li se, doro,
kad smo bili na carevoj vojski,
svaka zopca po žut dukat bila,
svaki junak svojemu koñicu
svaki junak sukratio zopcu,
ja sam tebi više primakao.
Aj doratu, vrlo dobro moje!
hajd' ti klekni na gola koļena,
da se popnem tebe u sedalce,
ļuto su me rane savladale".

Koń posluša gospodara i prenese ga, a onda Šaban-aga opet govori:

„Ta doratu, vrlo dobro moje!
de ti klekni na gola koļena,
da ja snidem doļe na zemļicu,
ļuto su me rane savladale".

Pošto koń i to učini, opet mu Turčin govori:

„Davor doro, vrlo dobro moje!
sad ti visni u grlo bijelo,
ne bi l' čuo Miho kapetane".

Koń zavišti, i Miho kapetan dođe onamo i t. d.

U zborniku mat. hrv. III. na str. 19. govori Gerzelez Alija svome dobrom koñu:

„Davor šarac, moje desno krilo!
odavlen je pod Sibiń kameni,
brate slatki, dvanaes konaka,
tebi vaļa sve to pokupiti,
dok nam zora pukne od istoka".

Šarac posluša i ponese Aliju po ńegovoj žeļi. Tako isto posluša koń gospodara i učini mu po voļi, kad mu malo daļe (na str. 22.) u istoj pjesmi govori:

„Šarac brate, od ramena krilo!
odavlen je do Stambola bila
ta šezdeset i sedam konaka;
dok zauči podne na ǵamijah,
pani meni na Stambol-kapiju,
na Sofiji velikoj ǵamiji".

Ovakova crta, kako gospodar svome końu što govori, a koń razumije i čini po voļi gospodaru, nalazi se i u ruskijem „bylinama". Stereotipna je na pr. crta u pjesmama o Iliji Muromcu i Soloveju razbojniku, kako Ilijin koń od straha klecne, kad Solovej zvizne, a Ilija onda psuje końa (na pr. u Hilferdinga str. 18.): „Šta klecaš, klali te vuci i medvjedi! zar nijesi nigda bio u šumi i čuo zviždańa? ustaj na noge lagane i nosi me k Soloveju!" Koń sluša, ustaje i nosi Iliju daļe. — Mjesta sličnijeh ovima nalazimo i u Ilijadi. U VIII. pjevańu (str. 185. i d.) ovako podjaruje Hektor svoje końe, da ga pronesu do ahejskijeh lađa, da ih zapali:

„Ksante i Podarže ti i Etone i divni Lampe,
sada mi platite ńegu, što ńome častila mnogo
vas je Andròmaha, kći junačine Eetijóna;
medenu pšenicu vama Andromaha davaše prvim,
vina vam m'ješaše ona, da pijete, srce l' vas nutka,
prije no meni, što dičim se muž da mladi joj jesam.
Nego hajdete vi i poletite, ne bismo l' kako
Nestorov uzeli štit, što do neba ide mu slava,
i Diomedu ne bi l' końokroti uzeli oklop
umjetni s pleći, što ga izradio s pomńom je Hefest.
Da to uzmemo dvoje, Ahejce mi bismo, mislim,
prisilili još noćas zavesti se u lađe brze".

U XXIII. pjevanju (st. 403. i d.) ovako Nestorov sin Antiloh potiče svoje konje utrkujući se s Menelajem:

„Počnite i vi dva, potegnite kola što brže!
ja vam ne velim, da se utrkujete sa konjma
hrabroga Tideju sina, — brzine njima je sada
bogiña dala Atena i slavu dala junaku;
nego stignite brzo Menelaja dičnoga konje,
nemojte za njima ostat, da kobila ne bi vas Eta
obasula sramotom. Što ostaste, predobri koni?
Ne ćete imati njege od Nestora, ljudma pastira,
nego će oštrom mjedi i jednoga i drugog posjeć,
ako s nemara svog rđaviji dar donesemo.
Nego hajdete vi i potec'te što možete brže,
a ja ću nastojat pomno i gledat ću, kako ću moći
proći tijesnim putem i ne ću smetnuti s uma".

Kad koni tako razumiju ljudsku riječ, nije čudo, što su epski pjevači i dalje pošli te konjma podijelili katkad dar govora. Tako u Vuka II., str. 111. vojvoda Momčilo psuje svoga krilatoga konja Jabučila, što ne će da poleti i izbavi ga od smrti, jer su ga odasvud opkolili dušmani, —

al' mu konic niskom odgovara:
„gospodaru, vojvoda Momčilo!
nit me kuni niti me nagoni,
danas tebi polećet ne mogu.
Bog ubio tvoju Vidosavu!
ona mi je sapalila krila;
što ne mogla vatrom sagoreti,
to pod kolan pritegnula tvrdo;
veće bježi, kuda tebi drago".

I u Milutinovićevoj pjesmi br. 104. Zmaj ognjeni Vuk ima krilata konja, kojemu nevjerna ljuba Vukova opali krila; kad se poslije toga Vuk nađe na mejdanu i hoće da uteče od Đerzeleza Alije, koji ga je ljuto saletio, konj ne može da poleti; na Vukovo pitanje, zašto ne leti, odgovara konj: „na dom imaš nevjernu ljubovcu tere mi je krila opalila".

U Vukovoj pjesmi II., str. 353. Filip Mađarin bije buzdovanom Šarca, koji stoji pred mehanom, u kojoj Marko vino pije, —

al' propišta Šarac pred mehanom:
„avaj mene do Boga miloga!
đe pogiboh jutros pred mehanom
od silnoga Vilip-Magarina,
a kod moga slavna gospodara!“

„Tadija od mora“, nećak Ivana Seńanina, pita u „Vijencu“ str. 27. svoga vranca, može li se u se pouzdati, da preleti preko noć „u ravno Kratovo“, —

mili Bože i mila Marijo!
mili Bože, svašta biti može,
kad Bog hoće, i końi govore,
Tadijin mi vranac progovara:
„Aj Tadijo, dobri gospodare!
ja se mogu pouzdati u se,
odn'jet ću te u ravno Kratovo,
za noć otić, za noć kući doći,
ti obļubi Fatimu djevojku“.

U zborniku mat. hrv. II., str. 184. idući na mejdan pita Marko Šarca, može li se u ń (t. j. Marko u Šarca) pouzdati, —

al' mu Šarac tiho odgovara:
„gospodaru, delibaša Marko!
pusti meni na slabinu uzdu,
da kajasi do kolina tuku,
pa se drži sedla i sersana,
pa prevati grivu za strimena,
pa ti gledi, što ti Šare radi.
Oka zobi kad je dukat bila,
svi junaci końma uzmakoše,
ti si meni primicao, Marko,
primicao i mene tovio.
Kako sam te, Marko, zapamtio,
nigda nisam zobi poželio“.

I u ruskijem „bylinama“ dosta često govori koń sa svojim gospodarem, na pr. u Hilferdinga na str. 308. govori koń Iliji Muromcu: „O ti stari kozače, Ilija Muromče, ustegni srce svoje junačko! Pogani su Tatari načinili tri duboka prokopa; u prvi ću prokop ja skočiti

i tebe ću iz ńega iznijeti; i u drugi ću prokop skočiti i opet ću tebe iznijeti; u treći ću prokop skočiti, ali tebe ne ću iznijeti". — U istoga Hilferdinga na str. 529. govori koń Đuku Stepanoviću, da ima pod kožom dvoja krila, ńegov stariji brat, koń Ilije Muromca da ima troja krila, a mlađi brat, koń Ščurila Plenkova da ima jedna krila; on, Đukov koń, da ne ustupa ni starijemu ni mlađemu bratu. Drugi su primjeri, gdje koń govori, u Hilferdinga na str. 453., 776. i t. d.

U Ilijadi XIX. (st. 400. i d) Ahilej skočivši u bojna kola viče końma Baliju i Ksantu, da jurnu u boj i da ga sretno iz boja iznesu, sretnije nego Patrokla, koji je ubijen u boju; na to Ksant progovori ļudskijem glasom (koji mu je — samo u tome času — dala bogińa Hera):

„Tebe, o silni sad još Ahileju, mi ćemo spasti,
al' ti je propasti dan već blizu. Mi ti nijesmo
krivi, već krivac je veliki bog i silovita sudba.
Poradi nemara našeg i sporosti naše nijesu
skinuli oružje sjajno sa pleći Patroklu Trojanci,
već bog ga prejaki, koga ļepokosa poradi Leta,
među rtnicima ubi i slavu Hektoru dade.
Mi bismo trčali dva ko popuh Zefira-vjetra,
koga najbržeg vele od sviju, al' samom je tebi
suđeno, da te bog i junak svladaju moćno".

Često u našim nar. pjesmama govore sokoli i gavrani. U Vukovoj pjesmi II br. 54. Marko Kraļević leži bolestan pokraj druma, k ńemu dolazi soko noseći mu vode u kļunu pa ga napoji, onda raširi nad ńim krila i tako mu čini hlad; Marko pita sokola: „kako sam ti dobro učinio", da si me napojio i hlad mi načinio? a soko odgovara, kako ga je Marko na Kosovu izbavio od smrti, kad su ga (t. j. sokola) Turci uhvatili i krilo mu odsjekli.[1] — U Vuka II., str. 628. pita Dimitrije Jakšić sokola, kojemu je krilo prelomļeno, kako mu je, a soko odgovara: „meni jeste bez krila mojega kao bratu jednom bez drugoga".[2]

[1] U varijanti te pjesme (u Vuka II. br. 55.) pripovijeda orao vili, kakva mu je dva velika dobra nekad učinio Marko Kraļević.

[2] Takav razgovor između čovjeka i gavrana nalazimo i u Vuka II., str. 50.

U Vuka VI., str. 287—288. razgovara se Ivo Crnojević sa sokolom, koji mu donosi knjigu iz Stambola. U Milutinovića na str. 132—133. razgovara se Marko sa sokolom, po kojemu šalje knjigu pobratimu Gruju, da ga izbavi iz turskijeh šaka. (Turci su ga uhvatili, bacili u tamnicu i hoće da ga objese).

Mnogo ima pjesama ne samo „starih“ i „srednjih“ vremena, nego i „novijih“, u kojima gavrani donose crne glasove s razbojišta o pogibiji kojega junaka njegovoj kući i razgovaraju se s onijem, kome glasove donose (obično je to ljuba ili majka onoga junaka). Za primjer spomińem samo pjesme u Vuka II. br. 45., III. br. 88., IV. br. 59., u Milutinovića br. 24., 46. i u Jukića br. 6. I u „bylinama“ govore kašto gavrani; u Hilferdinga na str. 257. gavran sjedi na hrastu i govori: „Nije suđeno Mariji Mitrijevićnoj, da pripada Koščegu Tripetoviću, nego da pripada Ivanušku Godinoviću“, a to slušaju pod hrastom i Marija i Koščeg i Ivanuško; pa tako se i zbude; na str. pak 403. javlja gavran s jabuke moskovskome knezu Romanu Mitrijeviću, kako su Litavci udarili na njegovu zemlju i koliko su zla učinili.

Druge životińe osim konja i sokola i gavrana rijetko govore u narodnijem pjesmama. Kad Marko u Vuka II., str. 409. raspori Musu kesegiju, vidi, da ima tri srca, a na jednome leži guja, koja Marku govori:

„moli Boga, Kraljeviću Marko!
đe se nisam probudila bila,
dok je Musa u životu bio,
od tebe bi trista jada bilo“.

U Vuka VI. br. 27. razgovaraju se vuk i gavran; dalje se u pjesmi razgovara Marko Kraljević s gavranom. — U Hilferdinga na str. 494. golub i golubica govore glasom čovječjim i javljaju junaku, da mu se ljuba preudaje.

Katkad govore ljudi i stvarma, kao da i one mogu što razumjeti. Tako govori u Vuka II., str. 387. Arapin svojoj kuli, koju je u primorju sagradio:

„Što ćeš pusta u primorju, kulo?
kad po tebe nitko šetat nema:
majke nemam, a sestrice nemam,
a jošte se oženio nisam,
da po tebe ljuba moja šeće . . . . “

*

Tako je i ovo u Vuka VI., str. 119.:

Gorom jezdi Kraljeviću Marko,
gorom jezdi, a (s) gorom besedi:
„čarna goro, da te Bog ubije!
kad u tebi ladne vode nema,
već ja hoću końa da zakoljem,
da s' napijem krvi od końica".

Lijep je početak pjesme 35. u istoj knjizi:

Pošetao Ogńanine Vuko
pod Budimom bijelijem gradom,
al' mu sablja pozvekuje često,
pa se Vuče sabljom razgovara:
„o sabljice, moja uzdanice,
što mi tako pozvekuješ često,
ali ti je za nevolju ljutu?
evo ima tri godine dana,
otkad sam te s majstora donio,
nijesam te krvce napojio,
ema oću, reče, ako Bog da,
istom glavom od Budima kralja,
koji mi je sve moje uzeo,
Đurđevinu i Smederevinu".

U „bylinama" (na pr. u Hilferdinga str. 301., 309.) govori Ilija Muromac svojoj strijeli, kad je stavlja na luk. kamo ima da poleti, koga da pogodi i u koji dio tijela; na to ispusti Ilija strijelu, i ona baš onamo pada, kamo joj je on rekao.

Sámo se po sebi razumije, da je vrlo malo takijeh primjera, gdje stvari govore. U Vuka III., str. 514. govori odsječena glava djevojačka:

„volim, da sam sada pogubljena,
neg' da me je bane oblubio,
kada nije moj dragi dragane,
moj dragane, Seńanin Ivane".

Tako i u Vuka VI, str. 88. glava od Turaka pogubljenoga Andrije Kraljevića, kad je Marko donese majci, govori:

„oj starice, moja mila majko,
mol' se Boga bratu mi za zdravļe,
što je mene 'vako osvetio
i tebe me dono u dvorove;
ļubu mi daj za koga ti drago,
samo ne daj Turkom u natrage".

* * *

Vrlo mnoge junačke naše pjesme imaju takove početke, koji češće ili rjeđe dolaze i u drugijem pjesmama. Od takovih stereotipnih početaka najobičniji su, kako tko (jedan čovjek sam ili više ńih) vino pije, — kako tko kome ńigu piše. Nešto su rjeđi, ali opet dosta su obični i ovakovi počeci: kako tko rano rani, — kako je tko pošetao, — kako se podigao (na pr. lov loviti ili prositi djevojku), — kako je tko s kim sjeo da večera, — kako tko za nešto Boga moli, — kako je tko procvilio ili protužio (ponajviše u čijoj tamnici), — kako se tko razbolio, — kako je tko kakav san usnio, — kako je kliknula iz planine vila i nekoga dozivala javļajući mu što, — kako se mala četa od ¡nekud nekamo podigla, — kako zora još nije zabijeļela. Kad se ima da govori o kakvoj prekrasnoj djevojci, obično se pjesma počińe: otkad je svijet postao, nije ļepšega cvijeta bilo nego tamo i tamo (već otkle je djevojka). Dosta se često počińu pjesme s poredbama, u kojima je poricańe ili pitańe, čemu smo već na str. 49—50. imali primjera.[1]

[1] Tko s ove strane dobro poznaje današńe nar. junačke pjesme, a k tome je pozorno čitao „razgovor ugodni" A. Kačića, bit će opazio, kako je Kačić vrlo vješto umio svoje pjesme počińati sasvijem u duhu narodne epike. Ponajviše Kačićevijeh početaka nalazi se i u današńim nar. pjesmama, a koji se ne nalaze, za ńih lako možemo dopustiti, da ih je bilo u pjesmama Kačićeva vremena. Ja držim, da bi lijep i zaslužan posao bio, kad bi se tko pothvatio te bi nam u osobitoj monografiji prikazao Kačićevu tehniku i svestrano je isporedio s tehnikom nar. pjesama, bar u točkama, koje su obrađene u ovoj glavi ove moje ńige. Takva bi nam radńa zato dobro došla, jer bismo onda sigurno znali ono, što sada tek naslućujemo, t. j. da je naša narodna deseteračka epika u svemu glavnome oko polovine XVIII. vijeka bila onakova, kakovu je poznajemo iz boļih pjesama štampanih u XIX. vijeku. I onda je dakako bilo u narodu traļavijeh pjesama, kakove su na pr. neke deseteračke u Bogišićevu zborniku; ali Kačiću služi na čast, što se ugledavao, kako se po svemu čini, samo u dobre i dotjerane pjesme.

Svi ovi sada navedeni počeci stoje u savezu sa sadržajem dotičnijeh pjesama, t. j na ńih se bez ikakvoga prekidańa i preskakivańa lijepo nadovezuje nastavak pjesme. Ali junačke naše pjesme često imaju takve početke, koji ne stoje ni u kakvoj svezi sa sadržajem dotične pjesme; t. j. kako se ńima počińe ova ili ona pjesma, tako bi se mogla počińati i svaka druga. Takovi su počeci sasvijem lirske naravi, oni pjevaču služe za to, da privuče pažńu svojih slušača, neka znadu, da se sad počelo pjevati, pa neka se umire i slušaju. Lirska narav tijeh početaka vidi se otud, što u ńima pjevač izlazi iz epske objektivnosti i neutralnosti te kao u kakvoj lirskoj pjesmi govori o sebi i direktno se obraća na svoje slušače. Ja ću sada navesti pet primjera takvijeh „zapjevaka“ (mislim, da bi se tako mogli nazvati), a mogao bih da ih navedem mnogo više.

Prva riječ: Bože nam pomagaj!
druga vazda: hoće, ako Bog da
na ovome mjestu i svakome,
domaćinu i u dom ko mu je!
A po tome, braćo moja draga,
ako umjeh pjesmu da vi kažem. —
Kralić Marko sjede za večeru
. . . . Milutinović str. 214.

Sve povrzi, za Boga prioni,
ne bi li nas i Bog pomogao,
utješio stara i nejaka,
zdravlje dao voku i težaku,
zaklonio kuge i morije,
sirotińu okom pogledao,
nemoćniku dao oblakšicu,
nami mladim zdravlje i veselje!
Da pjevamo, da se radujemo
sve u strahu Boga velikoga! —
Piše knigu Borić kapetane
. . . . Jukić str. 224.

Braćo mila i družino draga!
ja ne pjevam, što je meni drago,
već ja pjevam, da vas razveselim.
Vozila se po moru galija,
pomogla nas djevica Marija,

svakom dala, što je kome drago,
komu kapu, komu brašenicu,
a nekome divan kabanicu,
nekom babu od pedeset ļeta,
nekom, pobro, mladu udovicu,
a nekome čistu djevojčicu,
a menika gusle javorove
i gudalo drvo šepurovo.
Da vam, braćo, jednu pjesmu kažem
od junaka Komjen-barjaktara.
Braćo mila i družino draga,
koňa jaše Jańiću Komjene.
. . . . „Vijenac“ str. 97.

Bože mili, na svemu ti hvala![1]
stan'te, braćo, da se poslušamo,
da junačko grlo okušamo,
da po jednu pjesmu ispjevamo.
Lako ti je pjanu zapjevati
i žalosnoj majci zakukati
i strašļivoj kuci zalajati,
a budali ženu udariti,
mladu momku poļubit đevojku;
lako j' zetu u punice poći
i punici poļubiti ruku.
Teško nama bez rujnoga vina,
teško vuku, koga tice hrane,
a junaku, koga žene brane,
tankoj pušci u strašļivoj ruci,
i đerdanu na kaļavu vratu
i mustaću na balavu starcu.
Pa sad čujte, da vam pjesmu kažem. —
Posili se Kraļeviću Marko
. . . . Stojadinović II., str. 11.

Đe se ono prije veseļasmo,
ajde opet da se veselimo,
eda bi nas i Bog veselio,
veselio i razgovorio

[1] Upravo je ovaj stih štampan: oj Bože mili . . . .

i od svake muke uklonio,
teške muke i turačke ruke,
jaka duga i nevjerna druga.
Mi velimo: oće, ako Bog da!
A po tome, braćo i družino,
ako znadoh, da vam pjesmu pričam
od istine, što je za družine,
što je bilo u staru zemanu. —
Knigu piše Novljanin Alija
. . . . Vuk VI., str. 557.

Zapjevci su također vrlo obični počeci: „Mili Bože, čuda velikoga!“ i „Mili Bože, na svemu ti hvala!“ jer bi se svaka pjesma mogla njima počinati.

* * *

Stereotipnih svršetaka u nar. junačkim pjesmama mnogo manje ima negoli stereotipnih početaka. Takovi su na pr. svršeci: kako je koji junak sa svojom ljubom imao „dvije kćeri i četiri sina“, — ili kako tko svoju ljubu ljubi, „kadgod se probudi“, — kako tko odlazi svojoj kući „pjevajući“ (ili „zdravo i veselo“ ili „i puške mećući“); ovamo idu i stihovi: „davno (onda) bilo, sad se spominalo“, — „to izusti, a dušu ispusti“. — Kako nekijem pjesmama na početku stoje zapjevci, tako nekima na svršetku stoje „dopjevci“, koji su kao i zapjevci lirske naravi i služe pjevaču zato, da se sa svojim slušačima kao oprosti i dade im znak, da je pjesma svršena. Ni dopjevci ne stoje kao ni zapjevci u savezu sa sadržajem pjesme, kojoj su dodati, te bi mogli stajati na svršetku svake pjesme. Dopjevaka ima kraćih i duljih. Kraći su na pr.

Od nas pesma, a od Boga zdravlje!
nas lagali, a mi polagujemo.
Vuk II., str. 60.

Koga nije, da kruha ne ije,
a mi, braćo, zdravo i veselo!
„Vijenac“ str. 86.

Zelen bore, pusti boru grane,
da su zdravo hristijanske glave!
Stojadinović I., str. 192.

Tako bilo, više pjesme nema,
onda j' bilo, sad se pripov'jeda;
od men' pjesma, od Boga vam zdravļe!

Vila (1867.), str. 305.

Bog mu dao sa životom zdravļe!
nama, braćo, na sretno veseļe!
to velimo, da se veselimo,
ne bi li nas i Bog veselio!

Vuk II., str. 180.

Vita jelo, uzaman zelena,
a družino uzaman vesela!
Nek su žive sve junačke glave,
koje dižu čete na krajinu!

Vuk III., str. 192.

Primjeri duļijeh dopjevaka:

Davno bilo, sad se spomińalo
kano Đurđev danak u godini
baš ko dobar junak u družini.
Tamo raslo kleńe i jaseńe,
među nama zdravļe i veseļe!

Vuk III., str. 167.

Ode Žarko, vesela mu majka!
ńemu majka, a nama družina.
Vesel'te se, Bog vas veselio!
Od mene vi malo razgovora,
a od Boga dugo i za mnogo.

Vuk VIII., str. 40.

Ova pjesma na tvoje pošteńe,
Bog ti dao zdravļe i veseļe!
Rodilo ti vino i pšenica
i da bi ti rodilo predivo
i da bi ga gulile djevojke,
udovice trle i topile,
bjegunice na rosu nosile,
stare bake žicu otezale.

Pošten bio, tko te je rodio
i bijelim ml'jekom zadojio,
poštena mu na ramenu glava,
poštenija pod obrazom brada;
štimala te braća i družina,
dušmani ti svi pod nogam' bili
kano końma klinci pod pločama!

Jukić str. 421.

Od nas pjesna i pomoć od Boga,
da pomože u dom domaćina,
još ko mu se u dom namjerio,
sve mu zdravo i veselo bilo
i Đurđeva danka doživilo.
Sve u slavu Boga istinoga,
a u zdravļe vladike svetoga,
kojino je nama na Cetińe,
da mu Bog da i život i zdravļe
i u rodu radost i veseļe!

Milutinović str. 219.

Davno bilo, moja braćo draga,
davno bilo, sad se spomińalo.
Koga nije, da kruha ne jede.
Da ste, braćo, zdravo i veselo!
Tko zna boļe, široko mu poļe,
tko zna više, rodile mu višńe!
vama, braćo, pjesma na pošteńe,
meni paka jedna čaša vina!

„Vijenac“ str. 103.

Vrijedno je upamtiti, da zapjevaka nema u bugaršticama, a dopjevaka ima u gdjekojima, ali su kratki, kako se vidi iz primjera:

Vesel budi, gospodaru i vesela ti družina,
naš gospodaru!
Ova pisan da bude tvoj milosti na pošteńe!

Bogišić str. 20.

Ovo mi je tada bilo, a sada se spomenuje,
moj jedini Bože!
Ti mi, Bože, uspomeni i na moje dobro zdravļe!

Bog. str. 37.

A sada vi, gospodo, popijevka na pošteńe
gospodo pridraga!
Popijevka vi na pošteńe, nami zdravļe i veseļe!
Bog. str. 134.

Sada Bogu na slavu, nami zdravļe i veseļe!
Ti nas, Bože, pomozi za veliko ime tvoje!
Bog. str. 136.

Od muhamedovskijeh pjesama, što su štampane u Hörmanna i u zborniku mat. hrv., ima zapjevak samo jedna, i to veoma kratak:

Moja braćo, da vam pjesnu kažem,
staru pjesnu od starog zemana.
Vino piju age Udbińani
. . . . Hörmann II., str. 106.

Dopjevak u muham. pjesmama mat. hrv. ima samo jedan:

Davno bilo, sad se spomińalo.
Nek se piva, dok je ovog svita,
a sve stari spomińu junaci. III., str. 529.

U pjesmama Hörmannovim ima ih više, ali su sasma kratki. Primjeri: „ne znam daļe, Bog nam dao zdravļe, pa mi zdravo i veselo bili!“ I., str. 401., — „tako bilo, pa se pripov'jeda, mi pjevamo, kako nam je drago“. I., str. 551., — „vita jelo, diži brdu grane, da su našoj braći zdravo glave“. II., str. 137., — „od men' pjesma, a od Boga zdravļe!“ II.. str. 352. i 413., — „ova pjesna istina je bila, a mi zdravo da se veselimo!“ II., str. 549. — Samo u jednoj Hörmannovoj (II., str. 78.) pjesmi dopjevak je malo duļi:

Davno bilo, sad se spomińalo.
Teško bratu, u kog brata nema,
a kalpaku na obješeńaku,
dobroj pušci u strašivoj ruci,
a đerdanu na tuzgavu vratu!

Napokon dodajem, da u ruskijem „bylinama“ ima ponešto dopjevaka, koji su ponajviše sasma kratki; evo samo jedan primjer iz

Hilferdingove knige str. 794.: O ńoj se (t. j. o Nastasiji, kraļevskoj kćeri) udiļ pjesme pjevaju sińemu moru na tišinu, a vama dobrijem ļudma na poslušańe.

* * *

Jedna osobina muhamedovskijeh pjesama stoji u ovome: kad pjevač vidi, da je već dosta govorio o kojem predmetu i da je vrijeme prijeći na drugi ili vratiti se k preďašńemu, onda kaže: dosta je o ovome, a sad da vidimo drugo nešto. Tako u zborniku mat. hrv. III., str. 56. kći bana bihaćkoga Anica kazuje opširno svome ocu grdan san, što ga je usnila, a otac joj ga isto tako opširno tumači. Iza toga veli pjevač: „Neka bana sad u Bišću bilu, neka bana, neka mu Anice, da gledamo Osman-pašaliju“, — pa onda govori o tome Osmanu, koji je nuždan za izvršeńe Aničina sna. Takovi su i ovi primjeri: u zborniku mat. hrv. IV., str. 108. ispričavši pjevač, kako je knigonoša donio knigu Babiću agi, kaže: „vlaščić (t. j. knigonoša) natrag ode na primorje; neka ide, kud je ńemu drago! da gledamo Like Mustaj-bega“ i onda se daļe govori o Mustaj-begu, o kom je bilo već i prije govora. Takovi su i ovi primjeri:

Hoće bane, naveze topove,
na kamenu on okrenu kulu,
pa on bije kulu iz topova,
al' joj većma kamen utvrđuje,
tvrda j' kula Dujman-kapetana,
nek je tuče, koliko mu drago,
kadar joj ništa učiniti nije.
Da vidimo Hrńovine Muje!

Mat. hrv IV., str. 391.

Ode vojska pravo Temišvaru.
Nek car ide s hoģom Ćuprilijom,
nek dolaze ostali veziri,
nek dovode Temišvaru vojsku.
Da ti sada ja za Ćana pričam
buļugbašu od Travnika b'jela.

Hörmann I., str. 51.

Mujo svoga protjera đogata,
ne svraća se pred kapiju hanu,
neg' niz poļe otište đogina;
bježi Mujo poļem zelenijem;
neka bježi i nosi Anicu.
Da ti sade kažem za banicu.
Hörmann I., str. 281.

Mnogo je rjeđi ovakav način prelažeńa s predmeta na predmet u kršćanskim (hrišćanskim) pjesmama. U Milutinovića ima pjesma o Kraļeviću Marku i o Filipu Maģarinu, u kojoj se na početku govori, kako se Filip pohvalio, da će pogubiti Marka, kako je Marko to doznao pa iz Prilipa krenuo gradu Filipovu, došao k Filipu, pa ne našavši ga kod kuće otišao u mehanu —

pije vino Kraļeviću Marko,
a zalaga bijela simita.
Ma sad ću ti za Filipa pričat.
Dođe Filip dvoru bijelome
. . . . (str. 162.).

U Jukićevoj jednoj pjesmi govori se, kako su Turci pošli u potjeru za Petrom Mrkońićem —

za Petrom se otoč otisnuo,
al' ću sada ostaviti Turke.
Oču pušku kapetan Ivane,
pak družini Ivan besjedio.
. . . . (str. 180.).

U „Vijencu" na str. 70—79. ima pjesma „Beg Filipović i ńegova sestra", u kojoj se govori, kako je Vuk Močivuna pogubio bega Filipovića; kad to vidi Đerđelez (sic!) Alija, on bojeći se svojoj glavi pobježe na końu, ali ga stiže Ilija Smiļanić pa ga posiječe. Iza toga pjevač (u st. 700. i d.) govori:

Al' družino, sivi sokolovi![1]
da se malo natrag povratimo,
a do dvora Filipović-bega
Močivuni i gojen Alilu.
Kada viđe gojeni Alile . . . .

[1] To veli pjevač svojim slušačima.

U Vuka VII., str. 33. govori se:

Turci sjede, ispijaju vino
i bistricu lozovu rakiju,
ko ne pije, ta puši duvana,
te slušaju kolo i đevojke.
Malo bilo, za dugo ne bilo,
napokon im to veselje bilo,
a sad ćete čuti, ako Bog da.
Namjera je bila namjerila
samo sama Maksim-barjaktara . . . .

* * *

U dva odijeljka, koja su pred ovijem, imamo dosta potvrda, kako pjevač zaboravlja, da pjeva epsku pjesmu, pa govori o sebi, a i direktno se obraća na svoje slušače (ili na svoga slušača, ako je jedan ili ako samo jednoga osobitog ima na umu). S tijem pjevač izlazi iz uloge epskoga pjevača. Takvome izlaženu iz uloge malo ima potvrda u Homera, kao što je na pr. u Ilijadi II., 484—491., gdje se pjesnik sprema da potanko navede sve vojvode grčke, koji su došli pod Troju, otkle je koji, koliko li je doveo vojske i na koliko lađa:

Recite sada mi, Muze, stanarice dvora olimpskih
(ta vi ste bogiňe, svud ste na okupu, sve vam je znano,
a mi čujemo samo govoreňe, ne znamo ništa),
koje su imali vođe Argejci, koje l' vladare.
Ali vojsku izbrojit, iskazati mogao ne bih,
ni da je jezika deset u mene i deset grla,
da mi je glas nesatarljiv, da pluću mjedenu imam,
ako mi vi, o Muze olimpske, ne biste rekle,
vi egidonoše Zeusa o kćeri, koliko pod Ilij
došlo je ljudi, a sada da kažem lađe i vođe.

Prvi od stihova ovdje sada navedenih ponavlja se u Ilijadi još triput (XI., 218., XIV., 508., XVI., 112.), na mjestima, gdje pjesnik zove Muze, da mu kažu, koji je junak ovo ili ono učinio. Još pjesnik sebe spomiňe na početku Odiseje:

Kazuj *mi*, Muzo, o onom o provrtnom čovjeku, što se,
sveti trojanski grad razorivši, mnogo naluto
. . . . . .
. . . . . .
i *nama* o tom svemu pripovjedi, Zeusova kćeri!

U „bylinama“ ne sjećam se da sam našao koje mjesto, gdje pjevač spomiňe sebe; a da se obraća na svoje slušače, tome se nalazi po gdjekoja potvrda, osobito u dopjevcima (vidi jedan primjer na str. 76.).

U našim nar. pjesmama ima i drugih slučajeva osim navedenih, gdje se pjevač obraća na svoje slušače (ili na slušača). Tako kad misli, da je već dosta koječega izbrojio ili da mu ne treba mnogo izbrajati, onda kaže onako, kao što je u Vuka III., str. 244.: *„a šta ću ti dulit lakrdiju?* bilo jada i tamo i amo; od Turaka niko ne uteče“. Takovi su i ovi primjeri: u Vuka VI., str. 336. pjevač izbrojivši po redu nekoliko junaka, koliko je koji posjekao glava, misli, da mu je već dosta izbrajaňa, pa kaže: *„a šta ću ti lakrdiju dulit?* kako koji Srbin dolazaše, od Turčina glavu donosaše“. U Jukića str. 162. kazuje pjevač, kako je Ivan Seňanin napisao knigu Petru Mrkoňiću, pa budući da je slušačima dobro iz pređašnega poznato, što je Ivan pisao Petru, zato kaže: *„a što ću vam dulit lakrdiju?* sve mu piše, što je i kako je“. — Pjevač u „Vijencu“ na str. 68. rekavši, tko je sve koga ubio u boju (koji se zametnuo među kršćanskijem svatovima i Turcima) dodaje: *„pa što ću vi dule besjediti?* dosta jada na obadv'je strane“. — U Petranovića II., str. 279. Ivan Kosovac dolazi na Kosovo i ulazi u golemu tursku vojsku da je uhodi; pjevaču se ne će prostrano o tome govoriti pa kaže: *„i šta ću ti dugo besjediti?* Ivan tursku uvodio vojsku“. — U Hörmanna I., str. 55. pjevač ne će da na široko kazuje, kako je vojska turska prolazila Bosnom prema Vidinu, te kaže:

„pa šta bih vam dugo kazivao
i brojio danke i konake?
putujući, konake čineći
zdravo došli tvrdome Vidinu“.

Mustaj-beg u zborniku mat. hrv. IV., str. 106. piše knige mnogijem junacima, da mu dođu u svatove, a pjevač pošto je trojicu od tijeh junaka naveo, dodaje: *„što bih ti knige redom hesabio?* piše (t. j. Mustaj-beg) knige od grada do grada“.

Ima i drukčijih slučajeva, gdje se pjevač obraća na svoje slušače (ili na slušača). Tako je na pr. u Jukića na str. 206.:

kad se stade četa iskupljati,
bi ti reko i bi se zakleo,
po Kunari da su ždrali pali;
nisu ždrali, moja braćo draga,
već svatovi Smiljanić Ilije.

Ispričavši pjevač u „Vijencu“ na str. 79., kako je Ilija Smiljanić pobio Turke, dodaje:

pa ako mi ne vjeruješ, pobro,
ti otidi do ravna Glamoča,
pa ćeš tute naći dosta traga,
što će tebi ovo potvrditi.

Na to su nalik u Hörmanna I, str. 114. stihovi, s kojima se svršuje pjesma „Svatovsko groblje na Morinama“:

braćo moja, to j' istina bila;
i danaske to se groblje znade,
gdje j' ukopan Mostarlija Mujo
i ńegovi kićeni svatovi.

Ovdje se mogu navesti i primjeri: „a sad slušaj jada golemijeh, jada, brate, od silnih Turaka“ (Jukić str. 366.), — „a pred ńima do tri harambaše, sva tri ću vi po imenu kazat“ (Stojadinović II., str. 134.), — „vino piju do dva pobratima u Šarganu visoku planinu; da ti oba po imenu kažem“ (Vuk VI., str. 377.), — „ta da ti je, brate, pogledati, kako srpske sable sijevaju, mrtve turske glave zijevaju“ (VI., str. 420.).

Dosta ima primjera, gdje se poradi stiha uzimaju vokativi *brate, braćo, pobratime*. Evo ih samo nekoliko: „ni vila joj, brate, druga nije“. Vuk II., str. 223., — „jer se bjehu, brate, zabavili“. III., str. 198., — „s Nijemcima, brate, trgovaše“. IV., str. 280., — „nuto, brate, Ćuprilić vezira“. Hörmann I., str. 116., — „to su, braćo, mladi mučenici“. Vuk II., str. 128., — „al' na Maru prosci navalili, braćo moja, sa četiri strane“. III., str. 476., — „dok počeše puške zapucivat, *braćo moja*, puške i lubarde“. Vuk VII., str. 123., — „i dade mu, *moja braćo draga*, beg Mustaj-beg pedeset dukata“.

Hörmann II., str. 159., — „krstaš ga je barjak poklopio, pobratime, do końa alata“. Vuk II., str. 290., — „žute mu se noge do koļena, pobratime, kao u sokola“. III., str. 6., — „pa otide u Bańane ravne, pobratime, zdravo i veselo“. IV., str. 19., — „a u trećoj (t. j. busiji), Bogom pobratime, u trećoj je Novļanin Alija“. Vijenac str. 66. — Stiha radi uzet je ovako i vokativ *druže* u primjeru: „a da ti je, druže, poslušati, ka hajdučke puške zapucaše“. Vuk III., str. 447.

* * *

Na nekoliko mjesta u Ilijadi pjesnik sam sebe pita i sam sebi odgovara:

Tko li je svađu i borbu među ńima zavrgo dvjema?
Zeusov i Letin sin! . . . .
I., 8—9.

Kojeg je smakao prvog Trojanca nezazorni Teukar?
VIII., 273.

Koga je prvoga ondje, kog zadńeg pogubio onda
Hektor, Prijamov sin, kad slavu mu podade Zeus-bog?
XI., 299—300.

Koga si prvoga ondje i zadńeg pogubio kog si,
oj ti Patroklo, kad te već u smrt pozvaše bozi?[1]
XVI., 692—693.

U drugom, u trećem i u četvrtom primjeru pjesnik na pitańe odmah sam odgovara: ubio je toga i toga i t. d.

Primjera za ovakova pitańa i odgovore nalazimo katkad i u „bylinama“. U Hilferdinga na pr. na str. 760. kazuje se, kako su tri ruska junaka pristupila krstu i pobratila se; onda pjevač pita: „a tko je od ńih bio najstariji pobratim?“ pa sam odgovara: „najstariji pobratim bio je stari kozak Ilija Muromac, sredńi je pobratim bio mladi Dobrińa Mikitinić, a Mihajlo Potyk Ivanović bio je najmlađi“. Posve slično pitańe je i na str. 812.

[1] U tom je primjeru s pitańem združena apostrofa (t. j. kad pjesnik govori kojemu od ļudi svoga umotvora, kao da je pred ńim), koja se u Homera nalazi dosta često, a našoj je nar. epici posve tuđa.

Vrlo su omiļela ovakova pitańa i odgovori pjevačima muhamedovskih junačkih pjesama. Mogao bih navesti veliko mnoštvo potvrda, ali će biti dosta ovo nekoliko: „*ko uhvati Mališinu Jelu?* uhvati je Dizdarević Meho pa je baci na sapi doratu". Hörmann I., str. 96., — zvèknu nańak Tala Ličanina; *kog će Tale ńime dohvatiti?* bińegiju Durutagić Ibra. II., str. 350., — *gdje će Đulić tada osvanuti?* kod Jablana i Starca bunara, tu ga žarko ugrijalo sunce. Mat. hrv. III., str. 257.

Kad on begu u mehanu uđe,
al' mehana puna Udbińana
na šezdeset redńa čaša hoda.
Bože mili, ko im služi vino,
ko ga liva, ko čašu dodaje?
vino služi Krčmariću Ramo,
a liva ga Memičiću Suļo,
čaše dili mali Radovane. III., str. 449.

Beg se fati pera i artije,
beg pravio kńige na kolinu.
Kom će beže prvu napraviti?
kńigu piše, u Hlivno andiše,
a na ruke paši Radosliću. IV., str. 105.

Naprid Luka na alatu pođe,
za ńim ide silen Osman beže,
a za ńima silnovita vojska.
Kud će Luka s vojskom okrenuti?
otišće desno poļu Jastrebovu. IV., str. 562.

Pojav, o kojemu se ovdje govori, mnogo je rjeđi u kršćanskim (i u hrišćanskim) pjesmama, ali po koji primjer može se naći i u ńima:

Sva se turska zemļa uskoleba,
staše Turci sitne kńige pisat.
Ko ih piše? kome li ih piše?
kńige piše paša Šasit-paša
te je šiļe Skadru na Bojanu,
a na ruke vezir-Ibrahimu. Milutinović str. 103.

Udbińska se otvoriše vrata
te iziđe jedna četa mala,
u četi su tridest i tri druga.
Ja ko li je četi četobaša?
četobaša Hrńetina Mujo,
barjak nosi sirotan Alile. Vuk III., str. 278.

Eto sile Fazli-haračlije!
No da ti je okom sagledati,
kakva sila ide sa Turcima!
Ko najprvi bješe pred Turcima?
silno vlašče Petre Mrkońiću. III., str. 305.

Dok se jedan barjak pomolio,
bijel barjak od bijele svile.
na barjaku dva krsta od zlata.
Ko bijaše i barjak nošaše?
dobar junak Janković Stojane. VI., str. 417.

Drugi se je junak pomolio,
golan biše ko rođen od majke,
ni parčeta od haljine nejma,
to je bio Seńković Tadija.
Od šta junak ogolio biše?
od crnoga praha i olova. Jukić str. 206.

A kad bili uz Većil planinu,
pred ńima se końik pomolio.
Bože mili, tko bi ono bio?
al' to glavom uskok Radoica. str. 314.

Ovamo se mogu dodati primjeri, gdje i pitańe i odgovor stoji u jednom stihu: Kod Marka su tri ćemera blaga, *kakva blaga?* sve žuta dukata. Vuk II., str. 442., — nakupila u egbeta blaga, *kaka blaga?* sve žuta dukata. III., str. 201., — u svakoga po magaza blaga, *kakva blaga?* sve meka dukata. IV., str. 137.[1]

* * *

[1] Prvi i treći primjer su iz pjesama istoga pjevača (Filipa Višńića).

*

Među obilježja epske poezije pripadaju opisi. Nih ima podosta i u našim nar. junačkim pjesmama, ali samo u deseteračkima; u bugaršticama ih nema, i to čini važnu razliku među ńima i među deseteračkijem pjesmama. Ja ovdje imam na umu samo poduļe opise, koji obuzimaju bar 10 stihova, jer samo takovi mogu se uzimati u obzir, gdje je govor o opisima kao znacima epske širine.

Za predmete epskoga opisivańa uzima se ili što je u vremenu jedno za drugijem ili što je u prostoru jedno do drugoga. Od onih prvih u našim nar. pjesmama opisuju se mejdani (dvoboji, udvoji) i bitke. U gdjekojim pjesmama tako je lijepo mejdan među dva junaka opisan, da ne ćemo ni u Homera naći ļepšega opisa. Uzmimo za primjer mejdan između Marka Kraļevića i Muse kesegije u Vuka II., str. 407—408.:

Kad to začu od Prilipa Marko,
on tad pušća svoje bojno kopļe
svome Šarcu između ušiju
deli-Musi u prsi junačke,
na topuz ga Musa dočekao,
preko sebe kopļe preturio,
pak poteže svoje bojno kopļe,
da udari Kraļevića Marka,
na topuz ga Marko dočekao,
prebio ga na tri polovine.[1]
Potegoše sabļe okovane,
jedan drugom juriš učiniše;
manu sabļom Kraļeviću Marko,
deli-Musa buzdovan podbaci,
prebi mu je u tri polovine,
pak poteže svoju sabļu naglo,
da udari Marka Kraļevića,
al' podbaci topuzinu Marko

[1] Po logici može kopļe (kao i svaki drugi predmet) imati samo dvije polovine. Isto je tako i na str. 146. iste knige Vukove: „prebio ga (t. j. kopļe) na tri polovine“ i na str. 585.: „prebio je (t. j. sabļu) na tri polovine“. Na to su nalik i ovi primjeri: „razdvojit ćeš na četvoro vojsku“ Vuk IV., str. 47., — „pa na troje vojsku razdvojio“. IV., str. 512., — „na troje su društvo razdvojili“. Hörmann II., str. 81. Takova sveza riječi, koja je pravo uzevši u sebi nelogična, zove se katahreza. Iz običnoga su joj govora potvrde: jako slab, — zdravo bolestan, — crveno crnilo.

i izbi mu sablju iz balčaka.
Potegoše perne buzdovane,
stadoše se ńima udarati:
buzdovan'ma pera oblomiše,
baciše ih u zelenu travu,
od dobrijeh końa odskočiše,
ščepaše se u kosti junačke
i pognaše po zelenoj travi.
Namjeri se junak na junaka,
deli-Musa na Kraljića Marka,
niti može da obori Marka,
nit se dade Musa oboriti.
Nosiše se ljetni dan do podne,
Musu b'jela pjena popadnula,
Kraljevića b'jela i krvava;
progovara Musa kesegija:
„mani, Marko, jali da omanem".
Omahuje Kraljeviću Marko,
al' ne može ništa da učini,
tad omanu Musa kesegija,
udri Marka u zelenu travu,
pak mu sjede na prsi junačke.[1]

Vrlo je lijepo i još na duļe izveden opis mejdana između bana Strahinića i Vlaha Alije u Vuka II., str. 281—284. Ļubitelj prave epske poezije ne će žaliti, ako ga i opet sada pročita, ma da ga je već i više puta pročitao. Vrijedno je pročitati i opise mejdana u Hörmanna I., str. 491—492., — II., str. 157. i u zborniku mat. hrv. III., str. 49.

Za primjer opisa bitke navodim iz Vuka VI., str. 384—385.:

Dok se Turci końa dobaviše,
u to stiže sila iz Kotara,
pred ńima je Janković Stojane,
te u Turke juriš učiniše
kao gladni vuci u jagańce.
Po jedan put puške isturiše,
svaki sebi ubio Turčina,

[1] Ova crta, kako junak junaku sjedne na prsi, pošto ga na zemļu obori, ali ga još ne ubija, nalazi se u nekijem „bylinama" na pr. u Hilferdinga na str. 231., 257., 1048. i t. d.

pa za golo gvožđe privatiše,
sabļom s'jeku, a końima dave.
Da je kome bilo pogledati,
kako stoji zveket od sabaļa,
stoji vriska Srba sokolova,
jeka poļa od konskih kopita,
lelek stoji raňenih junaka,
neki poļem i bez koňa struže,
neki viče: pričekaj me, druže!
Stoji piska nesretnih Turaka;
neki veli: kuku ńemu, majko;
pala magla od neba do zemļe,
svi serdari u krv ogreznuli
od čelenke koňu do kopita
sijekući oko sebe Turke.
Tu brat brata poznati ne može
no po glasu pa i po avazu.
Srbļi viču: za vjeru rišćansku,
složno za krst, braćo, na dušmane!
Turci viču: Amet i Muhamed!
Tu ne znade jedan za drugoga,
ko li gine, ko li zadobiva.

Drugi su primjeri za opis bitke u Hörmanna II., str. 423. i 456.

Predmete, koji su u prostoru jedan do drugoga, Homer rado opisuje tako, da ih pretvori u radńu i s tijem ih iz prostora prenosi u vrijeme, u kojem su jedan iza drugoga. Tako na pr. Homer u Ilijadi III., 329. i d. ne prikazuje Parisa, kako je oružan od glave do pete, nego kaže, kako se Paris oruža, što najprije meće na se, što li izatoga i t. d.:

Nazuvke najprije on navuče oko gol'jèni,
nazuvke lijepe, što ih skopčavale srebrne kopče,
okolo prsiju oklop navuče, koji je bio
oklop Likàona brata, i uredi on ga na sebi,
metne na pleći mač sa srebrnim klincima mjeden,
onda veliki štit i teški u ruke uzme,
lijepo izdjeļan šļem koňogrivni na glavu metne
junačku, ozgo se kita na ńemu tresaše strašno;
uzme ubojno kopļe, što zgodno mu staja u ruci.

Tako Homer u XVIII. pjevańu Ilijade ne opisuje gotov Ahilejev štit, nego prikazuje, kako ga Hefest po malo izrađuje i kiti od početka do kraja. Isto tako u V. pjevańu Odiseje ne opisuje pjesnik gotovu Odisejevu lađicu, na kojoj je imao otploviti od Kalipse, nego prikazuje, kako Odisej tu lađicu gradi. Poznato je, kako je Lessing u svome „Laokoonu“ ovu osobinu Homerovu umno izvodio iz same naravi epske poezije. Tome Homerovu načinu odgovaraju dva opisa u našoj nar. epici, što ću ih sada navesti. U Vuka III., str. 96. kazuje se, kako se odijeva i oruža Ivo Golotrb:

Ode pravo svojoj tankoj kuli
pa otvora popete sepete
te on vadi đuzel đeisiju,
a na pleći tananu košulu,
do pojasa od čistoga zlata,
od pojasa od bijele svile;
po košulji dva jeleka tanka,
a po ńima zelenu dolamu,
na dolami trideset putaca:
po dolami toke i jeleke,
zlatne toke od oke četiri;
a na glavu kalpak i čelenke,
jedan kalpak, devet čelenaka
i deseta fakļa okovana,
iz ńe su mu do tri pera zlatna,
što junaka biju po plećima,
a pokraj ńe krilo okovano,
što junaka brani od vremena,
od vremena i od vjetra luta;
a na noge kovče i čakšire,
žute mu se noge do koļena,
žute mu se kako u sokola;
pa pripasa mukadem-pojasa
i za pojas dvije danickińe
sve u čisto zaļevene zlato,
i pripasa dugu palošinu.[1]

[1] U nekijem stihovima je glagol *metnuti (uzeti)* izostavļen, na pr. u četvrtom stihu: „a na pleći tananu košulu“ (t. j. *metnu, uze*). Ta se elipsa i inače nalazi u našoj nar. poeziji; vidi u mojoj gram. i stil. na str. 395.

Još je nešto duļi opis u Jukića na str. 140—142., kako budimska kraļica oblači svoju kćer Ružicu na vjenčańe:

Na ń' obuče svilenu košuļu,
više zlata nego b'jela platna,
potkićena sićenim biserom;
pod ńu meće gaće čiftijane:
do koļena vuci i bauci,
od koļena orli i gavrani,
na učkuru do dva kujungije
potkrojene kunom i lisicom,
kuda steže, da se ne priteže;
a svrh toga beaz anterija,
više zlata nego b'jela platna;
pa j' opasa pasom mukademom,
dva joj kraja do zemļice pala,
a na svakom pedeset dukata;
a na noge svilene čorape,
po čorapim mestve pozlaćene.
Još obuče ćurka velikoga,
sam joj ćurak stotinu dukata;
na glavi joj fesa finofesa,
a za fes je cv'jetak udarila,
sam je cv'jetak stotinu dukata;
navrh cv'jeta alem kamen dragi,
kud se godir cura okretaše,
na sve strane svjetlost udaraše;
a niz leđa sedam pletenica,
na svakoj je pedeset dukata;
pa se prikri stambolskom čatijom,
potkićena sićenim biserom,
nakićena maģarijom žutom.

Iza ovoga još se daļe kazuje, što je sve na djevojci bilo, ali to pjevač ne prikazuje više kao radńu u vremenu, nego kao stvari u prostoru jednu do druge:

Dv'je su ruke, četvere narukve,
sve u srmi i u suhu zlatu;
jedna glava, tri su istifana,
jedno grlo, a četir' đerdana,
jedan biše od krčmi merģana,

a drugi je crnoga finǵana,
a treći je sićena bisera,
a četvrti žute maǵarije.
Koji biše od krčmi merǵana,
oni curi ispod vrata staše
kano krvca po sn'jegu b'jelome
tere curi l'jepo uisaše;
a koji je crnoga finǵana,
oni curi po prsima staše
ko murećef po kńizi bijeloj,
i to curi l'jepo uisaše;
a koji je sićena bisera,
oni curi ispod dojak' staše,
i to curi l'jepo uisaše;
a koji je od žutih dukata,
ponizoko đerdan je spustila,
ponizoko curu kucukaše.

Na ovaj su primjer nalik i drugi, gdje se ruho na djevojci ili na junaku opisuje onako, kako ih gledalac gleda na odjevenoj djevojci ili na odjevenu i oružanu junaku; takovi su opisi za ruho djevojačko: u Vuka III., str. 103., u „Vijencu" str. 70., — za ruho junačko: u Vuka II., str. 483. i III., str. 118.

I ļepotu djevojačku opisuju naši pjevači tako, da idu po redu od jednoga dijela tijela do drugoga; imamo na pr. u Vuka III., str. 543.:

(mila seja bega Ļubovića)
u struku je tanka i visoka,
u obrazu b'jela i rumena,
kao da je do podne uzrasla
prema tihom suncu proļetnome;
oči su joj dva draga kamena,
a obrve morske pijavice,
trepavice krila lastavice,
rusa kosa kita ibrišima;
usta su joj kutija šećera,
b'jeli zubi dva niza bisera;
ruke su joj krila labudova,
b'jele dojke dva siva goluba;
kad govori, kanda golub guče,
kad se smije, kanda sunce grije.

Tome su slični opisi u „Vijencu“ str. 70. i u Hörmanna I., str. 261.

Sasma su rijetki u našoj nar. epici opisi drugoga čega osim onoga, što je dosad navedeno. U Vuka II., str. 231. opisuje se gospoština u dvorima Leke kapetana:

Bješe čoha čardaku do vrata,
a po čosi lijepa kadifa.
No kaki su u Leke dušeci,
kaki li su pod glavu jastuci!
sve od suha zlata ispleteni.
Po čardaku mnogi čiviluci,
đe se vješa gospodsko oruže,
čiviluci od bijela srebra;
što bijahu na čardak stolovi,
stolovi su od bijela srebra,
a jabuke od suhoga zlata.
Na čardaku na lijevu stranu
tu bijaše sovra postavljena,
niza sovru vino natočeno,
u zlaćene kupe napunjeno,
uvrh sovre jedna kupa sjedi,
kupa bere devet litar' vina,
al' je kupa od suhoga zlata,
to je kupa Leke kapetana.

Lijepo opisuje divlji Durmitor i pitomi Skadar na Bojani kralj Vukašin u svojoj knizi ljubi Momčilovoj (u Vuka II., str. 105.):

Ništa nemaš lijepo viđeti,
već bijelo brdo Durmitora
okićeno ledom i snijegom
usred ljeta kao usred zime;
kad pogledaš strmo ispod grada,
mutna teče Tara valovita,
ona vala drvlje i kamenje,
na njoj nema broda ni ćuprije,
a oko nje borje i mramorje.
A kakav je Skadar na Bojani!
kad pogledaš brdu iznad grada,
sve porasle smokve i masline
i još oni grozni vinogradi;

kad pogledaš strmo ispod grada,
al' uzrasla šenica bjelica,
a oko ńe zelena livada,
kroz ńu teče zelena Bojana,
po ńoj pliva riba svakojaka,
kadgođ hoćeš, da je taze jedeš.[1]

Napokon dodajem, da ni Homer ono, što je u prostoru jedno do drugoga, ne pretvara svagda u radńu, t. j. u vrijeme, nego opisuje onako, kako se prikazuje gledaocu, kad motri po redu jedno za drugijem. Takav je opis ostrva Kalipsina u Odiseji V., 63. i d. i Alkinojevih dvora u Odiseji VII., 86. i d. Ne može dakle biti prigovora ni našijem pjevačima, ako kadgod tako opisuju.

* * *

Među stajaće crte narodne naše epike (kao što su epiteti, poredbe, osobiti počeci i svršeci, ponavļańa, opisi i dr.) pripadaju i brojevi. Gdje bi se u običnom govoru reklo: *nekoliko* godina, *mnogo* djevojaka, *sila* kaluđera i t. d., narodna pjesma veli: *sedam* godina, *trideset* djevojaka, *tri sta* kaluđera; ona ne će reći: *osam* godina ni *trideset i dvije* djevojke ni *dvje sta i osamdeset* kaluđera, jer ti brojevi nijesu stajaći, a 7, 30, 300 jesu.

Među malijem brojevima (t. j. među onima od 3—10) najobičniji su u našoj narodnoj epici brojevi 3, 4, 7, 9, a među ovima su brojevi 3 i 7 običniji od 4 i 9; brojevi 5, 6, 8, 10 mnogo su rjeđi. osobito je 8 vrlo rijedak broj. Među sredńijem brojevima (t. j. među onima od 10—100) najčešće se uzimaju 12, 15, 30; mnogo su rjeđi 20, 40, 60, a neki su ili veoma rijetki ili se nikad ne uzimaju. Među većijem brojevima najobičniji su 100, 300, 1000; mnogo je mańe običan 500, a drugi se upotrebļavaju samo katkad ili nikad.

Što sam ovdje rekao o stajaćijem brojevima, to je osnovano na građi sakupļenoj iz Vukovih nar. pjesama, koju sam g. 1902. izdao na svijet u VII. knizi „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena". Koliko sam ja nakon toga članka ogledavao stajaće brojeve i u drugijem zbornicima narodnih naših junačkih pjesama, mogu

[1] Hilferding u svome djelu o Bosni, Hercegovini i Staroj Srbiji na str. 235. (u II. izdańu) ne može se dosta nahvaliti poezije i vjernosti u ovome opisu Durmitora i Skadra.

reći, da se u toj stvari drugi zbornici slažu s Vukovijem; samo za muhamedovske pjesme treba reći da broj 9 mańe upotrebļavaju nego li Vukove, a broj 40 je u Hörmannovu zborniku mnogo običniji, nego li je u Vukovu. U bugaršticama pak sasma malo ima potvrda za brojeve i stajaće i nestajaće.

Na pitańe, zašto su neki brojevi u pravom smislu stajaći, t. j. zašto se vrlo mnogo upotrebļavaju, odgovorit ću koliko mogu. Tko uzme na um, da se u pripovijetkama sviju naroda broj 3 veoma često upotrebļava (na pr. tri brata, tri cara, tri dana, tri kakova teška posla i t. d.), taj se ne će čuditi, što je i u našim nar. pjesmama taj broj veoma običan, i vrlo će lako dopustiti, da poraba toga broja mora potjecati iz prastarijeh vremena. Kad je dakle poraba toga broja potpuno razumļiva, onda nije teško razumjeti ni porabu brojeva 9, 30, 300, jer je prvi od tijeh brojeva $= 3 \times 3$; a drugi i treći nijesu drugo nego 3 desetka, 3 stotine; moglo bi se i ovako reći: 3 je malo 3, — 30 je veliko 3, a 300 je još veće 3. Zašto su brojevi 100 i 1000 veoma obični, to je vrlo lako dokučiti, jer su to brojevi i u običnom brojeńu svijeh naroda t. zv. „okrugli“ brojevi. Broj 12 je možda zato postao stajaći, što on i u običnome životu po Evropi služi često kao stalna cjelina, na pr. 12 košuļa, 12 tańura i t. d. (ispor. ńem. Dutzend, franc. douzaine, tal. dozzina); naša se godina dijeli u 12 mjeseci, dan u 24 ure (t. j. 2×12).[1] Zašto je broj 7 stajaći, ne mogu reći; najprije bi se moglo misliti, da je ušao u narod iz kršćanstva (ispor. 7 dana u nedjeļi, 7 svetijeh tajna, 7 glavnijeh grijeha, 7 žalosti blažene Marije), ali to je slabo vjerojatno, kad se pomisli, da je broj 7 veoma običan i u Homera, koji je mnogo stariji od kršćanstva. Poraba broja 7 potječe svakako iz prastarijeh vremena, dok je on (kao i broj 3) veoma običan u pričańu i pjevańu mnogijeh naroda.[2] — Ništa ne znam reći, zašto su i brojevi 4 i 15 stajaći.

---

[1] Broj 12 je stajaći za vladike; t. j. gdje su vladike na okupu, ponajviše ih je 12; to na pr. nalazimo u Vuka II., str. 89., 93., 126., 296., 326., 410., 433., III., str. 64. Ja bih rekao, da nam je u tome sačuvana vrlo stara uspomena, jer u staroj srpskoj državi bilo je od vremena sv. Save 12 episkopa i 1 arhiepiskop, kako to lijepo razabiramo iz ļetopisa u Šafařika str. 59. i iz jedne isprave u Miklošića Mon. serb. 60.

[2] U muhamedovskijem pjesmama često se spomińe sedam „vlaških“ (t. j. kršćanskih) kraļa i isto toliko vlaških kraļevina; te pjesme drže, da je među kršćanskijem vladarima najveći i najjači bečki ćesar, a pod ńime stoji 7 „vlaških“ kraļa i kraļevina, među kojima se kraļima

Napokon dodajem, da su brojevi 3, 7, 12, 30 veoma obični i u „bylinama“, samo k ńima još pristupa broj 40; u Homera se pored 7 još vrlo često upotrebļava 3, 9, 100, zatijem 20, koji u nas pripada među rjeđe brojeve.

* * *

Narodi u svome pričańu i pjevańu vrlo rado pretjeruju, t. j. upotrebļavaju hiperbole, pa tako je i u nas. Po tome hiperbola ide među načine prikazivańa, i zato treba o ńoj ovdje govoriti.

Junaci narodnih naših pjesama često su tako jaki, da sami bez ičije pomoći mogu poubijati veliko mnoštvo neprijateļa. U Vuka III., str. 428. na Vučka Ļubičića udara 60 Seńana, a on polovinu od ńih posiječe, a polovinu rastjera. Vrlo je teško vjerovati, da bi se takovo što moglo dogoditi u zbiļskom životu, t. j. da 60 dobro oružanih i na boj spremnih momaka tako grdno nastrada od jednoga jedinog neprijateļa, ali u pjesmi je to ne samo moguće, nego i ni jedan slušač iz naroda ne nalazi u tome ništa čudno ni neprirodno. Prema drugijem primjerima hiperbola u našoj narodnoj poeziji ova sada navedena još je vrlo umjerena. Da vidimo nekoliko mnogo jačih. U Vuka II., str. 323. Janko Jurišić navaļuje sam na 200 jańičara, pa ih polovinu isiječe, a polovinu razagna. Na str. 250—252. iste knige Vukove udara Marko Kraļević najprije na 300 maģarskijeh katana, a malo poslije na 3000 pa jedne i druge razbije. U Stojadinovića I., str. 84. na Miloša čobanina izlazi 3000 turskijeh vojnika, ali Miloš jednu trećinu sabļom isiječe, drugu końem pregazi, a treću natjera u more. Ali sve je to malo prema onome, što se veli na str. 295. u II. knizi Vukovoj o Milošu Obiliću: da je doduše poginuo na Kosovu, ali je ubio cara Murata i posjekao 12.000 Turaka! — U Homera nema takvijeh hiperbola, ali ih ima, i to još mnogo

---

osobito spomińe leški i moskovski, pa i za dužda mletačkoga drže te pjesme da i on stoji pod bečkijem ćesarom. Vidi o tome u predgovoru III. knige zbornika mat. hrv. na str. XXXVIII. Spomińe se 7 vlaških kraļa u Hörmanna I., str. 119. — 7 kraļa (bez riječi „vlaškijeh“ koja se razumijeva) u zborniku mat. hrv. IV., str. 560., — 7 kraļa i 7 kraļevina (opet bez „vlaškijeh“) u Hörmanna II., str. 44. i t. d. Iz muhamedovskijeh pjesama prodrlo je to 7 („vlaškijeh“) kraļa i kraļevina u kršćanske (hrišćanske); spomińu se na pr. u Vuka II., str. 233., 542., u Marjanovića str. 152. (sedam „nimačkih“ kraļa), u Stojadinovića II., str. 36., u „Vili“ (1866.), str. 425. i u Vuka VI., str. 401. (na ova dva zadńa mjesta bez riječi „vlaškijeh“).

grdnijih, u ruskijem „bylinama“: u dvije se (u Hilferdinga na str. 311. i 868.) kazuje, kako Ilija Muromac sam ubija 40.000 hajduka, — u jednoj opet (u Hilf. 206.) Vasilije Ignatjević ubija sam samcat četiri puta po 40.000 Tatara!

Marko je Kraljević tako veliki junak, da i ne osjeća, kad ga tko živo bije. Tako u Vuka II., str. 353—354. udara Filip Mađarin buzdovanom Marka, a Marko „ni habera nema“, samo veli Filipu, neka miruje i neka mu ne plaši po kožuhu buha; na str. 424. iste knige Vukove Arapin bije Marka buzdovanom, a Marko se smije i pita Arapina, dali se šali ili od zbilje bije? Sličnu crtu nalazimo u „bylinama“: u jednoj (u Hilf. 1200) Ilija Muromac udara buzdovanom u leđa Svjatogora, koji pred njim jaše; kad ga prvom i drugom udari, Svjatogor ne obrće na to ni glave; tek treći put kad Ilija udari Svjatogora, okrene se ovaj i kaže: „mislio sam, da grizu ruski komarci, a to bije slavni junak Ilija Muromac“, pa onda zgrabi Iliju zajedno s njegovijem konjem pa ih obojicu baci u svoju torbu i t. d. Varijante se tome nalaze još u Hilferdinga na str. 38. i 644. (na ovom drugom mjestu Samson Samojlović koplem bode Svjatogora u leđa, a on veli: „ala ruske muhe baš ljudski kolu“).

U Vuka II., str. 225. pjeva se, kako je Marko polazeći na put ispio čabar vina (a drugi čabar dao Šarcu); a na str. 249. veli se za Marka, kako pred sobom ima tulum vina i pije vino leđenom od dvanaest oka („pola pije, pola konju daje“). Tako i Ivo Golotrb u Vuka III., str. 95. ispija silno vino, a ništa mu nije: „dadoše mu tridest čaša vina, popi Ivo, a ne skvasi brka“. U Stojadinovića II., str. 111. ispija Meša bulugbaša kupu vina od 12 oka: „kupu popi, ne okvasi brka“. — Junak ruskijeh „bylina“ Dobrinja Nikitić ispija na dušak podrug vijedra vina (u Hilferdinga str. 317., 481., 951.).

Strašan glas imaju gdjekoji junaci u narodnijem pjesmama. Tako u Vuka III., str. 32. Novak dozivljući u nevolji vilu posestrimu tako strašno viče, da „sve sa gore lišće otpadaše, a sa zemlje trava polijeće“. Slično se u istoj knizi na str. 188. veli za Komnena barjaktara: „kad podviknu Komnen barjaktare, sve sa jela lisje opadaše“. U VI. knizi Vukovoj na str. 387. veli se za Rajka od Zmijanja da je strašno viknuo: „sva se gora butum uzdrmala, a od grana otpadaše lišće“. Takovi su i ovi primjeri: „viče, brate, Novak u planini, a koliko lako viče Novo, s bukovine polijeće lišće“ (Milutinović str. 271.), — „on (t. j. Nikola Janković) podviknu, ko da jelin riknu, sve s gorice lijest (sic!) poletio, sa zemlice trava popuznula“ (Jukić str. 287.). I konjski glas katkad je strašan: „kad kobila ugledala

vranca, ona vrisnu, gora se potrese“ (Vuk II., str. 459.). — U Ilijadi V., 785—786. veli se za Stentora da mu je glas bio, kad bi viknuo, kao glas od 50 ļudi. Primjera strašnoga junačkog glasa ima i u „bylinama“: U Hilferdinga na str. 64. Mihajlo Potyk došavši u Litvu pred kraļeve dvore tako viče, da se sav grad trese.

Često se u našim nar. pjesmama spominje po 1000 svatova, na pr. u Vuka II., str. 21., 57., 474., 516., 597., — III., 246., 454., — IV., 155. U gdjekojim pjesmama ima i mnogo više svatova, na pr. car Stjepan u Vuka II., str. 135. ima ih 12.000, — Jakša kapetan u Milutinovića str. 178. vodi 100.000 svatova, — a Turčin Nuko Novļanin u Vuka III. br. 33. ima ih 105.330 (taj se broj ne kaže izrijekom, ali toliko svatova izlazi, kad se zbroje svi skupovi, koji se u pjesmi pojedince navode).

Naše pjesme vrlo obilno rasipaju zlato i srebro i drago kameńe. Iz toga se rasipańa vidi, da pjevači nemaju pravoga pojma o rijetkosti i vrijednosti tijeh minerala. Vidjeli smo na str. 90., da u kući Leke kapetana ima mnogo i premnogo zlata i srebra. Mnogo ga ima i u cara Lazara, koji u Vuka II., str. 204. govori, kakvu će crkvu sagraditi:

pokrit ću je žeženijem zlatom,
popuńat ću dragijem kamenom,
postrešit ću sitnijem biserom,
nek se sjaje, nek se moje znaje.

Kosovka djevojka u Vuka II., str. 315., za koju ne možemo misliti da je bila osobito bogata, nosi na Kosovo „u rukama dva kondira zlatna, u jednome lađane vodice, u drugome rumenoga vina“. Pače i nejako dijete đakona Stevana, koji je upravo siromah, leži u zlatnoj kolijevki kao i djeca bana Zadranina (Vuk II., str. 9., III., str. 405.). Za crkvu u „Filindaru“ veli se u Vuka III., str. 66. da je:

pokrivena ćemerom od zlata,
potkićena srmom i biserom,
podnizana zlatnom trepetļikom,
a po ńoj su direci od zlata,
sve od zlata krsti i ikone.

Kći kraļa ozinskoga vozi se u zlatnijem kočijama (Vuk III., str. 252.). Strašna je upravo hiperbola u Petranovića II., str. 174., gdje se kaže, da čobani u Šargan-planini imaju za napajańe ovaca tri

korita od suhoga zlata, tri srebrne česme, na kojima su tri draga kamena! — Ruske „byline“ o Đuku Stepanoviću ne mogu se napričati, koliko u ńega ima zlata i srebra i dragoga kameńa; kad ļudi kneza Vladimira dolaze u ńegov grad, da mu pregledaju i popišu bogatstvo, vide na kućama sve krovove od zlata, koji se tako sjaju, da oni ļudi isprva misle, da kuće gore. U Đukovu podrumu leže jedne bačve pune zlata, druge pune srebra, treće pune bisera, a sred dvorišta teče zlatni potok. Kad se poslanici Vladimirovi vrate kući, kažu Vladimiru, neka proda sav svoj grad Kijevo, pa neka za to kupi divita i artije, i jedva bi se onda moglo popisati Đukovo blago. Vidi u Hilferdinga str 782—784. (i druge varijante).

Veoma se često u našim nar. pjesmama za dragi kakav kamen kaže da tako sja, da se uza ń sve vidi u noći kao u podne. Budući da tome ima veliko mnoštvo potvrda, bit će dosta navesti samo ove tri. U Vuka II., str. 198. kaže se, da carica Milica ima zlatnu krunu na glavi, a u kruni su tri draga kamena, i od ńih kruna „sjaje noćom kako dańom sunce“. Za vojvodu Kaicu veli se na str. 483. iste knige da ima na glavi čelenku, — „u čelenki dva kamena draga, vojvodi se vidi putovati u ponoći kano i u podne“. U Vuka III., str. 345. spominje se sabļa:

sva u srebru i u suvu zlatu,
na balčaku alem kamen dragi,
prema koga końa kovat mogu
u ponoći kano usred podne.[1]

Što se u navedenim i u drugim pjesmama veli o sjaju dragoga kameńa, to je vrlo pretjerano. Dijamant (kao i neki drugi draguļi) ima svojstvo, da fosforescira, t. j. ako je neko vrijeme stajao na suncu pa se odmah iza toga donese u taman prostor, on se tamo svjetluca (reflektiva primļenu od sunca svjetlost); ali to svjetlucańe traje samo nekoliko časaka i tako je slabo, da se kod ńega ne može čitati. Nema dakle ni govora o tome, da bi se uz alem kamen vidjelo u po noći kao u podne. S. Novaković u svojoj knizi „Pripovetka o Aleksandru Velikom u staroj srpskoj književnosti“ Beogr. 1878. (štamp. u „Glasniku srpskog učenog društva“ II. odeleńe,

[1] Ovamo jamačno ide i primjer iz Bogišića str. 80., u kojem je misao malo nejasno izrečena: „u kom bješe prstenu taj pridragi kami, pri kome se końi kuju mrklom nojcom po mjesecu“; po svoj prilici iza „nojcom“ trebalo bi da stoji riječca „kao“.

kń. 9.) str. XXXI. domišļa se, da bi ova hiperbola narodnih naših pjesama mogla imati svoj izvor u kńiževnoj sredoviječnoj priči o Aleksandru Velikom (Aleksandridi), u kojoj se na jednome mjestu kaže, kako su u zlatom iskićenoj palači cara Darija bila četiri draga kamena (svaki u jednom uglu), koji su ob noć tako svijetlili, da nije trebalo nikakvijeh svijeća (vidi u Novakovićevu izdańu str. 64. i u izdańu V. Jagića u „Starinama“ III., 267.). — I ruske „byline“ znadu za drago kameńe, kod kojega se vidi ob noć kao i ob dan. (Hilferding str. 1052., 1212.). — Još ću dodati, da se u Marjanovića na str. 91. kaže i za zlato da se onako svijetli u noći kao i drago kameńe; kaže se, da je Stojan Janković darovao kćeri bugarskoga kraļa tri zlatne jabuke, „pri kojih se vidi večerati u ponoća kano i u podne“.

Da navedem još nekoliko pojedinačnijeh hiperbola. U Vuka II., str. 164. kaže se, da car Stjepan ima devet starijeh vezira, kojima su sijede brade do pojasa. Stari derviš (u istoj kńizi Vukovoj str. 273.), kojega u Kosovu nađe ban Strahinić, ima sijedu bradu i preko pojasa („bijela mu prošla pojas brada“); isto se veli (na str. 542. iste kńige) i o tobģiji starcu Nedjeļku; u Milutinovića str. 135. veli se za Turčina Gerzeleza Aliju „sijeda mu brada do pojasa“; isto se veli u Bogišića na str. 121. za Marka Kraļevića, a na str. 243. za Sibińanina Janka. — Natprirodna starost rijetko se daje ļudma u nar. pjesmama, kao što se daje 160 godina Marku Kraļeviću u Vuka II., str. 439., a 303 godine starcu Kuzun-Jańu u Vuka III., str. 53. Protivno je tome, kad se kojemu mlađahnom junaku daje premalo godina, kako se u II. kńizi Vukovoj na str. 509. veli za Sekulu da je išao u boj na Kosovo sa 12 godina; u Milutinovića na str. 134. isti Sekula kao momčić od 7 godina ubija Turke; u III. kńizi Vukovoj na str. 392. mladi Ivo Senković, koji dijeli mejdan s agom od Ribnika i nadbija ga, tek je u 16-oj godini. U Hilferdinga pod br. 69. ima pjesma, u kojoj se govori o dvanaestogodišńem junaku Jermaku Timofejeviću, koji vojuje s Ilijom Muromcem na Tatare. — Što se katkad u pjesmama veli (na pr. u Vuka II., str. 69., 379., III., str. 344., u „Vijencu“ str. 35., u Jukića str. 461.), da su lamnice napuńene vodom do koļena ili do pojasa, a po vodi gmižu guje i jakrepi i grizu sužńe, to pripada za cijelo također među hiperbole.

* * *

U kojem pjesničkom djelu nalazimo dobra humora i fine ironije, to je siguran znak velikoga pjesničkog talenta. Nije

dakle čudo, što se i jednoga i drugog nalazi u Homera. Spomińem humor, s kojim je u II. pjevańu Ilijade prikazan Tersit i u VIII. pjevańu Odiseje ļubavna zgoda Areja i Afrodite; spomińem okrutni humor u XVI. pjevańu Ilijade st. 745. i d., gdje se kaže, kako je Patroklo pogodio kamenom Trojanca Kebriona, i on se srušio iz kola kao ronac; na to poviče Patroklo:

Aj veoma je brz, kolikô lako se vaļa!
Da taj na ribļivu kamo zabludi pučinu morsku,
mnoge bi ļude on nahranio oštrige tražeć,
iz lađe skačući brze, i ako je nemirno more,
kada se s kola zna da lako po poļu vaļa.
I među Trojcima međer imade evo ronaca!

Još navodim ironiju iz XXII. pjevańa Ilijade, gdje se u st. 370. i d. kaže, kada je Hektor pao od ruke Ahilejeve i mrtav ležao, kako su onda Ahejci dolazili gledati ga i svaki ga je udario kopļem ili čim drugim; na to pjesnik dodaje:

Tada je gdjekoji k drugu okrenuv se reko ovako:
„Ao, Hektora sad opipavat je dakako lakše,
nego li kad je lađe zapalio žarkijem ogńem!“

I u našoj se epici nalazi nekoliko primjera za humor i ironiju. Ja ću sada ovdje navesti sve zgodnije primjere, što sam ih našao. — S mnogo je humora u Vuka II., str. 114. prikazan prizor, kako „žura“ Vukašin oblači ruho i oružje Momčilovo; štogod uzme na se od ruha i oružja toga mnogo većeg junaka, sve mu je preveliko; ali neka sama pjesma govori:

što Momčilu bilo do koļena,
Vukašinu po zemļi se vuče;
što Momčilu taman kalpak bio,
Vukašinu na ramena pada;
što Momčilu taman čizma bila,
tu Vukašin obje noge meće;
što Momčilu zlatan prsten bio,
tu Vukašin tri prsta zavlači;
što Momčilu taman sabļa bila,
Vukašinu s' aršin zemļom vuče;
što Momčilu taman ģeba bila,
kraļ se pod ńom ni dignut ne može.

Kad to vidi Vukašin, onda mu tek sine u glavi, kakvoga je junaka izdajom ubio, pa onda daje pogubiti Momčilovu ženu Vidosavu, koja mu je svoga muža izdala.

U Vuka II., str. 142—143. tri šićargije hoće Milošu Voinoviću da otmu koňa, a Miloš (kojega oni ne poznaju i vele mu „mlađano Bugarče“) uzme svoj buzdovan —

te udara Đakovicu Vuka,
koliko ga lako udario,
tri puta se Vuče premetnuo;
veli ńemu Miloš Voinović:
„Toliki ti rodili grozdovi
u pitomoj tvojoj Đakovici!“
Pobježe mu Nestopoļče Janko,
stiže ńega Miloš na kulašu,
udari ga među pleći žive,
četiri se puta premetnuo:
„Drž' se dobro, Nestopoļče Janko!
tolike ti jabuke rodile
u pitomu Nestopoļu tvome!“
Bježi jadno momče Prijepoļče,
dostiže ga Miloš na kulašu
te i ńega kucnu šestopercem,
sedam se je puta premetnulo:
„Drž' se dobro, momče Prijepoļče!
pa kad dođeš Prijepoļu tvome,
povali se među đevojkama,
đe s' oteo koňa od Bugara“.[1]

Uopće je Miloš Voinović sa svojom bugarskom kabanicom i šubarom i s onom nekom nespretnosti, koju isprva pokazuje u svatovima cara Stjepana, prikazan s dosta humora u onoj i inače divnoj pjesmi.

[1] Što se ovdje govori o momčetu Prijepoļčetu, na to je nalik ono, što se nalazi u Stojadinovića II., str. 123., gdje se kaže, kako su hajduci pobili turske svatove, samo je mladožeňa ostao živ, ali i ńega nemilo isprebija ġeverdanom brat djevojački, onda ga metne na koňa i veli mu:

„idi, more, Kučuković Romo,
pa se fali po turskoj Udbini,
đe si bio, šta si zadobio,
čiju li si seju zarobio“.

Lijepa humora ima i u Vukovoj pjesmi II. br. 56., gdje se govori, kako je Stjepan Zemljić, djever u svatovima Marka Kraljevića, prepustio vjerenicu Markovu na jednu noć svatovskome kumu, duždu mletačkome, da je ljubi. Kada dužd uvede djevojku pod svoj čador, on joj veli:

„sjedi dolje, moja mila kumo,
da s' grlimo i da s' milujemo!"
Veli njemu Bugarka đevojka:
„Bolan kume, dužde od Mletaka!
pod nam' će se zemlja provaliti,
a više nas nebo prolomiti,
kako će se kuma milovati?"

Stari grješnik, dužd mletački, na to odgovara:

„oj ne luduj, moja mila kumo!
ja sam dosad devet obljubio,
kumo moja, kuma krštenijeh,
a vjenčane dvadest i četiri;
ni jednom se zemlja ne provali,
nit' se nebo više nas prolomi;
već ti sjedi, da se milujemo".

Djevojka veli, da se ne će s duždom ljubiti, dok on bradu ne obrije; dužd se dade na to obrijati, a onda djevojka pobježe pod čador Markov pa mu sve veli, šta se dogodilo. Marko u jutru ode do djevera i do kuma pa čineći se nevješt govori:

„dobro jutro, kume i đevere!
oj đevere, kamo tvoja snaša?
a ti kume, kamo tvoja kuma?"
Šuti đever, ništa ne govori,
progovori dužde od Mletaka:
„o moj kume Kraljeviću Marko!
sad su ljudi svakojake ćudi,
sad se nije ni našalit s mirom".
Veli njemu Kraljeviću Marko:
„zla ti šala, dužde od Mletaka!
nije šala obrijana brada,
kamo tebe brada jučerańa?"

Na to Marko oba krivca posiječe. — U pjesmi 71. iste knige Vukove Turci tuže caru Sulemanu Marka, što protiv carske zapovijesti uz ramazan pije vino, nosi zelenu dolamu, paše sablju i igra kolom uz kadune. Car poziva Marka preda se i pita ga, zašto sve to čini, zašto li sada kalpak na oči namiče, privlači uza se buzdovan i sablju meće na krilo. Marko se brani srdito i završuje svoju obranu s riječima:

ako kalpak na oči namičem,
čelo gori, s carem se govori;
što buzdovan uza se privlačim
i što sablju na krilo namičem,
ja se bojim, da ne bude kavge;
ako bi se zametnula kavga,
teško onom, tko j' najbliže Marka!"

Na to pjevač nastavlja:

gledi care na četiri strane,
ne ima li tko bliže do Marka,
al' kod Marka nigdi nikog nema,
već najbliže care Sulemane;
car s' odmiče, Marko se primiče,
dok dotera cara do duvara;
car se maša rukom u ǵepove,
on izvadi stotinu dukata
pa ih daje Kraljeviću Marku:
„idi, Marko, te se napij vina".

Ovaj se prizor nalazi i u Vukovoj pjesmi II. br. 57., ali na kraće izveden.[1] — Dosta humora ima i u Vukovoj pjesmi II. br. 62.: Marko pomaže turskome caru u vojni ńegovoj s Arapima; Turci zavide Marku, što mu car poklaña darove za mnoge odsječene arapske glave, pa lažu caru, da Marko odsijeca glave s mrtvijeh Arapa. Kad to čuje Marko, moli cara, da ga pusti u goru, da proslavi svoje krsno ime. Caru se ne može na ino, nego ga pusti; a Arapi kad

[1] Nalazi se i na str. 188. u II. knizi zbornika mat. hrv., ali mnogo slabije izveden nego li u navedene dvije pjesme Vukove; u onoj matičinoj pjesmi veli se besmisleno, da je Marko dotjerao cara *do Dunava* mjesto *do duvara!!*

vide, da u turskoj vojsci nema Marka, udare žestoko na Turke i pobiju ih 30.000; onda car brže zove u pomoć Marka, a Marko mu poručuje, da se još nije vina napio ni u slavu ustao; drugi dan opet udare Arapi na Turke i potuku ih 60.000, te car opet zove Marka u pomoć, a Marko odgovara, da ne može ići, jer se još nije dobro počastio s kumovima i s prijateļima; treći dan Arapi pogube 100.000 Turaka, i onda tek na carevu pomagańu Marko se diže i udari na Arape te ih strašno razbije, ali i sam dopadne grdnijeh rana. Car se boji, da Marko ne umre, pa mu daje 1000 dukata, da vida svoje rane, —

ali Marko ne traži ećima,
već on ide iz krčme u krčmu,
te on traži, đe je boļe vino.
Tek se Marko vina ponapio,
i grdne mu rane zarastoše.

Kad Đemo Brđanin u Vuka II. br. 68. sa svezanim Markom Kraļevićem dolazi u krčmu, on pije vino čašu za čašom i nazdravļa Marku, ali mu ne daje. Izatoga se Đemo teško opije, i onda se Marko s pomoću krčmarice Jańe oslobodi gvožđa i sveže Đema, pa stane vino piti i pijući ga nazdravļa Đemu, ali mu ne daje.

U Vukovoj pjesmi II. br. 78. bolani Dojčin spremajući se na mejdan s Usom Arapinom šaļe svoju ļubu Anđeliju, da odvede końa ńegovu pobratimu Petru nalbantinu, da ga veresijom potkuje; kad Anđelija dovede końa nalbantinu, on joj veli:

„Anđelija, moja snaho mila,
ja ne kujem końe veresijom;
da mi dadeš tvoje oke čarne,
da ih ļubim, dok se pobro vrati
i dok mene potkovicu plati“.

Anđelija se na te riječi razļuti i odvede Dojčinů końa nepotkovana te mu reče, kako je kod nalbantina prošla; Dojčin odjaše onako na mejdan i pogubi Arapina, a kad se vraća s mejdana kući i prolazi pokraj nalbantina, zove ga: „iziđ', pobro, da ti potkov platim, što si mene końa potkovao, potkovao veresijom dora“. Nalbantin kaže, da je ono bila šala, ali Dojčin mu i opet veli: „iziđ' amo, da ti potkov platim“; sad nalbantin vidi, da već nema kud kamo te iziđe pred Dojčina, koji mu glavu odsiječe.

Lijepo se svršuje Vukova pjesma II. br. 94., u kojoj se kazuje, kako je kraļica budimska svoju kćer dala Todoru Jakšiću, da je vodi svome dvoru, ali piše kńigu Ivanu Zvijezdiću, neka kod vode Trutine dočeka sa svojim društvom Todorove svatove te mu preotme djevojku, a samoga Todora da pogubi. Ivan posluša kraļicu, ali svojom nesrećom, jer ne samo ne otme djevojku, nego i zaglavi u boju. Onda Todor sretno odvede djevojku u Biograd i vjenča se s ńome te napiše kńigu kraļici:

„Oj gospođa, budimska kraļice!
kad ti pođeš ćeri u pohode,
ti ne idi Zvijezdić-Ivanu,
već ti hajde Jakšiću Todoru".

Slično se svršuju i pjesme Vukova III. br. 34. i Stojadinovićeva I. br. 10. — Lijep je svršetak i Vukovoj pjesmi III. br. 19., u kojoj se pjeva, kako je Turkińa djevojka Hajka Atlagićeva pobjegla od svoje kuće s Jovanom bećarom u Kotare; mati piše kńigu kćeri, neka ne čini sramote svojim roditeļima i neka se vrati; a kći otpisuje:

„Ne budali, moja stara majko!
da ti znadeš, moja stara majko,
kako vlaše plahovito ļubi,
ti bi moga baba ostavila
pa b' otišla stara za kaura".

Tako se svršuje i Stojadinovićeva pjesma II. br. 7.

U Milutinovića br. 35. dolazi trideset Turaka sa svojim delibašom Marku na slavu, da mu kakav zulum učine, ali ih Marko dobro dočeka, uzme im sve novce, końe i ruho i ostavi ih samo u košuļama pa ih onako otpravi i na rastanku im govori: „Ajte, Turci, kud je vama drago! kad mi opet krsno ime dođe, vi dođite na slavu Markovu!" Ali Turcima je prisjela Markova slava, i sretni su, što su žive glave iznijeli.

* * *

Epske narodne pjesme i u nas i u drugijeh naroda pokazuju ovdje ondje neku osobitu pjesničku naivnost, koja im kao proizvodima narodne Muze lijepo pristaje, a u pravoj umjetnoj poeziji bila bi smiješna, jer visoka obrazovanost i prostonarodna naivnost uzajmično se odbijaju. — Naivno je, kad se koji stalni epitet upotrebi i na

onakim mjestima, gdje po samoj naravi stvari ovaj ili onaj predmet nije i ne može biti onakav, kako se epitetom označuje. Iz naše narodne poezije idu ovamo primjeri: budući da je u ńoj imenici *grlo* stalan epitet *bijelo*, za to se u Vuka II., str. 367. veli i za Arape, kojima je stalan epitet *crni*, da imaju *bijelo grlo:* „opazi ga straža od Arapa pak povika iz grla bijela“; tako se i na str. 389. kaže: „Arap uzja tanku bedeviju .... više čara iz *grla bijela*“. U Vuka III., str. 552. nalazimo stih: „nose vodu *miloj majci* svojoj“; to se govori o dva momka, koji dobro znadu, da im ńihova mati o glavi radi, ne može im dakle biti mila, pak joj jedan od ńih malo dale na istoj strani veli:

„Muči tute, nevirnice majko!
da mi nije od Boga grijota,
a od ļudi velika sramota,
i tebe bih samu pogubio
i oči ti čarne izvadio“.

U Vuka VI, str. 35. govori Vuk Kupinović svome sluzi Milovanu o svojoj nevjernoj i opakoj ženi: „ti uhvati moju *vjernu ļubu* pa je vodi u poļe široko, rastrgni je końma na repove“. Takova ļuba nije i ne može biti *vjerna*, a tako joj se veli samo zato, jer je taj pridjev u našim narodnim pjesmama stalan za ļube, kao što je u pređašńem primjeru rečeno *mila majka* za majku nemilu i nevjernu zato, jer je majka u nar. pjesmama obično *mila*. Ovakijeh primjera naivnosti u porabi epiteta ima i u Homera; tako u Ilijadi V., 561—564. kaže se, kako bog Arej hoće da pogubi Menelaja *Areju, miloga;* u Ilijadi XV., 371. diže Nestor ob dan ruke prema *zvjezdanome nebu;* u Ilijadi XXII., 159. i u Odiseji VI, 26. i 74. kaže se *sjajno odijelo* za odijelo, koje je upravo uprļano pa ga treba prati; u Odiseji XVIII., 5. veli se *gospođa majka* za prosjakovu mater. — I to je naivnost, što jedna djevojka u Vuka III., str. 229. govoreći o sebi kaže: „sirota sam *lijepa* djevojka“. Ona to zato veli, jer uz imenicu *djevojka* u nar. pjesmama stoji kao stalan epitet *lijepa;* ali sama o sebi ne bi to djevojka imala reći. — U „byliňama“ je za Tatare stalan epitet *pogani;* naivnost je dakle, kad u Hilferdinga na str. 673. jedan Tatarin govori: „posjekao je sve *pogane* Tatare“; slično je tome i ovo: tatarskome caru stalan je epitet *pas* (соба́ка); u jednoj pjesmi (Hilf. 454.) Tatari uhvate Iliju Muromca pa ga svežu i dovedu svome caru Kalinu, neka čini s ńime, šta ga voļa, i

govore mu: „doveli smo ga tebi *psu* caru Kalinu“; malo dalje car veli sam sebi *pas*, gdje govori Iliji: „ne služi knezu Vladimiru, nego služi meni *psu* caru Kalinu“; u drugoj „bylini“ (Hilf. str. 411.) knez Vladimir govori nekakvijem prosjacima, koje je sastao na polju, neka idu u Kijevo i tamo neka kažu: „poslao nas je *sunašce* knez Vladimir“ (jer je *sunašce* stalna apozicija uz ime kneza Vladimira).

Naivna crta narodne naše epike je i to, što u njoj veoma često govori po nekoliko ljudi najedno iste riječi, a upravo bi trebalo, da ih samo jedan u ime ostaloga društva govori. Budući da primjera toj crti ima veliko mnoštvo, i svatko ih sam lako može naći, koliko hoće, zato će biti dosta navesti po dva primjera iz II. i III. knige Vukove. — Kad Miloš Voinović u Šari planini (II., str. 137.) dobije knigu od svoje braće pa je otvori i čita, poliju ga suze; onda —

pita njega trideset čobana:
„o Milošu naša poglavice!
i dosad su knige dolazile,
al' se nisu sa suzam' učile,
otkud knjiga, ako Boga znadeš?“

Kad Đemo Brđanin (II., str. 413.) hoće da objesi Marka Kraljevića pod Oridom —

moli mu se gospoda rišćanska:
„Bogom brate, Đemo Brđanine,
tu nam nemoj objesiti Marka,
ne će rodit vino ni šenica;
evo tebe tri tovara blaga“.

Ivo Golotrb dolazi (III, str. 95.) među kapetane i generale, koji vino piju —

pa govori tridest kapetana:
„o Ivane od Jajoka bila!
jer s' ne ženiš? Bog te ne ubio!
ev' nas ovđe tridest kapetana
i trideset i tri generala,
u svakoga ima po đevojka,
u kog sestra, u kog mila šćerca;
prosi, Ivo, u koga ti drago,
svaki će ti curu pokloniti“.

Pjesma III. br. 64. počiṅe se ovako:

Protužilo tridest i pet druga
kod koļena Mijat-harambaše:
„o Mijate, naša poglavico!
svud hodismo, Bosnu prehodismo,
đe znadosmo dvore, poharasmo,
đe nađosmo blago, odnesosmo;
još nam jedni dvori ostadoše,
krasni dvori Ļubović-spahije“
. . . . i t. d.

Ovakijeh govora od više ļudi najedno ima i u „bylinama“, ali maṅe nego u našijem pjesmama; u Homera ih nema.

Što Homer u VI. pjevaṅu Odiseje govori, kako Nausikaja, kći feačkoga kraļa, ide sa svojim dvorkiṅama na vodu prati ruble, a za ṅezinu majku kraļicu Aretu veli da uz ogńište prede (Od. VI., 53.) i da s dvorkiṅama tka (Od. VII, 235.), što i za kraļicu Helenu (Od. XV., 125.) kaže da gotovi ruho, — to u Homera potpuno odgovara zbiļskome životu onih patrijarhalnih vremena, koja on u Odiseji prikazuje, to dakle nije nikakva naivnost. Ali je u našim nar. pjesmama naivno, kad se kaže, da kraļice rade kojekakve kućne poslove kao i žene iz prostoga naroda. Tako u Vukovoj pjesmi II. br. 26. kraļica i vojvotkiṅe (žene braće Mrńavčevića) bijele platno, idu po vodu i nose majstorima ručak. Kraļice i vojvotkiṅe na balkanskom poluostrvu XIV. vijeka jamačno nijesu radile takve poslove! Pjevači dakle nijesu znali što takvijem gospođama prilikuje, a što ne, te su ih u svojoj naivnosti prikazali kao žene kakvih imućnijih i uglednijih seoskih gospodara. Tako u Marjanovića str. 1. majka Marka Kraļevića, dakle kraļica, tuži se, kako je već ostarjela te —

ne more ti jutrom podraniti,
dvor pomesti ni vode doniti,
na ogńištu vatre naložiti,
ni u vatru hleba ukuvati
ni gospodske užine spraviti.[1]

[1] Zlo bi bilo reći, da je pjevač ovo zato rekao, jer nije znao, da je Marko kraļevskoga roda, da mu je dakle mati kraļica, kao što mu je otac bio kraļ. To se ne može misliti, jer se u pjesmi kazuje, kako se Marko oženio kćerju kraļa bugarskoga; dakle je jamačno pjevač

I to je naivno, što pjevači ponajviše uzimaju mučke, da se svuda na svijetu govori našim, hrvatskim ili srpskim, jezikom; zato se u pjesmi o ženidbi Dušanovoj (Vuk II. br. 29.) Latini u gradu Leđanu i Srbi cara Stjepana razgovaraju i dobro razumiju jedni druge, kao da su i Latini ļudi našega jezika. Tako se (u Vuka II. br. 52.) bez najmańe teškoće razgovara Janko Jurišić (svakako čovjek našega naroda) s carem Sulejmanom, a da pjevaču ni na pamet ne pada da razloži, otkle Jurišić znade turski ili otkle car Sulejman znade naš jezik. Marko se Kraļević (u Vuka II. br. 69.) razgovara s Arapinom prekomorcem i bez ikakve teškoće jedan drugoga vrlo dobro razumiju. Takvijeh primjera ima mnogo u našijem pjesmama, a malo se kad izrijekom veli, da tko govori tuđim kojim jezikom, kako se na pr. kaže u Vuka II., str. 273., da ban Strahinić turski govori sa starijem dervišem, a na str. 435—436., da Marko Kraļević i ńegov sluga Vaistina turski govore s agama i s jańičarima. — I u ruskijem „bylinama“ Tatari i Litavci govore s Rusima ruski; a u Homerovoj Ilijadi Likijci Glauk i Sarpedon, kojih je jezik bio posve različan od grčkoga, govore s Grcima grčki.

U naivnost mećem i to, kad u pjesmi koje čeļade štogod zna, što ono po rasporedu same pjesme ne može znati, već znadu samo slušači pjesme iz onoga, što je naprijed pjevač rekao. To znańe prenosi pjevač neznalice i naivno također na ovo ili ono čeļade svoje pjesme, a ne veli, otkle mu to znańe. Tako u Vukovoj pjesmi II. br. 29. (str. 141—142.) tri šićarģije Vuk Đakovica, Janko Nestopoļac i momče Prijepoļče hoće da uzmu końa Milošu Voinoviću, koji ńih nigda prije nije vidio ni čuo za ńih; Miloš navali na ńih buzdovanom i udarajući ih govori svakome tako, kao da ga već odavno dobro poznaje; prvome veli: „toliki ti rodili grozdovi u pitomoj tvojoj Đakovici!“ — a drugome: „drž' se dobro, Nestopoļče Janko! tolike ti jabuke rodile u pitomu Nestopoļu tvome!“ — trećemu kaže: „drž' se dobro, momče Prijepoļče . . . . “ — U istoj kńizi pod br. 56. Bugarka djevojka utekavši pod čador Markov kaže mu: „prodade me Zemļića Stjepane duždu kumu za tri čizme blaga“, a to samo slušači znadu, Bugarka to ne može znati, jer je dužd tajno podmitio Zemļića, da ona nije to mogla čuti ni znati. — U 95. pjesmi iste kńige Turkińa djevojka donosi Šćepanu Jakšiću bocu

morao znati, kakvoga je roda Marko, što li mu je mati, jer kako bi mu drukčije bugarski kraļ dao svoju kćer za ženu? — Da ima pjesama, kojih su pjevači zaboravili, da je Marko kraļevskoga roda, to ćemo vidjeti u III. glavi, gdje bude govor o Marku Kraļeviću.

vode trusovine, za koju se veli da je „voda zaboravna“, tko se ńe napije, on zaboravi svoju vjeru; djevojka pruža Jakšiću tu vodu, neka se umije i neka se napije, ne bi li se poturčio; ali Jakšić zgrabi bocu, baci je o zid i razlije vodu. Samo slušači znadu iz pređašńega, kakvu vodu Turkińa nosi, a pjevač pripisuje to znańe i Jakšiću, koji to ne može znati. — Milutinovićeva pjesma pod br. 6. kazuje, kako je krčmarica Mara predala Andriju Kraļevića turskijem hajducima, koji ga posijeku; za tri dana dolazi Marko Kraļević u onu mehanu pa vidjevši, šta se dogodilo, pobije Turke i krčmaricu s ńima. Ali da je krčmarica kriva, to Marko ne može znati, to znadu samo slušači pjesme. — I u Homera ima primjer za naivnost, o kojoj je ovdje govor: U Ilijadi X., 447. i 448. Diomed i Odisej znadu, da se trojanski uhoda, kojega su uhvatili, zove Dolon, a to oni upravo ne mogu znati, jer ga nigda prije nijesu vidjeli ni čuli što za ń, niti im je on svoje ime rekao; ali slušačima je to ime dobro poznato iz pređašńega. Tako i u Hilferdinga na str. 312. Ilija Muromac po imenu zove kraļevsku kćer Marinku, premda je prvi put vidi i nigda prije o ńoj ništa nije čuo (ali pred tijem spomińe je pjevač).

Sámo se sobom razumije, da u naivnost ide i to, kad se ļudi razgovaraju s końma i s drugijem životińama, a końi i te druge životińe govore. Vidi potvrde za to na str. 61—67.

III.

Istorička lica.

U ovoj će se glavi govoriti samo o onim istoričkim licima, koja se ili često spominju u junačkim našim nar. pjesmama, ili ako se i rijetko spominju, a ono s kojegagod razloga zaslužuju, da se ovdje o ńima progovori. O svakom ću licu samo onoliko reći, koliko držim da je nužno; o gdjekojemu bih licu želio dakako i štogod više reći, ali nije moguće poradi nedostatka pouzdanih istoričkih vijesti. Uzet ću lica samo od najstarijih vremena do svršetka XVII. vijeka, jer kao što pjesme t. zv. „novijih vremena“ nijesu ni iz daleka onako važne i zanimljive, kako su starije pjesme, tako ni lica tih novijih pjesama ne mogu nas onako zanimati kao lica starijih vremena. Tko bi mi prigovarao, što premalo govorim o muhamedovskim junacima, on neka zna, da bih i ja sam želio o ńima više govoriti, kad bih mogao. Samo o rijetkima između ńih može se štogod reći po sigurnim istoričkim podacima, kako se to lijepo razabira iz dodataka muhamedovskim pjesmama u Hörmanna i u zborniku mat. hrv., gdje najveći dio bilježaka o muhamedovskim junacima potječe iz narodnijeh tradicija.

Lica, o kojima govorim, poređao sam zato po azbučnom redu, jer se rijetkima od ńih zna točno godina rođeńa i smrti, i zato ih nije moguće pravo poređati hronologičkijem redom.

* * *

Anđelija ili Anđelina, žena Stefana Brankovića (sina despotu Đurđu Brankoviću Smederevcu), majka vladike Maksima i despota Jovana Brankovića, bila je kći arnautskoga velikaša Đurđa Arijanita, a sestra Goisave, žene Ivana Crnojevića, i Andronike, žene Đurđa Kastriotića Skenderbega (slavnoga arnautskog junaka, o kojemu mnogo i lijepo pjeva Kačić u svome „razgovoru“). Vidi u Hopfa,

Chroniques Gréco-Romanes 535. i u Ruvarca (Glas srpske akad. 40., str. 34—36.). Umrla je g. 1516. Anđelija (Anđelina) ostavila je iza sebe lijepu uspomenu u narodu, a crkva ju je srpska uvrstila među svete i slavi joj uspomenu 30. jula zovući je „majka Anđelina“. U nekijem se pjesmama kaže za ńu da je bila žena Grgura Brankovića (brata pomenutome Stefanu Brankoviću) i mati despota Vuka (koji je doista bio sin Grgurov); to se oboje veli na pr. u Milutinovićevoj pjesmi br. 152., u Petranovićevoj II. br. 40. i 41.; a u Vukovoj pjesmi II. br. 92. je „Anđelina“ mati despota Vuka, tako isto i u pjesmi Bogišićevoj br. 16., gdje joj se kaže „Vanđelina“. Sve je to prema istoriji krivo, a pravo je, kako Vukova pjesma II. br. 91. kaže, da je Anđelija mati despota („despotovića“) Jovana. Prema istoriji je dakako i ono krivo, što Vuk uz ovu pjesmu u biļeški veli, da je Anđelija bila sinovica Ivanu Crnojeviću ili da mu je bila sestra po nekakvoj narodnoj pjesmi, koju Vuk tamo spomińe; to se isto za Anđeliju veli i u Stojadinovićevoj pjesmi I. br. 14. Iz onoga, što smo naprijed rekli, izlazi, da Anđelija Ivanu Crnojeviću nije bila ni sestra ni sinovica, nego svast, kako se dobro veli u Petranovićevoj pjesmi II. br. 40., u kojoj inače ima mnogo pogrješaka protiv istorije (u ńoj se na pr. veli za Ivana Crnojevića da živi u Seńu; očevidno je pjevač Ivana Seńanina zamijenio s Ivanom Crnojevićem).

* * *

Bajo Pivļanin (t. j. iz Pive u Hercegovini) bio je harambaša mletačkih plaćenih hajduka, od kojih je branio Boku Kotorsku. Poginuo je u boju s Turcima g. 1685., kad su pod Suleman-agom navalili na Cetińe. U ńegovijem četama bili su Hercegovci i Crnogorci. O Baju Nikoliću (t. j. sinu Nikolinu) Pivļaninu ima nekoliko nar. pjesama u Vuka III. i VII. i u Milutinovića; u nekima se govori o ńemu kao o planinskom hajduku, ali to on nije bio. Vuk u III. knizi na str. 448. u biļeški veli, da je Bajo poginuo g. 1712., ali to je krivo. Vidi o Baju Pivļaninu članak J. N. Tomića u „Prosvetnom Glasniku“ 1901. I., str. 26. i d. Još ću dodati, da Baja Nikolića kao bokokotorskog serdara u drugoj polovini XVII. vijeka spominе A. Kačić u „razgovoru“ (1759.) 319. i u „korabļici“ 489.

* * *

Branković Đurađ i ńegova porodica. Poslije smrti despota Stefana Lazarevića vladao je Srbijom ńegov nećak despot Đurađ g. 1427—1456. On je bio sin Vuka Brankovića. Ńegova duga vlada pada u najtužnije doba stare srpske države, kad se narod srpski s potocima krvi i s neiskazanim nevoļama uzalud otimao od strašne turske sile, koja je napokon za tri godine poslije Đurđeve smrti srpsku državu konačno uništila i pretvorila je u turski pašaluk. U pjesmama se despot Đurađ ne zove „Branković“; neke mu pjesme kažu Smederevac zato, jer je sjedio u Smederevu gradu, kojega je on sagradio i utvrdio. Ńegov je predšasnik sjedio u Biogradu, a despot je Đurađ odmah na početku svoje vlade predao Biograd kraļevini Ugarskoj, da ga ona svojom jačom snagom brani od Turaka; u zamjenu je zato Đurađ dobio od ugarskoga kraļa Žigmunta neka dobra u Srijemu.

Đurađ se oženio oko g. 1414. Jerinom Grkińom iz porodice morejskijeh despota, kojoj je porodici rodonačelnik bio vizantinski car i pisac polovine XIV. vijeka Jovan Kantakuzin. Otac je Jerinin bio Manojlo velikaš morejski [1] Vidi u Hopfa, Chroniques 536. Sasvijem krivo govori dakle Vukova pjesma II. br. 79., da se Đuro Smederevac oženio iz Dubrovnika kćerju dubrovačkoga kraļa Mihaila Jerinom.[2]

[1] Još možemo ovdje spomenuti Jerinina brata Tomaša, o kojem govori Vukova pjesma II. br. 82., kako ga je Jerina oženila, ali ga je prvu noć mlâda zaklala. To se nije moglo dogoditi, jer se sigurno zna iz istorije, da je taj Tomaš nadživio Jerinu za 7 godina.

[2] Ja bih rekao, da se do početka XIX. vijeka sačuvala u narodu uspomena, ako i tamna, o tome, kako je despot Đurađ g. 1441. sa ženom Jerinom i sa sinom Lazarom morao od turske sile bježati iz Srbije i bježeći od ńe krenuo prema primorju, došao u Dubrovnik i tu se sklonio. Taj Đurđev bijeg u Dubrovnik doista spomińe 158. pjesma u Milutinovića (koja doduše nije sasvijem narodna, nego polukńiževna, ali vijest o rečenom bijegu u ńoj mogla bi biti iz naroda uzeta). Sultan je Murat tražio od Dubrovčana, da mu predadu despota, ali Dubrovčani ne dadoše se ni ńegovim prijetńama ni obećańima navesti, da zadatu vjeru pogaze, i ne predaše ga. Tijem su činom Dubrovčani sebi lice osvjetlali tako, da Gundulić 200 godina izatoga s ponosom u svome „Osmanu“ VIII., 545. i d. spomińe dični taj čin svoga rodnoga grada veleći:

nu Dubrovnik sred pokoja,
ki od slobode krunu steče,
s mita od zlata, s prijetńe od boja
od vjere se ne poreče,
tako da isti car oholi,
čudeći se tada kliče:
„Cijeć tve vjere krepke toli
vijek ćeš živjet, Dubrovniče!“
I tako se prem dogodi:
još Dubrovnik s davńom krunom
stoji cijeć vjere u slobodi
među lavom i drakunom.

Nama je već poznato iz onoga, što se govorilo na str. 15., da je narod zadržao Jerinu u vrlo rđavoj uspomeni kao „prokletu Jerinu“. Iz Vukove pjesme III. br. 1. možemo se malo domišljati izvoru narodne mržńe na Jerinu. Tamo Starina Novak pripovijeda knezu Bogosavu, kako ga je zulum despotice Jerine nagnao u hajduke:

Kad Jerina Smederevo gradi
pa naredi mene u argatluk,
argatovah tri godine dana
i ja vukoh drv|e i kameńe
sve uz moja kola i volove,
i za pune do tri godinice
ja ne stekoh pare ni dinara
ni zaslužih na noge opanke!
I to bih joj, brate, oprostio;
kad sagradi Smedereva grada,
onda stade pa i kule zida,
pozlaćuje vrata i peńgere
pa nametnu namet na vilaet,
sve na kuću po tri litre zlata,
to je, brate, po tri sta dukata!
Ko imade, i predade blago,
ko predade, onaj i ostade;
ja sam bio čovek siromašan,
ne imadoh da predadem blaga,
uzeh budak, s čim sam argatovo,
pa s budakom odoh u hajduke.

Treba znati, da je despot Đurad osim Smedereva i druge gradove gradio i utvrđivao, a stare opravl|ao znajući, da će mu biti potrebni u borbama s Turcima, a sav teret oko tijeh građevina i utvrđeńa padao je na narod, koji je morao velike danke plaćati i teško rabotati. „Narod, koji nije mogao razumeti, na što je ovo zidańe gradova, koji nije mogao shvatiti, na što su mnoge poreze i veliki

Prije Gundulića ovo isto veli Mavro Orbini na str. 328. i Jakov Lukarević na str. 93. — Spomen ovome događaju mogao se dugo u narodu povlačiti, pa je lako mogla kojemu pjevaču doći misao: ako se despotica Jerina sa svojim mužem sklonila od Turaka u Dubrovnik, valada joj je to bio rodni grad. I tako je Jerina postala kći dubrovačkoga kral|a.

kuluci, mislio je, da to sve čini po voli svojoj žena Đurđeva Jerina, koju je kao tuđinku mrzio te je u velikoj nevoli i očajnom teretu nazva prokletom Jerinom". (M. Vukićević, Istorija srpskoga naroda I., 235.). U gdjekojim pjesmama, na pr. u Vuka II. br. 82. i 83., u Petranovića II. br. 40. prikazan je Đurađ kao čovjek slab, koji je svu vladu prepustio silovitoj Jerini, te ona pali i žari po svojoj voli. Dodat ću još, da Jerinu spominju i Bogišićeve pjesme br. 9., 10., 11., 26., ali iz njih ne probija nikakva mržnja na Jerinu.

Istoričku osnovu ima Bogišićeva pjesma br. 10., u kojoj se govori, kako je „Ugrin" (t. j. Sibinjanin, Hunjadi) Janko ranjen bježao s Kosova, došao u Smederevo, i tu ga despot Đurađ dao zatvoriti u tamnicu, ali ga je poslije pustio, kad mu je Janko u zamjenu za se dao svoja dva sina. Iz istorije se dobro zna, da je Janko g. 1448. na Kosovu sa svom svojom vojskom grdno nastradao u bitki s Turcima i jedva sam živu glavu iznio, pa kad je bježao kroz Srbiju, uhvatila ga Đurđeva straža i predala ga despotu, a on ga bacio u tamnicu zato, što mu je Janko poharao zemlju, kad je prolazio Srbijom na Kosovo i što mu je oduzeo njegova dobra u Ugarskoj (jedno je i drugo Janko učinio zato, što despot nije htio učestvovati u vojni Jankovoj na Turke g. 1448.). Đurađ pusti za dva mjeseca Janka iz tamnice, pošto mu se Janko zavjerio, da će mu naknaditi štete, što ih je počinio harajući Srbiju, i vratiti mu oduzeta dobra. Pomenuta pjesma Bogišićeva zove Đurđa „nevjerom", a to je odjek iz samoga onog vremena, kad su se rečeni događaji zbivali, jer su Ugri držali Đurđa nevjernikom i izdajicom, što im nije htio pomagati u vojni g. 1448. Još ta pjesma Đurđa zove „starcem" kao i pjesma Bogišićeva br. 9.: to je sasvijem prema istoriji, iz koje se zna, da je Đurđu bilo 60 godina, kad je stupio na prijestolje i da je doživio devedesetu godinu; dakle je bio „starac" čitavo vrijeme svoje vlade. Umro je na Badnji dan g. 1456., a za nekoliko mjeseci umrije i Jerina.

Djeca su Đurđa i Jerine: sinovi Grgur, Stefan i Lazar i kćeri Katakuzina i Mara. Sva se ta djeca osim Katakuzine (koja je bila udata za grofa Ulriha Cilskoga) spominju u nar. pjesmama. Braća Grgur i Stefan nalazili su se od g. 1439. kao taoci na dvoru turskom u Jedrenetu; otud su kušali tajno pomagati svome ocu, kako će osloboditi Srbiju, zato ih sultan Murat II. iz Jedreneta otpravi nekamo u Malu Aziju, tamo ih baci u tamnicu i za neko vrijeme dade ih obojicu oslijepiti (g. 1441.). Kad se za tri godine izatoga pomiri sultan s despotom, vrati mu oslijeplene sinove. I Grguru i Stefanu u vrijeme užasne one nesreće, koja ih je snašla

u Maloj Aziji, bilo je nešto preko 20 godina. Poradi slepoće nije mogao ni jedan ni drugi naslijediti oca na prijestolu despotskom, nego ga je naslijedio najmlađi sin Lazar. Đurđeva kći Mara udala se g. 1435. za sultana Murata II., dakako ne od drage volje ni svoje ni svojih roditelja, nego od krvave nužde; sultan je Murat ńu prosio u Đurđa poradi svojih političkih osnova, a ne dati je silnome sultanu značilo bi gotovu pogibiju za Srbiju. Premda je tom ženidbom Murat postao zet Đurđev, to mu ipak nije ništa smetalo g. 1441. osvojiti Srbiju (iz koje je, kako već znamo, despot morao bježati) i oslijepiti svoje šure. Tek g. 1444. poslije sretnih pobjeda ugarskih i srpskih nad turskom vojskom vrati Murat svome tastu ńegovu državu.

O udaji Đurđeve kćeri za sultana i o oslepljenju ńezine braće Grgura i Stefana govore pjesme u Petranovića II. br. 40., u Stojadinovića I. br. 14. i u zborniku mat. hrv. I. br. 66. U sve tri pjesme govori se još i o drugome koječemu, ali su u ńima istoričke činjenice grdno zbrkane i iskrivljene, te nije nikakvo čudo, što i ona dva događaja (t. j. udaju i oslepljenje) sasvijem krivo prikazuju. Petranovićeva pjesma kaže, da je Jerina sama ponudila svoju kćer Komneniju caru Sulejmanu za ńegova sina, da je poslije poslala svoje pastorke Stjepana i Grgura, koji su još djeca, u pohode Komneniji; kad ńih dvojica dođu u Stambol, nagovori Komnenija sultana, te ih dade oslijepiti. U Stojadinovića se kaže, da je Jerina ponudila kćer Maricu caru Bajazitu, pa joj poslije poslala u pohode nejaku djecu Gligorija i Stjepana s porukom, neka nagovori Bajazita, da ih da oslijepiti; kći posluša mater i učini joj po voli. U trećoj od navedenijeh pjesama Jerina nudi kćer Anđeliju caru Ibrahimu, a poslije šalje kćeri u pohode sinove Grgura i Nikolu, koji su još djeca; kad oni dođu u Stambol, Anđelija nagovara sultana, da ih obojicu pogubi, ali sultan ne će, jer mu ih je žao, onda ona sama iglom izbode oči svojoj braći. — Narodu, kako se vidi, nije dosta bilo, što je jadnu Jerinu ni krivu ni dužnu prokleo, nego je i ńezinu kćer, nesretnu caricu Maru, prikazao kao paklenu neku furiju, koja je svoju braću lišila očińega vida; pa da je bar nečuveni taj užas kako motiviran! Narod misli: kakva mati, takva kći, pa bez ikakve motivacije pripisuje jadnoj Mari zločinstvo, od kojega groznije teško se može i pomisliti. Iz istorije se sigurno razabira, da na Maru ne pada ni najmańa krivica poradi oslepljenja ńezine braće, da je sultan kradom od carice Mare izdao zapovijed, da se Grgur i Stefan oslijepe; kad bi ona za vremena bila doznala, što se ńenoj braći sprema, ona bi

molbama i suzama pred sultanom jamačno bila odvratila od ńih katastrofu.

Grgur je umřo g. 1459. kao kaluđer German ostavivši iza sebe sina Vuka despota, koji se po svoj prilici rodio oko g. 1440. Ne zna se, tko mu je bila mati, zato se drži, da je Vuk despot bio izvanbračno dijete Grgurovo. Kad je do oružja dorastao, stupi u službu ugarskoga kraļa Matije te je s ńegovijem četama mnogo vojevao protiv Turaka i drugih neprijateļa kraļevih. Za te ńegove zasluge dao mu je kraļ Matija titulu despota i poklonio mu neka imańa u Srijemu i u Hrvatskoj, i tako je Vuk despot postao velikaš kraļevine Ugarske. Umřo je g. 1485. ostavivši iza sebe samo ženu Varvaru. — Slijepi je Stefan umřo g. 1477. ostavivši iza sebe udovicu Anđelinu (o kojoj je već bilo govora i kojom se oženio oko g. 1460.), sinove Đurđa i Jovana i kćer Mariju. O ovoj kćeri Stefanovoj ne znaju ništa narodne pjesme, jer se mlada udala za nekakvoga velikaša čak u sjevernoj Italiji, a mlada je i umrla, pa ju je narod mogao brzo zaboraviti. Sinovi Stefanovi Đurad i Jovan dobili su poslije smrti despota Vuka, koji je bez potomstva umřo, od kraļa Matije titulu despotsku te su kao velikaši kraļevine Ugarske živjeli na svojim dobrima u Srijemu. Stariji brat Đurađ pokaluđerio se oko g. 1500. i kao kaluđer nazvao se Maksim. Oko g. 1508. postao je taj Maksim vladika, i to u Vlaškoj, poslije se vratio u Srijem i osnovao manastir Krušedol. Umřo je g. 1516. Mlađi brat despot Jovan umřo je već g. 1502. ne ostavivši iza sebe poroda. Sa smrću ove dvojice braće dotamani se muška loza Brankovîćâ.[1]

Najmlađi sin despota Đurđa Lazar naslijedio je, kako smo već rekli, svoga oca na despotskom prijestoļu, ali je vladao samo nešto malo preko godine dana, jer je umřo već na početku g. 1458. Žena mu je bila Grkińa Jelena iz porodice Paleológâ; s ńom je imao tri kćeri, od kojih je jedna, Marija, bila udata za Stjepana Tomaševića, zadńega kraļa bosanskog. — O despotu Lazaru Brankoviću malo govore narodne pjesme, a i što govore, ni malo nije istorično. Spominе ga Bogišićeva pjesma br. 10. govoreći, kako se mlađahni Lazar „despotović“ u igri posvadio sa sinom Sibińanina Janka Matijom, pa ga onda Matija ubio na veliku žalost Đurđa i Jerine. Još spominе Lazara Milutinovićeva pjesma 71. i Jukićeva 7., kojima je samo to zajedničko, što kažu, da je Lazar u vrijeme svoje ženidbe (kćerju

[1] Srpska je crkva obadva ova brata uvrstila među svoje svece te Maksimu slavi uspomenu 18. januara, a Jovanu 10. decembra.

kraļa budimskoga ili bana novļanskoga) bio malen i neugledan, pa je mjesto ńega uzet drugi ļepši đuvegija, i tako je prevarena djevojka i ńezin otac. Ova je crta srodna s crtom u pjesmi o ženidbi Maksima Crnojevića, koji je krastama nagrđen, pa je uzet mjesto ńega drugi đuvegija, i tako je djevojka izmamļena. U Jukićevoj je pjesmi Lazar sin Vuka despota!

Unuci despota Đurđa Maksim (prije kaluđerstva Đurađ) i Jovan malo se spominu u narodnijem pjesmama. Neke vele, da je despot Vuk treći ńihov brat. To na pr. vidimo u Vukovoj pjesmi II. br. 91., gdje se kaže, kako despot Jovan na samrti svoje końe i sokole i dvore ostavļa svome bratu Vuku. Vuk, Maksim i Jovan spominu se kao braća i kao djeca istijeh roditeļa (t. j. Grgura i Anđelije) u pjesmi Stojadinovićevoj I. br. 14. i u Petranovićevoj II. br. 40. U Vukovoj pjesmi II. br. 80. kaže se, kako se Jerina šeće ispod Smedereva sa svojim unukom Maksom Grgurevićem (t. j. sinom Grgurovim). Sve je to istorički krivo, jer mi dobro znamo, čij je sin bio despot Vuk i čiji su sinovi bili Maksim i Jovan; znamo, da je ovoj dvojici Vuk bio bratučed. U pomenutoj pjesmi Vukovoj II. br. 91. čita nad svojim bratom Jovanom vladika Maksim samrtnu molitvu, ali po onome, što je već rečeno, Maksim je postao vladika tek nekoliko godina iza smrti Jovanove.

U istoj pjesmi Vukovoj spominе se žena despota Jovana, ne kaže joj se ime, samo se veli, da je „roda tuđa“; ali iz srpskoga jednog ļetopisa (citiranoga u Daničićevu rječniku iz knjiž. star. srpskih s. v. Jakšić) doznajemo, da se Jovanova žena zvala Jelena i da je bila kći Stefana Jakšića, dakle prava Srpkińa, a ne „roda tuđa“.

Mnogo više nego o Maksimu i Jovanu pjevaju narodne pjesme o despotu Vuku. Neke su bugarštice dobro upamtile, da je on stajao u službi kraļa Matije i pomagao mu u ńegovijem ratovima. U 14. bugarštici Bogišićevoj kaže se, kako je kraļ budimski opravio veliku vojsku na Kosovo i vođeńe povjerio banu Pavlu Strijemļaninu i despotu Vuku, pa kako je poslije svršene vojne ban Pavao opadnuo Vuka pred kraļem, da je od straha pobjegao sa bojišta. Kad to kraļ budimski čuje, govori on Vuku:

„Dje si, Vuče Ogńeni, vjero moja i nevjero?
ovo li je služba tvoja, koju mi si odvratio?
Ja sam tebe othranio uz moje gosposko koļeno
kako sina mojega, kojega sam porodio,
a ti mi si izdaju na Kosovu učinio“.

Vuk dokaže kraļu, da se on junački borio na Kosovu, a pravi izdajica je klevetnik ban Pavao. Pod kraj pjesme veli kraļ budimski despotu Vuku: „slugo moja“. — U 16. bugarštici Bogišićevoj Vuk na samrti kaže pobratimu Mitru Jakšiću, neka pozdravi „zemļi gospodara“ (t. j. kraļa Matiju) i ovako mu u ńegovo (Vukovo) ime reče:

„Vjerno sam te dvorio od djeteta malahnoga,
od djeteta malahnoga do junaka velikoga,
i n'jesam ti izdaje nikadara učinio;
ma ću tebi sadara ja izdaju učiniti,
er ću poći dvoriti poboļega gospodara,
poboļega, sv'jetli kraļu, i od mene i od tebe“.

Ovo ovako (samo s drugijem riječma) poručuje Vuk kraļu Matiji po Mitru Jakšiću i u bugarštici štampanoj u „Radu jugosl. akad.“ kń. *47.* — Stojadinovićeva pjesma I. br. 14. odnošaj između kraļa Matije i despota Vuka prikazuje, kao da je Vuk u svojoj mladosti boravio na dvoru Matijinu krijući se od Jerine, koja mu je o glavi radila (a Matija je po toj pjesmi Jerinin brat!).

Neke pjesme vele, da je Vuk despot sjedio u Kupinovu (današńemu selu na Savi u županiji srijemskoj, u kotaru zemunskom). To veli Vukova pjesma II. br. 43. (str. 257.) i br. 92. (str. 578.), Bogišićeva bugarštica br. 13. („Kupjenovo“), br. 14. („Kupjenovac“) i bugarštica štampana u „Radu jug. ak.“ kń. *47.*, u kojoj se kaže, da Vuk umire „u gradu Kupjenomu“. Po svoj prilici pjesme su Vuka despota zato smjestile u Kupinovo, jer je u tome mjestu sjedio despot Jovan s bratom Đurđem (Maksimom) i s materom Anđelijom, kako se to lijepo razabira iz nekih domaćih izvora (citiranih u Daničićevu rječniku iz kńiž. star. srpskih s. v. Kupinik); a i Vukova pjesma II. br. 91. kaže, kako se „despotović“ Jovo razbolio „u Srijemu u toj zemļi ravnoj u lijepu selu Kupinovu“. Što dakle vrijedi za despota Jovana, to su neke pjesme prenijele na despota Vuka, za kojega se upravo ne zna, gdje je sjedio (kad nije ratovao), premda se zna, da mu je kraļ Matija darovao u Srijemu Slankamen i Berkasovo. Vidi u S. Novakovića, letop. mat. srpske kń. *147.*, str. 9. i 21. — Stojadinovićeva malo prije navedena pjesma na kraju kaže, kako je kraļ Matija braću Vuka, Jovana i Maksima nadario: „Vuku dade ravno Kupinovo, a Jovanu ravno Berkasovo, a Maksimu Krušedola slavna“. Budući da je despot Vuk po narodnijem pjesmama bio gospodar

Kupinova, onda je lako razumjeti, zašto ga Vukova pjesma VI. br. 6. zove Vuk Kupinović.

„Iz istorije vidimo, da se Zmaj-despot Vuk ženio dva put. Prva mu je žena bila sestra Jovana Pruisa, velikovaradinskog unijatskog vladike, i ta je mlada umrla. Druga je bila Varvara, kći Žigmunda Frankopana“ (S. Novaković, letop. mat. srpske kń. *148.*, str. 27.). Ime druge ove žene Vukove, koja ga je nadživjela, sačuvalo se u četiri bugarštice; u Bogišića pod br. 12. govori se, kako se Vuk oženio Barbarom, sestrom kraļa bosanskoga, pod br. 13., kako se oženio Barbarom, sestrom bana poļičkoga, pod br. 16. spomińe se Vukova žena Barbara. U bugarštici štampanoj u „Radu“ kń. *47.* govori Vuk za ženu svoju Barbaru na samrti pobratimu Mitru Jakšiću: „pak odvedi Barbaru tija u dońu Hrvasku, gdi to nikad, moj Mitre, kleti Turci ne dohode“. Te riječi ne mogu drugo značiti, nego neka Mitar odvede udovicu Vukovu u ńezin zavičaj, gdje joj je rod. Za ńezina oca Žigmunta Frankopana zna se da je imao imańa u Hrvatskoj oko Otočca; vidi u V. Klaića, krčki knezovi Frankapani str. 235. Prema tome možemo lako znati, gdje treba tražiti tu „Dońu Hrvatsku“.

Čudno je, što se u pjesmama pjeva o porodu despota Vuka. U rječniku Karaģićevu s. v. zmajogńeni nalazimo biļešku: „pjeva se, kako je Đurđeva Jerina kazivala Turcima, kad se rodio zmajogńeni Vuk:

U mog sina slijepca Grgura
u ńega se muško čedo nađe;
nije čedo, čeda kakvano su:
vučja šapa i orluje krilo
i zmajevo kolo pod pazuom,
iz usta mu modar plamen bije,
materi se ne da zadojiti“.

O pjesmi, iz koje je Karaģić ove stihove unio u svoj rječnik, ne zna se ništa više. Na ovo, što je iz ńe ovdje priopćeno, nalik je ono, što se u pjesmi Petranovićevoj II. br. 40. (str. 496.) kaže o porodu Vukovu:

Na ńemu su do tri obiļežja:
Iz zuba mu živa vatra sipa,
i u ńega mladež na mišici,
na mišici na desnici ruci,
iz mladeža bič dlake vučije.

na bedri mu sablja upisana,
i ludo su čedo pokrstili,
dobro su mu ime nađenuli,
dobro ime: Zmaj Ognjeni Vuče.

U idućoj pjesmi Petranovićevoj (na str. 508.) govori se o novorođenom Vuku:

Na njemu je čudo od biljega,
na glavi mu tri pramena vučja,
iz usta mu modar plamen bije,
na desnici sablja zapisana,
oko nje je guja umotana,
u zubima šestoperca drži.

Tako se novorođeni Vuk opisuje i u pjesmi štampanoj u „Vili“ (g. 1867.) str. 454.: „na ruci mu puška upisana, na bedrima sablja savijena, a na glavi pramen kose vučje“. — Čudno je i ono, što pjesme govore o smrti despota Vuka. U Bogišića pod br. 16. ima bugarštica, koja govori, kako se Vuk iz boja vratio ranjen kući i zatvorio se u sobu; a ljuba kroz ključanicu gleda, šta on radi, pa vidi uza nj vilu i zmaja: vila mu rane pere, a zmaj ih otire. Ljuba brže odleti „Vanđelini“ pa joj kaže, šta je vidjela; u taj čas nestade i vile i zmaja, i onda Vuk vidi, da mora umrijeti. — U Milutinovića br. 104. Vuk despot na mejdanu ranjen zatvora se u sobu, k njemu dolazi zmija, vila i vuk; „zmija njemu bilje donosaše, a vila mu bilje privijaše, a vuk Vuku liže rane ljute“. Nevjerna ljuba Vukova provrti svrdlom vrata i gleda, šta on radi u sobi, ali na to odmah „ciče zmija pa pod kam uteče, a poleće u oblake vila, a zavija u goricu vuče“. Za čas umre Vuk. — Veoma je nalik na to pričanje u Vukovoj pjesmi VI. br. 6., u kojoj se kaže, kako se ranjeni Vuk zatvorio u sobu, —

malo stalo, za dugo ne bilo,
dok eto ti iz duvara guje,
guja nosi trave svakojake;
al' eto ti iz oblaka vile,
i eto ti iz gore kurjaka;
vuče Vuku rane zalizuje,
a guja mu trave donosaše,
vila Vuku trave previjaše.

Kupinova, onda je lako razumjeti, zašto ga Vukova pjesma VI. br. 6. zove Vuk Kupinović.

„Iz istorije vidimo, da se Zmaj-despot Vuk ženio dva put. Prva mu je žena bila sestra Jovana Pruisa, velikovaradinskog unijatskog vladike, i ta je mlada umrla. Druga je bila Varvara, kći Žigmunda Frankopana“ (S. Novaković, letop. mat. srpske kń. *148.*, str. 27.). Ime druge ove žene Vukove, koja ga je nadživjela, sačuvalo se u četiri bugarštice; u Bogišića pod br. 12. govori se, kako se Vuk oženio Barbarom, sestrom kraļa bosanskoga, pod br. 13., kako se oženio Barbarom, sestrom bana poļičkoga, pod br. 16. spomińe se Vukova žena Barbara. U bugarštici štampanoj u „Radu“ kń. *47.* govori Vuk za ženu svoju Barbaru na samrti pobratimu Mitru Jakšiću: „pak odvedi Barbaru tija u dońu Hrvasku, gdi to nikad, moj Mitre, kleti Turci ne dohode“. Te riječi ne mogu drugo značiti, nego neka Mitar odvede udovicu Vukovu u ńezin zavičaj, gdje joj je rod. Za ńezina oca Žigmunta Frankopana zna se da je imao imańa u Hrvatskoj oko Otočca; vidi u V. Klaića, krčki knezovi Frankapani str. 235. Prema tome možemo lako znati, gdje treba tražiti tu „Dońu Hrvatsku“.

Čudno je, što se u pjesmama pjeva o porodu despota Vuka. U rječniku Karaģićevu s. v. zmajogńeni nalazimo biļešku: „pjeva se, kako je Đurđeva Jerina kazivala Turcima, kad se rodio zmajogńeni Vuk:

U mog sina slijepca Grgura
u ńega se muško čedo nađe;
nije čedo, čeda kakvano su:
vučja šapa i orluje krilo
i zmajevo kolo pod pazuom,
iz usta mu modar plamen bije,
materi se ne da zadojiti“.

O pjesmi, iz koje je Karaģić ove stihove unio u svoj rječnik, ne zna se ništa više. Na ovo, što je iz ńe ovdje priopćeno, nalik je ono, što se u pjesmi Petranovićevoj II. br. 40. (str. 496.) kaže o porodu Vukovu:

Na ńemu su do tri obiļežja:
Iz zuba mu živa vatra sipa,
i u ńega mladež na mišici,
na mišici na desnici ruci,
iz mladeža bič dlake vučije.

na bedri mu sablja upisana,
i ludo su čedo pokrstili,
dobro su mu ime nađenuli,
dobro ime: Zmaj Ognjeni Vuče.

U idućoj pjesmi Petranovićevoj (na str. 508.) govori se o novorođenom Vuku:

Na njemu je čudo od bilega,
na glavi mu tri pramena vučja,
iz usta mu modar plamen bije,
na desnici sablja zapisana,
oko nje je guja umotana,
u zubima šestoperca drži.

Tako se novorođeni Vuk opisuje i u pjesmi štampanoj u „Vili“ (g. 1867.) str. 454.: „na ruci mu puška upisana, na bedrima sablja savijena, a na glavi pramen kose vučje“. — Čudno je i ono, što pjesme govore o smrti despota Vuka. U Bogišića pod br. 16. ima bugarštica, koja govori, kako se Vuk iz boja vratio ranjen kući i zatvorio se u sobu; a ljuba kroz ključanicu gleda, šta on radi, pa vidi uza nj vilu i zmaja: vila mu rane pere, a zmaj ih otire. Ljuba brže odleti „Vanđelini“ pa joj kaže, šta je vidjela; u taj čas nestade i vile i zmaja, i onda Vuk vidi, da mora umrijeti. — U Milutinovića br. 104. Vuk despot na mejdanu ranjen zatvora se u sobu, k njemu dolazi zmija, vila i vuk; „zmija njemu bilje donosaše, a vila mu bilje privijaše, a vuk Vuku liže rane ljute“. Nevjerna ljuba Vukova provrti svrdlom vrata i gleda, šta on radi u sobi, ali na to odmah „ciče zmija pa pod kam uteče, a poleće u oblake vila, a zavija u goricu vuče“. Za čas umre Vuk. — Veoma je nalik na to pričanje u Vukovoj pjesmi VI. br. 6., u kojoj se kaže, kako se ranjeni Vuk zatvorio u sobu, —

malo stalo, za dugo ne bilo,
dok eto ti iz duvara guje,
guja nosi trave svakojake;
al' eto ti iz oblaka vile,
i eto ti iz gore kurjaka;
vuče Vuku rane zalizuje,
a guja mu trave donosaše,
vila Vuku trave previjaše.

Nevjerna ļuba Vukova nožem provrti vrata i vidi, šta je, ali onda odmah nestane i guje i vile i kurjaka, te Vuk mora umrijeti.

Ova pričańa naših nar. pjesama o porodu i o smrti despota Vuka jamačno su u svezi s ńegovijem imenom *Vuk* i s nadimkom *Zmaj ogńeni*, kako ga pjesme zovu (veli mu se i *Zmaj ogńanin*, *Zmaj despot*, u bugaršticama samo *ogńeni*). Mogao bi tko reći, da je Vuk zato prozvan *Zmajem*, što je imao „zmajevo kolo pod pazuom“ i što mu je zmaj otirao rane i zmija (guja) mu donosila biļe, kad je bio na smrt rańen, — a *ogńen* da je zato, što je kao novorođeno dijete sipao plamen (ogań) iz usta. Ali to bi tumačeńe samo onda sigurno bilo, kad bismo mogli biti uvjereni, da su pomenuta pričańa o porodu i o smrti Vukovoj starija od ńegovijeh nadimaka *zmaj* i *ogńeni*. Može se i obrnuto misliti, da su ona pričańa potekla iz ovijeh nadimaka; i to je mišļeńe gotovo sigurnije poradi toga, što *Vuk* pri porodu ima *vučju* šapu (ili tri pramena *vučja* na glavi) i što ga na samrti *vuk* liječi.[1]

Već je rečeno na str. 115., da je Vuk despot po svoj prilici bio izvanbračno dijete Grgura Brankovića. Tamo se kao i na str. 116. kaže, kako neke pjesme despota Vuka drže sinom Grgura i Anđelije. Ali ima jedna pjesma, u kojoj se sačuvala uspomena, da je Vuk izvanbračno dijete; to je 104. pjesma u Milutinovića, u kojoj na početku pita Vuka ńegova ļuba, zašto ńega ļudi zovu kopilanom? a on odgovara: „kad mi se je babo prestavio, ja sam osta majci pod pojasom“. Pjesma griješi u tome, što veli, da je bio posmrče, a iz istorije se sigurno zna, da je Vuk bio već odrastao momak, kad mu je otac Grgur umro.

Vuk je despot vojevao kao područnik kraļa Matije ne samo s Turcima, nego i s Česima, s Poļacima i s Austrijancima. Uspomenu tijeh vojna s kršćanskijem narodima sačuvale su neke pjesme, koje govore o mejdanu Vukovu s nekakvim čudnim junakom. U Bogišićevoj 15. pjesmi dijeli Vuk u bečkome poļu mejdan s bečkijem junakom *Nikolom Protopopićem* mjesto kraļa budimskoga; u Milutinovićevoj 152. pjesmi Vuk kao pomoćnik leđanskoga kraļa Vukašina

[1] Što se u pričańu o smrti Vukovoj veli, da je odmah nestalo i vile i vuka i zmije (zmaja), čim ih je ugledala ļuba Vukova, te je Vuk neizliječen morao umrijeti, to je osnovano na narodnom vjerovańu, da ļekarija izgubi svoju snagu, kad je drugi tko vidi, kako se prireduje. „Uopšte se za lek traži, da se spravļa u tajnosti. A ako ko naiđe i zapita, šta je? odgovaraju mu: pre lek, nego što ti znaš!“ M. Đ. Milićević, život Srba seļaka, II. izd., str. 289.

dijeli mejdan pod Spļetom s *popom Spļećaninom;* u „Vili“ (g. 1867.) na str. 454—455. ima pjesma, u kojoj je Vuk pomoćnik „kraļa od Rusije“ i mjesto ńega dijeli mejdan s *popom Latininom.* Razumije se samo po sebi, da Vuk u sve tri pjesme dobiva mejdan. Iz Bogišićeve se pjesme ne vidi, da je Nikola Protopopić doista pop, a u druge je dvije pjesme silni mejdanǵija pravi pop; pa tome odgovara i ono, što nalazimo u Karaǵićevu rječniku s. v. Zlòta pròtopopa: „U Zemunu u krčmi kod Kraļevića Marka vidio sam namolovano, kako je Zmajogńeni Vuk pod Spļetom na mejdanu pogubio Zlotu protopopu; ja sam o tom i pjesmu slušao, ali se nijesam mogao namjeriti na pjevača, koji bi mi je lijepo po redu kazao“. — Vrlo bi zanimļivo bilo znati, otkle se razvio taj *Protopopić* ili *protopop* ili *pop*, ali ja o tome ništa ne znam reći.

* * *

Branković Vuk je bio najznatniji i najmogućniji velikaš u staroj državi srpskoj i gospodar znatnoga dijela ńezina. On je vladao gotovo sasvijem samostalno prostranom onom ravnicom, koja se zove Kosovo Poļe, u kojoj su gradovi Vučitrn i Priština, a vladao je i gradom Prizrenom i ńegovom okolinom i još nekim drugim obližńim zemļama. U jednoj ispravi (štampanoj u Miklošića, mon. serb. 223.) imenuje on sam sebe: „Vlk, sin sevastokratora Branka, unuk Mladena vojevode“. Žena mu je bila Mara, kći kneza Lazara, s kojom je imao sinove Grgura, Đurđa i Lazara (sam ih Vuk Branković tijem redom imenuje u pomenutoj ispravi jamačno po ńihovoj dobi). Prvi i treći od tijeh sinova pogiboše oko g. 1410., a sredńi Đurađ nije nitko drugi, nego kasniji despot srpski Đurađ Branković Smederevac, o kojemu smo već govorili. Poslije kosovskoga boja g. 1389., kad je sva stara srpska država došla pod vrhovnu vlast tursku, Vuk je Branković kao područnik turskoga cara još nekoliko godina vladao svojim zemļama, ali je postao sumńiv sultanu Bajazitu, da se hoće učiniti sasvijem nezavisan, te mu uzme g. 1395. ńegovu državu, zatvori ga u Plovdivu u tamnicu, gdje Vuk i umre g. 1398. Od uzete Vukove zemļe zadrži Bajazit jedan dio sebi, a drugi dâ najprije despotu Stefanu, a za neliko godina uzme taj dio Stefanu i vrati ga Vukovoj udovici Mari i ńenijem sinovima.

Narodne pjesme, koje govore o kosovskoj pogibiji g. 1389., kažu za Vuka Brankovića da je učinio izdaju i poradi te izdaje da je pobjeda ostala na strani turskoj. Ali ta izdaja Vukova pripada među narodne izmišļotine, i ne može se potvrditi vjerodostojnim istoričkim

izvorima. To su u 80-im godinama prošloga vijeka lijepo i sigurno dokazali srpski istorici I. Ruvarac (u svojoj knizi „o knezu Lazaru“) i Lj. Kovačević (u Čupićevoj „Godišnici“ kn. X.). Stariji istorički izvori ne znaju ništa o izdaji Vukovoj; prvi je spominje u svojoj knizi poznati dubrovački istorik M. Orbini, koji je to kao i mnogo drugo koješta uzeo iz narodnoga pričanja i pjevanja. Iz starih i vjerodostojnih izvora izlazi, da je Vuk sa svojom vojskom bio na Kosovu i borio se s Turcima vjerno pomažući knezu Lazaru; najviše, što se može dopustiti, jest to, da je prije potpunoga svršetka bitke ostavio s ostacima svoje vojske bojište, kad je vidio, da je i onako već sve propalo. Otud je narod mogao pomalo razviti potpunu izdaju. Osim toga treba znati, da je Vuk Branković poslije kosovskoga boja živio u neprijateljstvu s knegińom Milicom i s njezinijem sinovima Stefanom i Vukom radeći im o zlu kao i oni njemu, a sve zato, jer je Vuk Branković htio poslije smrti kneza Lazara da postane gospodar čitave zemlje, kojom je Lazar vladao. To neprijateljstvo moglo je utvrditi u narodu mišljenje o izdaji Vukovoj, t. j. mislilo se, da to neprijateljstvo potječe iz izdaje Vukove. — Bilo kako mu drago, iza Ruvarčevih i Kovačevićevih dokaza ne može nitko ozbiljan više držati Vuka Brankovića kosovskijem izdajicom.

Dok pjesme u II. knizi Karadžićevoj govore o Vuku Brankoviću i o njegovoj izdaji dosta umjereno (kao i Bogišićeva pjesma br. 1.), a ono se u nekim Petranovićevim pjesmama II. knige (br. 18. i d.) prikazuje Vuk kao strašni nekakav izmet roda ljudskoga, koji je svagda spreman učiniti svaku podlost i nečovještvo od same zlobe i pokvarenosti. Takova je i pjesma Milutinovićeva br. 160.

Istorički je sigurno utvrđena istina, da je Vukova žena Mara bila kći kneza Lazara; ali da je i kosovski junak Miloš Obilić bio zet Lazarev, to je narod izmislio. Narodne tradicije prikazuju Vuka i Miloša kao glavne neprijatelje; Vuk prije kosovskoga boja opada Miloša pred Lazarom, da misli izdati srpsku vojsku Turcima; kad Miloš vidi, da Lazar to vjeruje, onda se on zateče, da će ubiti sultana Murata i tijem dokazati svoju nedužnost. Tako se i dogodi. Početke neprijateljstva između Miloša i Vuka izvodi narodna tradicija iz svađe njihovijeh žena, koje su — po narodnom pričanju — jedna drugoj sestra. U Miklošićevu zborniku bugarštica „Volksepik der Kroaten“ (Beč 1870.) štampana je pjesma,[1] kojoj je ukratko ovo sadržaj:

[1] Miklošić je tu pjesmu preštampao iz Hilferdingove knige o Bosni, Hercegovini i Staroj Srbiji (I. izd. 1859.), a u Bogišićevu je zborniku nema.

Miloševa i Vukova vjerenica hvale pred svojom materom Milicom svaka svoga vjerenika, a kudi jedna i druga vjerenika sestrina. Kad se tako posvade, onda Vukova vjerenica lupi po obrazu sestru tako nemilo, da joj krv poteče. U to dojaše u dvore Lazar s obadva svoja zeta; Lazaru primi konja Milica, Vuku njegova vjerenica, a Milošu nema tko da primi. On se ogleda i opazi u perivoju svoju vjerenicu, gdje ljuto plače. Brže ode k njoj i pita je, šta joj je; ona mu iskaže sve, a onda Miloš kao pomaman skoči iz perivoja, uhvati Vuka, baci ga na zemlju i stane zlostaviti, te bi Vuku bilo zlo, da Lazar nije umirio Miloša. — Za ovu svađu među sestrama čuo je u narodu i A. Kačić, pa o njoj obilno pjeva u svome „razgovoru“ na str. 59., gdje kaže, kako je Vukova žena Mara hvalila Vuka, a Miloševa žena Vukosava kako je hvalila Miloša; hvaleći tako svaka svoga muža posvade se sestre, i Mara živo plusne Vukosavu, da je krv oblije. Na to ode Vukosava svome mužu pa mu kaže, šta je Mara rekla, da je Vuk bolji junak od Miloša; a Miloš onda uzjaše na konja i pozove na mejdan Vuka pa ga nadvlada; mogao ga je pogubiti, ali nije htio; dosta mu je bilo, što je Vuku dokazao, tko je veći junak. Otud je nastalo neprijateljstvo među pašenozima, te je Vuk opadnuo Miloša pred Lazarom. Prije Kačića na 150 godina ima ovu priču M. Orbini u svojoj knjizi na str. 314., i to nam je dokaz, da je narod o tome pričao već u XVI. vijeku.

Kao što ova svađa među sestrama ni malo nije istorična, tako i poznata Lazareva večera uoči kosovskoga boja pripada među narodne tradicije. O toj se večeri govori u Vuka II. br. 50. (str. 310—312.), u Petranovića II. br. 26. (str. 294.) i u Bogišića br. 1. (str. 6.). U ovoj zadnjoj pjesmi se veli, kako je Vuk Branković za večerom rekao Lazaru: „Miloš će ti nevjeru na Kosovu učiniti“. Izatoga Lazar napijajući Milošu zakliње ga Bogom pred svom gospodom, da mu ne čini nevjere na Kosovu. Miloš se vrlo ražalosti na te riječi i veli Lazaru, da će sjutra otići turskome caru pod šator i zaklati ga. Tako i bude. U Karadićevoj pjesmi ne kaže se izrijekom, da je Vuk opadnuo Miloša, ali to se sigurno razabira iz Miloševijeh riječi. Kad Lazar pred svom gospodom objedi Miloša s izdaje veleći mu:

„Zdrav Milošu, vjero i nevjero!
prva vjero, potonja nevjero!
sjutra ćeš me izdat na Kosovu
i odbjeći turskom car Muratu;
zdrav mi budi i zdravicu popij,
vino popij, a na čast ti pehar!“

onda Miloš skoči iza stola i kaže Lazaru, da nigda nije bio nevjera niti će biti, da nevjera sjedi Lazaru uz koljeno (t. j. Vuk Branković), te se zateče, da će sjutra ubiti turskoga cara, pa ako se zdravo vrati:

„uvatiću Vuka Brankovića,
vezaću ga uz to bojno kopļe
kao žena kuđeļ' uz preslicu,
nosiću ga u poļe Kosovo".

U Petranovića se govori o toj večeri gotovo ono isto, što i u Karaģića, samo se još slabije razabira, da je Branković opadnuo Miloša. — U Kačićevoj pomenutoj pjesmi izrijekom se veli, da je Vuk opadnuo Miloša pred Lazarom govoreći mu, da Miloš radi o izdaji; a Lazar onda za večerom napija Milošu i naziva ga izdajicom „koji me je izdat namislio kano Juda svoga stvoriteļa"; na to se Miloš zakliňe, da ne misli o izdaji i sjutra dan ubija Murata. I ta je večera Lazareva poznata Orbiniju, koji o ńoj dosta govori na str. 314., a još prije Orbinija zna za tu večeru talijanski jedan izvor (vidi u I. Ruvarca, o knezu Lazaru 254—256.).

* * *

Crnojevići se spomiňu u nekim nar. pjesmama, ali gotovo ništa nije istorično, što o ńima pjesme govore. Mi smo već na str. 110. vidjeli, kako neke pjesme za Anđeliju, ženu slijepoga Stefana Brankovića, vele da je Ivanu Crnojeviću bila sestra ili svast. O Ivanu Crnojeviću govore još pjesme u Bogišića br. 76. i u Vuka VI. br. 36. i 45.; o ńemu i o sinu mu Maksimu govore pjesme u Vuka II. br. 89. i u Milutinovića br. 70., o ńemu i o „bratu" ńegovu Đurđu Vukova pjesma II. br. 90. — O Crnojevićima zna se iz istoričkijeh izvora ovo: Zeta (t. j. zemļa u današńoj Crnoj Gori oko te vode i daļe na jug uz skadarsko jezero) pripadala je nekad staroj srpskoj državi, ali iza smrti cara Uroša odijeli se ona od srpske države, te ńome vladahu najprije Balšići, a oko polovine XV. vijeka zavlada Stefan Crnojević pod vrhovnom vlasti mletačkom. Ńegov je sin bio Ivan Crnojević, koji je vladao s različnom srećom g. 1465—1490. i sjedio isprva u Žabļaku (kako dobro veli Vukova pjesma II. br. 89.), a poslije na Cetińu. Iz onoga, što je rečeno na str. 109., znamo već, da mu je žena bila Goisava, sestra Anđeline, udate za slijepoga Stefana Brankovića. Te Goisave ne spomiňe ni jedna nar. pjesma.

Sinovi su Ivana i Goisave bili Đurađ i još jedan, kojemu kršteno ime nije poznato, a narodne ga pjesme zovu Maksim. Neki misle, da je Ivan imao još jednoga sina, ali to nije sigurno. O rečenome Maksimu govori velika pjesma Vukova II. br. 89., a istoga je sadržaja mnogo kraća pjesma Milutinovićeva br. 70. U te se dvije pjesme kazuje, kako je Ivan Crnojević za sina Maksima isprosio kćer dužda mletačkoga, ali budući da su Maksima u vrijeme, dok je bio zaručnik, nagrdile kraste, zato kad svatovi pođu po djevojku, učine jednoga između sebe mladoženom mjesto Maksima i uglave, da će taj nazovi-mladoženа predati Maksimu ńegovu nevjestu, kad se kući vrate, a svi darovi, što ih nazovi-mladoženа dobije od djevojačkoga roda, da će ostati ńemu. Kad se svatovi vraćaju iz Mletaka, nastane razmirica poradi rečenijeh darova, i Maksim ubije nazovi-mladoženu, pa poslije toga ode u Turke i poturči se. Vukova pjesma kaže, da se Maksim promijenivši vjeru nazvao Skender-beg i postao gospodar (paša) grada Skadra i okoline. Štogod se u pomenute dvije pjesme pjeva o ženidbi Maksima Crnojevića (o ńegovijem krastama, o mladoženi-zamjeniku, o svađi i krvi poradi darova), u tome nema ni malo istoričke istine; a da se jedan sin Ivanov doista poturčio, i to još za života Ivanova, te postao skadarski paša, to je istorički sigurno, kao i to, da se kao poturčenik zvao Skender-beg i pašovao u Skadru do g. 1528. Po ńemu se i zemļa oko Skadra nazvala Skenderija.[1] God. 1496. taj Skender-beg protjera brata Đurđa iz Crne Gore, te Đurađ pobježe u Mletke, gdje je neko vrijeme bio zatvoren (uspomenu tome tamnovańu Đurđevu sačuvala je Vukova pjesma II. br. 90.), a poslije ode u Carigrad te se poturči i on i dobije od cara turskoga pašaluk negdje u Maloj Aziji. To je isti onaj Đurađ Crnojević, koji je osnovao na Cetińu štampariju, u kojoj su g. 1494. i 1495. štampane prve dvije starosrpske knige: oktoih i psaltir. U pogovoru ovoga psaltira štampar (jeromonah Makarije) piše: „blagočestivi i hristoļubivi i Bogom hranimi gospodin Đurađ Crnojević“ kao za ironiju kasnijemu poturčeniku. Poslije Đurđeva bijega iz svoje države potpade Crna Gora pod Turke, te je pod turskom vladom stajala do svršetka XVII. vijeka, kad su se Crnogorci s pomoću mletačkom oslobodili. Bajka je dakle, što se govori i piše, da je i poslije Đurđa Crnojevića Crna Gora bila slobodna i nezavisna o Turcima.

[1] To dakle ime Skenderija ne može biti starije od početka XVI. vijeka, a u Vuka II., str. 150. car Stjepan obriče Milošu Voinoviću „zemļu Skenderiju“, ako pozna među drugijem djevojkama Roksandu.

i da su ńome vladale cetińske vladike. Te su vladike doista bile samo duhovni poglavari. Sve je to pred nekoliko godina dokazao vrijedni srpski istorik I. Ruvarac u svojoj knizi „Montenegrina“. — Još ću dodati, da se u pomenutoj Vukovoj pjesmi II. br. 90. krivo veli, da su Crnojevići Đurađ i Ivan braća, a doista je, kako znamo, Đurađ sin Ivanov.[1]

* * *

Daničić Đuro spominje se u pjesmama štampanima u Vuka III. br. 24., VI. br. 31. i 32., u „Vijencu“ str. 134—135. i u zborniku mat. hrv. II. br. 23., ali ni u jednoj nema ništa istorično o ńemu; u predzadńoj od tijeh pjesama stavļa se Đuro Daničić u vrijeme srpskoga cara Stjepana i veli se, da on daje svoju kćer za careva sestrića; a u zadńoj je „Jure“ Daničić pobratim Marka Kraļevića, s kojim vino pije i kladi se, da će mu ļubu prevariti. Što se o Đuru Daničiću može iz istoričkijeh izvora znati, to je sabrao i štampao u 80. broju „Narodnih Novina“ zagrebačkih g. 1901. M. Magdić. Držeći se toga članka ja ću ovo reći: Đuro je Daničić bio vojvoda seńskijeh uskoka, u Seńu se rodio (g. 1521.) i umro (g. 1599.). Vojevao je mnogo s Turcima i s Mlečanima; mnogo se godina osvećivao Dubrovčanima (hvatajući im i plijeneći lađe), što su mu na vjeri oca ubili. Bio je katolik. Za svoje zasluge dobio je g. 1570. austrijsko plemstvo. Imao je sina Đurđa i dva brata, Matiju

[1] Mjesto „Crnojević“ stoji u toj pjesmi „Čarnojević“ kao i u Milutinovićevoj br. 70. — Ovdje se može dodati, da Karaģićeva pjesma II. br. 90. spominje Vuka Dojčevića kao pobratima Đurđu „Čarnojevićū“, od kojega on knigu (upravo tri knige) nosi iz Mletaka Ivanu „Čarnojeviću“. O tome Vuku Dojčeviću ne mogu ništa drugo reći do ono, što je o ńemu (vaļada po narodnom kazivańu) zabiļežio S. M. Ļubiša na početku svoje knige „Pričańa Vuka Dojčevića“ (Beč 1877.). Tamo stoji: „Vuk Dojčević dvorio je dobar dio svog vijeka Ivana Crnojevića, gospodara nad Zetom i Crnom Gorom, poznata u narodu pod imenom *Ivan-bega*. Po Ivanovoj smrti živio Vuk već star i grohnuo u dvorima Đurđa Crnojevića, sina i našļednika Ivanova, a preminuo u dubokoj starosti na godinu dana prije neg' je Đurađ digao iz Zete, što se prilučilo pri samomu kraju XV. stoļeća. Uz duge zimńe večeri Vuk je pričao mladom gospodaru sve, što mu se znamenitijega desilo za Ivan-bega, i ta su pričańa do današńega dana doživjela u narodu“. Još Ļubiša tamo veli (str. 5.): „slušao sam od slijepaca pjevati nekolike narodne pjesme o Dojčeviću“. — U Karaģićevoj pjesmi II. br. 81. (str. 482.) spominje se među velikašima Đurđa Smederevca i „elčibaša“ Vuk Dojčetić.

i Ivana. Nije dakle istorička istina, što se u Vukovoj pjesmi III. br. 24. (str. 156. i 164.) veli, da ima sedam Daničića, t. j. Đuro sa šest braće. Vrijedno je dodati, da knez Grgur Paližević u svojoj ispravi pisanoj g. 1561. u Senju, a štampanoj u Kukuljevića acta croat. 260. postavlja „kneza Jurja Daničića“ i druga dva gospodina za „komesarije“ svoga testamenta. — Je li Vide Daničić u Vuka III. br. 65. kakvo istoričko lice, ne zna se; u pomenutom članku M. Magdića navedena je i genealogija roda Daničićeva, ali u svoj toj genealogiji nema ni jednoga Vida.

* * *

Debelić Novak, vidi: Starina Novak.

* * *

Dojčil ili Dojčin je u pjesmi Vukovoj II. br. 65. i u Milutinovićevoj br. 68. pobratim Marka Kraljevića, kojega on izbavlja iz azačke tamnice; a u Vukovoj pjesmi II. br. 78. Dojčin je junak, koji boluje devet godina i teško bolestan izlazi na mejdan zulumćaru Arapinu, kojega svladava i ubija. U sve tri pjesme živi Dojčin (Dojčil) u Solunu; pa to govore o ńemu i bugarske nar. pjesme. Za toga junaka ne zna nijedan istorički izvor ništa, i ako je ńegova uspomena još i u današńijeh Solunaca vrlo živa; u Solunu pokazuju kuću, u kojoj je Dojčin bolovao, i ńegovu grobnicu. Vidi u Halanskoga na str. 710. i u D. Avramovića Sveta Gora, V. — Ni u kakvoj svezi ne stoji ovaj solunski Dojčin s onijem Dojčinom, o kojemu kao suvremeniku kralja Matije govori ženska šaljiva pjesma u Vuka 1. br. 633., kojoj prvi stih glasi: „vino pije Dojčin Petar, varadinski ban“. To nije nitko drugi nego maǵarski vojvoda Petar Doci, koji je u vrijeme kralja Matije bio zapovjednik („ban“) u Jajcu i u Varadinu. Ńega spomińe P. Vitezović u svojoj „kronici“ pod g. 1482.: „Pavel Kiniž, Vuk Despot i Peter Doci, varadinski ban, u polu bečereškom blizu Smiderova pobiše Turak tri tisuća, vnoge poloviše i raniše“. Taj se Petar Doci spomińe u Vukovoj pjesmi II. br. 81. (str. 487.) među maǵarskijem velikašima u vrijeme Sibińanina Janka: „i za Petra bana varadinskog“. Što je naš narod neobično sebi maǵarsko ime „Doci“ promijenio u poznatije „Dojčin“, tome je analogija promjena mag. imena „Szilágyi“ u „Svilojević“ (vidi kod: Svilojević).

* * *

Dušan, vidi: Stjepan car.

* * *

Đemo Brđanin spominje se u Vuka II. br. 68. i VI. br. 24. U prvoj pjesmi Đemo goloruka Marka Kraljevića svlada i sveže i hoće da ga objesi, ali prije nego to učini, Đemo se opije, onda se Marko oslobodi okova i objesi Đema. U drugoj pjesmi dočekuje Đemo u planini svate Markove i dijeli mejdan s Markom, da mu preotme djevojku; ali ga Marko brzo svlada i ubije. U toj se pjesmi kaže „Arbanasin Đemo“ (str. 137.), a u onoj prvoj pjesmi Vukovoj Đemo Brđanin kaže, da mu je Musa kesegija brat; za toga pak Musu lijepo razabiramo iz Vukove pjesme II. br. 67. da je rodom Arbanasin (Arnautin), dakle mora i Đemo biti Arnautin. Ako još dodamo, da je „Đemo“ tursko ime, onda iz svega izlazi, da je Đemo Brđanin bio arnautski poturčenik, — ako je uopće igda živio, t. j. ako nije izmišljen. Drugo što o Đemu ne mogu ništa reći.

* * *

Đerzelez (ili Gerzelez) Alija. O tome turskom junaku dosta ima narodnih pjesama, osobito muhamedovskih; ali iz svega, što o ńemu u pjesmama nalazimo, samo je to istorično, što ga neke (na pr. Bogišićeva br. 13., Vukove II. br. 92. i 93., VI. br. 59., Milutinovićeva br. 104.) stavljaju u vrijeme despota Vuka. Iz Novakovićeva dokazivańa u „Letopisu mat. srpske“ kń. *148.*, str. 30. i d. izlazi, da je Ali-beg (Đerzelez ili Gerzelez mu je narodni nadimak) bio prvi turski sańgak-beg ili upravitelj Srbije, poštō je ta zemļa g. 1459 pretvorena u turski pašaluk. Mnogo je vojevao s Ugrima zalijećući se u obližńe ugarske zemļe plijena radi, pa je tako dolazio u priliku, da vojuje i s despotom Vukom. Umřo je negdje poslije g. 1493. (M. Vukićević u mostarskoj „Zori“ 1899., str. 168.) Bio je po svoj prilici poturica. Muhamedovci po Bosni mnogo koješta pripovijedaju o ńemu još i danas, kako se vidi iz Hörmannove knige I., str. 578. i d. I u tijem pričama i u mnogijem pjesmama veže se Đerzelez za Sarajevo, kao da je u ńemu živio, a doista je kao sańgak-beg sjedio u Smederevu, gdje je nekad sjedio stari despot Đurađ. U Sarajevo stavļaju Đerzeleza i Vukove pjesme II. br. 93. (u zadńem stihu) i VI. br. 59.

* * *

Filip Maǵarin poznati iz Vukove pjesme II. br. 59. neprijatelj Marka Kraļevića, od kojega i pogiba. Varijante su toj pjesmi u Milutinovića br. 91. (ova pjesma nema pravoga svršetka) i 94. i u zborniku mat. hrv. II., str. 340.; u ove dvije zadńe pjesme Filip je Maǵarin veliki zulumćar, koji je na narod udario tešku svadbarinu, te je ženidba i udaja moguća samo onima, koji mogu dobro platiti.[1] Sadržajem sasvijem različna golema pjesma o Filipu Maǵarinu ima u Hörmanna I. br. 32., a u Vukovoj pjesmi II. br. 80. spominje se Filip Maǵarin posve ukratko kao prosac kćeri Jerinine.

Ovaj čovjek naših nar. pjesama istovetan je s maǵarskim jednim velikašem iz vremena kraļa Žigmunta. Taj se velikaš vrlo proslavio u bojevima protiv Mlečana i Turaka. Rodio se u Florenciji (Fiorenci) g. 1369. i zvao se Filippo Scolari. Bio je plemenitoga roda, ali siromašnog. Kao mlad čovjek došao je taj Talijanac na dvor kraļa Žigmunta, koji ga je poradi ńegove ļepote i velikijeh sposobnosti zamilovao, odlikovao ga i obasuo blagom i dobrima. Sve je te milosti svoga gospodara Filip zaslužio u obilnoj mjeri, jer je on bio Žigmuntu vrlo odan i svagda u pomoći savjetom i oružjem. Filip se pod kraj XIV. vijeka oženi Barbarom, kćerju jedinicom maǵarskoga velikaša Andrije Ozorskoga i s ńome dobije imańe Ozoru, a skoro iza toga postavi Žigmunt vjernoga svoga slugu županom temišvarske županije. Od toga vremena talijanski i ńemački izvori našega Filipa zovu Pippo (t. j. Filippo) de Ozora i Pippo Spano (iz maǵ. ispán, t. j. župan). Slavno je vojevao s Turcima mnogo puta; vojevao je sretno kao Žigmuntov vojvoda i s Mlečanima; mańe je sreće bio u bojevima protiv Husovaca u Češkoj. Umŕo je pod kraj g. 1426. iza bitke s Turcima kod Vidina (ili kako drugi hoće, kod Golupca u Srbiji) i sahrańen je svečano u Stolnom Biogradu. Iza sebe nije ostavio potomstva, jer sva četiri sina, što ih je imao, umrli su prije ńega. U Florenciji su sačuvane tri ńegove slike, iz kojih se vidi, da je Filip bio sredńega uzrasta, suhońav, bjeloputan, crnih, živih očiju i vesela pogleda, da je nosio dugu kosu i dugu bradu. Više o Filipu može čitatelj naći u knizi J. Aschbacha, Geschichte Kaiser Sigmund's, IV., str. 411—419. i u članku S. Stanojevića štampanom u biogradskom „Prosvetnom Glasniku“ 1901. I., str. 594. i d. —

[1] Ta je crta o teškoj svadbarini u Vukovoj pjesmi II. br. 69. sve-zana sa zulumćarom Arapinom, kojega također Marko ubija i oslobađa narod od svadbarine. Filip Maǵarin i zulumćar Arapin imaju još jednu zajedničku crtu: oni biju Marka topuzom, a Marko to i ne osjeća; vidi o tome na str. 94.

Narod je naš mogao za ń dobro znati ne samo poradi slavnoga ńegova vojevańa s Turcima, nego i zato, jer je neko vrijeme upravļao onijem dijelom sjeverozapadne Srbije, koji je stajao pod vrhovnom vlasti ugarskom. Osim toga ima u Vukovoj pjesmi II. br. 59. jak dokaz, da je Filip Maģarin doista istovetan s onim maģarskim velikašem i junakom. Negdje pod kraj XIV. vijeka pobune se 32 velikaša i plemića maģarska protiv kraļa Žigmunta i zavjere se, da ga ubiju. Filip uđe u trag toj uroti i za vremena skloni kraļa u svoj sigurni grad Ozoru te pomalo sakupi oko kraļa druge vjerne velikaše i plemiće, a onda pritisne urotnike, te se predadu kraļu na milost i nemilost. Po savjetu Filipovu dade Žigmunt sve urotnike poubijati i na nekoliko dana ńihova mrtva tijela izloži na strah i trepet nemirnoga maģarskog plemstva. Uspomenu tome događaju sačuvala je rečena Vukova pjesma na početku, gdje Filip Maģarin govori, da ima 33 kule i da je svaku glavom nakitio, samo nije kulu na ćupriji, ali i ńu će skoro okititi glavom Marka Kraļevića. Dakle su 32 glave odsječene, a upravo toliko je bilo onijeh buntovnika, koje je kraļ Žigmunt po savjetu Filipovu dao posjeći te im tijela izložio.

* * *

Gojko, brat Vukašina i Ugļeše, vidi kod: Vukašin.

* * *

Grčić Manojlo se spomiņe u dosta pjesama i starih i sredńih vremena, ali ni u jednoj se ne dovodi u svezu s kakvim istoričkim događajem, po kojem bi se moglo zakļučivati, tko je taj čovjek i kad je živio. I. Ruvarac u „Glasniku srpskog učenog društva“ kń. *49.*, str. 45. domišļa se, da bi se pod Grčićem Manojlom naših nar. pjesama mogao kriti silni i viteški grčki car Manojlo Komnin (vladao g. 1143—1180.), pod kojim je vizantinsko carstvo zadńi put bilo jako i strašno obližńijem narodima. Mogao je dakle i naš narod dobro znati za cara Manojla, osobito još i stoga, što je dosta vojevao s Nemańom. Dokazati se ova misao Ruvarčeva dakako ne može, ali ju je vrijedno zabiļežiti, jer boļe nema.

* * *

Horvat Ivaniš. U Bogišića pod br. 38. ima bugarštica, kojoj je natpis: „Kako sestra Ivaniša bana hrvaskoga uteče iz ruka

Turčinu, koji je bijaše na privaru zarobio oko g. 1380.“ (citira se djelo M. Orbinija str. 359.). Sadržaj pjesme ni malo nije istoričan, a k tome sama pjesma u natpisu spomenutoga Ivaniša nigdje ne zove banom, nego mu kaže Ivan (ili Ivo) Hrvaćanin. Zato je vrlo dvojbeno, dali pjesma doista govori o Ivanišu Horvatu, koji je g. 1376—1381. bio ban mačvanski (a ne hrvatski!), a poslije je živio u Bosni, gdje je vladala i umro. Bio je brat Pavla Horvata, biskupa zagrebačkog. U natpis pjesme je dakle „Ivaniša bana hrvaskoga“ metnuo na početku XVIII. vijeka samovoljno onaj, koji je pjesmu zabilježio (Đ. Mattei). Što on citira Orbinija, treba znati, da na onome mjestu Orbini ne govori ništa o sestri bana Ivaniša, već samo o ńemu, i to nešto malo.[1]

* * *

Jakša i Jakšići. U Vukovoj pjesmi II. br. 92. spominje se Jakša kapetan kao otac dvaju Jakšića, Mitra i Stjepana, koji su djeveri u svatovima despota Vuka. U Milutinovićevoj pjesmi br. 101. govori se o ženidbi Jakše kapetana Turkińom Hajkunom, koja mu je rodila sinove „Dmitra i Šćepana“. Još se spominje Jakša kapetan kao otac braće Jakšića u Petranovićevoj pjesmi II. br. 56.; o ńemu se pjeva i u Vukovoj pjesmi VI. br. 47., koja je varijanta prema navedenoj Milutinovićevoj; u toj Vukovoj pjesmi ne spominju se sinovi Jakšini, nego braća ńegova Janko i Marko. — Da je nekad doista živio vojvoda (mjesto čega pjesme vele „kapetan“) Jakša, to vidimo iz kronike Mihajla Konstantinovića Ostrvičanina, u kojoj se veli, kako je despot Đurad morao poslati 1500 końanika sultanu u pomoć, kad se ovaj spremao (g. 1453.) na osvajańe Carigrada. Tê je końanike vodio, kaže se u rečenoj kronici, vojvoda Jakša iz Brežica, „koji je bio poočim onih Jakša, što su bili u Ugarskoj“ („Glasnik srpskog učenog društva“, kń. *18.*, str. 111.) Mihajlo Konstantinović veli dakle, da je vojvoda Jakša bio Jakšićima poočim, a ne pravi otac, kao što uzimaju današńi pisci, na pr. S. Novaković u „Letop. mat. srpske“ *148.*, str. 41. i S. Stanojević u biogradskoj „Novoj Iskri“ III., str. 165. Ako Jakša i nije bio Jakšićima pravi otac, nego poočim,

[1] F. Rački u „Radu jugosl. akad.“ kń. *97.*, str. 51. držeći se talijanskoga jednog izvora piše, da je taj ban Ivaniš g. 1389. došao na Kosovo u pomoć knezu Lazaru pridruživši se bosanskoj vojsci, koju je vodio Vlatko Vuković. Ali o vrijednosti te vijesti može se sumńati.

*

mogli su se oni po ńemu nazivati od zahvale i poštovańa.[1] — Iz ono malo biļežaka, što se u gdjekojim izvorima nalaze o Jakšićima, izlazi, da su se braća Stefan i Dmitar poslije konačne propasti srpske države (g. 1459.) preselili u Ugarsku i tamo od kraļa Matije oko g. 1464. dobili imańe Nagylak (u čanadskoj županiji) jamačno zato, da mu pomažu u ńegovijem ratovima. Dmitar Jakšić je poginuo g. 1486. u Smederevu, a Stefan u Beču tri godine poslije. Ovaj je drugi ostavio iza sebe sinove Stefana i Marka (koji su obojica umrli bez muškoga potomstva) i kćer Jelenu, koja je bila udata za despota Jovana Brankovića (vidi na str. 116.) Dmitar je ostavio iza sebe sina Petra (za kojega se može misliti da je poginuo g. 1526. u bitki na mohačkom poļu), a taj je Petar imao sinove Dmitra, Nikolu i Jovana, koja su sva trojica umrla prije svršetka prve polovine XVI. vijeka bez sinova, i tako je izumrla muška loza Jakšića. Vidi u članku S. Stanojevića u „Novoj Iskri“ III., str. 164—165. — Što naše nar. pjesme (i bugarštice i deseteračke) pjevaju o Jakšićima, nije gotovo ništa istorično osim imena Stjepan i Mitar, koja se najčešće daju dvojici braće Jakšića; pored tijeh imena još se u pjesmama spominu Jakšići Todor i Bogdan. Ponajviše znadu pjesme za dva brata Jakšića, rjeđe samo za jednoga (na pr. u Vuka II. br. 96. i u Bogišića br. 14. i 15.) ili za tri (na pr. u Petranovića II. br. 55.). U Vukovoj pjesmi II. br. 94. veli Todor Jakšić, da ima još devet brata; a u Milutinovićevoj 104. pjesmi zna se za 30 Jakšića, koji dakako više ne mogu biti braća, nego su (po crnogorskom shvaćańu) bratstvenici; Jakšići kao neko bratstvo spominu se i u 95. Milutinovićevoj pjesmi.

* * *

Janković Stojan, junak, proslavļen u mnogo pjesama ne samo kršćanskih (hrišćanskih), nego i muhamedovskih. Onome, što je o ńemu napisao Vuk kao biļešku pjesmi 21. u III. knizi, ja ću dodati samo nekoliko riječi iz članka B. Petranovića u „Vijencu“ str. 206—210. Otac je Stojanov Janko Mitrović, o kojemu ima u Vuka III. br. 20. pjesma, koja ga zove „od Kotara Janko“ i kaže, da ima sina „nejaka“ Stojana. Još se spominje Jovan (ne Janko!) Mitrović u zborniku mat. hrv. III. br. 18. kao serdar ili duka u

[1] Ne zna se, što ima značiti psovka „Jankovo kopile“, koju Ivan Zvijezdić u Vuka II. br. 94. (str. 600. i 602.) dobacuje braći Jakšićima.

četama Stojana Jankovića (kojemu on po toj pjesmi nije otac). Janko je bio vojnički poglavica Kotarana (capo dei Morlacchi) u službi mletačkoj i branio Kotare od Turaka. Umro je g. 1667. ostavivši iza sebe 4 sina, od kojih je najslavniji Stojan, koji se po ocu Janku nazvao Janković. I on je bio vojnički poglavica (serdar) Kotarana i za svoja mnoga junaštva u bojevima s Turcima mletačka ga je republika često odlikovala i darivala. Živio je do g. 1688., kad poginu u boju od turske puške. Ima je dva sina, ali su obadva umrla prije ńega; zato plemenita porodica Jankovîćâ u Kotarima i u Zadru, koje je bilo članova još u XIX. vijeku, ne potječe od Stojana, nego od ńegove braće. U Vukovoj pjesmi III. br. 25. govori se, kako su Turci zarobili Stojana Jankovića (zajedno s Ilijom Smiļanićem) te ga odveli u Carigrad, gdje je robovao 9 godina i 7 mjeseci, dok nije sretno utekao i kući se vratio. Pomenuti B. Petranović piše, da je doista Stojan bio zarobļen od Turaka i odveden u Carigrad, gdje se i oženio Turkińom, s kojom je imao dva sina, ali je za 14 mjeseci utekao iz Carigrada ostavivši i ženu i djecu. Petranović dodaje: „Ovi Stojanovi sinovi zvali su se Kulen-aga i Bešir-aga, od kojih potekôše današńi Kulenovići i Beširevići, koji se priznaju Stojanova koļena i u kojih se uvijek broji junákâ do dana današńega; pa ne samo što se ne odriču svoga starinskog plemena, nego se ńime upravo diče i nazivaju se srodnici Jankovîćâ, s kojima se ne rijetko dopisuju i darove im šaļu". Bojim se, da je sve ovo Petranovićevo pričańe o ropstvu Stojanovu poteklo iz kakve narodne pjesme. — Napokon dodajem, da se u pjesmi štampanoj u „Vijencu" str. 119—122. mjesto *Janković Stojan* veli *Stojanović Janko;* tako je i u zborniku mat. hrv. II., str. 445. *Stojanović Anko.*

* * *

Jerina, vidi na str. 111—114.

* * *

Jug i Jugovići. Tko je god čitao narodne pjesme o boju kosovskom i druge neke, kojih se radńa događa prije toga boja, jamačno mu se dobro usjekla u pamet lijepa i poetička slika o starome Jugu Bogdanu i o ńegovih devet sinova, devet Jugovića. Zato bi svatko htio znati, šta istorija veli o Jugu i o Jugovićima? Ali na to pitańe nema, može se reći, u istoričkijem izvorima nikakvoga odgovora.

Ni jedan istorički izvor, koji bi iole vjere zasluživao, ne spominje ni Juga ni Jugovića; za ń ništa ne zna ni dubrovački istorik M. Orbini, koji je mnogo koješta, kako već znamo, uzeo iz narodnoga pričańa. O nekakvom velikašu Jugu nalazimo u izvorima, istina, dvije mrvice, koje vrlo malo vrijede. U jednoj ispravi iz g. 1395. štampanoj u „Glasniku sr. uč. društva", kń. *24.* navode se na str. 274. gospoda i gospođe, koji su što priložili svetogorskom manastiru sv. Pantelejmona, i među drugima spominje se i „Juga priloži u Glbočici selo Gorino i selo Sedlarci". Iz tijeh riječi ne možemo ni toliko razabrati, je li „Juga" muško ili je žensko, a kamoli što drugo. Svakako je ovdje spomenuto čeḷade „Juga" bilo na životu još g. 1395., a to se ne slaže s narodnijem pjesmama, koje vele, da je Jug s Jugovićima poginuo na Kosovu (g. 1389.). Druga je mrvica ova: Turski istorik Nešrija govoreći o vojsci Lazarevoj uoči kosovske bitke pripovijeda po riječma Ḷ. Kovačevića (u Čupićevoj „Godišńici" X., 249.): „Lazar je predlagao, da se još iste noći Turci napadnu, ali ga od toga odvrati *Juga*, koji s 90.000 vojnika zapovedaše, da ne bi Turci koristeći se pomrčinom izbegli potpunu pogibiju". Ali iz onoga, što Kovačević na istoj strani pod linijom dodaje, vidi se, da u turskom originalu stoji *Joka*, a ne *Juga*. Kako se dakle vidi, obje ove sada navedene biḷeške ne vrijede gotovo ništa; pa baš ako ih i prihvatimo, opet iz ńih ništa ne doznajemo, šta je upravo bio taj Jug ili Juga, gdje mu je bila oblast i je li imao sinova i kćeri. Narodne pjesme znadu za devet sinova, kojima neke daju i imena: Boško (u Vuka II. br. 45. i u Petranovića II. br. 22.), Damjan (u Vuka II. br. 48.), Mitar (u Milutinovića br. 74.), Momir (u Vuka II. br. 36.), Nenad (u Petranovića II. br 19., 26.), Nikola (u Vuka II. br. 36.), Petar (u Vuka II. br. 36.), Stjepan (u Bogišića br. 40.), Voin (u Vuka II. br. 45.); pjesme znadu također za dvije kćeri Jugove, jedna je Milica, udata za kneza Lazara, a druga je udata za bana Strahinića, kako se jedno i drugo vidi iz Vukovijeh pjesama II. br. 32., 44., 45 i iz Petranovićeve II. br. 22. (u kojoj se Strahinićeva — ili Strahininova — ḷuba zove Ikonija). Sva ova ovdje navedena lica istorički su posve tamna osim Milice, ali ona nije bila kći nikakvoga Juga, već sasvijem drugoga velikaša (vidi kod: Lazar knez). — Još ću dodati, da Vukova pjesma II. br. 44. stavḷa oblast Juga Bogdana u Kruševac, a Petranovićeve II. br. 22. i 26. u Vučitrn, i da Milutinovićeva pjesma 74. i Petranovićeva II. br. 19., 22. i 26. daju Jugu epitet „bogati". — Pitańe o Jugu i o Jugovićima pripada u obrađivańu narodne naše epike među probleme,

t. j. stojimo pred velikom zagonetkom, kako je narod mogao onako lijepo opjevati Juga i Jugoviće, ljude, o kojima istorija ništa ne zna.

* * *

Kaica vojvoda spominje se samo u Vukovoj pjesmi II. br. 81. kao posinak „kralja od Maćedonije“ (t. j. despota) Đurđa. Ime „Kaica“ je isto tako tamno u istoričkom kao i u jezičnom pogledu; t. j. niti istorija zna za kakvoga Kaicu, niti se filologički može to ime protumačiti. Budući da se u pomenutoj pjesmi (u kojoj nema ništa istorično) Kaici dodaje još ime Radoња (str. 483. i 485.), možemo se domišljati, da bi Kaica Radoња mogao biti brat Vuka Brankovića, jer jedan srpski ljetopis (u Šafařika str. 73.) veli, da se Radoња zvao brat Vuka Brankovića, da se pokaluđerio i u kaluđerstvu nazvao Gerasim. Ali u tome domišljanju nema mnogo vjerojatnosti, jer za poređenje među vojvodom rečene pjesme i među bratom Vuka Brankovića premalo je osnove, koju sačinjava samo ime „Radoња“. K tome je Radoња (t. j. Kaica) u pjesmi posinak despotu Đurđu, a po navedenom ljetopisu on mu je stric.

* * *

Karlović Ivan ženi se kćerju kralja budimskoga u Bogišićevoj 33. pjesmi. U hrvatskoj je istoriji dobro poznato ime Ivana Karlovića, koji je bio neko vrijeme ban hrvatski i mnogo vojevao s Turcima, sretno i nesretno. Bio je iz porodice knezova krbavskijeh, a umro je g. 1531. u Medvedgradu kod Zagreba ne ostavivši iza sebe poroda. O njegovoj sestri vidi kod „Zrinjski Nikola“.

* * *

Konstantin car u Vukovoj pjesmi II. br. 19. poziva k sebi na slavu 12 vladika sa 4 patrijarha, 300 kaluđera i 300 đaka. Car pita najprije vladike i patrijarhe, kako bi se mogao oprostiti grijeha, što je negda bio svoje roditelje; oni mu kažu, da će mu se oprostiti grijeh, ako svakome vladici i patrijarhu pokloni zlatnu krunu iskićenu dragijem kamenjem. Zatijem pita car kaluđere, a oni mu kažu, neka zapiše kaluđerima parusije pa gradi manastire, i tako će mu se grijeh oprostiti. Napokon pita car đake, i među njima se diže đače

samouče te kaže caru, neka se zatvori u lučevu ćeliju namazavši je lojem i katranom pa neka je sa četiri strane zapali i ako u ńoj ostane živ, onda će to biti znak, da mu je grijeh oprošten. Car se rasrdi pa načini onaku ćeliju, zatvori u ńu đače samouče i zapali je te ide drugi dan gledati i ćeliju i đače, a kad tamo dođe, vidi, da je ćelija izgorjela, ali đače je živo i zdravo. Onda car Konstantin načini onaku ćeliju, zatvori se u ńu i zapali je te izgori u ńoj sav, samo mu je ostala desna ruka, jer je ńome mnogo dobra učinio sirotińi. — Ne može se reći, da ova pjesma govori o rimskome caru Konstantinu (o kojemu govori Vukova pjesma II. br. 18.), jer se taj car u grčkoj crkvi poštuje kao svetac, a Vukova je pjesma II. br. 19. ispjevana, kako se po svemu vidi, u onome dijelu naroda našega, koji pripada grčkoj crkvi; teško je dakle dopustiti, da bi se o svecu moglo govoriti kao o velikom grješniku, koji je živ izgorio. Zato će pravo imati ruski učeńak A. Veselovski, koji u svojoj radńi o južnoruskijem pjesmama štampanoj u „Sborniku“ kń. *36.* na str. 299. i d., drži, da je u Vukovoj ovoj pjesmi govor o drugome jednom caru Konstantinu, i to o vizantinskom caru Konstantinu V. (g. 741—775.). Taj car pripada po svojoj sposobnosti i hrabrosti među najvaļanije vladare vizantinskoga carstva, ali su kaluđeri na ń i živa i mrtva strašno mrzili, zašto je bio veliki protivnik ikona, koje je po svome carstvu uništavao i žestoko gonio one, koji su ikone čuvali i štovali. Kaluđeri su na toga cara mrzili ne samo iz svoga religioznoga uvjereńa, već također iz materijalnijeh razloga. Vaļa znati, da su u ono varvarsko doba kaluđeri bili gotovo jedini kipari i slikari, te je carevo progonstvo ikona ńima vrlo kvarilo zanat i zaslužbu. Osim toga mnoge „čudotvorne“ ikone još u XX. vijeku po kršćanskijem zemļama obogaćuju crkve i sveštenike, pa ako je to još danas dosta razvijeno, kako li je tek bilo u VIII. vijeku! Tako su kaluđeri toga inače vaļanog cara okaļali svakakvijem lažima i klevetama, pa to je moglo doprijeti i do našega naroda, te je on u ovoj pjesmi prikazao cara Konstantina V. kao velikoga grješnika, koji je tukao svoje roditeļe i zato živ izgorio. Da je u ovoj pjesmi doista opjevan vizantinski car Konstantin V., na to nas navode dva podatka ove pjesme, koji se mogu istorijom potvrditi: 1. Zna se iz istorije, da je pomenuti car g. 754. sakupio crkveni sabor u Carigradu od 348 vladika koji su mu bili odani te ńemu za voļu osudiše štovańe ikona. Nije nevjerojatno, da se uspomena toga sabora sačuvala u našoj pjesmi, koja veli, da su kaluđeri, vladike i patrijarsi govorili ne „Bogu po zakonu“, nego „caru po hateru“ i da su bili

spremni caru za dobre darove grijehe oprostiti. 2. Što pjesma veli, da je car Konstantin živ izgorio, to bi mogla biti tamna uspomena na smrt toga cara, o kojoj vizantinski pisac IX. vijeka Teofan piše da je car krećući u rat na Bugare obolio od strašne nekakve vrućice, koja ga je pekla kao živa žeravica, a nitko joj nije znao lijeka, i tako car Konstantin V. umre na lađi vičući: „evo živ gorim!“ Teofan, koji kao kaluđer pripadaše među one, koji su na Konstantina mrzili, kaže, da je Bog tu bolest poslao na ń (jamačno za kazan, što je uništavao ikone). Još ćemo dodati, da su kaluđeri iz mržńe Konstantina V. prozvali pogrdnijem imenom „Kopronim“ (od „kópros“, đubre).

* * *

Konstantin Dejanović, pobratim Marka Kraļevića u Vukovijem pjesmama II. br. 60. i 61., VI. br. 18. i u Bogišićevoj br. 92. Taj je čovjek lice potpuno istoričko. Bio je sin velikaša Dušanova vremena Dejana i gospodar sjeveroistorične Maćedonije u vrijeme poslije smrti Dušanove pa do svoje smrti. Vladao je isprva zajedno sa svojim bratom Dragašem, a poslije Dragaševe smrti (g. 1379.) vladao je sam. U ńegovoj su državi bili najznatniji gradovi Strumica, Štip, Kratovo i Velbužd (ovaj zadńi grad prozvao se u tursko vrijeme Küstendil, kako se i danas zove po imenu toga Kostadina, t. j. Konstantina). Poslije bitke na Marici i propasti Vukašinove države (g. 1371.) postala su braća Kostadin i Dragaš područnici turskoga cara, t. j. imali su mu plaćati danak i pomagati mu u ńegovijem ratovima, a inače su u svojoj zemļi bili dosta samostalni. Što je Kostadin bio turski područnik, zato ga narodne pjesme (Vukova II. br. 60. i 61.) zovu „beg Kostadin“; a što je bio sa svojim zemļama susjed Marku Kraļeviću i što je s ńime zajedno poginuo g. 1394. u bitki na Rovinama, zato ih je narod načinio pobratimima (to su oni ne samo u navedene dvije pjesme Vukove, nego i u Bogišićevoj br. 92.). — Bratu Kostadinovu Dragašu možda su uspomenu sačuvale pjesme u Vuka II. br. 76. i u Milutinovića br. 110.; u prvoj se mjesto „Dragaš“ veli „Dragija“, a u drugoj „Dragiša“; u obje je taj čovjek vojvoda i dovodi se u svezu s ļudma XIV. vijeka.

* * *

O Kosančiću Ivanu vidi na str. 17. Onome, što je tamo rečeno, dodat ću samo, da se u jednoj pjesmi (u Vuka VI., str. 197.)

spominju dva Kosančića kao čauši u svatovima Ivana Crnojevića, dakle ne Kosančić i Toplica, kao što bi se očekivalo.

* * *

Kraljević Marko i Andrija. Poslije smrti svoga oca kralja Vukašina (o kojem će se govoriti na svome mjestu), t. j. poslije g. 1371., vladao je Marko Kraljević (t. j. sin kraljev) dijelom Vukašinove države, koji su mu Turci ostavili. Stolica je toj državici bila Prilip, a granice su joj bile: Vardar na istoku, Šar-planina na sjeveru, ohridsko jezero i grad Kostur na jugozapadu. Marko je tom zemljom vladao kao područnik turskoga sultana onako, kako je svojom zemljom vladao njegov istočni susjed i (po pjesmama) pobratim Konstantin Dejanović. Da je Marko bio dosta samostalan u nutarnjim poslovima svoje zemlje, to se vidi otud, što je kovao srebrne novce (s natpisom: „v Hrista Boga blagovêrni kral Marko"). Da je Marko bio turski područnik i pomagao sultanu u njegovijem ratovima, to se dobro razabira iz nekijeh pjesama, na pr. iz Vukovijeh II. br. 61. i 62. U prvoj se na kraju kaže, kako je Marko s Alil-agom sultanu čuvao krajinu, uzbijao neprijatelje i uzimao gradove; a u drugoj se pjesmi kaže, kako je car „Pojazet" pozvao Marka, da mu pomaže u ratu protiv Arapa, i Marko je pošao u boj i pobio Arape. Područnički taj odnošaj Markov prema sultanu neke pjesme izriču eufemistički tako, što Marka zovu posinkom sultanovim, a sultana poočimom Markovim; tako u Vukovoj pjesmi II. br. 70. sultan veli Marku: „moj posinko, Kraljeviću Marko!", tako i u Milutinovićevoj pjesmi 159. (str. 295.) veli sultan Marku: „moj posinče"; u pjesmi Vukovoj II. br. 71. Marko veli sultanu: „poočime, care Sulemane!" U pjesmi Vukovoj II. br. 62. i sultan Marku veli „posinko" i Marko sultanu „poočime". Kao turski područnik morao se Marko g. 1394. sa svojim četama pridružiti vojsci cara Bajazita, kad je ovaj krenuo u rat na vlaškoga vojvodu Mirčetu; isto su to morali učiniti i Konstantin Dejanović i despot Stefan Lazarević. Vojvodi Mirčeti posluži sreća, te razbije Turke i njihove pomoćnike, a Marko i Konstantin ostanu mrtvi na bojištu. Ako je Marko bio turski područnik, pita se, je li on pomagao Turcima g. 1389. u boju kosovskom protiv kneza Lazara? Mladi jedan srpski pisac je g. 1902. u biogradskom „Prosvetnom Glasniku" I., str. 582. izrekao misao, da su i Marko i Konstantin jamačno pomagali Turcima u tome boju, ali to ničim nije dokazao. Tako isto nema nikakvoga dokaza, da se Marko

na Kosovu borio sa Srbima protiv Turaka. Kod šutńe istoričkijeh izvora u pitańu, je li ili nije Marko bio na Kosovu, i ako je bio, kome je pomagao, najpriličnije će biti reći, da car Murat I. nije mogao siguran biti, da će nadbiti Lazara, jer je g. 1387. Lazar strašno potukao tursku vojsku, pa ju je mogao i opet potući. Murat dakle nije mogao siliti Marka i Konstantina, da ńemu pomažu, jer se morao bojati, da bi mogli prijeći na stranu Lazarevu; ńemu je dosta bilo, ako oni ostanu sasvijem neutralni; Marko opet i Konstantin dobro znajući, šta ih čeka, ako pođu Srbima u pomoć, a Turci ipak održe mejdan, držali su, da je neutralnost za ńih najboļa. Narodne pjesme ne spominu Marka među kosovskijem junacima; što pjesma Vukova II. br. 52. kaže, da se Marko borio protiv Turaka na Kosovu, tu se nema misliti kosovski boj od g. 1389., već od g. 1448. (vidi na str. 32.), što je dakako grdni anahronizam. U Vukovijem pjesmama II. br. 54. i 55. spominе se, da je Marko bio na Kosovu, ali se ne može pravo razabrati, je li se bio i s kim se je bio ili je poslije svršene već bitke došao na bojište (da pohodi mrtve i rańene?).

Zna se i iz istorije, i narodne su pjesme vrlo dobro upamtile, da je Marko sin kraļa Vukašina. Od ńegova oca sačuvala se isprava iz g. 1370. (štampana u Miklošića, mon. serb. 179.), u kojoj Vukašin spominе svoju ženu Jelenu (upravo: Alêna). Ali nar. pjesme materi Markovoj daju ime Jevrosima. Mogao bi tko reći, da se prava majka Markova doista zvala Jevrosima, a Jelena da je bila Vukašinu druga žena, ali tome se protive mnoge nar. pjesme, koje govore o Marku i Jevrosimi zajedno, a o Vukašinu ne kažu ni riječi, t. j. Vukašin je već mrtav; dakle nije mogao Vukašin nadživjeti Jevrosimu. Nema druge, nego reći, da je narod pravo ime Markove majke zaboravio pa ju je drugijem nazvao. Inače o ženi Vukašinovoj, a materi Markovoj ne znaju istorički izvori ništa. — U pomenutoj svojoj ispravi kraļ Vukašin pored svoje žene Jelene spominе i svoje sinove Marka i Andriju; spominе ih tijem redom, dakle će Marko biti stariji brat, a Andrija mlađi. Iz jednoga srpskog ļetopisa (u Šafařika str. 61.) razabira se, da je Vukašin imao još i sina Dmitra, koji je vaļada bio sredńi, dok ga taj ļetopis navodi u sredini među Markom i Andrijom. Za toga Dmitra ne znaju ništa narodne pjesme, a čudno je, što ga ni Vukašin u rečenoj ispravi ne spominе. Ako je taj Dmitar bio sredńi sin Vukašinov, onda se ne može dopustiti, da se u vrijeme, kad je ona Vukašinova isprava pisana, nije još rodio. Dubrovčanin Orbini spominе u svome poznatom djelu (na str. 278.)

još i četvrtoga sina Vukašinova Ivaniša, ali kako za ń ništa ne znaju drugi izvori, treba ga odbaciti. Po svemu se čini, da je Marko u vrijeme svoga kraļevańa imao uza se i svoju braću Dmitra i Andriju pa da su i oni učestvovali u upravi Markove državice. Obadva su brata nadživjela Marka; ali kad Marko poginu na Rovinama, Turci odmah ńegovu zemļu prisvoje sasvijem sebi, te Dmitru i Andriji ne ostade drugo nego bježati po svijetu. Iz Ruvarčeva člančića u „Glasniku sr. uč. društva“, kń. *49.*, str. 38—39. izlazi, da se Dmitar g. 1400. nalazio u Dubrovniku, poslije da se sklonio u Ugarsku, gdje ga je kraļ Žigmunt postavio za velikoga župana zarandskoga i kastelana grada Vilagoša. Umro je poslije g. 1407. O Andriji Kraļeviću ne zna se toliko koliko o Dmitru; K. Jireček drži (dakako na osnovi istoričkijeh izvora), da je Andrija živio do g. 1403.; vidi ńegov članak o Marku Kraļeviću u češkom naučnom rječniku („Ottův Slovník naučný“). — Pjevači gdjekojih pjesama uzimaju, da Marko nije imao nikakvoga brata. Tako u Vuka II., str. 193. veli Jevrosima: „Marko sine jedini u majke!“ a na str. 333. iste knige veli Marko: „brata nemam, bratučeda nemam“; tako isto veli Marko i u Milutinovića na str. 217.; u jednoj Milutinovićevoj pjesmi robińe Filipa Maģarina kažu, da im je žao Marka, kojega Filip hoće da pogubi, jer je Marko jedini sin u svoje majke (str. 161.). Ali mnogo je više pjesama, koje su dobro upamtile, da je Marko imao brata Andriju. U Vukovoj II. knizi spominе se Andrija samo u tri pjesme, i u svakoj samo u jednom stihu. To su pjesme 25., 60. i 74. U prvoj od ńih (na str. 115.) kaže se, kako je Vukašin s Jevrosimom imao sinove Marka i Andriju; u drugoj veli Marko (na str. 355.): „kad ja tražih brata Andrijaša“, a u trećoj se (str. 442.) kaže, kako je Marko ukopao Šarca bolje nego brata Andriju. Što se u drugoj od ove dvije pjesme nagovješćuje, kako je Marko tražio nekad brata Andriju, o tome imaju u Vuka VI. br. 16. i 17. dvije osobite pjesme, kako je Marko tražio i našao Andriju, kojega su Turci djetetom bili zarobili. A što se u Vuka II., str. 442. nagovješćuje, o tome ima u zborniku mat. hrv. II. br. 33. čitava pjesma, kako je Marko osvetio smrt brata Andrije, kojega su Turci pogubili, pa je izatoga Marko zajedno s materom lijepo sahranio Andriju blizu svojih dvora.[1] U toj dakle pjesmi nadživļuje Marko Andriju, a takovijeh pjesama ima još nekoliko, u kojima se kazuje, kako su Turci ubili Andriju,

[1] Takova se jedna pjesma spominе (ali nije štampana) u Vuka VI., str. 88.

a Marko ga osvetio; ovamo idu pjesme u Bogišića br. 89., u Milutinovića br. 6., u Jukića br. 1., u Marjanovića br. 4., u Vuka VI. br. 17., koje su sve varijante jedna prema drugoj. U bugarštici Bogišićevoj pod br. 6. ubija Marko Andriju, kad su se posvadili dijeleći plijen. Sve je ovo protivno istoriji, po kojoj je, kako znamo, Andrija nadživio Marka za nekoliko godina. Da je Andrija bio mlađi brat Markov, to izlazi iz onoga, što smo već rekli, a treba još uzeti na um i to, kad bi Andrija bio stariji od Marka, da ne bi Marko bio kralj u Prilipu, nego Andrija. Pjesme, koje spominju Andriju, ponajviše ne kažu, je li bio stariji ili mlađi od Marka; Vukova pjesma VI. br. 17. kaže, da je Andrija mlađi brat, ali pjesma, koja je pred tom, kaže za Andriju da je stariji od Marka; isto veli i pjesma u zborniku mat. hrv. II. br. 31. Ako još rečemo, da ova posljedna pjesma veli za Andriju da je bio krčmar na Udbini, a Petranovićeva II. br. 35. da je bio krčmar u Sarajevu, onda smo naveli u glavnome sve, što nar. pjesme pričaju o Andriji Kraljeviću.

Da je Marko Kraljević imao sestru, o tome ne znaju istorički izvori ništa, ali za jednu sestru Markovu znadu neke narodne pjesme, kao što su u zborniku mat. hrv. II. br. 34—38. i Jukićeva pjesma br. 2. Kao što jedna pjesma za Andriju Kraljevića veli da je bio krčmar u Sarajevu, tako pjesma u zborniku mat. hrv. II. br. 35. veli za sestru Markovu da je bila krčmarica u Sarajevu.

Marko je bio ožeńen Jelenom, kćerju vojvode Hlapena, koji je bio gospodar Verije („Berrhoea“) i Vodena u jugozapadnoj Maćedoniji. Vidi u malo prije pomenutom članku K. Jirečeka i u Halanskoga str. 471. Ime Jelena dobro su zapamtile Vukove pjesme II. br. 61. i 72. U prvoj govori Marko: „ja na domu imam ljubu vernu, plemenitu Jelicu gospođu“, a u drugoj govori on svojoj ženi: „dušo Jelo, nosi đakoniju“. Nije dakle Markova žena bila kći bugarskoga kralja Šišmana, kako hoće pjesma Vukova II. br. 56., niti joj je ime bilo Anđelija (u Milutinovića br. 78., 81. i u zborniku mat. hrv. II. br. 26.) ni Vidosava (u Milutinovića br. 153.). Je li ili nije Jelena nadživjela Marka, to se ne zna. Da Marko nije imao djece, to se čini sigurno, jer za ńih ne znadu ni istorički izvori ni nar. pjesme.

Rekli smo već, da je Marko poginuo u boju na Rovinama[1] g. 1394. (zna se i dan: 10. oktobra). Životopisac Stefana Lazarevića Konstantin filosof zabilježio je karakteristične riječi Markove, što ih

[1] To je valjada današńe selo „Rovinari“ u sjeverozapadnoj Vlaškoj.

je rekao Konstantinu Dejanoviću prije bitke: „Kažem i molim Gospoda, da bude hrišćanima pomoćnik, pa makar ja prvi poginuo u ovome ratu“. („Glasnik sr. uč. društva“, kń. 42., str. 270.). Tako se i dogodilo: hrišćani su pobijedili i Marko je poginuo. U Orbinija (str. 279.) malko je iskićena smrt Markova, možda po kakvoj narodnoj tradiciji; tamo se veli, da je Marko pošao u Vlašku s Bajazitom na vojvodu Mirču, da je bitka bila blizu grada Kraļeva,[1] Marko da je rańen pobjegao u nekakvu šumu i ondje da ga je u grlo ustrijelio nekakav Vlah držeći ga za zvijer. Orbini dodaje, da je Markovo tijelo sahrańeno u manastiru „Blaciani“ blizu Skopļa.[2] — Nije poznata nikakva nar. pjesma, koja bi sačuvala istoričku istinu o smrti Markovoj na Rovinama u Vlaškoj; a na Orbinijevu verziju malko podsjećava Vukova pjesma VI. br. 27. („Smrt Marka Kraļevića“), u kojoj se kaže, kako Marko teško rańen leži u Golešu[3] planini, dok ne dođe k ńemu iguman Savo te ga ispovjedi i pričesti, a onda Marko umre, i tijelo mu bude sahrańeno u kosovskoj crkvi. U toj se pjesmi veli za Marka „ubi ńega sa grada đevojka“, t. j. nekakva ga je djevojka teško ranila; ali gdje je to bilo i kakav je to boj bio, o tome ništa pjesma ne kaže, a Vuk u biļeški tome stihu dodaje: „Ja o tome nikad više ništa nijesam čuo“. Sva je prilika, da je ova crta o djevojci, koja je „sa grada“ ubila Marka, prenesena iz pjesme o drugome junaku na Marka. U Petranovića II. br. 24. to se govori o Reļi krilatome: Reļa pod arapskijem gradom Berutom izbavļa svoje pobratime Marka i Miloša od Arapa, —

dok zavika sa grada Arapka:
„o junače, štono dva izvuče!
okreni se, da ti vidim lice“.
Prevari se Reļa od Pazara,
okrenu joj oči i obrve;
a Arapka zapela strijelu
i na Reļu šipke oborila,
dvije ńega šipke udariše,
i poginu, žalosna mu majka!

Lijepa pjesma o smrti Marka Kraļevića u Vuka II. br. 74. ima svoju varijantu u Milutinovića br. 121. U tijem se pjesmama pjeva,

[1] Kraļevo je varoš, kojoj Rumuńi vele Krajova. Vuk rječn.

[2] Danas ima onamo selo, koje se zove *Bulačani;* vidi „Srpski etnogr. zbornik“ VI., str. 429.

[3] Planina toga imena ima u Kosovu Poļu jugozapadno od Prištine.

kako je Marko u Urvini[1] planini umřo ni bolestan ni rańen, nego jer je zeman došao, da premine; tijelo mu je odneseno u svetogorski manastir Vilindar i tamo sahrańeno. Još su dvije sasma slabe pjesme o smrti Marka Kraļevića u zborniku mat. hrv. II. br. 71. i 72., u kojima pogotovu nema ništa istorično.

I ako je Marko Kraļević bio područnik turskoga cara, ali je on ipak bio veliki gospodin i gospodski je živio. Gdjekoje su pjesme posve zaboravile, da je Marko bio nekakav kraļ te su načinile od ńega siromaha. Tako u Vukovoj pjesmi II. br. 73. govori majka Marku, kako joj je već dodijalo prati ńegove krvave haļine, pa ga nagovara, da se okani četovańa, već neka uzme ralo i volove pa neka ore i pšenicu neka sije te hrani i sebe i majku. Marko čini po voļi materi i ide orati. U Jukićevoj pjesmi br. 2. govori se na početku, kako Marko večera s majkom, ali im je večera uboga (daļe se u pjesmi zaboravļa to siromaštvo Markovo te se kaže, kako je opasao tri ćemera zlatna i napunio ih dukata, groša i para). Pjesma u zborniku mat. hrv. II. br. 34. počińe se sa stihovima: „sinoć Marko večerao s majkom suha kruha i vodice ladne“, dakle kao veliki siromah.

Je li ili nije Marko bio veliki junak i strašan svojim neprijateļima, to mi iz istorije ne doznajemo, ele narod ga kao takova prikazuje u vrlo mnogim svojim pjesmama. Ali ima gdjekoja pjesma, u kojoj Marko izlazi ili kao kukavica ili mnogo slabiji od drugijeh junaka. U Petranovićevoj pjesmi II., str. 257. sam Marko veli o sebi i o Reļi: „boļi Reļa za sedamnest Marka“ (t. j. veći je junak). U 43. pjesmi iste knige Petranovićeve Marko Kraļević i Janko od Sibińa ponizno i kukavički dočekuju silovita Turčina, a ńihov pobratim Zmaj ogńeni Rade i ne miče se pred ńime, a kad ga za to Turčin ispsuje, izlazi mu na mejdan i ubija Turčina. I u 110. Milutinovićevoj pjesmi Marko je nikakav junak, jer ga jednoć svladava na mejdanu ńegov nećak vojvoda Dragiša, a drugi put jańičari, na

[1] Pored svega onoga, što Halanski u svojoj radńi „Jugoslavenske pjesme o smrti Marka Kraļevića“ (štampanoj g. 1904. u „Sborniku po slavjanovjedjeniju“) str. 28. i 31—32. govori o Urvini planini, t. j. gdje je treba tražiti, ja mislim, da te planine upravo nema, nego je izmišļena, kao što su i druge neke planine; vidi na str. 17. Meni se čini vrlo vjerojatno, da su pjevači tijeh dviju pjesama nešto čuli o smrti Markovoj na Rovinama, pak su nejasno ime „Rovine“ okrenuli u jasnije „Urvina“; a „urvina“ kao nom. appell. znači „strm obronak, s kojega se kad i kad surva zemļa“ (Iveković rječn.).

koje je bio udario, a oni ga svladaju i svežu te ga povedu sa sobom, dok ga ne oslobodi Dragiša.

Zašto je Marko prvi i najmiliji junak narodnih naših pjesama i zašto se o ńemu najviše pjeva, na to je pitańe kušalo već nekoliko pisaca da odgovori (u najnovije vrijeme S. Stojković u Čupićevoj „Godišńici“ kń. 27.). Kušao sam i ja u 97. kńizi „Rada jugosl. akad.“ na str. 72., gdje sam rekao, „da je Marko morao biti čovjek neobične tjelesne jakosti, pa su se možda već za ńegova života ili kratko vrijeme poslije ńegove smrti raznosila po narodu od usta do usta gdjekoja ńegova djela, kojima je dokazao veliku svoju jakost“. Kad bi se iz istoričkijeh izvora moglo dokazati, da je Marko doista bio neobično jak čovjek, onda ja ni malo ne bih sumńao o uzroku velike ńegove slave u narodu, jer prostome narodu (a često i neprostome) svuda na svijetu vrlo imponira velika tjelesna jakost; takovi ļudi veoma lako postaju narodni ļubimci, osobito ako svoju jakost upotrebļavaju na korist naroda, na dobro slabih i potlačenih. Sjetimo se samo Herakla i Ahileja u pričańu i pjevańu starijeh Grka! Ali velika tjelesna jakost Marka Kraļevića zasvjedočena je samo narodnijem pričańem, te se lako može misliti, da je Marka narod podigao za svoga heroja poradi čega drugoga pa je poslije svojega ļubimca obdario i velikom tjelesnom snagom. Budući da mi iz istoričkijeh izvora premalo znamo o Markovu životu, o ńegovu kraļevańu i o drugijem djelima, zato je najboļe reći, da mi ne znamo i ne možemo znati za uzrok velike ńegove slave u narodu. A kad bismo i imali dosta podataka o Marku, jamačno bismo vidjeli, da drugi neki ļudi stare srpske (ili uopće jugoslavenske) istorije ni malo nijesu bili gori, ako nijesu i boļi bili od Marka za narod, pa opet narod o tim drugim ļudma priča i pjeva mnogo maňe negoli o Marku. Još treba uzeti na um, da su narodni ļubimci i slavļenici vrlo često (ne samo u nas, nego i svuda po svijetu) ļudi moralno rđavi i nedostojni, ali oni umiju kojekakvim nelijepim sredstvima ući narodu u voļu, kako to drugi ļudi mnogo vaļaniji i za narod zaslužniji ne umiju. Ne smijemo dakle iz slavė i popularnosti Markove zakļučivati ništa o kakvim osobitim ńegovim slavnim i zaslužnim djelima.

* * *

Kuzun Jańo spominje se u nekijem pjesmama kao knez u Srijemu. Te su pjesme u Vuka II. br. 92. i III. br. 10.; u prvoj se kaže, kako despot Vuk piše kńigu starcu Kuzun Jańu, koji sjedi u „Dmitrovici“;

piše mu: „starče Jańo, od Srijema kneže! opravi mi sina Milovana, da mi bude svatski starješina“ i t. d.; u drugoj od navedenijih pjesama kaže se: „na bijelom gradu Dmitrovici onđe bješe starac Kuzun Jańo“. Jamačno se isti taj Kuzun Jańo ima misliti i u pjesmama, gdje mu se veli samo Jańo; to su pjesme: Milutinovićeva br. 97. („Jańo kapetan“), Vukova VI. br. 42., Petranovićeva II. br. 22., 36. i 49. („od Srijema Jańo“). Još ima govora o starcu Kuzunu ili Kuzinoviću Jańu, srijemskome knezu, u pjesmi, od koje je Vuk samo komade mogao zabiļežiti te ih štampao u predgovoru I. knige g. 1824. na str. XLVIII.—L. Vrijedno je dodati, da se čovjeku, o kojemu je ovdje govor, daje u 36. pjesmi II. knige Petranovićeve 100 godina, isto toliko i u pjesmi štampanoj u fragmentima g. 1824.; a u pjesmi Vukovoj III. br. 10. daju mu se čak 303 godine! — I. Ruvarac u „Glasniku sr. uč. društva“, kń. *47.*, str. 198—199. domišļa se, da bi Kuzun ili Kuzinović Jańo narodnih naših pjesama mogao biti Jańo ili Jovan Kantakuzin član carske porodice trapezuntskih Komnina. Osvojivši sultan Muhamed II. g. 1461. trapezuntsko carstvo dao je svu carsku porodicu isjeći. Ruvarac piše: „Jańo je kao rod Jerini poznat bio Srbima, a morao se neko vreme i baviti među Srbima, jer letopis u „Starinama“ IX., 81. zove ga novobrdskim Jańom: „и то лѣто оумори (t. j sultan) Яню новобрьдьскогъ съ сынови“. Što se Jańo zove Kuzinović, to je vrlo lako moglo postati od „Kantakuzin“; a što se on zove i Kuzun, to se moglo razviti pod utjecajem turske riječi „kuzun“, koja znači „jańe“, a ime „Jańo“ je jako podsjećavalo na „jańe“. Pored svega ovoga ostaje sasma tamno, kako je Kuzun Jańo postao knezom u Srijemu i starcem od 100 ili više godina.

* * *

Lazar, knez srpski. I. Ruvarac na prvijem stranama svoje knige „o knezu Lazaru“ držeći se starijih i mlađih pouzdanih izvora piše, da se knez Lazar rodio oko g. 1329., da je u mladosti boravio kao dvoranin na dvoru cara Stjepana i da se oženio oko g. 1353. Rodom je bio od grada Prilipca u Kosovu. Otac mu se zvao Pribac. Dubrovački letopisac Lukarević u svojoj knizi piše porodično ime Lazaru „Grebeglianovich“, ali tu je krivo zapisato „G“ mjesto „H“, t. j. Lazar se prezimenom zvao Hrebeļanović; to se sigurno zaključuje otud, što se ime „Hrebeļan“ (ako je i tamno) nalazi u starim spomenicima našega jezika, a „Grebeļan“ se ne nalazi. —

Što je Lazar u mladosti bio dvoranin kod cara Stjepana, to je narodna pjesma u Vuka II. br. 32. shvatila, kao da je bio Lazar sluga Stjepanov, dakle da je bio prosta roda. Ovo pretjerivańe ide u Petranovićevoj pjesmi II. br. 15. tako daleko, da se veli, da je Lazar u mladosti bio kozar! — Lazareva je država obuzimala današńu kraļevinu Srbiju, samo se još daļe na jug protezala do Skopske Crne Gore (Karadag). Stolica mu je bila u gradu Kruševcu, kako su to pjesme dobro zapamtile, na pr. Vukove II. br. 32., 35., 50. i dr. — Narodne pjesme zovu Lazara sad *carem*, a sad *knezom*. Sam Lazar u svim svojim ispravama svagda sebe zove knezom; zašto se on nigda ne zove carem ni kraļem, to je lijepo razložio S. Novaković u svojoj knizi „Srbi i Turci“ str. 166.

Narodne pjesme znadu, da se žena Lazareva zvala Milica, ali joj kao oca spominu Juga Bogdana, a kao braću devet Jugovića. Mi već znamo, da za Juga i Jugoviće ne zna istorija, upravo reći, ništa; osim toga ona zna, da je Lazareva žena Milica bila kći kneza Vratka, koji je bio praunuk kneza Vukana, sina Nemańina, a brata sv. Save i Stefana Prvovjenčanoga. Dakle je Milica bila loze Nemańića. Ona je poslije kosovske pogibije i poslije smrti svoga muža upravļala srpskom državom, dok joj nije sin Stefan potpuno za vladu dorastao; poslije se pokaluđerila i primila ime Eugenija; umrla je g. 1405.

Lazar je s Milicom imao tri sina, Stefana, Vuka i Dobrovoja, od kojih je treći mlad umro, a Vuk je poginuo u nekakvoj bitki s Turcima g. 1410. O Stefanu će se Lazareviću govoriti daļe na svome mjestu. Osim ta tri sina imao je Lazar još pet kćeri, od kojih je najstarija Mara bila udata za Vuka Brankovića, a najmlađa Olivera se poslije kosovskoga boja (vaļada g. 1391.) udala za sultana Bajazita; o druge tri kćeri Lazareve vidi u Ruvarčevoj knizi o knezu Lazaru str. 4.; ovdje ću samo dodati, da se nijedna nije zvala Vukosava, kako kaže pjesma u Vuka II. br. 49., ni Danica, kako kaže bugarštica u Bogišića br. 1., i da nijedna nije bila udata za Miloša Obilića, kako to izrijekom veli Petranovićeva pjesma II. br. 26. (str. 311.) za Vukosavu i Bogišićeva za Danicu.[1]

[1] Vukova pjesma II. br. 49. ne veli sasvijem jasno, da je Vukosava bila žena Miloševa; ona jasno veli samo to, da je Vukosava kći Miličina, a Miloš da je zet Miličin. — I Kačić (u poznatoj pjesmi „Lipe ti su rumene ružice“) kaže, da je Vukosava, kći Lazareva, bila udata za Miloša „Kobilića“; on krivo i kćer Lazarevu Oliveru zove Milicom, za koju kaže da je bila udata (još za života očeva!) za cara Bajazita.

Narodne pjesme u Vuka II. br. 45. i 46. i Petranovićeva II. br. 26. kažu, da je Lazar poginuo na bojnome polu boreći se sa svojom vojskom protiv Turaka; a Bogišićeva pjesma br. 1. kaže, da su Lazara Turci živa uhvatili pa ga odveli pod čador sultana Murata, koji je još malo na životu bio, pošto ga je Miloš probo, onda je pred samu svoju smrt sultan dao pogubiti Lazara i Miloša. Ova verzija u Bogišića bliže stoji istoričkoj istini, negoli ona u Vuka i Petranovića; samo treba reći, da je Murat već bio poginuo, kad je Lazar uhvaćen, te je Lazara dao pogubiti sin i naslednik Muratov Bajazit, jamačno da na njemu osveti smrt svoga oca. — Napokon ću još dodati, da su narodne pjesme u Vuka II. br. 35, 36. i 53. dobro upamtile istoričku činjenicu (samo su je iskitile), da je Lazar sagradio manastir Ravanicu (u Srbiji); zadnja od tijeh pjesama pravo veli i to, da je tijelo Lazarevo sahranjeno u tome manastiru[1]; (ista pjesma govori o Lazaru kao svecu, a za sveca ga priznaje i srpska crkva, koja mu uspomenu slavi 15. juna, na dan kosovske bitke, kad je i dan sv. Vida, „Vidov dan"). Da je doista Lazar gradio Ravanicu, to on sam potvrđuje svojom ispravom pisanom g. 1381. (vidi u Miklošića, monum. serb. 196.)

* * *

O Leki govore pjesme Vukova II. br. 40. i Milutinovićeva 41. Prva veli za nj da je bio kapetan u Prizrenu, a druga mu veli Leka Dukađinče. Za cijelo je Leka nekakav arnautski velikaš, koji je sjedio u Dukađinu (t. j. u zemlji arnautskoj skadarskom jezeru na istoku), samo se ne može reći, koji upravo, jer su poznata tri dukađinska kneza toga imena („Lech", t. j. Aleksandar); jedan je vladao pod kraj XIV. vijeka, drugi na početku XV., a treći oko sredine XV. vijeka (vidi u Hopfa, Chroniques str. 533.). Nije moguće odrediti, koji se od te trojice knezova ima misliti u one dvije pjesme. Još se može dodati: 1. da iz g. 1387. ima u Pucićevim „spomenicima srpskim" II., str. 29. pismo od Leke Dukađina i brata mu Pavla Dubrovčanima, da slobodno trguju po njihovoj zemlji, — 2. da Vuk u rječniku s. v. Kruma piše, da je Kruma rijeka u Dukađinu i blizu nje da se nalaze razvaline od dvorova Leke kapetana. I tu dakle

[1] Danas se moći Lazareve čuvaju u fruškogorskom manastiru Ravanici (ili Vrdniku), kamo su pred 200 godina prenesene iz srbijanske Ravanice, pa je po toj Ravanici prozvana i ona u Fruškoj Gori.

*

imamo dokaz, da je Leka bio arnautski velikaš, i to baš u Dukađinu. To kažu i stihovi: „na onome ravnom Dukađinu onđe bješe Leka kapetane“ u Vukovoj pjesmi III. br. 10.

* * *

Ļutica Bogdan je po svoj prilici istorički Bogdan, kojega spominju vizantinski pisci Kantakuzin (u XIV. vijeku) i Halkokondila (u XV. vijeku) kao gospodara južne Maćedonije među gradom Seresom i vodom Vardarom. Bio je brat velikaša Dušanova vremena Dejana, a po tome stric Konstantina i Dragaša Dejanovića, o kojima se već govorilo na str. 137., pa je bio (kao i oni što su bili) područnik turskoga cara poslije g. 1371. To je gotovo sve, što se o istoričkome Bogdanu zna. Kod tako mršavijeh vijesti ne možemo dakako znati, zašto ga je narod prozvao Ļuticom. Mogao bi tko pomisliti, da je Kantakuzinov i Halkokondilin Bogdan istovetan s Jugom Bogdanom naših narodnih pjesama; tu mogućnost dopušta Ļ. Kovačević u Čupićevoj „Godišńici“ X., str. 282. Ali ta se misao mora odbiti, jer ima nekoliko pjesama, u kojima se Jug Bogdan (ili bogati) i Ļutica Bogdan spominju kao dva posve različna lica. Te su pjesme: u Vuka III. br. 10, u Milutinovića br. 74. i u Petranovića II. br. 22., 26., 49.

* * *

Mandušić Vuk spominje se u gdjekojim pjesmama sredńijeh vremena, na pr. u „Vijencu“ str. 68. i 74., spominje ga i Vukova pjesma II. br. 87. u svatovima Stojana Popovića. Vuk se Mandušić spominje u „Gorskom Vijencu“ P. P. Neguša, gdje ga vidimo kao suvremenika crnogorskome vladici Danilu, za kojega se zna da je živio pri svršetku XVII. vijeka i na početku XVIII. Vuka Mandušića spominje i Kačić u svojoj „korabļici“ na str. 486, gdje ga stavļa među dalmatinske junake, koji su se proslavili u bojevima s Turcima, kao što su Janko Mitrović, Ilija Smiļanić, Stojan Janković. Kačić piše: „Vuk Mandušić, silni junak ne samo od Dalmatina pivan i uzvišen, dali još i od Latina u ńiovim knjigam pofaļen“. Još ga spominje Kačić i u „razgovoru“ na str. 257. i 259. među junacima od Šibenika, koji su se proslavili u bojevima s Turcima u drugoj polovini XVII. vijeka.

* * *

Matija, slavni kralj ugarski g. 1458—1490., sin Sibińanina Janka. Kako je taj kralj mnogo i sretno vojevao s Turcima i kako mu je u tim i u drugim ratovima pomagao despot Vuk, tako nije čudo, da je narod ime Matijino dobro upamtio i sačuvao u svojim pjesmama. Ńega spomińu na pr. pjesme: u Bogišića br. 10., u Milutinovića br. 37., u Stojadinovića I. br. 1. i 14. (u ovoj drugoj je pjesmi on brat despotice Jerine!), u Vuka VI. br. 43. i 59. i u zborniku mat. hrv. II. br. 44. Kralja Matiju kao vrhovnoga gospodara despota Vuka spomińu bugarštice u Bogišića br. 12. i u „Radu jugosl. akad." kń. *47*. Po svoj prilici ima se misliti kralj Matija u onijem pjesmama, koje naprosto kažu „kralj od Budima" ili „budimski kralj" bez ikakvoga imena. To imamo na pr. u Vukovijem pjesmama II. br. 62., 87., 94. i 100. (prva od ovijeh pjesama je varijanta prema Milutinovićevoj br. 37.; pa dok se u ovoj kaže, kako Marku kńiga dolazi iz Budima „od silnoga kralja Matijaša", u kojoj Marka zove na vjenčano kumstvo, a ono u Vukovoj pjesmi kńiga dolazi Marku „od onoga kralja budimskoga", koji ga zove „u svatove na kumstvo vjenčano"); za cijelo je to i u bugarštici Bogišićevoj br. 15., u kojoj kralj budimski osvaja Beč i zove u pomoć despota Vuka, jer je poznato iz istorije, da je kralj Matija u ratu s carem Fridrihom III. osvojio g. 1485. Beč (i veliki dio Austrije).

Premda je Matija bio sin slavnoga junaka Sibińanina Janka, ali kako nije bio kraljevskoga roda, zato su se mnogi velikaši ugarski protivili ńegovu izboru za kralja, i Matija je s nategom izabran, pa je još i poslije svoga izbora imao mnogo borbe, dok je utvrdio svoje prijestolje. Nije dakle čudo, što je narod stvorio priču o tome, kako je Matiji suđeno bilo, da se pored svijeh smetńa ipak popne na kraljevsko prijestolje, i ta volja sudbine očitovala se čudom, koje je s najvećom sigurnosti dokazivalo, da nitko drugi ne može biti kralj ugarski, nego onaj, na koga nitko i ne misli, t. j. Matija. U Bogišića pod br. 30. i 31. nalaze se dvije bugarštice, koje o tome govore: ugarska se gospoda nikako nijesu mogla složiti, tko će biti kralj; zato Ugrin Janko predlaže, neka se kruna baca nebu pod oblake, pa na čiju glavu padne, onaj će biti kralj. Gospoda pristaju na taj prijedlog; krunu baca Janko tri puta, i ona sva tri puta pada na glavu sinu ńegovu Matiji. Kada to čudo vide gospoda, od ina im se ne može, već se poklone Matiji kao kralju. Takva pjesma ima i u zborniku mat. hrv. I. br. 67., u kojoj se kruna dva puta baca u visinu i obadva puta pada na glavu Matiji, koji je još dijete. — Ima maloruska narodna pripovijetka štampana u M. Dragomanova

Малорусскія преданія 1876., str. 427., u kojoj se kazuje, da je kralj Matija u mladosti bio sluga kod seoskoga popa, pa čuvši, da se u obližńem gradu ugarska gospoda spremaju izabrati novoga kralja, pođe i on tamo. Gospoda bacaju krunu u nebo, pa na koga padne, onaj će biti kralj; kruna padne na slugu Matiju, a to je gospodi vrlo neprijatno, pa je bacaju još dvaput, ali ona i opet pada na Matiju, i tako on postade kralj ugarski. Varijanta (i opet maloruska) toj pripovijetki nalazi se u časopisu Этнографъ. Збірникъ IV., 171., samo što tu Matija nije sluga kod popa, nego kod nekoga seljaka. — Ovaj motiv o bacańu krune u visinu prenesen je u Petranovićevoj pjesmi II. br. 17. na nejakoga cara Uroša. Car Stjepan na samrti naručuje Marku Kraljeviću, neka sedam godina upravlja carstvom mjesto Uroša, osme godine neka pođe s Urošem na Kosovo, tamo pred svijem narodom neka baci krunu pod oblake, i kruna će pasti na Uroša; to će biti svemu narodu znak, da je Uroš pravi car. Osme godine dolazi Marko s Urošem i s carskom krunom na Kosovo, gdje se skupilo i veliko mnoštvo naroda. Kralj Vukašin baca triput krunu u visinu, i ona svaki put pada na Uroša. Da je ovo, što Petranovićeva pjesma kazuje, prijenos sa Matije na Uroša, to sigurno dokazuju one maloruske priče, koje govore o Matiji, kao što govore i pjesme u Bogišića i u zborniku mat. hrv. Tako je isto motiv o bacańu krune prenesen s Matije na Nahoda Simeuna u pjesmi zbornika mat. hrv. I. br. 47., što odgovara bacańu zlatne jabuke (u Vuka II. br. 15.), koju uhvati Nahod Simeun. Još ću dodati, da se u knjižici M. Gavrilovića „Dvadeset srpskih narodnih pripovedaka“, Beogr. 1906. nalazi pod br. 7. nar. pripovijetka iz Bosne, koja govori o nekakvom čobaninu, kako isto onakvijem čudom postaje kralj kao i Matija u navedenijem pjesmama i pripovijetkama. Isti motiv, ali već sasma blijed nalazi se i u narodnoj pričici, koju bilježi Vuk u svome rječniku s. v. „Korona“: „Uvrh Ovčara (planine u Srbiji) više manastira Sretenija jedna dolina zove se *Mala Korona*, a više ove doline jedan zatavanak, na kome ima i mali izvor, *Velika Korona*, a ispod ńih zove se *Korunski Do*. Pripovijeda se, da su u stara vremena, kad su ovaj manastir najprije htjeli graditi, bacali *krunu* u nebo, da gledaju, na kome će se mjestu ustaviti, pa ondje da grade crkvu; i od toga ostalo ime *Korona*“.

* * *

Milica, žena kneza Lazara, vidi na str. 146.

* * *

Milutin, kralj srpski g. 1281—1321. Pored Nemańe i cara Dušana (svoga unuka) ovo je najznatniji vladalac stare srpske države. Pisao se Stefan Uroš (II.). Sigurno ga spominje samo Vukova pjesma II. br. 36., koja kaže, da je „kralj Milutin“ gradio „visoka Deviča u Kosovu polju širokome“. Iz istoričkijeh izvora nije ta zadužbina Milutinova poznata niti se zna, gdje je. U Vuka VI. br. 29. govori se opširno, da je tu zadužbinu gradio Đurađ Smederevac.

* * *

O Mini od Kostura (ili Kosturaninu) ima nekoliko nar. pjesama, koje su sve varijante jedna prema drugoj, a govore, kako je Mina porobio Markove dvore, dok je Marko negdje izbivao, pa njegovu ljubu odveo u svoj grad Kostur, kako je Marko poslije kao neznani kaluđer došao Mini u Kostur i lukavo ga ubio. Najpoznatija je od tijeh pjesama ona u Vuka II. br. 62. U toj se pjesmi neprijatelju Markovu veli *Mina*, tako isto i u Milutinovića br. 37.; *Miňa* mu se veli u Bogišića br. 7. i 87.; *Mihna* u Bogišića br. 86.; *Nina* u Jukića br. 3. i u zborniku mat. hrv. II. str. 419.; *Miko* u istoj knjizi na str. 423. i *Niko* u istoj knjizi na str. 426. U Milutinovićevoj pjesmi Mina je nekakav židovin („Mina *Gidovina*“), tako isto i u zborniku mat. hrv. str. 419. („Nina *Čidovina*“). U Bogišićevoj 7. pjesmi stavlja se Kostur, u kojemu Miňa živi, nekamo u magarsku zemlju. Iz istoričkijeh izvora ne zna se o tome čovjeku ništa, nijedan nam izvor ne veli, da je kada u Kosturu (ili Kastoriji, gradu južne Maćedonije) živio kakav Mina. Što se u Bogišićevoj 86. pjesmi veli *Mihna*, otud bi se moglo zaključivati, da je to kakav *Mihail (Mihajlo)*, ali to je slabo pouzdano, dok se nalazi samo u jednoj pjesmi. Ovdje se može dodati, da se u jednom srpskom izvoru (štampanom u „Glasniku srpske slovesnosti“, kń. XI.) spominje (na str. 128.) opaki vlaški vojvoda Mihna, koji je živio negdje na svršetku XV. vijeka i na početku XVI. Ali kako nemamo nikakvih drugih podataka za istovetnost ovoga Mihne s Mihnom ili Minom naših nar. pjesama, bilo bi odveć smiono, kad bismo tu istovetnost uzimali. Ime *Mina* nije moralo postati od *Mihna* (u krajevima, gdje se *h* ne izgovara), već to može biti sasvijem drugo ime (vidi u akad. rječniku).

Mi znamo (iz onoga, što je rečeno na str. 138.), da je grad Kostur pripadao državi Marka Kraljevića, a Orbini na str. 290. svoga djela priča, kako je Marko izgubio taj grad: Marko je Kraljević — veli

tamo Orbini — bio gospodar Kostura, Ohride i Arga u Moreji (?). Ńegova žena Jelena („figliuola di Clapeno, primo barone di Grecia“) bila mu je nevjerna, ļubila je i druge ļude i zato je Marku omrznula. Ona se zaļubi i u Balšu Balšića (t. j. Balšu, sina Balšina), koji je došao da osvoji Kostur, kad je Marko negdje izbivao. Nevjernica preda Balši Kostur; a kad to Marko čuje, dođe sa svojom i s turskom vojskom, da preotme Balši Kostur, ali nije ga mogao preoteti, jer je Balši u pomoć došao ńegov brat Đurađ. Onda se Marko ukloni ispod Kostura, a Balša s Jelenom ode u Zetu. Jelena nije ni Balši dugo bila vjerna, pa radi ńena nevaļalstva Balšić je najprije zatvori u tamnicu, a onda je sa sramotom otjera. Mi ne znamo, koliko je istine u ovome Orbinijevu pričańu; recimo, da je sve to istina, onda moramo priznati, da su naše pjesme o Marku Kraļeviću i o Mini od Kostura grdno pobrkale istoričke činenice: one su od istoričkoga Balše načinile nekakvoga Minu, nevjernu Jelenu pretvorile su u vjernu ženu, prikazuju Marka kao osvojiteļa Kostura, a doista ga nije osvojio i t. d.

* * *

Mirčeta je bio slavni vlaški (rumuński) vojvoda, koji je vladao g. 1386—1418. Za ń već znamo da je na Rovinama g. 1394. razbio vojsku cara Bajazita (vidi na str. 138. i 141.). Spomińu ga neke nar. pjesme, u kojima nema ništa istorično: Vukova II. br. 75., Milutinovićeva br. 39., Petranovićeva II. br. 49. U prve dvije veli se ne samo *Mirčeta*, nego i *Mirko*. Još se vlaški ovaj vojvoda (pod imenima *Mirčeta* i *Mirko*) spomińe u jednoj narodnoj pjesmi, koja je štampana pod br. 2. u knizi J. Steića „Sabor istine i nauke“. Beogr. 1832. i u Vukovoj pjesmi VI. br. 44., gdje mu se svuda veli *Mirko*.

* * *

Mitrović Janko, vidi na str. 132.

* * *

Močivuna Vuk je bio serdar u sjevernoj Dalmaciji u vrijeme Stojana Jankovića i Ilije Smiļanića, s kojima je vojevao na Turke. To razabiramo iz Kačićeve „korablice“ str. 482., 486. U društvu s rečena dva junaka spomińu Vuka Močivunu pjesme u Milutinovića

na str. 317., u „Vijencu“ na str. 66. i 74. Spominje ga i pjesma u „Vijencu“ na str. 87., ali u društvu s drugijem junacima.

* * *

Momčilo nekih naših nar. pjesama potpuno je istorično lice. O ńemu nalazimo nekoliko biļežaka u dva vizantinska pisca, koji su mu bili suvremenici, a to su Nikifor Grigora i Jovan Kantakuzin. Prvi mu piše ime „Momitílas“ a drugi „Momicílos“ Mi bismo danas Momčila najkraće označili, kad bismo rekli, da je bio, što Nijemci vele. „Raubritter“, t. j. napola vitez, a napola hajduk, koji je sa svojim četama grabio svuda, gdje je bilo prilike i gdje se mogao nadati obilnu plijenu, i pomagao je u bojevima za dobre novce svakome; a inače je živio zatvoren u svome gradu, koji je stajao na obali egejskoga mora. Grigora piše ime tome gradu *Perithórion*, a Kantakuzin *Peritheórion*. Nije dakle istina, što Vukova pjesma II. br. 25. veli, da je Momčilo sjedio u Hercegovini u Pirlitoru. Narod je Momčilov grad zato stavio u Hercegovinu, jer se u Hercegovini (po svjedočanstvu rječnika Vukova) nalaze zidine od nekoga gradića, što ga tamošńi narod zove Pirlitor ili Piritor, pa sličnozvučnost u imenu ovoga hercegovačkog gradića s imenom Momčilova grada, kako su ga zabiļežila ona dva Vizantinca, zavela je narodnu vilu, te je Momčilov grad s obale egejskoga mora premjestila u Hercegovinu. Isto je tako sličnozvučnost učinila, te Piroćani (u južnoj Srbiji) pričaju, da je Momčilo sjedio u Pirotu (M. Đ. Milićević, kraļevina Srbija, 224.). Dodajem, da se Momčilov grad u Bogišićevoj pjesmi br. 97. zove *Peritvar*, u Milutinovićevoj 147. *Pilitor*, u Vukovoj III. br. 10. *Piritor*, u Petranovićevoj II. br. 30. *Perlitor*. — Pošto je Momčilo svojim grabežima dodijao i Grcima i Turcima, dogovore se oni, da ga pogube, te car Jovan Kantakuzin (isti onaj, koji je naprijed pomenut kao vizantinski pisac) povede g. 1345. združenu grčku i tursku vojsku na Momčila i podsjedne mu grad. Vukova pjesma II. br. 25. veli, da je pogibiji Momčilovoj bila uzrok nevjera ńegove žene; to se isto veli i u varijantama te pjesme, t. j. u Bogišićevoj br. 97. i u Milutinovićevoj br. 147. Ali po istoriji, t. j. po biļeškama Jovana Kantakuzina, žena Momčilova nije bila ništa kriva. Ona se nije nalazila uza svoga muža u ono vrijeme, kad se na ń svalila bijeda. Pošto Kantakuzin pogubi Momčila, dopusti on ženi ńegovoj, da odnese iz grada šta hoće. On uopće ne piše o ženi Momčilovoj ništa rđavo; ali opet je pogibiji Momčilovoj bila

kriva nevjera; samo što nevjera nije došla od ńegove žene, već od ńegovijeh podanika. Kantakuzin piše, da su stanovnici Periteorija u vrijeme odlučne bitke zatvorili gradska vrata i gledali s bedema, tko će pobijediti, Momčilo ili Kantakuzin, pa koji pobijedi, onome da otvore vrata. Neprijatelji potisnu Momčila upravo do zidova ńegova grada, i tu Momčilo pogine, jer mu građani nijesu htjeli otvoriti vrata videći, da je združena grčka i turska vojska mnogo jača, pa da i oni od ńe ne nastradaju. Pjesme su dakle upamtile, da je Momčilo poginuo poradi izdaje, samo nijesu tu izdaju pripisale kome treba. Kako se žena Momčilova zvala, to ne znamo, jer joj Kantakuzin ne navodi imena. On kaže, da ju je poslije smrti ńezina muža lijepo i milostivo iz Periteorija otpravio u ńezin zavičaj, u Bugarsku, jer je otud i bila. Pobjeditelj dakle nije ńu dao ubiti, kako vele pjesme. A taj pobjeditelj nije bio kralj Vukašin, kako hoće Vukova pjesma II. br. 25. i Milutinovićeva br. 147., ni nekakav ńemački ban, kako se veli u 97. pjesmi Bogišićevoj, nego car Jovan Kantakuzin, o kojemu ništa ne znaju naše nar. pjesme. — Dali je Momčilo imao sestru ili nije, o tome iz izvora ne doznajemo ništa, ali žena kralja Vukašina, a mati Marka Kraljevića nije se zvala Jevrosima, kako kaže pomenuta Vukova pjesma, ni Anđelija, kako kaže Milutinovićeva, nego se zvala Jelena (vidi na str. 139.). — Još je vrijedno za Momčila upamtiti, da je bio rodom Bugarin, kako to izrijekom veli Kantakuzin, a isto veli i za ńegovu ženu.

* * *

Mrkońić Petar je lice, o kojemu se kao istoričkome malo može reći. O ńemu pjeva Kačić u svome „razgovoru“ na str. 292. stavljajući ga među dalmatinske junake od Imoskoga, koji su se odlikovali u mletačkijem bojevima s Turcima u drugoj polovini XVII. vijeka. O ńemu govore pjesme sredńijeh vremena, na pr. u Vuka III. br. 24. i 42.; u „Vijencu“ str. 18—19.; među te pjesme mogla bi ići i pjesma Vukova II. br. 21., jer nas ništa ne nagoni, da je stavljamo među pjesme „starijeh“ vremena, kako je učinio Vuk. Iz 79. i 80. stiha te pjesme razabiramo, da je Petar Mrkońić sjedio negdje u primorju, gdje su bile mnoge „latinske“ straže. Jukićeva pjesma 16. meće Petra Mrkońića u Kotare. Petar se Mrkońić spominje još u pjesmi Vukovoj IV. br. 16.

* * *

Musa kesegija je čitateljima vrlo dobro poznat iz Vukove pjesme II. br. 67, u kojoj on mejdan dijeli s Markom Kraljevićem. Da je to nekakav Arnautin, to se vidi odmah iz prvoga stiha te pjesme („vino pije Musa Arbanasa"), zatijem iz stiha 186., gdje Musa kaže, da ga je rodila „ljuta Arnautka". To se vidi i iz Petranovićeve pjesme II. br. 26., u kojoj se (na str. 287.) navodi i Musa među saveznicima Lazarevim: „dok eto ti Muse Arbanasa, i on vodi šest hiljada vojske, sve junaka ljutog Arnauta". O istoričkome Musi ja mogu navesti samo ono, što je o ńemu zabilježio A. Kačić u svome „razgovoru ugodnom" držeći se mletačkijeh izvora (Barlecija i Sagreda). Kačić o arnautskom junaku Musi (t. j. Mojsiju) piše (u prozi i u stihovima) ukratko ovo: Turski car Mehmed premami Musu iz službe Kastriotićeve (Skenderbegove) u svoju obećavajući mu golemo blago. Musa se prevari i prebjegne u Carigrad. Sultan ga jedva dočeka i obdari pa ga s velikom vojskom pošalje na Kastriotića, ali pored svega svoga velikog junaštva Musa bi razbijen i s ostacima vojske pobjegne u Carigrad. Na to Turci poviču na Musu, a i sam ga car protjera od sebe: onda Musa od gńeva i srama naumi opet prijeći Kastriotiću, pa to i učini, a Kastriotić mu sve oprosti i primi ga natrag u svoju službu (ovo sve Kačić stavlja u g. 1454.). Sad je Musa desetak godina hrabro vojevao na Turke i mnogo ih posjekao. Napokon ga u nekakvoj bitki nadvlada i živa uhvati poturica Balaban pa ga opremi sultanu; sultan ga živa odere na mijeh; i tako Musa pogine (ovo stavlja Kačić u g. 1464.). — Pjesma Vukova II., 67. (iz koje je nastala 43 pjesma u zborniku mat. hrv. II.) dobro je upamtila, da je Musa bio Arnautin, da je neko vrijeme stajao u službi sultanovoj, a poslije mu postao najljući neprijatelj, kako se to vidi odmah iz prvijeh stihova.

* * *

Najznatnije, što o Musiću Stefanu kao istoričkom licu doznajemo, nalazi se u jednoj ispravi kneza Lazara iz g. 1381. (štampanoj u „Glasniku sr. uč. društva", kń. *24.*, str. 259.). Iz te isprave vidimo, da se Musić upravo zvao *Mlsa*,[1] da je bio „čelnik" (t. j. nekakav osobiti velikaš), da mu je državica bila oko rijeke Laba u Kosovu, da je bio zet Lazaru, t. j. muž ńegove sestre Dragińe (Lazar u

[1] Tu je *l* mjesto današńega *u* isto onako kao i u mnogim drugim riječima; u starini je na pr. bilo *mlčati*, *slza*, *vlk*, a danas govorimo *mučati*, *suza*, *vuk* i t. d.

ispravi Mlsu zove svojim „bratom“, ali to je u kancelarijskom stilu mjesto: rođakom, prijateļem, zetom), da je imao dva sina, Stefana i Lazara. O toj ispravi Lazarevoj vidi u I. Ruvarca („Glasnik sr. uč. društva“, kń. 47., str. 179.). Još spomiňe Musića oko g. 1372. Orbini na str. 284. (pišući ga „Stefano Molsich“) kao vjerna saveznika Lazareva u boju s Nikolom Altomanovićem.

Stefana Musića spomiňe sa svijem ukratko Vukova pjesma II. br. 36. među drugom gospodom na gozbi u kneza Lazara. Mnogo obilnije govori o ńemu Vukova pjesma II. br. 47. govoreći, kako je Stefan Musić sa svojom vojskom zakasnio na kosovski boj, t. j. stigao tek onda, kad je već boj bio blizu svršetka, ali on ipak uđe u boj i boreći se sa svojom vojskom pogine i on i vojska mu. Još ima nar. jedna pjesma o vitezu, koji je odocnio na kosovski boj. Ta je pjesma pod br. 1. štampana u kńizi J. Steića (spomenutoj na str. 152.), samo se tu onaj vitez ne zove Musić, nego Stevan Vasojević, za kojega se veli da je kasno došao na Kosovo, ali je ipak još Lazara zatekao na životu pod Muratovijem čadorom i dobio od ńega oprošteńe, što je zakasnio. Ima i narodnijeh priča o vitezu, koji je dockan došao na Kosovo. Milićević u svojoj „kneževini Srbiji“ na str. 233. piše, kako narod priča, da je vojvoda iz Ostrovice pošao na Kosovo, pa se na mjestu, gdje je sad Vraćevšnica, sjetio, da nije bio na službi Božjoj prije, nego je krenuo na put. Zato se vrati i odstoji službu Božju, ali poslije u putu sretne kosovske ratnike, koji mu jave, da je bitka svršena i da na Kosovu već nema posla. Vojvoda se sjeti mjesta, odakle se vratio, pa tu podigne crkvu i nazove je po svome vraćańu Vraćevšnica. Priču o zakasnilom vitezu nalazimo i u tronoškom ļetopisu (koji potječe iz XVIII. vijeka); tamo se kaže, kako je zahumski knez Radič pošao sa svojom družinom na Kosovo, ali dođe prekasno i čuje, da je sve propalo. Na to se Radič probode svojim mačem, i ńegovi ga drugovi sahrane na Kosovu, pa i danas se — veli Tronošac — ono mjesto zove grob vojvode Radiča. „O tome Radiču ima i sad tradicija na Kosovu i pokazuje se izvesno mesto, na kom se on ubio“. S. Novaković u Čupićevoj „Godišńici“ II., str. 117. — Iz svega se ovoga vidi, da ni sam narod pravo ne zna, kako se zvao onaj vitez, koji je na Kosovo zakasnio; da je to bio Stefan Musić, to veli samo Vukova pjesma II. br. 47. U Petranovićevoj pjesmi II. br. 26. Musić dolazi sa svojih 1000 momaka na Kosovo u pravo vrijeme, kad i druge vojvode, i junački pogiba; tako isto dolazi on u pravo vrijeme i u bugarštici Bogišićevoj br. 1., u kojoj se mjesto „Musić“ veli „Bušić“ (Stjepan). — Još ima posve

neistorička pjesma o Musiću Stevanu, koji sjedi u gradu „Leđaru“, kako se oženio kćerju kraļa Matijaša; ta je pjesma u Vuka VI. br. 43.

* * *

Mustaj-beg, slavni muhamedovski junak, o kojemu mnogo pjevaju kršćanske (hrišćanske) nar. pjesme, a još više muhamedovske, rodio se, kako piše K. Hörmann u I. knizi svojih nar. pjesama na str. 597., „u Lici od prilike u početku XVII. vijeka“. Još kao dosta mlad čovjek postao je turski upravitel Like, kojom je upravļao sve do svoje smrti. Mnogo je vojevao s Kotaranima. Poginuo je u nekakvoj bitki s Brložanima. Sjedio je na Udbini u kuli, koju je sam sagradio.

* * *

Nemańa, veliki župan srpski g. 1159—1196. On je osnovalac stare srpske države, koju je iz svoje prvobitne male oblasti oko vode Raške (u današńem Novom Pazaru i jugozapadnoj Srbiji) pomalo raširio na sve strane. On je i rodonačelnik dinastije Nemańića, koja je 200 godina Srbijom vladala. Kad je već ostario i vidio, da mu se konac života približava, onda ostavi prijestoļe, pa se pokaluđeri i kao kaluđer nazove se Simeun. Prvu godinu kaluđerstva provede u manastiru Studenici, što ga je negda bio sagradio (a stoji još i danas uz rijeku istoga imena u Srbiji), a onda ode u Svetu Goru i tamo zajedno sa svojim sinom sv. Savom sagradi slavni manastir Hilandar, u kojemu i umre g. 1199., pa tu bude i sahrańen, a za nekoliko godina preneseno mu je tijelo u Studenicu i tamo sahrańeno. Ostavio je iza sebe tri sina: naslednika na velikoţupanskom prijestoļu, a poslije prvoga srpskog kraļa Stefana („prvovjenčanoga“), sv. Savu i Vukana. O sv. Savi govorit će se, koliko treba, na svome mjestu; a za druga dva sina Nemańina može se ovdje reći, da se spominju u Vukovoj pjesmi II. br. 37. kako su gradili manastire: „da vidite .... zadužbine svetoga Stevana,[1] srpskog kraļa prvovjenčanoga; da vidite .... zadužbinu Vukana župana“. — Narodne su pjesme o Nemańi malo što istoričko upamtile; da je on bio otac sv. Save, to vele Vukove pjesme II. br. 23., 24. (koje vele „car Nemańa“) i 37. (tu mu se veli „Simeun“) i Petranovićeva

[1] Pjesma ga zove svetijem, a i srpska ga crkva broji među svoje svece i slavi mu uspomenu 24. septembra; i Nemańa (Simeun) je svetac srpske crkve, a uspomena mu se slavi 13. februara.

II. br. 10. („car Simeun“); da je Nemańa gradio manastire, to znamo i iz istoričkijeh izvora, a to kazuju i nar. pjesme; mi smo malo prije rekli, da je sagradio Studenicu i Hilandar, pa to vele i Vukove pjesme II. br. 23., 24. i 37., samo što mjesto „Hilandar“ (grčki „Chelantárion“) vele „Vilindar“. Iz istorije još se zna, da je Nemańa gradio manastir *Đurđeve Stupove*[1] (blizu današńega Novog Pazara), a to kažu i pjesme Vukove II. br. 24. („i dva stuba svetiteļa Đurđa, oba stuba viš' Novog Pazara“) i 37. Iz istorije se još zna i za druge manastire, Nemańine zadužbine, ali ih nar. pjesme nijesu upamtile; u drugu opet ruku spominu nar. pjesme Vukove II. br. 23. i 24. neke manastire, koje je tobože Nemańa gradio, a doista su ih gradili drugi poslije ńega; tako obje te pjesme kažu, da je Nemańa gradio „Miļeševku na Hercegovini“,[2] a po istoriji ju je gradio kraļ Vladislav, drugi sin Stefana Prvovjenčanoga; po 24. pjesmi su i Dečani zadužbina Nemańina, a vrlo se dobro iz istorije zna, da je Dečane gradio kraļ Stefan Uroš III., kojega baš po toj zadužbini zovu „Dečanski“; ta ista pjesma Vukova spominje još nekoliko drugih manastira Nemańinih, kojih Nemańa jamačno nije gradio. — Nemańa (ili upravo: car Simeun) spominje se u Petranovićevoj pjesmi II. br. 10., o kojoj će se reći koliko treba pri sv. Savi; zatijem spominu „cara Simeuna“ Petranovićeve pjesme II. br. 12. i 13, u kojima nema ništa istoričko; o „kraļu Simeunu“, kako je obolio, umro i posvetio se, govori pjesma u „Vili“ (1867.), str. 284. (što se u toj pjesmi govori o Nemańi, to je u Petranovićevoj pjesmi II. br. 44. preneseno na vladiku Maksima). Napokon govori o Nemańi i Vukova pjesma VI. br. 13., ali za tu je pjesmu rečeno već na str. 6. da je uzeta iz Kačićeva „razgovora“.

Da se jedan brat Nemańin zvao *Sracimir*, to doznajemo iz kratkijeh ļetopisa u Šafařika 58., 59., 68., gdje se za ń još kaže da je gradio crkvu sv. Bogorodice pri rijeci Moravi. Uspomena mu se sačuvala na početku Vukove pjesme IV. br. 45., gdje se kaže, da je *Svracimir* bio ban od starine i gospodar sve moravske zemļe.

* * *

[1] Riječ „stup“ ovdje znači „torań“: jedan ļetopisac upravo kaže, da je Nemańa sagradio crkvu sv. Đurđa sa 2 „stupa“ (Šafařik letop. 68.). Pjevač Vukove pjesme II. br. 36. nije razumio izraza „Đurđevi Stupovi“ te veli, da ih je gradio nekakav Đurađ. Još treba dodati, da se manastir istoga imena (t. j. Đurđevi Stupovi) nalazi i u Crnoj Gori (u Vasojevićima).

[2] Miļeševka (ili Miļeševa) je upravo u Novom Pazaru (daleko od Trebińa, a pjesma 24. veli, da je kod Trebińa!).

Obilić Miloš. Od svega, što narodne pjesme o tome junaku pjevaju, samo je to istorično, da je on na Vidov dan g. 1389. na Kosovu ubio cara Murata I. Mi već znamo iz onoga, što je rečeno na str. 146, da Miloš nije bio zet kneza Lazara. Nega je zetom Lazarevim načinila narodna fantazija, koja je htjela, da između Vuka Brankovića i Miloša Obilića načini što veći kontrast, da bi se pokazalo, kako je jedan zet učinio na Kosovu izdaju, a kako se drugi besmrtno proslavio. Miloš nije ni mogao biti zet Lazarev, jer nije bio velikaš; najstarija vijest o boju kosovskom, koja je kratko vrijeme poslije događaja napisata, kaže, da je Miloš bio „vjeran sluga Lazarev“ (vidi u Ruvarčevoj knizi „o knezu Lazaru“ str. 423.). Možda je Miloš pripadao nižemu plemstvu i onda ne bi bio baš prosti sluga Lazarev, već više kao dvoranin; ali veliki gospodin (kao na pr. Vuk Branković) jamačno nije bio Miloš. Ne zna se, otkle je bio Miloš rodom; nije dakle jasno, zašto ga neke nar. pjesme (na pr. Vukove II. br. 39., 42., 87. i Steićeva br. 2.) zovu *Miloš od Pocerja* (t. j. iz okoline planine Cera, koja je u šabačkom okrugu u Srbiji), zašto li mu Vukova pjesma II. br. 40. boravište stavlja u Kosovo. Ruvarac je u pomenutoj svojoj knizi lijepo dokazao, da svi izvori pisani prije početka druge polovine XVIII. vijeka jednodušno Miloša zovu *Kobilović* ili *Kobilić*, tek Vasilije Petrović u svojoj istoriji Crne Gore štampanoj g. 1754. zove ga *Obiļević*, a Pavle Julinac u svojoj kratkoj srpskoj istoriji g. 1765. piše ga *Obilić*. Vrijedno je dodati, da između V. Petrovića i P. Julinca stoji A. Kačić, koji u svome „razgovoru ugodnom“ (g. 1759.) na str. 56—60. piše svuda *Kobilić*, ali na str. 187. veli ovo: „ . . . . veliki vitez Miloš Kobilić, koji ubi cara Murata na Kosovu Poļu, starinom zvaše se Obilić, ali zaradi nenavidosti bi od Vuka Brankovića nazvan Kobilić“. Kačić dakle drži, da je *Obilić* starije od *Kobilić*, a baš je protivno istina, kako sigurno dokazuju stariji izvori. Dodajem, da 1. bugarština u Bogišića ima *Kobilović*, a 5. u Miklošića (vidi na str. 122.) *Kobilović* i *Kobilić*. Pošto se slava Miloševa raširila po svemu narodu, učinilo se pjevačima nedostojno zvati ga po kobili i zato su mu promijenili ime u ļepše: Obilić. Uspomenu negdašńega prezimena Kobilić (Kobilović) nalazimo u 40. pjesmi II. knige Vukove, gdje sestra Leke kapetana o Milošu govori:

jesi l' čuo, đe pričaju ljudi,
đe j' Miloša *kobila* rodila,
a nekaka sura bedevija,
našli su ga jutru u erđeli,
kobila ga sisom odojila,
stoga snažan, stoga visok jeste?

* * *

Oblačić Rade spominje se u nekim nar. pjesmama (u Vukovim II. br. 81. i 83. i u Milutinovićevim 74. i 158.) kao velikaš i junak iz vremena despota Đurđa; i to je sve, što se istorično iz pjesama može uhvatiti o Radu Oblačiću; a sve drugo, što se u pjesmama govori o tome čovjeku, narodne su izmišljotine. Vukova pjesma II. br. 81. zove ga *Oblačić Rade;* tako ga zove i 83. pjesma u istoj knjizi, ali ta mu pjesma veli još i *Oblak Radosav;* Milutinovićeva 74. pjesma zove ga *Oblačina Rade*, a 158. (koja nije posve narodna, kako je već rečeno na str. 111.) kaže mu *Zmaj Obrčić Rade.* Ništa istorično ne nalazimo u pjesmi Milutinovićevoj br. 145., u Petranovićevoj II., 43. i u Vukovoj VI. br. 33., koje su sve tri među sobom varijante; u prvoj od tijeh pjesama „od Avale Rade" je u društvu s Markom Kraljevićem i Sibinjaninom Jankom, — s istijem junacima je „Zmaj ognjani Rade" ili „Zmaj od ognja Rade" u društvu i u drugoj pjesmi, — a u trećoj je „Oblačić Rade" u društvu s Markom i s Milošem. Još se spominje „Oblačić Rade" u pjesmi sredńijeh vremena u Vuka III. br. 34. kao sluga Ivana Rišńanina. — Nema sumńe, da se u svim ovdje navedenim pjesmama sačuvala uspomena istoričkome „čelniku" (t. j. doglavniku), despota Stefana i Đurđa Radiču. Prvi mu trag nalazimo u životu Stefana Lazarevića od Konstantina filosofa, koji kazuje, da je „čelnik Radič" bio vrlo hrabar i mudar, koji je malo govorio, a mnogo radio, da je bio vojvoda despotovih četa, koje su pomagale sultanu Mehmedu protiv ńegova suparnika i brata Muse, i da je s pomoću Đurđa Brankovića posve razbio Musu, koji je i sam glavu izgubio. To je bilo g. 1413. Izatoga se spominje „čelnik Radič" u nekoliko isprava iz prvijeh godina vlade despota Đurđa. Zadńi mu se trag nalazi g. 1435. u jednoj lat. ispravi, kojom se utvrđuje mir između despota Đurđa i Mletaka i u kojoj se kaže, da je pri svečanom aktu bio pored druge gospode nazočan i „Radich celnik comes palatinus" (vidi u članku S. Novakovića o Radu Oblačiću u „Glasniku sr. uč. društva", kń.

50., str. 159.). Ne može dakle pravo imati J. Lukarević, koji u svome ļetopisu na str. 96. piše, da je g. 1448. „Radoslav Oblačić“ uhvatio i despotu Đurđu predao Sibińanina Janka, kad je bježao s Kosova. Ovdje je vrijedno dodati, da je u ovoj Lukarevićevoj biļeški sačuvan najstariji trag prezimenu Oblačić, kako ga zovu i neke nar. pjesme (pored Oblak, Oblačina).

* * *

Rade neimar se spomińe u Vukovijem pjesmama II. br. 26. (gdje gradi Skadar na Bojani), 36. (gdje gradi manastir Ravanicu) i u Petranovićevoj II. br. 18. (gdje gradi „Miloševu“, zadužbinu vojvode Miloša), — svuda kao slavni graditeļ. O ńemu ja ne mogu ništa drugo reći, nego što nalazim u M. Đ. Milićevića („Glasnik sr. uč. društva“, kń. *21.*, str. 44.) pri opisu manastira Ļubostińe (u jagodinskom okrugu u Srbiji). Tamo Milićević piše: „Na dońem kamenom pragu, na sredńim vratima u crkvi od strane ženske preprate izrezane su ove reči: *Protomajstor Borović Rad.*[1] Po ovome nema sumńe, da naše narodne pesme ne pevaju uzalud Rada neimara“. Drži se, da je Ļubostińa zadužbina knegińe Milice, žene Lazareve; po tom bi se dakle nar. pjesme slagale sa hronologijom, kad Rada neimara stavļaju u vrijeme kneza Lazara i ńegovijeh suvremenika.

* * *

Radul je po svjedočanstvu istoričkijeh izvora bio vlaški (rumuński) vojvoda g. 1373—1383. Naše ga nar. pjesme zovu Radul-beg i s tijem hoće da kažu, da nije bio samostalan vladalac, već turski područnik (kao i *beg Kostadin*, vidi na str. 137.), ali to je krivo, jer je Radul bio posve samostalan. Ukratko Radul-bega spomińe Vukova pjesma II. br. 29. (str. 139.), gdje Voinovići Petar i Vukašin uče brata Miloša, neka ujakovijem svatovima na pitańe, tko je i otkle je, odgovori, da je iz Karavlaške, i da je služio Radul-bega, koji mu nije htio službu da plati. Obilnije o Radul-begu govori Vukova pjesma II. br. 75. i ńena varijanta u Milutinovića br. 39., ali tu nema ništa istoričko. U tijem se pjesmama kaže, da je Mirčeta (ili Mirko) bio brat Radulov; to je opet krivo, jer je Mirčeta bio Radulu sin, a brat se Mirčetin upravo zvao Dan, koji je poslije smrti očeve

[1] Ime *Rad* (gen. *Rada* i t. d.), t. j. Rade, nalazi se u starijem spomenicima našega jezika. Vidi u Daničićevu rječniku iz knjiž. starina.

kratko vrijeme Vlaškom vladao (g. 1383—1386.), a poslije ńega Mirčeta. O Radul-begu govori još Vukova pjesma II. br. 88. (koja ga zove *Vlašić Radul*); varijante su toj pjesmi u Petranovića II. br. 49. i u Vuka VI. br. 44. Sve te tri pjesme govore o ženidbi Radulovoj; u drugoj i u trećoj se kaže, da je djever u svatovima Radulovim bio brat mu Mirčeta (Mirko). Vuk u bilješki pjesmi II. br. 88. kaže, da se Radul-beg oženio „iz Crne Gore sinovicom Ivana Crnojevića" te dodaje: „U Crnoj se Gori ova ženidba i pjeva i pripovijeda mnogo prostranije, i vrlo mi je žao, što nijesam mogao dobiti čitave pjesme po redu". Poslije je Vuk dobio od nekoga iz Crne Gore pjesmu, za koju ovdje žali da je nema, i ona je štampana u VI. knizi pod br. 44.; u toj se pjesmi doista kaže, da je Radul-beg isprosio u Crnoj Gori sinovicu Ivana Crnojevića „po imenu Mariju đevojku, divnu ćercu bana Arvanita,[1] mila brata Crnojević kneza". U Petranovićevoj pjesmi II. br. 49. veli se, da se Radul-beg oženio iz Crne Gore Jelicom, kćerju Iva „Svilojevića" (jamačno mjesto „Crnojevića"). Da bi žena Radul-begova bila kći ili sinovica Ivana Crnojevića, to se vjerodostojnim istoričkim izvorima ne može potvrditi (I. Ruvarac u „Glasu sr. akad.", kń. *40.*, str. 34—36.). — Još da spomenemo ovdje vlaškoga vojvodu Vladislava iz Vukove pjesme III. br. 10.: „na Vidinu gradu bijelome, onđe bješe starac Vladisave". Taj je Vladislav bio brat Radulov i vojvoda vlaški g. 1360—1373.; „koji je doista g. 1369. uzeo Vidin od Maćara i nastanio se u ńemu". S. Novaković, „Letop. mat. sr." *148.*, str. 56.

* * *

Reļa je potpuno istoričko lice. Spominu ga i domaći izvori, koji mu pišu ime *Hreļa*[2], i vizantinski pisci Grigora i Kantakuzin, koji ga pišu „Chrélis". To je bio poglaviti velikaš (protosevast, kasnije i ćesar) u srpskoj državi. Oblast mu je bila u Maćedoniji oko sredńega tijeka rijeke Strume (Strimona), a sjedio je u gradu Strumici. Jedno se vrijeme bio odmetnuo od Dušana, a poslije se s ńime pomiri; pred smrt se pokaluđeri i primi ime Hariton te umre g. 1343. Sahrańen je u manastiru Rilu u jugozapadnoj Bugarskoj, kako svjedoči grobna ploča, koja se ondje do našijeh dana sačuvala.

[1] To će biti mjesto Arijanit, ali Arijanit nije bio Ivanu Crnojeviću brat, nego tast! Vidi na str. 109.

[2] To ime nije samo ńegovo bilo, već su se i drugi ļudi ńime u starini zvali. Vidi u akad. rječniku

Po Reljinoj smrti pripade sva njegova država Dušanu. Relju spominju vrlo mnoge nar. pjesme, ali ni u jednoj nema ništa istoričko o njemu; ponajviše mu pjesme vele „Reja“, samo gdjekoje (na pr. u Bogišića br. 101. i u zborniku mat. hrv. II. br. 46.) kažu mu „Hreja“. Sve su pjesme zaboravile, gdje je Reja sjedio i vladao, pa ga meću u sasvijem druge zemlje; mnoge ga zovu „Reja od Pazara“, mnoge opet „Reja Bošnjanin“, a gdjekoje ga stavljaju čak u Budim te ga zovu „Reja Budimlija“ i „Reja od Budima“ (vidi u zborniku mat. hrv. I. br. 62. i u Marjanovića br. 1. i 3.). — Često se u pjesmama Reja zove „krilati“ ili „krilatica“. O tome piše Halanski na str. 165.: „Nošenje krila uz oružje sasvijem je obična činjenica u slavenskom vojničkom životu XVI.—XVII. vijeka. Jugoslavenski su vojnici nosili krilate oklope, a tako i poljski husari. Pokojni A. A. Potebnja pokazivao mi je vinsku čašu sa grbom, koji je prikazivao poljskoga husara u krilatoj odori“. Zatijem kaže Halanski, kako su moskovski „žilci“ nosili na plećima krila iz orlovijeh pera pričvršćena remenima ili pojasima i kako se u velikoruskoj jednoj priči vojnici zovu „krilati“. Halanski veli, da su se krila i drugi slični dodaci oružju uzimali zato, da bi se uplašio konj protivnika, a i sam protivnik. Možda je Halanski s ovim svojim tumačenjem malo predaleko posegao, t. j. moglo bi se jednostavnije ovako misliti: o Reji se negda pjevalo, da je za kalpakom (ili za kacigom) nosio krilo od kakve ptice, t. j. veliku perjanicu, a da se riječ *krilo* u tome smislu upotrebljava i u nar. pjesmama i u pisaca, to se vidi iz akad. rječnika kod „krilo“ str. 543a. (onim tamo navedenim primjerima mogao bi se dodati još primjer iz Petranovićeve pjesme II. br. 34., u kojoj Jovan Kosovac za šubarom nosi „krilo pozlaćeno“). Pošto je narod zaboravio pravi smisao krila u Reje, mogao je lako izmisliti, da je bio krilat.

* * *

Sv. Sava je bio treći sin Nemanjin, koji se prije kaluđerstva zvao Rastko. Još mladićem pobježe (oko g. 1190.) u Sv. Goru i tamo se pokaluđeri primivši ime Sava. Za nekoliko godina nagovori Sava svoga oca Nemanju, te se i on pokaluđeri i dođe k sinu u Sv. Goru i tamo s njime sagradi manastir Hilandar; zato i veli pjesma Vukova II. br. 37.:

da vidite čudo neviđeno,
b'jel Vilindar usred Gore Svete,
zadužbinu Save svetitelja
i njegova oca Simeuna.

G. 1219. patrijarh grčki posveti Savu za arhiepiskopa srpskoga. Od tada se počiṅe veliki i zaslužni rad sv. Save na crkvenom i prosvjetnom poļu, koji je toliko Srbiju ojačio i digao, da ga s pravom možemo zvati prvim srpskim prosvjetiteļem. Pomagao je savjetima i djelima u vladańu svome bratu Stefanu Prvovjenčanom i ńegovijem sinovima i našļednicima na prijestoļu Radoslavu i Vladislavu. Umŕo je g. 1236. u bugarskom gradu Trnovu, gdje se bio razbolio vraćajući se s puta iz Jerusalima; tijelo mu je sahrańeno u manastiru Miļeševi (o kojemu vidi na str. 158.). Sava je poglaviti svetac srpske crkve, koja mu uspomenu slavi 14. januara.

O sv. Savi imamo u II. knizi Vukovoj pod br. 23. i 24. dvije pjesme (varijante među sobom), u kojima on „gospodi rišćanskoj“ razlaže, kako je otac ńegov Nemańa svoje golemo blago („sedam kula groša i dukata“) potrošio na zidańe crkava i manastira. Iz starosrpskih pisaca Domentijana i Teodosija doznajemo, da je Rastko tajno i preko voļe svojih roditeļa pobjegao u Sv. Goru i tamo se pokaluđerio; drugi od tijeh pisaca kaže, kako su se roditeļi spremali, da mu nađu djevojku, kojom će ga oženiti, ali ozbiļni i pobožni mladić imajući drugi ideal ode jednoć sa svojim društvom podaleko u planinu u lov, pa kad je društvo na večer pozaspalo, Rastko se ukrade i pobježe s jednijem kaluđerom u Sv. Goru. Otac pošaļe za ńime potjeru, da ga silom natrag dovede, ali sve bude uzalud, Rastko ne htjede ni čuti, da se vrati. O tome, kako je sv. Sava ostavio očinski dom i pobjegao u kaluđere, imamo dvije nar. pjesme, ali su obje sačuvale vrlo malo istoričke istine. Jedna od ńih — u Petranovića II. br. 10. — kazuje, kako je „car Simeun“ isprosio djevojku Đurđinku za svoga sina Savu Nemańića; kad dođe određeni dan, da se ide u crkvu na vjenčańe, Sava ne će da ide, već veli, da će otići „Filindaru“ crkvi i tamo se pokaluđeriti. Otac se vrlo razļuti i hoće sina da ubije, ali onda se istakne Đurđinka i reče, da će ona Savu nagovoriti na vjenčańe. Ona ode k ńemu pa mu kaže, neka pristane na vjenčańe, ali kad poslije vjenčańa budu u ložnici, onda će se ńih dvoje pobratiti pa će se rastati kao brat i sestra ne taknuvši jedno drugoga; poslije toga može on otići u manastir i pokaluđeriti se, a ona će ostati kod cara Simeuna i služiti mu. Sava pristane na taj prijedlog i ode u crkvu na vjenčańe; oko ponoći diže se Sava na put i pobrativši se sa Đurđinkom reče joj, neka ga za devet godina pohodi u „Filindaru“. Kad iza devet godina Đurđinka sa Simeunom dođe u Sv. Goru, onda ona i Sava umru zajedno istu noć. Još mańe istoričke jezgre ima u Milutino-

vićevoj 77. pjesmi, u kojoj se kazuje, kako je Turčin Ǵin-paša došao kralju Vladislavu, koji kaže Turčinu, kako ima sina Mihaila, koji je čobanin kod ovaca u planini. Kad se paša vrati kući, pošalje svoje momke u planinu, da mu dovedu Mihajla, kojega želi oženiti svojom kćerju. Pašini momci jedva silom i lukavstvom uhvate Mihajla i dovedu ga svezana paši, a paša ga nagovara, neka se poturči, pa će dobiti lijepu djevojku za ženu. Kad Mihajlo nikako ne će na to da pristane, paša ga preda svojim momcima, da ga pogube, ali se Mihajlo nekako istrgne pa poteče na kulu k paši, udari ga nogom u trbuh i na mjestu ga ubije; onda napuni „svoga ǵeverdana“ i pobjegne „crkvi Vilendaru“ te se ondje pokaluđeri; — pjesma se svršuje sa stihovima: „sveti Savo jeste ono bio, kojino se i dan danas slavi u srbalskom rodu i narodu“. Svatko vidi, koliko je ova pjesma puna anahronizama; kralj Vladislav nije sv. Savi bio otac, nego sinovac; Sava se prije kaluđerstva nije zvao Mihajlo, nego Rastko; otkle turski paša, otkle ǵeverdan u Savino vrijeme? Pored svega ovoga S. Novaković u biogradskoj „Otaǵbini“ II., 4. (1880.) str. 226. i d. drži, da su u ovoj Milutinovićevoj pjesmi (Petranovićeve ne spomiće) sačuvati neki, ako i slabi odjeci iz velike starine, čak iz XIII. vijeka, jer Domentijan, koji je život sv. Simeuna i Save pisao oko g. 1260., govoreći o odlasku sv. Save u kaluđere kaže, kako su se zbog toga vrlo ražalostili ńegovi roditelji i drugi ljudi, a neki su naučeni sv. duhom smislili pjesme pa ih pjevali tugujući o odlasku bogomudroga mladića. Novaković drži, da su te pjesme, što ih Domentijan ovdje spomiće, bile narodne, svjetske pjesme. Na to bih mišljeńe ja mogao pristati samo onda, kad ne bi bilo onijeh riječi „naučeni sv. duhom“; poradi tijeh riječi ja ne mogu dopustiti, da su to bile kakve druge pjesme nego crkvene, pobožne, a oni, koji su ih „smislili“, bili su sveštenici. Kad je tako, onda ja dabogme ne mogu vidjeti nikakve osobite starine u navedene dvije narodne pjesme, ni u Petranovićevoj, a još maće u Milutinovićevoj. One su iz usmenijeh tradicija mogle biti ispjevane tek u XVIII. ili u XIX. vijeku.

* * *

Sekula, junak mnogih naših nar. pjesama, lice je potpuno istoričko. Zna se iz istorije, da je Sibińanin Janko g. 1446. kao gubernator kraljevine Ugarske postavio za bana Slavonije svoga rođaka Janka Sekulu (maǵ. „Székely“), koji nije dugo banovao, jer je već

g. 1448. zaglavio na Kosovu, gdje su Turci ametice razbili vojsku Sibińanina Janka.[1] Ne zna se pravo, kakav je upravo rođak bio Sekula Sibińaninu Janku; V. Klaić u „Vjesniku kr. zem. arkiva“ III., str. 121. drži, da mu je bio nećak ili sestrić, kao što to vele naše nar. pjesme. Što je Sekula bio ban, zato ga nar. pjesme često zovu „Banović“; a da je on poginuo na Kosovu, to su mnoge pjesme dobro upamtile, na pr. u Vuka II. br. 85. i 86., u Milutinovića br. 32., u Bogišića br. 20. i 25. i t. d. Po svoj prilici bio je Sekula mlad čovjek, kad je na Kosovu poginuo, ali je pretjerano, što mu Vukova pjesma II. br. 86. daje samo 12 godina (vidi na str. 97.). Ne zna se, zašto Sekuli Bogišićeve pjesme 18. i 21. daju prezime *Drakulović*, a pjesma 20. zove ga *Dragulović*; možda zato, što je bio Rumuń (kao i Janko), a u Rumuńa je ime Drakul obično. Kad bi se sigurno znalo, da je to prezime u pjesmama starije od pjevańa, kako se Sekula u zmiju pretvorio pa uhvatio turskoga cara (koji se pretvorio u sokola) te odnio nebu pod oblake (vidi pjesme u Vuka II. br. 85. i 86., u Petranovića II. br. 37. i u Bogišića br. 19.), onda bi se znalo, da je to pjevańe poteklo iz onoga prezimena, koje je narodne pjevače podsjećalo na riječ *drakun* (t. j. zmaj, iz tal. dracone, lat. draco), koja je negda u našem jeziku bila posve obična (vidi u akad. rječniku); t. j. moglo bi se misliti, da je narod prezime Drakulović (Dragulović) shvaćao kao „Zmajević“, a onda je dakako mogao lako pjevati, da se Sekula pretvorio u zmiju (t. j. u zmaja). Ali kad ne znamo, što je od ovoga dvoga starije, onda se može i obrnuto misliti, t. j. Drakulovićem (Dragulovićem) je prozvan Sekula zato, što se na Kosovu u zmiju (zmaja) pretvorio.

* * *

O Seńaninu Ivanu nar. naših pjesama sredńijeh vremena vrlo se malo zna iz istoričkijeh izvora. Ja mogu za sad navesti samo dvije istoričke biļeške, koje ako i jesu neznatne, ipak iz ńih jasno razabiramo, kad je Ivan Seńanin živio i šta je bio. Prva se biļeška nalazi u knizi R. Lopašića „Spomenici hrvatske krajine“ (1889.) III., gdje na str. 406—411. nalazimo ńemačkijem jezikom sastavļeni „popis vojske primorske krajine“, koja je bila smješštena u Seńu,

[1] U ono vrijeme, a već i prije, imala je Slavonija svoga bana, a Hrvatska s Dalmacijom svoga. Onda, kad je Sekula bio slavonski ban, bio je Frańo Talovac (Taloci) ban hrvatsko-dalmatinski. I taj je ban pao na Kosovu g. 1448. Vidi u T. Smičiklasa pov. hrv. I., 595. 598.

)točcu, Brińu, Brlogu i u Drežniku. Popis je sastavļen 1. novembra
. 1551.; iz ńega se vidi, da je u samome Seńu bilo 277 momaka,
kapetan im je bio Ivan Lenković. Među drugijem vojnicima za-
isan je tu i Ivan Seńanin („Segnanin“) i ńegov sluga Ivan Do-
ričić; šta je Ivan Seńanin bio u vojsci, ne kaže se izrijekom, ali
udeći po ńegovoj plaći, koja je iznosila 8 forinti na mjesec, bio je
spod lajtnanta, jer se u istom popisu veli, da je nekakav „Michel
chpalladtin“ bio „leytenambt des obristen comissariats“ i da je
nao plaće 15 for. (kapetan Lenković je imao 41 for.). Vaļada je
akle Ivan Seńanin bio stražmeštar, dok se za nekakvoga Ivana
lekovića veli da je bio „wachmeister“ i da je imao 8 for. mjesečne
laće. God. dakle 1551. bio je Ivan Seńanin carski stražmeštar u
eńu. A iz drugoga jednog izvora (štampanoga u „Vjesniku kr.
em. arkiva“ IX., str. 190.) razabiramo da je g. 1578. Ivan Seńanin
io „miles praesidii Cassoviensis“, t. j. vojnik posade u Kašavi (u
evernoj Ugarskoj) i da car Rudolf II. doznačuje ńemu, Ivanu Se-
aninu („Ioanni Segniensi“), 31. augusta pomenute godine 200 for.
agrade kod ratne blagajnice. Ako ćemo se držati navedene riječi
miles“, onda Ivan Seńanin ni g. 1578. još nije bio oficir! — Kad
dakle o Ivanu Seńaninu tako malo zna, onda se lako uviđa, kako
smiono bilo nagađati šta o tome, zašto je narod neznatna vojnika
ko proslavio u mnogim svojim pjesmama. To je za nas tajna kao
drugo koješta u narodnoj našoj epici, što se tiče istoričkijeh
:a.[1] — Imam još dodati, da se u Jukićevoj 14. pjesmi isti junak
ve sad *Ivan Seńanin*, sad *Ivan Seńković*, a veli mu se i seński
apetan[2]; dakle je Seńanin i Seńković isto. Zato mislim, da „seński
apetan“, koji se u dvije pjesme u „Vijencu“ (str. 32—35. i 36—43.)
ve *Ivan Senković*, nije nitko drugi nego Ivan Seńanin; ispor. na
r. 36.: „da te dadoh za onog junaka, za junaka Senković Ivana
onoga Seńa bijeloga“. A može se misliti, da ni *Ivo Senković* u
ukovoj pjesmi III. br. 56. nije različan od Ivana Seńanina. —
svijem drugo o Ivanu Seńaninu govori P. Popović u svojoj ne-
vno štampanoj knizi „Pregled srpske književnosti“ str. 127.

* * *

[1] Kačić u svome „razgovoru“ na str. 241. stavļa Ivana Seńanina,
jega zove i Vlatkovićem, u drugu polovinu XVII. vijeka; vidi se
kle, da već Kačić ništa nije znao o Ivanu Seńaninu.

[2] U Jukićevoj 15. pjesmi spominje se Ivan Seńković i ńegov brat
dija (str. 203.), kojemu se također veli *Seńković* (str. 206.); a u
ka III. br. 39. govor je o *Seńaninu* Tadiji.

Sibińanin Janko je istorički Janko Huńadi. Taj je čovjek sa svojih junačkih djela protiv Turaka tako izišao na glas, da je pripadao među najslavnije ļude svoga vremena u svoj Evropi. Nije dakle čudo, što je naš narod ime ńegovo dobro upamtio i sačuvao u mnogim svojim pjesmama. Janko se rodio oko g. 1387. negdje u Erdeļu; naše ga nar. pjesme zovu *Sibińanin* po erdeļskom gradu Sibińu (mag. Nagyszeben), kao da je otud rodom. Otac mu je bio Vlah (Rumuń) prosta roda, ali je poslije postao vitez i dobio od kraļa Žigmunta na dar grad Vajda-Huńad u Erdeļu, po kojem se prozvao i on i sin mu Huńadi. G. 1438—1439. odlikovao se Janko u bojevima s Turcima i postao ban severinski (szörény-ski u Banatu). Još se više proslavio Janko u turskijem bojevima g. 1441—1443. u Ugarskoj, u Srbiji i u Bugarskoj. G. 1442. postao je vojvodom erdeļskijem. G. 1444. bila je strašna bitka kod Varne, gdje bi kršćanska vojska pobijedila Turke, ali lakoumni kraļ Vladislav nije htio slušati mudre savjete Jankove, pa je zaglavio i sam i najveći dio ńegove vojske, a Janko se jedva izbavio. Kad se ovako Ugarska našla bez kraļa, bude Janko izabran za gubernatora (upraviteļa) kraļevine Ugarske, da vlada u ime nejakoga kraļa Ladislava Postuma. G. 1448. povede Janko vojsku na Turke, ali u zao čas, jer ga Turci strašno razbiju na Kosovu tako, da je jedva sam glavu iznio s bojnoga poļa. Šta mu se dogodilo, kad je s Kosova kroz Srbiju bježao, to je rečeno na str. 113. Janko umre g. 1456. u Zemunu od kuge, pošto je malo prije toga s pomoću hrabroga fratra Ivana Kapistrana slavno razbio Turke pod Biogradom.

Naše nar. pjesme ponajviše govore o Janku što nije istorično. Neke od ńih znadu za ńegov nesretni kosovski boj od g. 1448., ali je i u ńima slabo što istorično; takove su na pr. pjesme Vukove II. br. 85. i 86., Milutinovićeva 32., Bogišićeva 25. i dr. Spomenuta je na str. 113. Bogišićeva 10. pjesma, u kojoj se govori, kako je Janko bježeći s Kosova pao u sužaństvo despota Đurđa Brankovića. S tom je pjesmom u svezi Bogišićeva 26. pjesma, u kojoj se kazuje, kako Janko pred gradom Smederevom bije buzdovanom despota Đurđa, koji ga je ranena bio zatvorio u tamnicu; tako Janko bije buzdovanom Đurđa pred Smederevom i u Bogišićevoj 9. pjesmi, samo je tu pjevač zaboravio reći uzrok tome. Malko je čudno, što se u Vukovoj pjesmi II. br. 79. Sibińanin Janko broji među srpske junake; Smederevca Đurđa svjetuje majka, da ne zove Grka ni Bugara u svoje svatove, —

„već ti zovi Srbe u svatove;
kuma kumi Debelić Novaka,
a prikumka Novakova Gruja,
starog svata Sibińanin Janka . . . .

Sasvijem se drukčije veli u Vukovoj pjesmi II. br. 81.: „Mađar Janko od Erdelj-krajine". — Da je Janko po nekijem pjesmama sin Stefana Lazarevića, to će se vidjeti na str. 178.

* * *

Iz članka B. Petranovića u „Vijencu" str. 210—212. izlazi, da je Ilija Smiljanić bio sin Petra Smiljanića, koji je u Lici bio harambaša i razbijao Turke, a g. 1647. preseli se sa svojim sinovima u Dalmaciju i tu je kao podanik mletački sa svojim četama udarao na Turke, gdje mu se god prilika nadala, dok napokon i sam ne pogine u boju. Od ńegovijeh sinova najviše se proslavio Ilija, koji je stajao u službi mletačkoj kao i Stojan Janković te gonio i razbijao Turke po Dalmaciji i po Lici. God. 1652. prizna mu vlada mletačka ńegova junaštva i zasluge za državu te mu odredi 600 dukata godišńe plaće, a godinu dana izatoga još mu pokloni jednu kuću u Zadru. Kad je umŕo, ne zna se, ali jamačno nije dočekao svršetka XVII. vijeka. Vuk u bilješki pjesmi 23. u III. knizi piše: „O smrti ńegovoj pripovijeda se u Hrvatskoj i u Dalmaciji, da je vodeći iz Udbine nekakvu robińu stao u planini Vučjaku, već gotovo na međi dalmatinskoj, da se odmori, pa ga ondje stigne turska potjera i ubije". Ali to je samo pripovijedańe, za koje se ne može znati, koliko vjere zaslužuje. Ilija Smiljanić niti je bio ožeńen niti je ostavio iza sebe djece; što je bilo u Dalmaciji Smiljanićâ (sve do g. 1832., kad je zadńi umŕo), ti su potjecali od brata Ilijina Jovana. Iliju Smiljanića kao velikoga junaka dalmatinskog u drugoj polovini XVII. vijeka i oca mu Petra spominje A. Kačić u svome „razgovoru" na str. 248.

* * *

Starina Novak je bio harambaša druge polovine XVI. vijeka, koji je sa svojim hajducima po bugarskijem planinama napadao na Turke. Bio je rodom Bugarin. Pod kraj XVI. vijeka bio se udružio s erdeljskijem vojvodom Mihajlom te mu je pomagao u borbama ńegovijem protiv Turaka i protiv Mihajlova neprijatelja Žigmunta

Batorija, koji se otimao za vojvodstvo erdelsko. G. 1601. uhvate ga Batorijevi ljudi i okrive ga, da je nekakva izdajnička pisma nosio Turcima te ga u Kološvaru strašno izmuče i spale. I tako taj zakleti neprijatelj Turaka ne pogine od turske, nego od kršćanske ruke. Izvori ga zovu „Baba Novak“, a „baba“ je po svoj prilici ista (turska) riječ, koja i *bábo*, t. j. otac; tako su ga valjada njegovi hajduci zvali kao svoga starješinu, i s tijem stoji po svoj prilici u svezi riječ „Starina“, kako ga nar. pjesme zovu. — Vukova pjesma II. br. 79. kaže, da je Starina Novak bio kum u svatovima Đurđa Smederevca (koji je 100 godina prije živio!), a pored „Starina Novak“ veli mu pjesma i *Debelić Novak;* u 3. pjesmi III. knige Vukove pije vino Starina Novak sa svojim bratom Radivojem, a u 4. pjesmi iste knige pije vino s bratom Radivojem Novak, kojemu se dalje u pjesmi kaže *Debelić Novak*. Vidi se dakle, da je u dvije pjesme *Starina Novak* i *Debelić Novak* jedno isto lice, ali to je krivo. I. Ruvarac u „Glasniku sr. uč. društva“, kn. *49.*, str. 41. i d. dokazuje na osnovi istoričkijeh izvora, da je Debelić Novak bio nekakav bugarski junak ili knezić XIV. ili XV. vijeka, da se o Debeliću Novaku po bugarskom narodu koješta pričalo i pjevalo u vrijeme, dok se Starina Novak još nije ni rodio. Pošto su narodni pjevači zaboravili razliku među oba Novaka, mogli su ih lako pomiješati i držati za jedno lice O Starini Novaku vidi članak M. M. Vukićevića u „Bosanskoj vili“ XIII. (1898.) str. 106. i d.

* * *

Stjepan, car srpski, porodičnijem imenom zvao se Dušan, kako ga i zovu kasniji izvori, ali on se sam u svim svojim ispravama, kojih je dosta sačuvato, piše svagda samo *Stefan;* tako se i njegov djed zvao porodičnijem imenom Milutin, ali on se nigda u svojim ispravama ne piše tako, nego Stefan Uroš. Vrijedno je dodati, da sve prave narodne pjesme svagda vele car *Stjepan (Stevan, Šćepan),* a nigda Dušan; to su pjesme u Vuka II. br. 27—33. i 100., u Milutinovića br. 123., u Petranovića II. br. 14—17., u „Vijencu“ str. 128—130.[1] Samo u III. knizi Petranovićevoj znadu pjesme br. 9., 12., 23. ca cara Dušana, ali sve su te tri pjesme od Ilije Divjanovića, koji ih je sam ispjevao ne čuvši ih ni od koga (vidi

[1] Još ima nar. pjesma o caru „Šćepanu“ u knizi A. Hilferding o Bosni, Hercegovini i Staroj Srbiji (II. izd. str. 108.).

na str. 5.). Car je Stjepan bio sin kraļa Stjepana Uroša III. (Dečanskoga), a rodio se oko g. 1308.; ranu je mladost probavio u Carigradu, gdje mu se otac nalazio kao izgnanik, jer se bio pobunio protiv oca Milutina, koji ga je za kazan malo (ne sasvijem!) oslijepio i protjerao iz Srbije u Carigrad. G. 1331. naslijedi oca svoga na prijestoļu i kao vladalac raširi vrlo srpsku državu najviše na štetu grčkoga carstva, koje se već tada nalazilo u rasulu. G. 1346. okruni se svečano u Skopļu carskom krunom i uzme titulu „car Srba, Grka i Bugara". Umŕo je 20. decembra g. 1355. u najļepšim godinama ostavivši svoju brzo stečenu i slabo utvrđenu državu u velikoj opasnosti s jedne strane poradi slaba i nesposobna sina jedinca i nasļednika Uroša, a s druge poradi neobuzdanih i nepokornih velikaša, koje je samo ńegova silna desnica kadra bila držati u stezi. Zato se za kratko vrijeme poslije smrti Dušanove ńegova carevina raspala u pojedine dijelove, koje je lako bilo Turcima jedan za drugijem osvojiti.

O smrti Dušanovoj govore pjesme u Vuka II. br. 33. (koja nije potpuno sačuvata), Milutinovićeva 156. i Petranovićeva II. br. 17. U sve tri se pjesme kaže, kako car Stjepan (u Milutinovićevoj pjesmi veli mu se Milutin) umire u Prizrenu (to je pored Skopļa bila druga stolica Dušanove carevine), kako iza ńega ostaje nejaki sin mu Uroš, kojemu pri smrti očevoj prva pjesma daje samo 40 dana, druga mu daje dvije godine, a treća jednu. U prvoj i u drugoj pjesmi ostavļa car Stjepan upravu i brigu nad carstvom, dok Uroš ne odraste, kraļu Vukašinu, a u trećoj Marku Kraļeviću. Po istoriji sve je ovo krivo, t. j. Dušan nije nikoga odredio, da bude skrbnik i namjesnik Urošev, jer Uroš pri očevoj smrti nije bio nejako dijete, već odrasli mladić od 19 godina, koji je mogao sam preuzeti vladu. Važno je, što nijedna od pomenutijeh pjesama ništa ne zna o tome, da bi car Stjepan umŕo na kakvoj vojni usred svoje vojske, već on umire u svojoj stolici Prizrenu. Važno je to zato, što je po drugoj tradiciji car Stjepan umŕo negdje u Trakiji usred svoje vojske, koju je poveo na Carigrad, da ga osvoji. Ta se tradicija uvukla i u sve novije srpske istoričke knige, koje govore što o Dušanu. Ruski je naučńak T. Florinski u svojoj knizi o južnijem Slavenima i Vizantiji II., str. 200. i d. dokazao, da Dušanova vojna na Carigrad uoči ńegove smrti pripada među izmišļotine kasnijih pisaca. Iz dokazivańa Florinskoga izlazi, da toj vojni Dušanovoj nema u suvremenijem izvorima ni traga ni glasa. Vizantinski pisci Grigora i Kantakuzin nadživjeli su za nekoliko godina cara Stjepana, oni spomińu i ńegovu smrt, ali

bez ijedne riječi o vojni na Carigrad. O toj vojni ne znaju ni drugi stariji izvori ništa, tek Lukarević g. 1605. u svome ļetopisu na str. 60. veli, da je car Stjepan umŕo od groznice na vojni protiv Carigrada usred svoje vojske od 85.000 momaka kod sela „Diapoli in Tracia“. U svojoj četiri godine prije izdanoj jugoslavenskoj istoriji Orbini veli također (na str. 268.), da je Stjepan od groznice umŕo daleko od svoje stolice, i to „a Diavolopota in Romania“, ali izrijekom ne kaže, da je Dušan tada bio na vojni. Otkle je Lukarević uzeo svoju biļešku, to mi ne znamo, ali kod šutńe starijih i pouzdanijih izvora ne možemo mu vjerovati. K tome Florinski još vrlo dobro napomińe ovo: Dušan nije ni mogao povesti nikakvu vojnu na Carigrad, kolikogod je to možda želio, jer bi se na putu u Trakiji bio namjerio na Turke, koji su se zadńijeh godina ńegova života već držali za gospodare te zemļe, i turske su čete po Trakiji krstarile na sve strane. Dušan bi se dakle morao najprije ogledati s Turcima, koji su već onda bili grozni, pa ako bi im možda i odolio, došao bi do Carigrada oslabļen. On je g. 1352. u jesen iskusio, kako se s Turcima nije šaliti. On je tada poslao 7.000 momaka svoje vojske u pomoć grčkome caru Jovanu Paleologu, koji se borio za prijestoļe s carem Jovanom Kantakuzinom. Ovome su došli u pomoć Turci i do noge potukli Grke i Srbe, što su s ńima bili, negdje u Trakiji blizu rijeke Marice. — Iz svega se ovoga vidi, da su navedene tri narodne pjesme mnogo vjernije istoriji, nego li je tradicija, koju je prvi zabiļežio Lukarević. Ta je tradicija došla i do Ilije Divjanovića te je on po kazivańu kakvoga srpskog učiteļa ili sveštenika ili po kakvoj popularnoj srpskoj istoriji ispjevao pjesmu, koja je štampana u Petranovića III. br. 12.; u toj se pjesmi govori, kako je Dušan krenuo na Carigrad, ali je na putu umŕo na širokom „Davor-poļu“. Na tu se pjesmu nije vrijedno ni malo obazirati, jer jamačno nije narodna; odveć je istorična i učena, da bismo je mogli držati za narodnu.

Vukova pjesma II. br. 31. sačuvala je uspomenu o srpsko-bugarskom ratu g. 1330., o kojemu ima dosta biļežaka i u domaćim i u grčkim izvorima. Uzrok je ratu bio, što se bugarski car Mihailo bio udružio s grčkijem carem Andronikom III., da osvoje i razdijele među se srpsku državu, koja im je smetala; ali prije nego su se saveznici sastali, udare Srbi kod grada, koji se onda zvao Velbužd, a danas: Ćustendil, Küstendil (u zapadnoj Bugarskoj — vidi o tome gradu na str. 137.) na Bugare te ih potpuno razbiju (28. jula pomenute godine). Dušan je tada bio kraļević i mlad čovjek

od kakove 22 godine i on je svojim junaštvom i bojnom vještinom izvojevao Srbima pobjedu. Pomenuta pjesma krivo veli, da je Dušan u vrijeme rečenoga boja bio samostalan vladalac; po istoriji on je tada bio kraļević, a Srbijom je još 15 mjeseci poslije toga boja vladao ńegov otac Stjepan Uroš III. (Dečanski). I to pjesma krivo veli, da je boj bio „ukraj Laba, ukraj vode ladne", jer je Velbužd daleko od Laba. Ni u tome pjesma nema pravo, što kaže, da se Dušan poslije bitke zadržao u Bugarskoj tri godine umirujući zemļu; po istoriji bilo je to mnogo kraće, jer su se on i ńegov otac zadovoļili tijem, što su odvratili veliku opasnost od Srbije i što su znali, da bi osvojeńe Bugarske zaplelo Srbe u teške ratove s Bugarima, a Srbi nijesu bili tako jaki, da bi se mogli sigurno nadati novoj pobjedi. Pjesma je dobro upamtila, da je Dušan sam svojom rukom pogubio Mihajla na mejdanu. Tome se protive neki izvori, koji kažu, da je Mihajlo poginuo na bijegu ili da je umŕo kratko vrijeme iza boja od smrtnijeh rana. Ali treba znati, da u jednoj svojoj ispravi (štampanoj u Novakovićevoj knizi „Zakonik Stefana Dušana" Biogr. 1898. na str. 4.) sam car Stjepan govoreći o velbuždskoj bitki kaže, da je nakon sjajne pobjede nad Bugarima sam mačem odsjekao glavu Mihailu, caru bugarskome. Među uzrocima ovoga srpsko-bugarskog rata bilo je i to, što je car Mihajlo svoju prvu zakonitu ženu otjerao i uzeo drugu; ona prva zvala se Ana i bila je kraļu Stjepanu Dečanskom sestra (dakle caru Stjepanu tetka); druga žena Mihajlova bila je sestra grčkoga cara Andronika III. i zvala se Teodora. Poslije smrti Mihajlove vrati Stjepan Dečanski bugarsko prijestoļe svojoj sestri Ani i sinu ńezinu (i Mihajlovu) Šišmanu II. (kojega zovu i Stefanom). — U rečenoj Vukovoj pjesmi srpsko-bugarski boj od g. 1330. opjevat je samo kao epizoda, jer je glavni sadržaj pjesmi: nevjera ļube bana Milutina. Ali u Petranovića III. br. 9. ima pjesma, koja na široko govori samo o tome boju. Ta je pjesma kao i ona o smrti Dušanovoj pod br. 12. u istoj knizi od Ilije Divjanovića i isto je onako lični ńegov proizvod, t. j. nije narodna, suviše je istorična (premda su pojedine činenice iskrivļene); ona na pr. zna za „kraļa" Andronika, zna, da je bugarski car Mihajlo otpustio prvu svoju ženu (upravo bacio u tamnicu), „kćer" srpskoga kraļa Stefana, i uzeo „udovicu" kraļa Andronika i t. d. U toj je Divjanovićevoj pjesmi gospodar Srbije kraļ Stefan, a Dušan je momčić od 12 godina i on ubija na mejdanu kraļa Mihajla. Budući da ta pjesma nije narodna, ne može se upotrebiti ni za kakvo dokazivańe u radńi, koja ima da istražuje prave narodne

pjesme. — Ovdje ću samo još dodati, da je srpsko-bugarski rat g. 1330. najstariji istorički događaj, što ga je narodna naša epika opjevala (dakako u pomenutoj Vukovoj pjesmi). To je već odavno opazio I. Ruvarac („Dve studentske rasprave", II. izd., str. 74.). Ima, istina, i nekoliko sitnijeh činenica prije toga vremena, koje se u nar. epici spominu (na pr. kako je Nemańa gradio manastire), ali to nijesu događaji, koji se razvijaju, nego su gotove činenice, koje se samo konstatiraju. Što ima pjesama i o tome, kako se sv. Sava pokaluđerio, tu je opet upamćena samo glavna činenica, a što je drugo osim toga, to su posve neistorički dodaci. Iz onoga, što sam razložio na str. 7—10., izlazi, da nemamo nikakvoga prava tvrditi, da je o pomenutom srpsko-bugarskom ratu bilo nar. pjesama već u XIV. vijeku.

Već smo vidjeli, kako su neke nar. pjesme vrlo dobro upamtile potpuno sigurnu istoričku činenicu, da je car Stjepan ostavio iza sebe na prijestolu sina U r o š a. Zato je čudno, što neke pjesme kažu, da on nije imao nikakvoga sina. To se razabira iz Vukove pjesme II. br. 30., koja govori o „Nahodu Momiru" kao o jedinom, ali ne pravom, nego u planini nađenom sinu Stjepanovu; u Petranovićevoj pjesmi II. br. 14. kaže car Stjepan: „muške glave od čeda ne imam". a u 15. pjesmi iste knige veli on: „jer ja nemam od srca evlada". — Da je Dušan imao kakovu kćer, to među istoričkijem izvorima nalazimo samo u Nik. Grigore, koji piše, da je g. 1351. Dušan poslao poslanike turskome sultanu Orhanu (koji je sjedio u Brusi, u Maloj Aziji) pa mu nudio savez i svoju kćer jednome od negovijeh sinova za ženu. Grigora ne veli ništa, je li se zbila udala tamo Dušanova kći, ali kako se ona nigdje više ni u kakom istoričkom izvoru ne spominje, moguće je samo dvoje: ili se ona doista udala u Turke, pa joj se tamo trag zameo, ili je brzo umrla iza g. 1351. Grigora joj ne veli imena. Narodne pjesme u Vuka II. br. 30. i u Petranovića II. br. 16. zovu Dušanovu kćer „Grozdana" i govore o noj koješta, što jamačno ni malo nije istorično; Petranovićeva pjesma II. br. 14. zove Dušanovu kćer „Mara", o kojoj pjeva, kako se udala za kneza Lazara, što dakako nije istina kao ni drugo koješta u pjesmi, što se o kćeri Dušanovoj govori.

Neki istorički izvori znadu, da je Dušan imao brata (ne pravoga, već polubrata po ocu) Simeuna (Sinišu, Senišu), koji je kao namjesnik Dušanov vladao nekim osvojenim zemlama u Grčkoj i nadživio Dušana. Narodne pjesme nijesu o tome bratu Dušanovu sačuvale nigdje ni riječi.

Za Dušanovu sestru znadu pjesme Vukove II. br. 27., 28. i 29. Prva joj daje ime „Roksanda“, druga „Kandosija“, a treća joj ne kaže imena, samo veli, da je žena starega Voina, a mati braće Voinovića sestra cara Stjepana, kojemu su ńeni sinovi Voinovići sestrići, a on ńima ujak. Sve ovo može biti jedna jedina sestra Dušanova, a mogu biti i dvije i tri. Iz mletačkoga jednog izvora (u S. Ļubića, Monumenta Slavorum meridionalium, III., str. 281.) doznajemo, da je Dušanova sestra Jelena bila udata za hrvatskoga velikaša Mladena III. Šubića kneza dalmatinskijeh gradova Klisa, Omiša i Skradina, koje je branio od mag. kraļa Lauša. Taj je Mladen umŕo g. 1348. ostavivši iza sebe rečenu Jelenu i sina Mladena. Udovica Jelena branila je te gradove neko vrijeme, ali ih napokon Lauš osvoji. Vidi u V. Klaića, Bribirski knezovi (Zagreb 1901.) str. 167. Daničić (u rječniku iz knjiž. star. sr. III., 508.), I. Ruvarac (o knezu Lazaru, 106., 131.) i S. Novaković (Srbi i Turci 189.) uzimaju, da je Dušanova sestra bila i majka Konstantina i Dragaša Dejanovića, od koje se sačuvala jedna isprava iz g. 1379., u kojoj ona sama sebe zove: „ja blagočastiva i hristoļubiva gospođa carica Jevdokija“ (Miklošić, monum. serb. 190.). Ruvarac (u pomenutoj svojoj knjizi na str. 130—131.) misli, da je Dušan imao još i treću sestru, kojoj se ne zna ime, a bila je udata za velikaša Voina i s ńime postala majka braće Voinovića, kao što to kaže Vukova pjesma II. br. 29.

Napokon da kažemo nekoliko riječi o ženi Dušanovoj. Iz istorije se zna, da se Dušan oženio za kratko vrijeme, pošto se zakraļio, i to Jelenom, sestrom bugarskoga cara Aleksandra, koji je Bugarskom vladao, pošto je iza kratke vlade zbačen Mihajlov sin Šišman II. (o kojemu vidi na str. 173.). Ta je Dušanova žena Jelena nadživjela svoga muža, vladala je poslije ńegove smrti gradom Seresom i okolinom; nekoliko godina pred smrt se pokaluđerila pod imenom Jelisaveta. Vidi u S. Novakovića, Srbi i Turci, 143. Narodne pjesme ne znaju ni za ime Jelena ni Jelisaveta, već ženu Dušanovu zovu *Roksanda*. To imamo u pjesmama Vukovijem II. br. 29., 30., 33. i u Petranovića II. br. 16. Ime je „Roksanda“ milo narodnijem pjevačima za žene visoka roda; tako se u Vuka II. br. 27. sestra Dušanova zove Roksanda, istijem se imenom zove sestra Leke kapetana (Vuk II. br. 40.), kći bana mletačkoga, koju je isprosio despot Vuk (Vuk II. br. 92.), kći leđanskoga kraļa, žena Miloša Obilića (Petranović II. br. 21.), kći bečkoga ćesara (Pe-

tranović II. br. 56.).[1] Ja sam o tome u „Radu jugosl. akad.“ 97., str. 118.) rekao: „Meni se ne čini nevjerojatno, da je grčko ime Roksanda („Rhoxánē“) prodrlo u naše narodne pjesme iz sredoviječnijeh pripovijedaka o Aleksandru Velikom. Zna se i iz tijeh pripovijedaka i iz istorije, da se žena Aleksandrova zvala Roksanda“. Ja sam tu svoju domisao napisao ne znajući, da ju je već nekoliko godina prije mene u svojoj radńi „Pripovetka o Aleksandru Velikom“ str. XXXI. izrekao S. Novaković.[2]

* * *

Stjepan Dečanski, otac Dušanov, vladao je Srbijom pod imenom Stefana Uroša III. g. 1321—1331. poslije svoga oca Milutina (Stefana Uroša II.). Narodne su pjesme upamtile o ńemu istoričku činenicu, da ję sagradio crkvu i manastir u Dečanima

[1] Vrlo se rijetko daje ime „Roksanda“ ženama niska roda; tako u dvorima Kraļevića Marka ima robińa Ro(k)sanda (Milutinović br. 81.).

[2] Već je na str. 96—97. spomenuto Novakovićevo domišļańe o jednoj crti narodnih naših pjesama, koja bi mogla potjecati iz kńiževnoga sredoviječnog pričańa o Aleksandru Velikom. Da to pričańe nije ostalo bez utjecaja na naš prosti narod, to se lijepo vidi iz narodne priče o „tamnom vilaetu“, koju biļeži Vuk u svome rječniku s. v. tama: Pripovijeda se, kako je nekakav car došavši s vojskom na kraj svijeta pošao u tamni vilaet, gdje se nikad ništa ne vidi; ne znajući, kako će se natrag vratiti, ostave ondje ždrebad od kobila, da bi ih kobile iz one pomrčine izvele. Kad su ušli u tamni vilaet i išli po ńemu, sve su pod nogama osjećali nekako positno kameńe, a iz mraka nešto poviče: „Ko ovoga kameńa ponese, kajaće se, a ko ne ponese, kajaće se“. Gdjekoji pomisli: „kad ću se kajati, zašto da ga nosim?“ a gdjekoji: „daj barem jedan da ponesem!“ Kad se vrate iz tame na svijet, a to ono sve bilo drago kameńe; onda oni, koji nijesu ponijeli, stanu se kajati, što nijesu, a oni, što su ponijeli, što nijesu više. — U toj se dakle priči veli „nekakav car“, ali ima druga nar. priča, koju je u Crnoj Gori zabiļežio N. Dučić, i u toj se priči upravo kaže, da se taj car, koji je sav svijet osvojio, zvao „veliki Lesandar“. Kad se u Novakovićevu izdańu Aleksandride na str. 190. pročita mjesto, gdje se govori, kako je Aleksandar došao u tamnu zemļu, onda ne može biti nikakve sumńe, da je narodna ona priča o „tamnom vilaetu“ potekla iz toga kńiževnog spomenika. U onoj Aleksandridi, koju je po drugom rukopisu izdao V. Jagić u „Starinama“ kń. III., nalazi se pomenuto mjesto na str. 285. Vidi o svemu tome u S. Novakovića u predgovoru ńegove Aleksandride na str. XXX. Sad će vaļada svatko lako dopustiti, da je ime „Roksanda“ u našim nar. pjesmama moglo poteći iz Aleksandride.

(selu u današńoj arnautskoj, a negda srpskoj zemļi blizu vode Bistrice). Ta u svakom pogledu veličanstvena zadužbina oca Dušanova (kojega po ńoj zovu „Dečanski“) stoji još i danas. U Vukovoj pjesmi II. br. 36. kaže se, da je „Visoke Dečane“ gradio car Stjepan, i to 12 godina, ali 37. pjesma u istoj knńizi pravo veli, da su „Visoki Dečani“ zadužbina kraļa Dečanskoga (samo je krivo, što se tu veli, da su Dečani „kod Prizrena, grada bijeloga“, jer je Prizren daleko — na jugu — od Dečana). Kako je Stjepan Dečanski gradio svoju zadužbinu, o tome obilnije, ali neistorički govori pjesma Petranovićeva II. br. 11. i pjesma u Hilferdinga spomenuta na str. 170. Za Stjepana Dečanskoga zna se iz istorije da ga je g. 1331. zbacio s prijestoļa ńegov sin Dušan u dogovoru s velikašima pa zauzeo prijestoļe i okrunio se, a oca zatvorio u Zvečanu, gdje je siromah Dečanski za neko vrijeme i umřo. Na osnovi nekih istoričkih podataka može se s priličnom vjerojatnosti držati, da je zadavļen po voļi svojega sina Dušana. Vidi o tome u poznatom nam djelu T. Florinskoga II., str. 62. O smrti „kraļa Dečanskoga“ ima pjesma u Petranovića II. br. 13., u kojoj ništa drugo nije istorično osim to, da Dečanski nije umřo prirodnom smrti, nego da je obješen po zapovijedi „cara Simeuna“. Stjepan je Dečanski ubrojen među svece srpske crkve, koja mu slavi uspomenu 11. novembra.

* * *

Stjepan herceg je istorički Stjepan Vukčić, sin Vukca Hrańića, g. 1448—1466. gospodar Hercegovine pod titulom „herceg“ (otud je i ime ńegovoj zemļi „Hercegovina“); zvao se i „herceg sv. Save“, jer je u ńegovoj zemļi, t. j. u manastiru Miļeševi, ležalo tijelo sv. Save (vidi na str. 164.). S mnogo muke i krvave borbe pošlo mu je za rukom očuvati Hercegovinu, da je Turci ne osvoje i ne pretvore u pašaluk, ali poslije ńegove smrti ne minu ńegovu zemļu ta sudbina, te g. 1482. potpade Hercegovina sasvijem pod Turke. Hercega Stjepana spomińe nekoliko pjesama, ali ni u jednoj nema ništa istorično o ńemu. Te su pjesme: u Vuka I. br. 727., II. br. 46. (gdje se kaže, da je na Kosovu poginuo sa svom svojom vojskom pomažući knezu Lazaru), Petranovićeva II. br. 53. (gdje je herceg Stjepan suvremenik Iva Seńanina), Stojadinovićeva I. br. 14. (suvremenik despotice Jerine) i u zborniku mat. hrv. II. br. 60. (suvremenik Marka Kraļevića).

* * *

Stjepan Lazarević, sin i nasljednik kneza Lazara, vladao je Srbijom kao turski područnik g. 1389—1427., i to prvijeh godina s majkom svojom Milicom, a poslije sam; do g. 1402. imao je titulu „knez“ (kao i otac mu Lazar), a te godine dobije od grčkoga carskog dvora titulu „despot“, koja mu od tada ostane kao i njegovu nasljedniku Đurđu Brankoviću. Poradi svoje područničke vjernosti turskijem sultanima, koju je nekoliko puta i na bojnome polju zasvjedočio, i poradi mudre politike prema drugijem državama Srbija se počela ne samo oporavljati od posljedica kosovskoga poraza, već i napredovati i jačati tako, da se zadnijeh godina njegove vlade činilo, da će Srbija opet biti, što je i bila pod knezom Lazarom prije g. 1389. Zato je narod despota Stjepana zadržao u lijepoj uspomeni kao dobra i mudra vladaoca. Ožeñen je bio Grkinjom Jelenom od carske porodice Paleologa, s kojom nije imao poroda; zato ga je na despotskom prijestolu naslijedio sestrić Đurađ Branković. Stolica srpske države u njegovo vrijeme bila je Biograd. U Vukovoj II. knjizi spominje se despot Stefan samo u pjesmi 35., i to vrlo ukratko, gdje gospoda nagovaraju kneza Lazara, neka gradi zadužbinu: „gradi, kneže, biće ti za dušu i za zdravlje Visokom Stevanu“. Otud se vidi, da despota Stefana zove narod „visoki“, pa to nalazimo i u drugim nekim pjesmama; a to je zato, jer se sačuvala u narodu tradicija, da je bio visok i lijep čovjek (vidi malo dalje).

Prije nego vidimo, što neke pjesme u drugijem zbornicima govore o Visokom Stefanu, navest ćemo prozno narodno pričanje o njemu. Vuk u svome rječniku s. v. „Visoki Stefan“ piše: U narodu se našemu pripovijeda, da je Visoki Stefan po smrti oca svojega pobjegao u Moskovsku pa poslije nekoliko godina odonuda s vojskom preko Mađarske došao u Srbiju i s Turcima se bio i nadvladavši ih i pretjeravši preko mora bacio za njima svoj buzdovan u more govoreći: „Kad ovaj buzdovan izišao na suho, onda se i Turci vratili amo!“, a buzdovan odmah sam iziđe na brijeg; u tom mu se anđeo javi govoreći: „I ti možeš, i koń ti može, ali ti Bog ne da“. — U istome rječniku s. v. „Sibinjanin Janko“ zabilježena je ova narodna tradicija: Visoki Stefan idući s vojskom iz Moskovske u Srbiju dođe u Budim na konak, i ondje mađarska gospoda videći ga onako visoka i lijepa zažele imati od njega poroda .... Kad bude u veče, oni mu pošalju lijepu djevojku, da noći s njime .... on djevojku primi i prenoći s njome i sjutradan ujutru na rastanku dade joj prsten i reče joj: ako rodi muško, da mu nadjene ime *Janko*, ako

li rodi žensko, *Jańa*, i pošto dijete odraste, da mu da onaj prsten.[1] Odatle se on krene i otide u Srbiju, a djevojka poslije devet mjeseci rodi dvoje, i muško i žensko, i po ńegovoj naredbi nadjenu muškome ime Janko, a ženskome Jańa .... Jańa se uda i rodi sina *Sekulu*, koji je u narodnijem pjesmama ponajviše sa svojijem ujakom. — U ovim od Vuka zabiļeženim narodnim tradicijama tri su glavne točke, oko kojih ćemo se malko zabaviti: 1. Visoki je Stefan u svojoj mladosti boravio u Moskovskoj, iz koje se u Srbiju vratio, kad je odrastao i odjačao, — 2. on je otac Sibińanina Janka i djed (po kćeri) Sekule, — 3. junački je nadvladao Turke i pretjerao ih preko mora pa za ńima u more bacio topuz rekavši navedene riječi, ali topuz iziđe sam iz mora. Nijedna od ovijeh točaka ni malo nije istorična. Sve tri točke nalazimo u Petranovićevoj pjesmi II. br. 28., samo što druga točka nije tu potpuno izvedena; pjevač doduše veli, da je Stevan stigavši iz Rusije u grad Petrovac[2] oblubio kćer kraļa petrovačkoga i kaže joj ono, što i Vuk piše da je rekao lijepoj Magarići, ali daļe je pjevač zaboravio spomenuti, da je kći kraļa petrovačkoga rodila Janka i Jańu. Prvu i drugu točku ima 160 pjesma Milutinovićeva, u kojoj Stefan vraćajući se iz Moskovske u domovinu prolazi preko Grčke i tu se ustavļa u grčkoga kraļa, kojemu oblubi kćer, od koje se poslije rodi Janko i Jańa (a od ove Banović Sekula). Prvu i treću točku imaju pjesme Petranovićeve II. br. 27., 28. i 29.; u drugoj od ńih triput Stefan nadvladava Turke i pretjeruje preko mora i triput baca buzdovan u more, ali buzdovan triput ispliva iz mora; a u trećoj pjesmi ne baca ga Stefan u more, nego u vodu Sitnicu; ni u jednoj od te tri pjesme ne dolazi Stefanu anđeo (kao u pričańu, što ga je Vuk zabiļežio), nego Stefan sam govori: evo ja mogu i koń moj može, ali Bog ne da, već hoće da Turci Srbijom vladaju. Sama prva točka nalazi se u pjesmi Petranovićevoj II. br. 25., u kojoj se govori, kako je car Lazar tješio

[1] Ovo će biti poteklo iz Firdusijeva djela „Šahname“, u kojem se pripovijeda, kako je silni junak Rustem tražeći svoga końa došao u grad kraļa turanskoga i tamo večerao i prenoćio s kraļevom kćerju, koja se u ń zaļubila, pa sjutradan na polasku skine on s ruke dragi kamen i da joj ga govoreći: ako rodi kćer, neka joj ga metne u kosu, ako li sina, neka ga on nosi na ruci. Zatijem Rustem ode i ne vidje više kćeri kraļa turanskoga, koja poslije rodi velikoga junaka Sohraba. Vidi članak W. Wollnera, Indogerm. Forschungen IV., str. 452. i u ńem. prijevodu Firdusijeva djela od A. F. Schacka II., 6—12. Vidi i u ovoj knizi na str. 26.

[2] Da to nije varošica Petrovac u južnoj Ugarskoj blizu Novoga Sada?

caricu Milicu poradi zloslutna dva sna, što ih je usnila; on joj veli, neka ne plače, jer joj je još živ muž, živi su joj sinovi i kćeri, zetovi i braća, — „pak imadeš u Rusiji sina, svoga sina Visokog Stevana“ i t. d. Samo treća točka opjevana je u Bogišićevoj 8. pjesmi, u kojoj „Stjepan Lazarović“ obljubluje lijepu djevojku u gradu Sibiňu, koja poslije rodi blizance Ugrina Janka vojvodu i lijepu Rusu udovicu. — Iz Milutinovićeve pjesme 160. ne razabira se, je li Stefan otišao u Rusiju prije boja kosovskoga ili poslije; iz Petranovićevih pjesama II. br. 25., 27., 28., 29. jasno se vidi, da je otišao onamo prije kosovskoga boja; samo u trećoj od ove četiri pjesme veli se, zašto je otišao (ili zašto je poslan u Rusiju): zato, „da nauči velike nauke“. — Crta o bacaňu topuza u more jamačno je od prvoga početka bila skopčana s Visokijem Stefanom. To sigurno izlazi otud, što ona vrlo dobro ńemu prilikuje, bolje nego ikome drugom; narod je tom crtom htio ukratko da označi despotovo junaštvo i brigu oko dobra Srbije: sve je to bilo lijepo i kako treba, ali pored svega toga bilo je od Boga suđeno, da Turci poslije Stefanove smrti osvoje Srbiju. Kad je dakle u kojoj pjesmi rečena crta združena s imenom drugoga kojeg junaka, to je na ń preneseno s despota Stefana. Tako u Petranovićevoj pjesmi II. br. 37. baca Sibińanin Janko topuz u more za Turcima, koje je bio nadvladao i pretjerao, i govori ono što i Stefan, pa se isto i događa. U pjesmi pak Vukovoj II. br. 74. Marko Kraljević videći, da mu valja umrijeti, baca s Urvine planine topuz u more i govori: „kad moj topuz iz mora izišo, onda 'vaki đetić postanuo!“ (taj se topuz iz mora ne vraća, i to znači, da se poslije Marka nije više na svijetu takav junak rodio).

Još samo nekoliko riječi o mlađem bratu Stefanovu Vuku, koji je spomenut već na str. 146. On je neko vrijeme živio u slozi sa svojim bratom, a poslije (g. 1409.) s pomoću turskom prisili Stefana, da mu ustupi južni dio Srbije, i tako je vrlo smetao Stefanu, koji je išao za napretkom i jačańem svoje zemlje. O tome Vuku govori nešto Milutinovićeva pjesma br. 160, ali ništa istorično.

* * *

Strahinić ban ili Banović Strahińa spominje se u podosta pjesama starijeh vremena; od svijeh je najljepša ona u Vuka II. br. 44., prema kojoj je varijanta u Bogišića br. 40. Veli mu se i *Banović Stra(h)ilo* (u Petranovića II. br. 28.). Ne može se reći, koje se istoričko lice krije pod tijem junakom nar. pjesama. Lj. Kovačević

je g. 1888. u biogr. „Otaǵbini“ XXI. pokušao dokazati, da je Banović Strahińa ili ban Strahinić istovetan sa zetskijem gospodarom Đurđem S(t)racimirovićem Balšićem, koji je vladao g. 1386—1404. Ali ja držim, da piscu nije dokaz pošao za rukom.

* * *

Da su o Svilojeviću nekad mnogo pjevale naše nar. pjesme, to dokazuje činenica, što o ńemu govori sedam pjesama Bogišićeva zbornika (pod br. 10., 20., 21., 23., 25., 26., 46.) i jedna bugarštica štampana u „Radu jugosl. akad.“, kń. *47*. To sigurno potvrđuje i Gundulić u III. pjevańu „Osmana“, gdje spomińući narodne pjesme („bugarkińe“, koje je tobože „Bugarin“ Orfej ostavio južnijem Slavenima, vidi o tome na str. 11.) navodi među glavnim junacima ńihovim i Mihajla Svilojevića zajedno s Markom Kraļevićem:

prosvijetlit se je u ńih hajo,
kudgod svijetli sunce žarko
Svilojević još Mihajo
i Kraļević junak Marko.

Svilojević je potpuno istoričko lice; to nije nitko drugi nego Maǵarin *Mihajlo Szilágyi*. Od ńegova maǵ. prezimena pjevači su naši načinili *Svilojević*, a već stari srpski ļetopisci nijesu mu znali pravo zapisati ime, dok ga pišu: Silojađević, Svilojađević, Svilajević, Svilojević (vidi u Daničićevu rječn. iz knjiž. star.). Svilojević je bio u rodu sa Sibińaninom Jankom, jer je ńegova sestra Jelisaveta bila udata za Janka. Nekoliko je godina Svilojević bio komandant Biograda (koji je onda bio u ugarskijem rukama, vidi na str. 111.), pa ga je g. 1456. branio od Turaka, ali ga ne bi obranio, da mu nijesu došli sa svojim vojskama u pomoć Sibińanin Janko i junački fratar Ivan Kapistran. God. 1458. izabraše Ugri ńegova nećaka (a sina Jankova) Matiju za svoga kraļa, a ujedno Svilojevića za gubernatora kraļevine Ugarske na 5 godina, jer je Matiji tada bilo tek 15 godina. God. 1460. pobio se s Turcima, koje je vodio Ali-beg (Đerzelez Alija), kod Smedereva, ali ga Turci razbiju, ńega zarobe i odvedu u Carigrad i tamo ga pogube. Mihajlo je Svilojević bio čovjek vrlo neobuzdan, silovit i krvoločan. — Svilojević (bez imena) spomińe se u Bogišića br. 46.; Mihajlo Svilojević pod br. 10., 20., 23., 26.; ban Mihail zove ga pjesma 25., a „crni ban Mihail“ pjesma

21. i bugarštica u „Radu jugosl. akad.“, kń. *47.* Pjesme Bogišićeve 10. i 23. dobro vele, da je bio brat žene Jankove, ali je krivo, što kažu, da mu se sestra zvala Margarita. U deseteračkijem su pjesmama Svilojeviću sačuvani vrlo neznatni tragovi. Što o ńemu pjeva Bogišićeva 46. pjesma, to je u novije vrijeme preneseno na nekakoga Janka Jurišića (u Vuka II. br. 52.). U Milutinovićevoj 151. pjesmi govori se, kako Banović Strahińa dobiva za ženu sestru Sibińanina Janka te se dodaje:

Bog mu dade š ńome porod divan,
ban Sekula i ban-Mihaila,
što su Janku oba krila bila,
kadagod bi do mejdana došlo.

Ako je taj ban Mihailo onaj isti, koji u Bogišićevoj 25. pjesmi, t. j. Svilojević, onda je pjevač vrlo pobrkao srodstvo među Svilojevićem i Jankom, t. j. šurjaka Jankova pretvorio u sestrića i još ga je načinio bratom Sekuli. U Petranovićevoj pjesmi II. br. 49. Ivo *Crnojević* pretvoren je u Iva *Svilojevića* i ńegovom kćerju se ženi Radul-beg. Napokon bi slabi nekakav trag negdašńemu Svilojeviću mogao biti sačuvan u „banu Svilajinu“, koji u zborniku mat. hrv. II. br. 44. dijeli mejdan s Markom Kraļevićem, ali u zao čas po se, jer ga Marko ubija; vidjeli smo malo prije, da i neke bugarštice Svilojevića zovu *banom;* možemo dakle misliti, da je *ban* Svilajin promijeńeni Svilojević.

* * *

Šajnović Damjan se spomińe u Vukovoj pjesmi II. br. 81. među gospodom, koja su s despotom Đurđem izišla u lov; obilnije govore o ńemu Bogišićeve pjesme 10. i 11., koje ga također stavļaju u vrijeme despota Đurđa. O istoričkom Šajnoviću vrlo malo znamo. Spomińe ga Konstantin filosof u svome životu Stefana Lazarevića, i to u društvu s čelnikom Radičem u bitki, koja je u ovoj knizi spomenuta na str. 160. Konstantin kaže, da je s Radičem zajedno bio vojvoda *Šain.* Osim toga imamo samo još jedan trag Šajnoviću, i to na mletačkom ugovoru mira s despotom Stefanom iz g. 1423., gdje se sam potpisao „Scian“; u tom je potpisu krivo napisano ili štampano -ia- mjesto -ai-. Dakle je Šain ili Šajnović morao biti znatan čovjek u državi srpskoj, dok se potpisao u tako važnoj ispravi. Vidi u Novakovića, „Glasnik sr. uč. društva“, kń. *50.*, str

150. — Ime Šain jako podsjeća na tursku (persijsku) riječ *šahin* (t. j. soko), ali je teško dopustiti, da bi srpski velikaš na početku XV. vijeka imao tursko ime, pa još bez glasa *h* u sredini; a opet iz našega jezika nije ga moguće protumačiti. Lala-Šahin zvao se turski vojvoda, koji je potukao Srbe kod rijeke Marice g. 1371. Vidi u S. Novakovića, Srbi i Turci, 178.

* * *

Šarić Cvijan se spominje u nekijem pjesmama sredńijeh vremena, na pr. u Vuka III. br. 20., 35., 36. i 58. Za ńega zna Kačić te ga spominje kao velikoga junaka „od krajine šibeničke“ u drugoj polovini XVII. vijeka; vidi u ńegovoj „korablici“ str. 486. i u „razgovoru“ str. 258.

* * *

Šišman se zvao zadńi car bugarski (upravo Jovan Sišman III.); bio je sin cara Aleksandra (o kojemu vidi na str. 175.); negdje oko g. 1372. morao je priznati nad sobom vrhovnu vlast tursku, a kad on umre (g. 1394.), sultan Bajazit pripoji Bugarsku turskome carstvu. Bez sumńe se taj bugarski vladalac misli u Vukovijem pjesmama II. br. 56. i 75., gdje mu se veli „kralj Šišmanin“ (od zemlje Bugarske) te se pjeva o ńemu kao o suvremeniku Marka Kraljevića i Radul-bega, kao što je doista i bio. Ne može se misliti na Šišmana II., jer je taj vrlo kratko vrijeme vladao, pa bi mu se teško mogla uspomena sačuvati u našim nar. pjesmama (vidi o ńemu na str. 173.).

* * *

Todor od Zadra, koga spominu pjesme sredńijeh vremena u Vuka III. br. 24. i VI. br. 56., zvao se upravo *Todor Kladnić* i pripada među kotarske junake u Dalmaciji, koji su se u drugoj polovini XVII. vijeka odlikovali u bojevima s Turcima. Vidi u Kačića korab. 486., razgov. 248. (ovdje se kaže, da junak Todor Kladnić „biše dika Zadra bijeloga“).

* * *

Toplica Milan, vidi na str. 17.

* * *

Ugļeša, vidi na str. 186.

* * *

Uroš car, vidi na str. 174. i 187.

* * *

Vladeta vojvoda u Vukovoj pjesmi II. br. 49. mogao bi biti istovetan s istoričkim bosanskim vojvodom Vlatkom Vukovićem, kojega je po nekim — slabo pouzdanim — izvorima bosanski kraļ Tvrtko poslao u pomoć knezu Lazaru na Kosovo. O tome Vlatku Vukoviću (kojega neki istorici krivo zovu Vlatkom Hrańićem) i o ńegovu sudjelovańu u kosovskom boju raspravļa kritički I. Ruvarac u knizi o knezu Lazaru str. 329., 338., 414.

* * *

Vladislav, kraļ ugarski (i poļski), koji je kao mladić od 20 godina poginuo u bitki s Turcima kod Varne g. 1444. s najvećijem dijelom svoje vojske, spominje se u Bogišićevim pjesmama 21. i 29., gdje se kaže, da je poginuo na Kosovu, što je sasvijem krivo, jer je bitka na Kosovu, gdje su Ugri pod Sibińaninom Jankom grdno nastradali, bila g. 1448. Toga kraļa Vladislava spominje i Bogišićeva pjesma 28., ali u ńoj pogiba kraļ od Turaka u Budimu, koji su Turci osvojili. Još o kraļu Vladislavu i o ńegovoj smrti na Kosovu govori bugarština štampana u „Radu jugosl. akad.“, kń. *47*.

* * *

Voin i Voinovići. U Vukovoj pjesmi II. br. 29. spominje se stari Voin (kao pokojni u vrijeme ženidbe cara Stjepana), ńegova žena (kojoj se ne kaže ime) i Voinovi sinovi Petrašin (Petar), Vukašin i Miloš. U dubrovačkom jednom latinskom izvoru iz XIV. vijeka spominu se sinovi Voinovi ili Voinovići Altoman i Voislav kao velikaši srpske države; ista se dva brata spominu i u jednoj ispravi cara Stjepana iz g. 1351., a sam Voislav u jednoj ispravi cara Uroša iz g. 1362., u kojoj mu se kaže „knez“, a ima i od samoga „kneza“ Voislava jedna isprava Dubrovčanima pisana u vrijeme cara Uroša. Orbini u svome djelu na str. 280. zna i za

trećega Voinova sina Tomaša, ali je sva prilika, da toga trećega Voinovića nije nigda bilo. Vidi o Voinu i Voinovićima u knizi I. Ruvarca o knezu Lazaru str. 126. i d. Oblast pomenutoga kneza Voislava bila je negdje u južnoj Hercegovini, a oblast Altomanova negdje u blizini Voisavljeve; a i Voinova je oblast bila u Hercegovini, kako to Orbini izrijekom veli na str. 281. Ni jedan ni drugi dakle Voinović nije sjedio u Vučitrnu, kako za Voinoviće veli navedena Vukova pjesma, a ni otac im Voin nije mogao tamo sjediti, jer je Vučitrn bio u državi Vuka Brankovića. Na str. 175. već je rečeno, da bi mati braće Voinovića mogla biti sestra cara Stjepana. — Tri Voinovića spominje samo navedena pjesma u Vuka, ali ni jedno se ime ta tri brata ne slaže s istorijom. Dva Voinovića, Petrašina i Vukašina, spominje posve ukratko Petranovićeva pjesma II. br. 22. O samome Milošu Voinoviću govori Milutinovićeva pjesma 123., koja je varijanta prema Vukovoj II. br. 37., u kojoj Miloš Obilić kao poslanik kneza Lazara pretura buzdovanom latinsku crkvu i pri tome ubija nekoliko ljudi, te ga Latini bacaju u tamnicu; u Milutinovićevoj pjesmi ulogu Miloša Obilića ima Miloš „Voinić“, a ulogu kneza Lazara car Stjepan. Varijanta prema tijem dvjema pjesmama je bugarštica u Bogišića br. 76., gdje crkvu pretura Ivan „Voihnović“, a mjesto kneza Lazara ili cara Stjepana dolazi u bugarštici Ivan Crnojević. Vrijedno je upamtiti, da se u Milutinovića i u Bogišića preturaće crkve buzdovanom događa u Kotoru; u Vukovoj pjesmi događa se to u zemlji latinskoj; ali na kraju pjesme dodaje Vuk bilješku: „U Kotoru se pripovijeda, da se to ondje dogodilo . . . . “ Još se Miloš „Voinov“ spominje u Milutinovićevoj 120. pjesmi u društvu s nekakvijem Vidom Žeravicom.

Napokon mi se čini zgodno, da ovdje kažem nešto o troglavom vojvodi *Balačku*, kojega u Vukovoj pjesmi II. br. 29. šalje leđanski kralj sa šest stotina katana, da svatovima cara Stjepana otme Roksandu djevojku i natrag je u Leđan dovede; ali u zao čas ode Balačko u potjeru za svatovima, jer ga Miloš brzo svlada i sve tri mu glave odsiječe. O tom su se vojvodi Balačku različni pisci svašta domišljali, tko bi i šta bi mogao biti (vidi u Halanskoga str. 345. i u „Radu jugosl. akad.“, kn. *132.*, str. 25.), ali meni se najzgodnije čini dovoditi ga u svezu sa zatočnikom kralja mletačkoga Balabanom u Petranovića II. br. 22. U toj pjesmi Balaban (ili Bale ili Baleša) mjesto kralja mletačkoga dijeli mejdan s banom Strahininom poradi kćeri staroga Juga, koju je mletački kralj prije bio isprosio, a Strahinin ju je preprosio. Strahinin ubija Balabana. Istorički Balaban

spomenut je već na str. 155, a ovdje ću dodati, da o tome arnautskom poturici, koji je kao turski paša mnogo vojevao sa Skenderbegom, dok napokon u jednom boju ne zaglavi, dosta govori Kačić u svome „razgovoru“ str. 133—140. Da je Balačko[1] Vukove pjesme istovetan s Balabanom Petranovićeve, to je natuknuo već Daničić u akad. rječniku s. v. Balačko.

* * *

Vuk despot, vidi na str. 115—121.

* * *

Vukašin kralj. Po Orbiniju (str. 273.) srpski velikaši Vukašin, Uglješa i Gojko bili su sinovi nekoga Mrnjave. S tijem se slaže i srpski ljetopis u Šafarika str. 71—72. Ali stariji i vjerodostojniji izvori ne znaju ništa za oca Mrnjavu ni za brata Gojka, već spominju samo Vukašina i Uglješu. Obadva ova brata bili su velikaši u vrijeme cara Stjepana; poslije njegove smrti oni ojačaju i videći, kako je Stjepanov nasljednik car Uroš i slab i nesposoban, odmetnu se g. 1366. od njega i stanu samostalno vladati u svojim oblastima, a Vukašin se k tome još nazove kraljem (Uglješa je zadržao titulu despota). Vukašinova je oblast bila u sjeverozapadnoj Maćedoniji i Staroj Srbiji s gradovima Skopljem, Prizrenom, Ohridom, Prilipom i Bitoljem, a Uglješina oko vode Strume. Vidi u S. Novakovića, Srbi i Turci, str. 144., 149. Pošto braća postanu samostalna, bude im glavna briga, kako da iz Trakije, t. j. uopće iz Europe, protjeraju Turke. Osobito je oko toga nastojao Uglješa, kako dobro razlaže S. Novaković u pomenutoj knizi na str. 162. G. 1371. sakupe njih dvojica veliku vojsku i krenu na Turke, s kojima se sastanu kod mjesta Crnomena blizu rijeke Marice (nedaleko od Drenopolja). Njihova je vojska bila mnogo veća od turske te su sigurno držali, da moraju pobijediti, i to preveliko pouzdanje u svoju snagu učini Srbe lakoumne tako, kao da su došli na kakvu zabavu. Mislili su, da će bitka onda biti, kad je njih volja, te nije nikom ni na pamet padalo, da bi Turci mogli prvi na njih udariti. Ali Turci videći svoje neprijatelje bezbrižne i raspu-

[1] Balačko je ime od mila kao i Ivačko, Stojačko; ispor. prezimena Ivačković, Stojačković. — Sasvijem drugo istoričko lice traži u Balačku Dr. B. Drechsler u „Radu jugosl. akad.“, kn. *176.*, str. 118.

štene, udare na ńih iznenada rano u jutru prije zore 26. septembra g. 1371. te ih onako sanane i za boj posve nepripravne zabune i smetu, da je do jutra bitka već bila svršena i Srbi do noge potučeni. I Vukašin i Ugļeša izgube glavu.[1] Vidi u rečenoj knízi Novakovićevoj na str. 178. Ugļešinu državu čini se da su Turci pripojili svome carstvu odmah poslije maričke pogibije; to su učinili i s dijelom Vukašinove države, dok su drugi ńezin dio ostavili Vukašinovu sinu Marku, da ńime vlada kao turski područnik.

Narod je Vukašinovu i Ugļešinu pogibiju kod vode Marice shvatio kao pravednu kazan Božju zato, što su se od svoga zakonitoga cara Uroša odmetnuli, a Vukašin se k tome proglasio kraļem. Stari jedan ļetopis iz XV. vijeka (u Šafarika 54.) kaže, da je Uroš od Vukašina i od Ugļeše pretrpio mnogo muke i pakosti; drugi mlađi ļetopis (u Šaf. 72.) već kaže, da su Uroša ubili Mrńavčevići (t. j. Vukašin i Ugļeša) i dodaje: „ovi bezakonici Vukašin i Ugļeša kako zaslužiše, tako i primiše; obojica pogiboše u Maćedoniji na Marici . . . . “ Pomalo je ova vijest, da je Vukašin ubio Uroša, ušla i u druge kasnije izvore (ušla je i u Orbinijevo djelo!); ńu je prihvatio i srpski istorik konca XVIII. vijeka Jovan Rajić, a veliki ugled Rajićev je učinio, te su svi pisci gotovo do kraja XIX. vijeka pomenutu vijest držali za sigurnu istoričku čińenicu, o kojoj ne može biti sumńe. Ali srpski istorici I. Ruvarac (u Čupićevoj „Godišńici“, kń. III.) i Ļ. Kovačević (u istoj knízi „Godišńice“ i k tome u VI. i u osobitoj knížici: „Kraļ Vukašin nije ubio cara Uroša“. Biogr. 1886.) potpuno su dokazali, da je vijest o Uroševu ubistvu od ruke kraļa Vukašina narodna tradicija, o kojoj ništa ne znaju stariji izvori. Da to nije istorička istina, tome je najjači dokaz ovaj: kraļ je Vukašin s bratom svojim Ugļešom zaglavio u bitki 26. septembra 1371., a car je Uroš preminuo dobra dva mjeseca poslije toga, t. j. 2. decembra

[1] Da je maričke bitka bila vrlo rano u jutru prije zore, tome se uspomena sačuvala u Vukovoj pjesmi II. br. 57., koja se počińe s ričima: „rano rani Turkińa đevojka prije zore i bijela dana na Maricu bijeliti platno“ i daļe govori, kako je Marica, pošto je sunce granulo, stala nositi końe i kalpake, a oko podne rańene vojnike i tada je do djevojke donijela grdno rańena Vukašina. I pjesma 58. (u Vuka II.) sačuvala je tu uspomenu, dok kaže, kako je nekakav Turčin poranio rano na vodu, da napoji końa i kako je pri vodi našao Vukašina u grdnijem ranama te ga ubio (samo što pjesma krivo veli, da je Vukašin zaglavio na Kosovu, kad i car Lazar, i da ga je Turčin našao pri vodi Sitnici).

1371., dakle nije mogao poginuti od Vukašinove ruke. Mi smo već na str. 122. vidjeli, da su ista dva srpska istorika oborila i onu narodnu tradiciju, po kojoj je Vuk Branković izdao na Kosovu.

Istoričku činjenicu, da se Vukašin odmetnuo od cara Uroša i proglasio se kraljem, narod je pomalo krivo shvatio, kao da je Vukašin i carsku krunu htio Urošu oteti, a kad mu to nije pošlo za rukom, da je onda Uroša ubio. Vukova pjesma II. br. 34. i Milutinovićeva 69. kazuju (razlikujući se u pojedinostima dosta među sobom), kako se na Kosovu sakupio sabor, da se presudi, na kome je carstvo, dali na Urošu ili na kojemu od braće Mrnjavčevića, koji se za ń otimaju. To ima da presudi Marko Kraljević, a on ne sudeći „ni po babu ni po stričevima, već po pravdi Boga istinoga“ dosuđuje carstvo onome, koga i ide, t. j. Urošu. Vukašin u Milutinovićevoj pjesmi 156. vrlo teško podnosi, što nije carstvo ńemu zapalo, zato povede jednoć sa sobom Uroša u lov; kad dođu do nekakvoga jezera, Uroš se nagne, da se napije vode, a onda ga Vukašin udari straga po glavi „baltom od olova“ i tako ga ubije. U Petranovića II. br. 17. vodi Vukašin Uroša u lov; kod jezera zagleda se Uroš, kako sokoli ribe love, a u to ga Vukašin udari buzdovanom i ubije i baci u jezero. Petranovićeva pjesma izatoga nastavlja:

on pogubi gospodara svoga,
pak i ńemu po zemanu dođe,
te i on je gorko poginuo,
poginuo od sluge Nikole,
i glavu mu ugrabiše Turci,
bacili je u vodu Maricu,
Marica ga voda odnijela.

Tradicija, koja je u ovijem stihovima sačuvata, svakako je stara, jer je obilnije ispričanu nalazimo već u Orbinija, koji na str. 277. svoga djela piše, kako je Vukašin bježeći s razbojišta došao sa svojim slugom k nekakvome vrelu, pa kako je bio žedan, nagnuo se, da pije, a onda sluga Nikola Arsojević („Harsoevich“) ugledavši mu na vratu zlatni lanac, polakomi se i ubije ga.[1] Iz Orbinija je ovo

[1] U Bogišićevoj 35. pjesmi ovo je prepjevano na kralja ugarskoga, koji sa svojim slugom Nikolom Tomanovićem bježi s Kosova i na jednom vrelu, gdje se kralj nagnuo, da pije, odsiječe kralju sluga glavu polakomivši se na zlatne krste, što ih je kralj nosio na prsima. Sluzi je dakle ime Nikola kao i u Petranovića i u Orbinija.

uzeo A. Kačić, koji u svome „razgovoru“ na str. 55. piše, kako je Vukašin bježao s bojnoga polja sa svojim slugom, pa dodaje: „Bižeći priko gore Vukašin ugleda jedan studenčić vode i budući ožednio moli ga (t. j. slugu), da mu zaiti vode, ali ne budući poslušan od rečenoga sluge sađe s konja i priniče piti, tada Nikola Narsojević izvadivši sablju odsiče mu glavu, odnese kolajnu, a konja i što na ńemu biše, odvede“. Još ću dodati, da i tronoški ljetopisac iz polovine XVIII. vijeka govori o Vukašinovoj smrti isto onako kao i Orbini, samo on Vukašinova slugu, koji ga je ubio, zove Arsoje ili Arsenije. — Iz svega se ovoga vidi, kako je narod u svojim tradicijama (a sve su ove upravo narodne tradicije pa ušle u pismene izvore) o smrti Vukašinovoj išao za tijem, da se na Vukašinu sve ono onako izvrši, što je on učinio Urošu: kako je on, upravo carev sluga, ubio svoga gospodara pri vodi u planini, i to straga i podmuklo, tako je i Vukašin sve to dočekao od svoga sluge.[1]

Ima nar. pjesama, koje o smrti Vukašinovoj drukčije govore, nego li je dosad pokazano; tako u Vukovoj pjesmi II. br. 57. Vukašina teško rańena nosi voda Marica, pa ga posiječe nekakav Turčin, koji se polakomio na ńegovo blago, što ga je u ćemeru imao, i na ńegovo oružje; u pjesmama pak Vukovim II. br. 46. i 58. pogiba Vukašin na Kosovu kao pomoćnik kneza Lazara (a kosovski je boj bio 18 godina poslije Vukašinove smrti!); u prvoj od tijeh pjesama pogiba na Kosovu kralj Vukašin sa svojom braćom „banom“ Uglješom i vojvodom Gojkom.

O kralju Vukašinu govore još pjesme Vukova II. br. 25., 26., Milutinovićeva 153. i Bogišićeva 85., ali u ńima se ne nalazi gotovo ništa istorično.

O ženi i o sinovima kralja Vukašina vidi na str. 139.

* * *

Zriński Nikola, svakome pismenom Hrvatu dobro poznati sigetski junak, rodio se oko g. 1510. Otac mu je bio Nikola, a mati Jelena, sestra Ivana Karlovića. Bio je ban g. 1542—1557., a poslije toga vrhovni zapovjednik (kapetan) kraljevske vojske u Ugarskoj;

[1] Ovo podmuklo ubijańe straga pri vodi ima svoju paralelu u 16. aventuri „Nibelungenlieda“, gdje se veli, kako je Hagen u lovu došao sa Siegfridom studencu, i dok je Siegfrid pio, ukloni Hagen ńegovo oružje i onda ga u leđa probode kopljem i t. d.

u tom svojstvu branio je od Turaka Siget (u južnoj Ugarskoj) i poginuo g. 1566. O ńegovoj junačkoj smrti ima bugarštica u Bogišića br. 36. (gdje mu se kaže: ban Miklauš Zriński i Zrińanin) i ulomak bugarštice o istom predmetu pod br. 37. U Hörmanna I. br. 9. ima pjesma, kako je car Sulejman osvojio Siget, ali u ńoj nema ništa istoričko; spomińe se ban sigetski, ali mu se ne kaže ime. U 1. pjesmi Krasićevoj (veoma slaboj!) despot Vuk dijeli mejdan s banom „Zrińaninom“ i svladava ga. U Petranovića III. br. 50. i 51. nalazimo dvije pjesme o „Zrinoviću“ Nikoli; prva govori o ńegovoj ženidbi, druga o ńegovoj smrti; u prvoj nema ništa istoričko, a u drugoj se krivo veli, da je „Zrinović“ nejunački bježao iz Sigeta od Turaka, dok ga nijesu stigli kod Jajca i tamo pogubili. Obje su pjesme „ispod Jaorine“ (vidi na str. 5.).

IV.

Internacionalni motivi.

Na str. 19. rečeno je, da su motivi narodne naše epike u znatnoj mjeri internacionalni. U glavi, koja nam sada dolazi, navode se tome potvrde. Građu ću ovdje razređati prema onome, što sam na str. 34. rekao o razredbi junačkih naših nar. pjesama po motivima. Od grupa ondje navedenih otpada ovdje druga, u kojoj su pjesme poluistoričke, koje po onome, što je rečeno na str. 19., nijesu internacionalne; osim toga je o motivima tijeh pjesama govoreno koliko gdje treba u III. glavi. Ostaju nam dakle ovdje grupe: legendarne pjesme, — prave junačke, — pričalice. Još imam ovdje dodati: ako se sadržaj koje naše nar. pjesme nalazi u kojoj bugarskoj pjesmi (što je veoma često), a ne nalazi se u pjevanu ili pričanu drugoga kojeg naroda, onda se takav motiv ne može držati za internacionalan, jer su sveze među našom nar. epikom i među bugarskom tako tijesne, jedna i druga epika imaju među sobom toliko zajednice, da to gotovo i nijesu dvije epike, nego jedna u dva ogranka.

Legendarne pjesme.

U Vukovoj pjesmi II. br. 3. kazuje se, kako siromah đakon Stevan ima devetoro nijeme i devetoro slijepe djece pa se mora i on i ńegova žena svakojako truditi i mučiti, da ih prehrane. U kuću im dođu jednoć dva anđela u prilici dvaju starijeh putnika pa reku đakonovoj ļubi, da im preda najmlađe dijete, koje je još u kolijevci, pa će ga oni zaklati i ńegovom krvi kuću poškropiti, te će nijema djeca progovoriti, a slijepa će progledati. Iza kratkoga skańivańa preda đakonovica putnicima najmańe dijete, i sve bude onako, kako su putnici rekli; onda oni odu, a ono zaklano dijete oživi. — Varijantu ovoj pjesmi nalazimo (kao što je već rečeno na str. 12.) u hercegovačkim nar. pjesmama, što su pod imenom Vukovijem izišle na svijet g. 1866., pod br. 323. U toj se pjesmi đakon zove Todor. Iz Máchalove

knige na str. 91—93. razabiramo, da se priče srodne ovim dvjema našim pjesmama nalaze u Bugara i u Malorusa. U bugarskoj se priči kazuje, kako je Bog u prilici prosjaka došao jednoć u neko selo, pa ga domaćin i domaćica lijepo primili; a Bog da iskuša ńihovu gostoljubivost, zaželi, da mu zakolju i ispeku za večeru nejako svoje dijete. Oni to učine, a kad domaćica ode da ga izvadi iz peći, a dijete se sja kao sunce, pretvorilo se u anđela i bilo je živo. U maloruskoj je priči Bog u prilici prosjaka pun rana pa kaže domaćinu i domaćici, da bi mogao ozdraviti, ali bi trebalo da zakolju malo svoje dijete i ńegovom krvi da mu operu rane. Domaćica tako učini, zakolje svoje dijete i t. d. Po svoj prilici su se navedene pjesme i priče različnijem putovima razvile iz poznatoga bibličkog pričańa, kako je Avram po zapovijedi Božjoj htio žrtvovati sina svoga Isaka. U pomenute dvije priče, u bugarskoj i u maloruskoj, žrtvovańe djeteta bolje je motivirano negoli u one dvije naše pjesme, jer tamo se iskušava gostoljubivost ljudska (kao u pričańu bibličkom poslušnost), a u našijem pjesmama iskušavańe je gostoljubivosti otpalo. Vrijedno je ovdje zabiležiti, da u starofrancuskoj književnosti ima pjesma iz XI. ili XII. vijeka o dva vjerna prijatelja, koji se zovu Amis i Amil. Prvi od ńih jednoć ogubavi, onda Amil dobije glas iz neba, da će Amis ozdraviti, ako se okupa u krvi Amilovih sinova. Amil zakolje oba sina, da spasi prijatelja, koji je ńemu nekad spasio život. Ali milostivi Bog oživi obadva zaklana sina. Vidi: E. Cosquin, Contes populaires de Lorraine. I., str. XXXVII. Isti pisac navodi slične paralele i iz indijskijeh priča.

* * *

U Vuka II. br. 4. govori se, kako sv. Petar vodi Ogńanu Mariju po paklu i tumači joj, što je koji od grješnika, koji se tamo muče, sagriješio na svijetu. Lepša je i veća od te pjesme varijanta ńena u Petranovića II. br. 2., u kojoj pjesmi sv. Aranđeo vodi „prečistu Gospođu“ po paklu i tumači joj. Predmet, koji se u te dvije pjesme obrađuje, nije nastao u našem narodu, već je književnoga izvora. U našoj staroj i ćirilovskoj i glagolskoj književnosti ima priča, kojih se sadržaj slaže s navedene dvije narodne pjesme. U IX. knizi Kukuljevićeva „Arkiva za povjestnicu jugoslavensku“ (1868.) štampao je V. Jagić na str. 109—118. hrvatsko-slovensku priču toga sadržaja iz glagolskoga rukopisa pisanoga g. 1468., a srpsko-slovensku istovetnu ćirilovsku priču po rukopisu XV. vijeka štampao je prije

Jagića ruski naučńak Tihonravov. I u staroj ruskoslovenskoj književnosti ima priča istoga sadržaja. Sve su te slavenske priče potekle iz vizantinske apokrifne književnosti. U pomenutoj hrvatskoslovenskoj priči vodi Bogorodicu po paklu aranđeo („arhistratig“) Mihail, i grješnika, koje Marija vidi i za koje joj Mihail tumači, šta su sagriješili na ovome svijetu, ima više nego u Petranovićevoj pjesmi, a pogotovu više nego u Vukovoj. Čudno je, što Vukova pjesma kazuje, da se u paklu među najvećijem grješnicima nalazi majka Marijina, kad je to protivno nauku crkvenom, po kojemu Marijina majka pripada među velike svetice.[1]

* * *

Vukova pjesma II. br. 17. govori, kako je sv. Jovan uzeo sunce caru Duklijanu pa odletio s ńime Bogu na nebo. Sv. Jovan i car Duklijan su pobratimi te se igraju na obali morskoj; Jovanu pade zlatna jabuka u more, onda Duklijan, koji je sa sobom nosio sunce, zaroni u more, da nađe i donese jabuku svome pobratimu, a sunce ostavi dakako na obali; tada Jovan za ńim zaledi more i poleti sa suncem Bogu na nebo; kad Duklijan vidi, da ne može od leda na polje, vrati se na dno mora i zgrabi golem kamen te ńime probije led pa poteče za Jovanom, ali mu nije više mogao sunce oteti, već mu samo malo mesa iščupa iz noge. Od onda ostane sunce na nebu. Ova pjesma zajedno s pripovijetkom, koju je Vuk uz ńu dodao, zacijelo je izišla iz bogomilskoga krivovjerja, koje je u tumačeńu postańa i razvoja svijeta bilo dualistično, t. j. pored Boga, stvoritelja dobrijeh stvari, uzimalo je ono i zloga Boga (satanu), koji je stvorio zlo na svijetu, a bio je gotovo tako jak kao i sam Bog. U Máchala na str. 24—25. nalazimo tri maloruske priče i jednu bugarsku, koje su svojim sadržajem veoma nalik na Vukovu pjesmu II. br. 17. i na pripovijetku, koju je Vuk uz pjesmu dodao. U toj pripovijetki kao i u pričama maloruskima i u bugarskoj dolazi đavo; u našoj je pjesmi đavola zamijenio rimski car Dioklecijan (Duklijan). O tome rimskome caru pričaju Crnogorci (a i ova je pjesma crnogorska), kako je okovan u gvožđe i tako sjedi u nekakvom dubokom viru pa jednako zubima glođe okove i uoči Božića svake godine taman

[1] Ni malo nije vjerojatno dokazivańe u časopisu „Srđu“ VI., str. 642. i d., po kojemu se „Ogńana Marija“ razvila iz nekakve katoličke (u našijem krajevima sasvijem nepoznate) svetice XVI. vijeka.

da ih pregloše, ali onda dođu Cigani i nanovo ga okuju, pa tako ne može Duklijan izaći iz onoga vira; a kad bi izašao, on bi svijet upalio (vidi tu priču u Vukovu rječniku s. v. Dukļan). Crnogorci su mogli za Dioklecijana doznati iz tradicije, koja je sačuvala uspomenu o tome, da je taj car bio rodom iz Dukļe (Dioclea, Doclea), t. j. iz zemļe, koja je obuhvatala današńu najjužniju Dalmaciju zajedno s Crnom Gorom. Iz crkve su opet Crnogorci mogli doznati, da je taj car na početku IV. vijeka žestoko gonio kršćane, i tako su mogli načiniti od ńega nekakvoga zloga, paklenog duha, neprijateļa Božjega i ļudskog. — U pjesmi se ne kaže, da je Duklijan ukrao Bogu sunce, kako se to jasno kaže za cara đavolskoga u pripovijetki, koju je Vuk dodao. Ne moramo misliti, da je pjevač naše pjesme zaboravio to reći, jer je bilo Bogomila, koji su držali, da je đavo stvorio sunce i mjesec i zvijezde.[1] Vidi u Máchala 26.

* * *

Milutinovićeva pjesma br. 153. kazuje: Pošao Marko Kraļević u lov u nedjeļu, a nije se pomolio Bogu ni sv. nedjeļi. Kad dođe na nekakvu vodu, iziđe iz vode zmija, uhvati se Marka i omota mu se oko vrata 17 puta. Marko se vraća kući i doziva najprije majku Jevrosimu, ali mati kad ugleda strašnu zmiju na Marku, pobježe glavom bez obzira. Zatijem doziva Marko oca Vukašina, ali i Vukašin se uplaši pa pobježe. Napokon viče Marko ļubu Vidosavu; ona ne bježi, nego sestrimi zmiju: „Bogom sestro, šarovita gujo, oprosti mi moga gospodara, gospodara Kraļevića Marka". Na to progovara zmija Marku, neka je nosi u planinu k onoj vodi. Marko to učini,

[1] Nije u navedenoj Vukovoj pjesmi sačuvat jedini trag bogomilstva. Drugi trag nalazimo u Vukovoj pjesmi II. br. 51., gdje Pavle Orlović pita Kosovku djevojku: „koga tražiš po razboju mlada, ili brata ili bratučeda al' *po greku* stara roditeļa?" Zadńemu stihu dodaje Vuk ovu biļešku: „*Po greku* (po grijehu) roditeļ znači *pravi otac*. Ovdje se pokazuje znak narodnoga mišļeńa, da je grijeh i ženiti se. Ja sam slušao od oca jednoga velikog gospodara, gdje govori za svoga sina: on je moj *po grijehu* sin, ali ga meni sad vaļa slušati". — Navedenome stihu vrlo lijepo odgovaraju riječi *roditeļ moj bezgrješni*, koje se u značeńu „poočim" (dakle ne pravi otac) nalaze u dva pisma Skenderbegova iz g. 1523., koja su štampana u 112. knizi „Sitzungsberichte der kais. Akademie" (Beč 1886.) na str. 41. i 45. A na str. 53. dokazuje Miklošić (izdavač onih i drugih Skenderbegovih pisama), da su Bogomili doista ženidbu zabacivali i držali je za grijeh.

zmija se s ńega odmota i zapliva u vodu govoreći, da mu je oprostila život poradi ńegove ļube; inače se ne bi nanosio glave ni više u lov išao „po planini u svetu neđeļu“. Marko se zakune: „hoću pazit ļubu i neđeļu pazit boļe od očińeg vida“. Smisao je dakle pjesme, da je zmija zato htjela usmrtiti Marka, što je išao u lov u nedjeļu. U pjesmi zbornika mat. hrv. II. br. 66. isto tako ide Marko u nedjeļu u lov, te mu se zmija omota oko vrata; kad Marko dođe kući, zove u pomoć majku, a ona pobježe, isto tako i ļuba, ali sestra Anđelija ne bježi, već moli guju, da se skine s Marka, guja posluša i kaže: nijesam ja šarena zmija, nego sam sveta nedjeļa; Bog me poslao, da kaznim Marka, što je išao u lov u nedjeļu, a nije se prekrstio ni Bogu pomolio; neka to više ne čini. Ove su pjesme po svoj prilici nastale iz kakove ženske pjesme, na pr. u Vuka I. br. 289., u kojoj se govori, kako ovčar nalazi dragocjen đerdan pa ga meće u ńedra i ide kući te viče najprije majku, a onda sestru, da mu dođu izvaditi iz ńedara guju, koja hoće da ga ujede; ni jedna ni druga ne će da ovčara izbave, jer se sebi boje; onda ovčar zove svoju ļubu, a ona mu odmah turi ruku u ńedra i mjesto zmije izvadi đerdan, koji ovčar ńoj pokloni. Smisao je pjesmi, da je čovjeku ļuba vjernija i od majke i od sestre. Varijantu toj pjesmi nalazimo u knizi hercegovačkih nar. pjesama (1866.) br. 136. Halanski na str. 554—555. navodi dvije maloruske pjesme ženske, koje svojim sadržajem lijepo odgovaraju navedenoj našoj pjesmi o ovčaru i đerdanu. On spominje i sicilsku jednu priču, u kojoj se kaže, kako se zmija obavila oko vrata nekakvom kraļeviću za kazan, što nije htio uzeti djevojku, koju je zaveo.

* * *

Narodu je našemu dobro poznata kršćanska legenda o sv. Đurđu, kako je pogubio zmaja, koji je kod nekoga grada u jezeru boravio i proždirao gradske djevojke, koje su mu građani morali slati. Kad dođe red na kraļevu kćer, da i ńu aždaja proždre, onda dođe sv. Đurađ i pogubi zmaja.[1] U Petranovića II. br. 1. nalazimo u pjesmu „Anđeli blago dijele“ umetnutu kao epizodu priču o sv. Đurđu. Tu se veli, kako su ļudi u gradu Trojanu bili veliki grješnici i nikako

[1] Ovu je legendu ispjevao u stihovima (u desetercima, po načina Kačićevu) g. 1769. dalmatinski fratar Fraño Radman u knjižici „Život sv. Jurja mučenika“ (u Mlecima). Jamačno je i prije te pjesme legenda o sv. Đurđu bila narodu našemu dobro poznata.

*

se nijesu htjeli Bogu da obrate; onda se blizu grada otvori veliko jezero i u ńemu se nađe strašna aždaja i t. d. Kad sv. Đurađ ubije aždaju i time oslobodi i kraļevu kćer i čitav grad, onda se Trojanci obrate Bogu. Pojedine crte iz svetođurđevske legende nalaze se (više ili mańe promijeńene) i u drugim nar. pjesmama.

U Vukovoj pjesmi II. br. 66. sačuvano je nekoliko takvijeh crta, premda se ime sv. Đurđa ni jednom riječi ne spomińe. Sv. je Đurđa u toj pjesmi zamijenio Marko Kraļević, a zmaja crni Arapin, koji je došao pod Stambol i nametnuo namet; osim drugoga traži on, da mu se svaki dan pošaļe lijepa djevojka, koja mu ob dan služi vino, a ob noć je on ļubi, a onda prodaje (Arapin je dakle blaži od zmaja, on ne proždire djevojke, već ih samo ļubi!). To traje tri mjeseca, onda Arapin uđe u Stambol i primora cara, da mu obeća svoju kćer za ženu. Caru i carici, a i djevojci je to velika muka i sramota, očajavaju i ne znaju, šta će; za nekoliko dana Arapin će skupiti svatove i doći po djevojku. U to vrijeme „san usnila gospođa carica, đe joj na snu čoek govorio“, da bi samo Kraļević Marko mogao oteti djevojku od Arapina (ispor. u pomenutoj Petranovićevoj pjesmi: „san usnila gospođa kraļica i na san joj čoek dolazio“, koji joj reče, kako će kćer izbaviti od zmaja). Izatoga zovu po kńigama Marka u pomoć car, onda carica, napokon i djevojka; ova misleći, da Marko ne će doći, iziđe pred veče onoga dana, kad ju je imao Arapin odvesti, iz grada k jezeru, da se utopi, jer joj je i to milije, nego da bude Arapinu ļuba. Tu je kod jezera nađe Marko, koji je baš bio došao iz Prilipa, i kaže djevojci, neka ne skače u jezero, on će je sjutra oteti Arapinu. (I djevojka i ńezin izbaviteļ dolaze k jezeru kao i u svetođurđevskoj legendi, samo što u jezeru nema aždaje). Tako i bude; sjutradan Marko otme djevojku Arapinu i ubije ga. Napokon ne treba s uma smetnuti još jednu zajedničku crtu između ove Vukove pjesme i svetođurđevske legende: u jednoj i u drugoj biva izbavļena kći vladaoca (cara ili kraļa). Prema Vukovoj pjesmi imamo varijantu u Milutinovića br. 137., u kojoj je ispala epizoda o jezeru; t. j. djevojka ne dolazi k jezeru, niti je Marko tamo nalazi.

Hilferding u svome djelu o Bosni, Hercegovini i Staroj Srbiji na str. 101. (u II. izdańu) spomińući nekakve razvaline, što se nalaze negdje blizu Novoga Pazara, veli, da te razvaline tamošńi narod zove „Trojanov grad“ (ispor. u Petranovićevoj pjesmi II. br. 1. grad Trojan). Kod toga „grada“ nalazi se malo jezero. Narod priča, da je nekad iz toga jezera izlazila aždaja, koja je proždirala djevojke

iz čitavoga onog kraja, dok nije došao red na kćer samoga „bana“ trojanskoga. Ali tada dođe sv. Đurađ, ubije aždaju i tako izbavi djevojku. Onda sv. Đurađ uzme i povuče ubitoga zmaja te ga dovuče do sela Vučinića (5 ura daleko od Trojanova grada) i tu htjede da zakopa grdosiju, ali se mještani uplaše i poviču: vuci dalje! vuci dalje! — i od toga — veli narod — prozove se ono selo Vučinići. Sv. vitez povuče zmaja u drugo selo i počne kopati jamu, kad li na jednoć grdosija makne malo repom, a narod, koji je to gledao, poviče: aj, aj, oživjet će! oživjet će! Toga radi selo se do danas zove Živolovići. Ali zmaj nije oživio i tu je zakopan u zemlju. — Ova crta, kako sv. Đurađ ubitoga zmaja vuče od mjesta do mjesta, gdje će ga zakopati, sačuvala se u tri nar. pjesme, u kojima inače o sv. Đurđu nema ni riječi. Prva je od tijeh pjesama u Vuka II. br. 68., u kojoj se govori, kako Đemo Brđanin svezanoga Marka vodi od grada do grada tražeći, gdje će ga objesiti, a poslije Marko svezanoga Đema isto tako vodi, dok ga ne objesi pod Oridom gradom. U Petranovića II. br. 13. veziri cara Simeuna vode kralja Stefana (Dečanskoga) od mjesta do mjesta, ali svuda narod moli, da tamo ne vješaju kralja; tako ga napokon objese veziri u nekakvoj planini, gdje nitko za ń ne moli. Napokon u Petranovića II. br. 18. car Lazar hoće da objesi Miloša Obilića na tri mjesta, ali ga svuda izmole ljudi; kad tako Lazar vidi, da Miloš svuda ima prijatelja, oprosti mu život. — U prvoj od ove tri sada navedene pjesme gospoda ohridska, vučitrnska i zvečanska moleći Đema, da ne vješa Marka pred ńihovijem gradom, vele: „ne će rodit vino ni šenica“. Taj stih nema pravoga smisla za Marka: zašto ne bi ondje rodilo vino i pšenica, gdje je Marko obješen? ali za zmaja ima taj stih vrlo dobar smisao, jer narod drži, da zmajevi grade oblake i grad te biju ljetinu (vidi u Vukovu rječniku s. v. ala): gdje je dakle zmaj zakopan, tamo ne će biti vina ni pšenice, jer i mrtvi zmaj može navući grâd na ljetinu. Vidi se dakle, da se crta, o kojoj je ovdje govor, iznajprije pripovijedala u legendi o sv. Đurđu. To je još očevidnije u onoj Petranovićevoj pjesmi o smrti kralja Dečanskoga, jer tamo narod, gdjegod veziri hoće kralja da objese, moli, da to tamo ne čine:

jer j' u kralja halovita glava,
pobit će nas halovito vr'jeme,
ne će nama roditi šenica
ni u brdu vinova lozica.

Da kralj Dečanski ima „halovitu“ (t. j. zmajsku) glavu, to se ne može razumjeti drukčije, nego ako se reče, da pomenuta crta u ovoj Petranovićevoj pjesmi nije prvobitna, već je potekla iz legende o sv. Đurđu i o zmaju.

I za Vukovu pjesmu II. br. 43. možemo držati da je potekla iz svetođurđevske legende, ali se od ńe znatno udaljila. U toj se pjesmi govori, kako se k carici Milici navadio dolaziti zmaj od Jastrepca i ljubiti je. Videći car Lazar, kako je Milica sva poblijedjela od zmajeva ljubļeńa, nagovori je, da ga pita, boji li se on ikojega junaka na svijetu. Zmaj se prevari i odgovori Milici, da se boji samo despota Vuka. Kad Lazar to dozna, pozove kńigom Vuka iz Srijema, da dođe pogubiti zmaja od Jastrepca. Vuk dođe i pogubi zmaja, koji je bio poletio nebu pod oblake, ali ga despot Vuk pogodi buzdovanom, obori na zemļu pa mu glavu odsiječe. — Iz svetođurđevske legende ovdje je ostao samo zmaj, carica (koju zmaj ne proždire, nego ļubi) i ńezin izbavitelj, koji zmaja ubija. Pomenutoj Vukovoj pjesmi lijepo odgovara ruska jedna pripovijetka, koja je zapisana još u XVII. vijeku (vidi u „Radu jugosl. akad.“, kń. 97., str. 90.) i kazuje ovo: U ruskom gradu Muromu živio je pobožni knez Pavle. K ńegovoj je ženi đavo slao krilatoga zmaja; zmaj se pretvarao u obličje kneza Pavla i ļubio mu ženu. Ona kaže mužu, kakav ļubaznik ńu pohađa, a knez onda reče ženi, neka pita zmaja, dali on zna, kakva ga smrt čeka. Zmaj se prevari i reče knegińi, da ga smrt čeka od kneževa brata Petra. Taj Petar doista poslije toga posiječe zmaja. — Još se nalazi ruska jedna priča, koja je u nečemu na ovu nalik; u ńoj se veli, kako je Ilija Muromac ubio dvanaestoglavoga zmaja, koji je dolazio ļubiti kćer nekakvoga kralja te ju je svojim ļubļeńem svu oslabio i isisao. Tome lijepo odgovara, što se u Vukovoj pjesmi kaže: „Milica je sjetna nevesela, u obrazu bl'jeda i potmula“, dakako od zmajeva ļubļeńa. — Ako se ta Vukova pjesma razvila iz svetođurđevske legende, onda su se iz ńe dakako razvile i navedene dvije ruske pripovijetke.

U Vukovoj se pjesmi još kaže: pošto despot Vuk pogubi zmaja od Jastrepca, odsiječe mu glavu pa je donese pred Lazara i baci je preda ń, a Lazara od straha uhvati groznica. Tako se i na svršetku Vukove pjesme II. br. 67. veli, da je sultan od straha skočio, kad je Marko preda ń bacio glavu Muse keseģije. Može se misliti, da je ova crta nekim osobitim putem došla do naših pjevača iz starogrčkoga pričańa o junaku Perseju, koji je sa sobom nosio glavu

grdosije Meduse, koju je prije bio ubio, pa kome bi god pokazao užasnu tu glavu, onaj bi se od straha okamenio kao na pr. kralj Atlas.

Prave junačke pjesme.

Ima nekoliko narodnijeh pjesama, u kojima se govori, kako rođak s rođakom dijeli mejdan, a jedan drugoga ne poznaje. Takova je Milutinovićeva pjesma 110., u kojoj se kazuje, kako vojvoda Dragiša doznaje od svoje matere, da ima ujaka Kraljevića Marka, koji boravi negdje u planini i dočekuje Turke. Na to odlazi Dragiša, da nađe ujaka, da bi se od ńega naučio Turke sjeći. U nekakvoj se planini sastanu, i Marko navali na Dragišu, jer mu se ne će s puta da ukloni, ali Dragiša bude jači pa saleti Marka, teško ga rani, sruši ga sa Šarca i već hoće da mu glavu odsiječe, a onda ga Marko zamoli, da mu kaže, tko je, da bar zna, od koga će poginuti. Dragiša se očituje, i onda se junaci pomire i raduju se, da su se našli. — Isto tako dijeli Marko Kraljević mejdan sa svojim sestrićem u Stojadinovića I. br. 3. i II. br. 3. i u zborniku mat. hrv. II. br. 68. Ni u jednoj od tijeh pjesama junaci se ne poznaju; u svima započińe kavgu Marko, jer traži, da mu se neznano momče ukloni s puta, a momče ne će; stanu se biti, i Markov sestrić bude jači te svlada Marka; kad Marko vidi, da će poginuti, pita protivnika, tko je, a on mu se očituje, pa kad vidi, da je svoga ujaka svladao, oprosti mu život. U prve dvije pjesme Marko poslije ubija mučke i kukavički svoga sestrića, što dakako pjesme nagrđuje. U prvoj je pjesmi sestrić Markov Zmaj ogńeni Vuk, u drugoj je momče Dukađinče, a u trećoj mladi Marijan.

Da ujak i nećak dijele mejdan ne poznajući se, to u pjevańu i pričańu drugijeh naroda nije baš obično, već je tamo običnije, da se otac bije sa sinom; tako na pr. u starońemačkoj pjesmi IX. vijeka bije boj otac Hildebrant sa sinom Hadubrantom, u norveškoj Thidreksagi (iz XIII. vijeka) otac Hildibrand sa sinom Alibrandom, u sredoviječnoj talijanskoj pjesmi Regina Ancroja otac Reno sa sinom Guidonom, u Firdusijevu djelu Šahname otac Rustem sa sinom Sohrabom. U ruskoj epici ima pjesama o boju Ilije Muromca sa sinom ili sa kćerju. U Hilferdinga ima pod br. 77. pjesma, u kojoj se Ilija Muromac bori sa svojom kćerju pa je iza duljega boja i svladava, a prije nego će je ubiti, pita je, tko je; ona veli, da je iz zemlje talijanske, kći poštene udovice i da je pošla tražiti svoga oca. Onda joj Ilija kaže, da je prije mnogo godina bio u Talijanskoj

i jednom noćio s ńenom majkom. Na to se lijepo rastanu otac i kći. Na putu se djevojka sjeti, da je sramota za ńu ono, što je Ilija rekao o ńoj i ńenoj materi, pa se vrati, da ga ubije. Ilija spava, ona ga udara, onda se on probudi i ńu ubije. Ima „bylina“, u kojima se ovo isto s neznatnijem promjenama govori o Iliji i ńegovu sinu. Više o čitavome ovome motivu nalazi se u Halanskoga str. 663. i d. i u Veselovskoga „Sbornik“ *36.*, str. 307. i d.

Ovamo ide i Vukova pjesma II. br. 16., u kojoj se govori, kako je hajduk Nenad išao tražiti svoga brata Predraga, kojega „ni zaznao nije“ i koji je također hajduk. Kad Nenad dođe u goru, u kojoj je Predrag hajdukovao, udare na ń Predragovi drugovi, ali Nenad ih što posiječe, što rastjera, onda skoči Predrag pa ga u srce ustrijeli; umirući reče Nenad, tko je i da je pošao tražiti svoga brata Predraga, pa umre, a onda se i Predrag od žalosti ubije. — Iz Liebrechtove knige str. 193. razabira se, da ima novogrčkijeh pjesama, koje se sadržajem svojim vrlo lijepo slažu s ovom Vukovom pjesmom o Predragu i Nenadu.

Ovdje je zgodno mjesto, da se kaže što o prekrasnoj Vukovoj pjesmi III. br. 56. Pozvao aga od Ribnika na mejdan Đurđa Senkovića, ali je Đurađ već ostario pa ne može primiti poziv; mjesto ńega ide na mejdan sin ńegov Ivo, kojemu je tek šesnaest godina. Ivo bude sretan na mejdanu, ubije agu, odsiječe mu glavu i preobuče se u ńegovo ruho pa pođe kući. Kad se već približi kući, stari Đurađ ne prepoznaje svoga sina, jer se obukao u agino odijelo, pa misli, da je to aga od Ribnika, koji je ubio sina ńegova, te je sad došao, da zarobi ńega, Đurđa. Starac se brže naoruža i navali na Iva, koji mu uzalud govori, da on nije aga, već ńegov, Đurđev, sin, ali starac u onoj tuzi za sinom i u želi za osvetom ništa ne čuje; kad se Ivo vidi na nevoli, brže baci aginu glavu pred starca, i onda tek Đurađ vidi istinu, pa se raduje, da se sve tako dobro svršilo. — Halanski na str. 674. navodi „bylinu“, koja lijepo odgovara ovoj našoj pjesmi: Stari junak Danilo Ignatjević pokaluđerio se; izatoga dolazi tatarski car s golemom vojskom pod Kijevo i traži mejdanǵiju. Nudi se sin Danila Ignatjevića Mihajlo (ili Ivan) Danilović, kojemu je tek 12 godina. Knez Vladimir ne će da ga pusti, jer je premlad, ali Mihajlo ipak odlazi; prije polaska traži blagoslov od matere, onda odlazi u manastir pa traži blagoslov i od oca; otac ga također odvraća od boja, ali kad vidi, da sin silom hoće na mejdan, daje mu svoga konja i oružje (i u našoj pjesmi Ivo Senković prije polaska prima blagoslov, od oca i od matere; i ńemu

otac daje svoga koña i oružje). Mihajlo odlazi u boj i siječe Tatare i napokon odsiječe glavu tatarskome caru, natakne je na kopļe i vraća se u Kijevo. Otac pun brige izlazi iz manastira preda ń; kad se s ńim sastane, drži ga za Tatarina i hoće da se s ńime bije, ali sin se očituje te se otac umiri. Pjesma izrijekom ne veli, da se mladi Mihajlo (Ivan) preobukao u tatarsko ruho, ali drukčije ne može biti, jer ga inače otac ne bi držao za Tatarina; pjevač je dakle zaboravio nešto reći, što se samo sobom razumije.

* * *

U Vukovoj pjesmi II. br. 25. opjevana je smrt junaka Momčila, koji je poginuo od kraļa Vukašina bivši izdan od svoje nevjerne žene. Kraļ Vukašin piše iz Skadra ļubi Momčilovoj u Pirlitor, da mu izda Momčila, pa će se on, Vukašin, ńome oženiti i odvesti je u Skadar, gdje će joj biti ļepše nego u Pirlitoru pod ledenijem Durmitorom. Ļuba Momčilova Vidosava pristaje na žeļu Vukašinovu i javļa mu dan, kad će Momčilo poći u lov sa svojom braćom i družinom, onda neka ga Vukašin dočeka s vojskom, pa će ga lako svladati i ubiti, jer će ona Vidosava, spaliti krila Momčilovu krilatu końu Jabučilu[1], a sabļu će Momčilovu zatopiti krvļu, da je ne može izvaditi iz kora.[2] Ovako sve i bude, Momčilova sva družina izgine

[1] Vuk u biļeški o tome krilatom końu navodi narodno pričańe, kako ga je pribavio Momčilo: „u nekakom jezeru bio krilat koń pa izlazio noću te pasao Momčilove kobile, koje su pasle po livadi oko jezera; no kako bi koju kobilu opasao, on bi je udario nogama u trbuh, te se izjalovi (da ne bi oždrijebila krilata koña). Kad to dozna Momčilo, a on uzme bubńeve i talambase i ostale kojekake sprave, što lupaju, pa otide dańu te se sakrije kod jezera, a kobile natjera oko jezera. Kad noću iziđe koń iz jezera i opase jednu kobilu pa pođe da siđe s ńe, onda on počne lupati u bubńeve i u ostale sprave, te se koń poplaši i ne uzima kad izjaloviti kobile, nego uteče u jezero, a kobila ostane suždrebna i oždrijebi krilata koña“. Ova priča nije nastala u našem narodu; sigurno izlazi to otud, što veoma sličnu priču ovoj sada navedenoj nalazimo u poznatome arapskom zborniku „1001 noć“. Ta se priča nalazi ondje, gdje je govor o prvome morskom putovańu brodara Sindbada, kad je došao na Sumatru i tamo se namjerio na koña, o kojemu se gotovo isto priča, što je Vuk ovdje zabiļežio o Jabučilu (t. j. o końu, koji po sebi ima pjege kao *jabuke*, ńem. Apfelschimmel).

[2] U 57. stihu kaže se: „u Momčila sabļa sa očima“. Tome je stihu dodao Vuk kratku biļešku, u kojoj se domišļa, da je vaļada na toj

u boju, samo Momčilo jedva uteče svome gradu Pirlitoru, ali kad tamo, a to je Vidosava vrata bila zaključala. Momčilova sestra Jevrosima hoće da na platnu dovuče brata u grad, ali nevjerna Vidosava presiječe platno, te Momčilo pade niz bedeme; Vukašinove ga sluge dočekaju na sablje i posijeku; ali još prije nego su ga posjekli, opomene Momčilo Vukašina, neka Vidosavi ne vjeruje, jer će i njega izdati. Vukašin uđe u Momčilov grad i sastane se s Vidosavom, koju dade rastrgati konjma na repove bojeći se, da bi mogla i njega izdati, kad je izdala onakoga poglavitog junaka, kakav je bio Momčilo. Vukašin se oženi Momčilovom sestrom Jevrosimom, koja mu poslije rodi sinove Marka i Andriju. — Izvrsnoj ovoj pjesmi, od koje bolju i ljepšu ne bi umio ispjevati nikakav umjetni pjesnik, nalaze se varijante u Milutinovića br. 147. i u Bogišića br. 97. (u ovoj — deseteračkoj — pjesmi je mjesto kralja Vukašina zauzeo nekakav ban njemački), a ima i bugarskijeh varijanta. Tijem pjesmama o pogibiji Momčilovoj nalazi Halanski na str. 6. i d. izvor u priči o starofrancuskom junaku Bueves d' Hanstone, kako je sačuvana u pjesmotvoru „chanson de geste“ i u talijanskom zborniku „Reali di Francia“, gdje se junak zove Bovo d' Antona. Ja ću sada u glavnijem crtama iz pomenute francusko-talijanske priče navesti onaj dio njezin, koji je prešao u našu nar. epiku; navest ću ga onako, kako glasi u staroruskoj književnosti, u koju je po dokazivanju A. Veselovskoga („Sbornik“, kn. *44.*, str. 246.) došla iz stare hrvatske ili srpske književnosti, i ako se dosad nigdje u toj književnosti nije našla pomenuta priča: Stari vitez Gvidon (to je otac rečenoga Bova, o kojem se u ovom ulomku priče ne govori ništa) ima mladu ženu Blandoju, koja ga ne ljubi, već bi ga se htjela riješiti pa poći za mladoga kneza Dodona. Jednoć pošalje ona slugu Ričarda k Dodonu poručujući mu, neka dođe s 15.000 vojske pod Gvidonov grad Anton, i to u dan, kad će ona opraviti Gvidona u lov bez bojnoga oružja i samo s 20 momaka; onda će Dodon lako moći osvojiti grad, ubiti Gvidona te nju, Blandoju, uzeti za svoju ženu. Dodon čuvši te glase sakupi 15.000 momaka i pođe gradu Antonu pa se sakrije u blizini u nekakav gaj. Blandoja taj dan u jutru zamoli Gvidona, da ide u lov i

---

sablji bila kakva šara nalik na oči. Halanski je već g. 1889. u „Ruskom filologičeskom vjestniku“ vrlo dobro protumačio tu sablju veleći, da je u Harkovu vidio tursku sablju iz XIV. vijeka, na kojoj je naslikano oko. Dakle je „sablja sa očima“ (koja se spominje i u Vuka III. str. 294.) stvar potpuno realna, i ne treba joj nikakvoga drugog tumačenja, a najmanje mitologičkoga.

da joj dnnese divļači, koje se vrlo užeļela. Gvidon ništa zla ne sluteći ode u lov samo s 10 momaka; tamo ga uhvati Dodon i ubije ńega i ńegove momke pa bez ikakve muke uđe u Gvidonov grad i združi se s Blandojom, koja ga je jedva dočekala. — Istovetnost u cjelini i u pojedinostima između ove priče i Vukove pjesme II. br. 25. jamačno je svakome bez daļega tumačeńa očevidna, i ja ću samo još ovo dodati: Gvidon vidjevši se u rukama neprijateļa zaplače i veli: „jaoh meni! to je učinila moja žena Blandoja"; tako se i u Vukovoj pjesmi Momčilo odmah dosjeti jadu i veli: „izdade me kuja Vidosava!" pa vidjevši, da mu je końu spalila krila — „proli suze niz junačko lice".

* * *

Jezgra velike i lijepe pjesme Vukove II. br. 44. stoji u tome, kako je banu Strahiniću, dok je boravio u tazbini (kod staroga Juga), Turčin Vlah-Alija odveo ļubu; kad Strahinić to dozna, odmah se opravļa na svome đogatu i sa psom Karamanom u potjeru za zulumćarom, pa ga i nađe na Goleču planini pod čadorom, a uza ń sjedi i Strahinićeva ļuba. Čim se Strahinić približi Turčinu, zove ga na mejdan; mejdan se otvori i jedan drugoga ne može dugo da nadvlada. Napokon poviče Strahinić svojoj ļubi, neka uzme sabļu pa pomogne ili ńemu ili Turčinu. Na to Vlah Alija progovara Strahinićki: pomozi meni i udri Strahinića; ńemu nigda više ne možeš biti mila; a ako ja ńega nadvladam, —

odvest ću te Jedrenetu gradu,
naredit ću tridest sluškińica,
nek ti drže skute i rukave;
ranit ću te medom i šećerom,
okititi tebe dukatima
savrh glave do zelene trave.

Nevjerna Strahinićka posluša Turčina i rani sabļom svoga muža, a on onda nadrška na ńu psa Karamana, koji na ńu navali, a ona se sa psom stane natezati; Turčin se zagleda u tu borbu žene i psa, a u to Strahinić omahne Turčinom, obori ga i ubije, pa onda zgrabi nevjernu ļubu, baci je uza se na końa i vrati se u tazbinu; otac i braća ńena hoće da je posijeku, kad čuju od Strahinića, šta je učinila; ali Strahinić ne da joj ništa učiniti i veli, da joj oprašta.

— Varijanta se ovoj pjesmi nalazi u Bogišića pod br. 40., koja u glavnom govori ono, što i Vukova pjesma, samo se Bogišićeva pjesma zlo svršuje za nevjernu ljubu Strahińinu, jer je braća „Ugovići“, kad čuju, šta je uradila, posijeku.

Ovijem dvjema pjesmama sadržajem svojim lijepo odgovara nekoliko „bylina“ u Hilferdingovu zborniku, koje govore o Ivanu Godinoviću, a sve su varijante među sobom. Ja ću ovdje navesti ukratko samo 51. „bylinu“: Junak Ivan Godinović ide prositi Mariju, lijepu kćer trgovca Mitrića; ali ovaj mu kaže, da je Marija već isprošena za tatarskoga cara Koščega Tripetovića. Ivan ne mari za to, nego silom odvede Mariju i s ńom se ustavi na polju te je pod čadorom ljubi; ali car Koščeg pođe za ńim u potjeru, i kad ga nađe, zametnu mejdan; Ivan bude jači i obori Koščega na zemlju, sjedne mu na prsi i govori Mariji: donesi mi nož, da probodem Koščega. A Koščeg onda kaže: ne daj, Marija, noža Ivanu; ako se za me udaš, bit ćeš carica; ako li se udaš za Ivana, bit ćeš praja; uhvati za kosu Ivana i svuci ga s mojih prsi. Marija pomisli: bolje mi je biti carica nego praja, pa potegne za kosu Ivana i svuče ga s prsi Koščegu, pa onda ona i Koščeg svežu za hrast Ivana i stanu se ljubiti. Dođe gavran na hrast i progovori: nije Marija Koščegova, nego Ivanova. Koščeg uhvati strijelu, da ustrijeli gavrana, ali se strijela natrag odapne i ubije Koščega. Onda Marija uzme sablju, da posiječe Ivana, a on je moli, da to ne čini; onda ga ona odveže, a zatijem on ńu izmrcvari i ubije. — Veliku srodnost u sadržaju među našijem pjesmama o Strahińi i među ruskima o Ivanu Godinoviću opazio je i istaknuo Halanski na str. 596., a već prije ńega A. Veselovski u „žurnalu minist. nar. prosv.“ 1889. (mjesec maj) str. 35—38.; u tome svojem članku navodi još Veselovski iz nekakvoga ruskog rukopisa XVI. vijeka ovu priču: Nekome vojniku oteše i odvedoše ženu. Vojnik pođe za otmičarima sa sjekirom i s vjernim psom. Otmičari dođu u nekakvo selo, tamo se izopijaju i legnu pijani spavati. Vojnik dođe i posiječe ih sve osim kolovođe otmičarskoga, jer se žena probudila, dok je vojnik drugima glave odsijecao, pa probudi i kolovođu, u kojega se već bila zaljubila. Nato se kolovođa s vojnikom uhvati u koštac, svlada ga, obori na zemlju, sjedne na ńega i stane vaditi nož, da ga zakolje; kad pas to vidi, skoči na kolovođu, stane ga gristi i svali ga sa svoga gospodara; a vojnik onda ustane i ubije svoga dušmanina pa se vrati sa ženom kući (dakle je nije kaznio kao ni Strahińa svoje ljube). — U ovoj rukopisnoj priči igra, kako vidimo, ulogu pas muža, kojemu je žena

odvedena; ta se uloga ne slaže s ulogom, koju pas ima u Vukovoj pjesmi, ali se slaže s onom, koju ima u navedenoj Bogišićevoj, gdje Strahińin pas „Bezbiļeg“ skače na Turčina, koji se bori sa Strahińom te mu grlo progrize i tako izbavi svoga gospodara.

* * *

Da je Vukova pjesma II. br. 62. složena upravo od dvije odjelite pjesme, to se razabira iz onoga, što je rečeno na str. 34. U drugom dijelu složene te pjesme govori se ovo: Marko Kraļević boraveći na vojni uz turskoga cara dobije glasove, da je Mina od Kostura poharao ńegove dvore u Prilipu i odveo ńegovu ļubu. Marko moli cara, da mu da 300 jańičara pa da s ńima ide na Minu. Car mu drage voļe da jańičare, Marko ih preruši u težake, a sam obuče ruho kaluđersko, i tako odu pod Kostur. Marko uniđe u Minin grad i nađe Minu, gdje vino pije, a služi mu vino Markova ļuba Jela. Mina primi dosta lijepo neznanoga kaluđera i zapita ga, otkle mu onaj šareni kon. Kaluđer veli, da je na vojni umro Marko Kraļević, on (kaluđer) ga je sahranio i u to ime dobio Markova koña. Tome se glasu vrlo obraduje Mina i reče kaluđeru, neka ga odmah vjenča s Jelom, s kojom se za života Markova nije mogao vjenčati. Poslije toga učini Mina veliko veseļe u svojoj kući i reče Jeli, neka iz riznice donese tri kupe dukata na dar kaluđeru. Jela ode te s dukatima donese i staru zarđalu sabļu pa je pruži Marku. Tada Marko zaigra na Mininu veseļu „sitno kaluđerski“, i to tako, da se od ńegova igrańa sva kuća ļuļa; onda zamahne Marko sabļom i odsiječe Mini glavu, pozove jańičare i pohara Minine dvore pa se vrati u Prilip sa svojom ļubom. — Koje su varijante toj pjesmi, to je već rečeno na str. 151. Ovim našim pjesmama o Marku Kraļeviću i Mini od Kostura navodi Halanski na str. 621—623. zgodnu paralelu iz starońemačke pjesme o Wolfdietrichu, u kojoj se kazuje, kako je stari div Drasian odveo ženu Wolfdietrichovu Siegeminnu. Drasian je bio poslao pred Wolfdietricha zlatoroga jelena, i dok je Wolfdietrich jelena lovio i ženu u šumi samu ostavio, dođe Drasian i odvede Siegeminnu. Kad se Wolfdietrich vrati i ne nađe žene, obuče crkvarsku[1] mantiju („eine rauhe Kutte“) i opravļa se tražiti

[1] *crkvar, crkvarski* može se upotrebļavati mjesto nakaznijeh riječi *hodočasnik, hodočasnički* (da su to nakazne i lude riječi, o tome vidi u akad. rječniku); dobre su i riječi *poklonik, pokloničk*i.

ženu. Put ga za neko vrijeme nanese pred kulu Drasianovu. Ugledavši Siegeminna s prozora putnika zamoli Drasiana, da ga pozove u kulu. Drasian ga pozove i posadi za trpezu. Siegeminna pita putnika, nije li gdje čuo šta o Wolfdietrichu, a putnik odgovori, da nije; ali malo poslije onako mimogred spomene putnik, da je nešto čuo o ženidbi Wolfdietrichovoj. Na to Siegeminna zaplače, a stari div se vrlo razjari na putnika, što ju je rasplakao, i Siegeminna ga jedva umiri. Poslije jela div hoće da legne spavati, a Wolfdietrich zbaci onda mantiju sa sebe, zgrabi sakriti mač i navali na Drasiana, koji se bijesno brani, ali ga Wolfdietrich svlada i ubije; onda on divovu kulu zapali i sa Siegeminnom se vrati svojoj kući. I. Sozonović u „varšavskim univ. izvjestijama“ 1897. II., str. 5. i d. navodi nekoliko paralela iz južnofrancuskih, talijanskih i španolskih nar. pjesama. U tijem se pjesmama s većim ili manjim promjenama govori, kako muž brzo nakon svadbe mora odlaziti na vojsku, a među tim odvodi mu ženu nekakav Arapin; kad se muž iza sedam godina vraća kući i čuje, da mu je žena odvedena, on se opravlja tražiti je, a da sigurnije putuje, oblači se u crkvarsko ruho; kad dođe pred dvore Arapinu, njega nema kod kuće; putnik moli za milostinju; žena prepozna svoga muža dajući mu milostinju; onda njih dvoje nagrabi zlata po kući Arapinovoj i pobjegnu na konjma. Kad se Arapin vrati kući, žali, što se dogodilo, ali ne ide u potjeru.

* * *

Mislim, da nema među čitateljima ove moje knjige možda nikoga, tko nije čitao divnu pjesmu u Vuka II. br. 29. o ženidbi Dušanovoj. Zato će biti dosta, ako joj samo u nekoliko riječi kažem ovdje sadržaj. Car Stjepan odlazi sa svojim svatovima gradu Leđanu po isprošenu djevojku Roksandu. Kralj Latina, „starijeh varalica“, ne da svome zetu djevojku, dok on ili tko od njegovijeh svatova ne izvrši neke teške junačke zadaće; najprije treba dijeliti mejdan s nekakvijem Latininom, onda preskočiti tri konja, na kojima su tri plamena mača vrhovima nebu okrenuta; onda strijeljati kroz prsten zlatnu jabuku, koja je na kopље nataknuta; napokon među tri jednolike i jednako obučene djevojke treba pogoditi, koje je Roksanda. Sve ovo za cara izvrši njegov nećak Miloš Voinović. Onda kralj latinski nema kud, već preda caru Stjepanu djevojku, ali za svatovima pošalje vojvodu Balačka sa 600 katana, da im otme djevojku; Miloš sa 300 drugova dočeka Balačka i ubije ga, a društvo mu što pobije, što rastjera.

Tada se napokon svrše sve neprilike pri ženidbi cara Stjepana, i on odvede djevojku u svoje dvore. Prema ovoj pjesmi ima nekoliko varijanta, na pr. u Vuka II. br. 79., u Marjanovića br. 2.; samo što su promijeńena imena mladoženi i drugijem licima. Vrijedno je dodati, da se u Kačićevu „razgovoru“ na str. 154—155. nalazi pjesma o ženidbi Sibińanina Janka, koja se u svemu glavnome slaže s Vukovom pjesmom o ženidbi Dušanovoj, premda je mnogo kraća. Mjesto cara Stjepana u Kačića je Sibińanin Janko, mjesto Miloša Voinovića je Jankov nećak Sekula, mjesto djevojke Roksande je Jańa; mjesto Leđana je Temišvar. U Kačićevoj pjesmi nema epizode, koja bi odgovarala onoj u Vuka o vojvodi Balačku. Ova je Kačićeva pjesma prava narodna kao i druga jedna o Sekuli; u natpisu tijem dvjema pjesmama veli Kačić: „Slide pisme vojvode Janka, koje općenito pivaju Dalmatini, Bošńaci, Ličani i ostali od slovinskoga jezika narodi; lipe su slušati, ako i nije moguće, da su posve istinite“.

Halanski na str. 313. i d. pokazuje paralele između ovih sada navedenih naših pjesama i između VI.—VIII. aventure starońemačke pjesme o Nibelungima, gdje se govori o ženidbi Guntera Brunhildom. Evo u čemu stoje te paralele: 1. Kraļ Gunter s junacima Siegfridom, Hagenom i Dankwartom ide preko mora, u Islandiju, ńima se poslije pridružuje 1000 Nibelunga: u našijem pjesmama Dušan, Đurađ Smederevac i dr. opravļaju svatove ili se i oni s ńima opravļaju po djevojku u daleki grad Leđan, Dubrovnik i t. d., među svatovima ističu se glavni epski junaci Miloš, Marko, Reļa i dr. 2. I ńemački i naši junaci idu u zemļu neprijateļsku među kovarne ļude,[1] otud izlazi jednaki oprez i u našem i u ńemačkom pjevańu. 3. Kad svatovi već dolaze, sluge Brunhildine hoće da im uzmu oružje, ali Hagen kaže, da ne dadu; Siegfrid opet veli, da je ovdje takav običaj, te svatovi predadu oružje; u XXVIII. aventuri veli se, kako Krimhilda traži oružje od Burgunda, koji dolaze u goste ńoj i kraļu Etzelu u hunsku zemļu; ona veli gostima, neka nitko s oružjem ne ulazi u kuću, već neka ga ńoj predadu, ona će ga već spraviti: na to veli Hagen, da bi to bila prevelika čast, kad bi ona — kraļica — čuvala oružje Burgunda, i tako Burgundi ne dadu oružja: u Vukovoj pjesmi II. br. 79. svatovi ne dadu oružja, kad sluge djevojačkoga oca dolaze,

[1] Tome odgovara stih „Latini su stare varalice“, koji se nalazi i u 29. i u 79. pjesmi Vukovoj za narod, u koji svatovi idu po djevojku.

da im ga uzmu.[1] 4. I u Nibelungenliedu i u našijem pjesmama daju se svatovima teške junačke zadaće. 5. Ni tamo ni ovdje glavni junak nije mladožeńa, već ńegov pomoćnik Siegfrid, Miloš, Marko i dr. — Halanski ne misli, da su pomenute naše pjesme potekle upravo iz Nibelungenlieda, već iz nekoga zajedničkog izvora.[2]

Pričalice.

Vukova pjesma II. br. 9. govori, kako je nekakva majka imala devet sinova i jednu kćer Jelicu; kad je bila kći za udaju, isprosi je i odvede ban preko mora, a braća joj na polasku obećavaju, da će je često pohoditi. Jela ode, a kratko vrijeme izatoga pomori joj kuga svu braću. Kad već tri godine prođu, a nikoga od braće nema ńoj u pohode, ona vrlo tuguje, te se i Bogu ražali, i on pošalje dva anđela, da najmlađega brata Jovana probude iz mrtvijeh —

„od groba mu końa načinite,
od zemlice mijes'te kolače,
od pokrova režite darove;
spremite ga sestri u pohode".

Anđeli učine, kako im Gospod reče, i Jovan ode sestri svojoj u pohode. Ona se dakako vrlo obraduje i kako se roda uželela, hoće

[1] U Vukovoj pjesmi 29. ta je crta o oružju morala otpasti, jer svatovi cara Stjepana ne ulaze u Leđan, već se ustavljaju pred Leđanom; ali se pomenuta crta nalazi u 2. pjesmi Marjanovićevoj (na str. 19.), koja govori o ženidbi Marka Kraljevića; nalazi se u „Vijencu" na str. 128—129. u pjesmi o ženidbi cara Stjepana; napokon je nalazimo i u Vukovoj pjesmi VI. br. 36. (str. 198.), koja upravo nije varijanta prema Vukovoj pjesmi II. br. 29., jer ima s ńome zajedničku samo epizodu o Balačku.

[2] Još jednu svezu među našijem pjesmama i među Nibelungenliedom nalazi Halanski: Burgundi idu u Islandiju, t. j. u ledenu zemlu (īs u starońemačkom jeziku je današńe Eis, t. j. led), a Dušan sa svojim svatovima ide u Leđan grad, t. j. u ledeni, sjeverni grad. Ovo se poistovećivańe Islandije i Leđana grada mora zabaciti, t. j. ime je Leđan samo slučajno nalik na riječ „led". Vidi, što je o Leđanu rečeno na str. 17—19. — Halanski se još domišlja, da se apozicija *sablja* (mjesto *junak*) u našim nar. pjesmama razvila pod utjecajem starońemačke epike, u kojoj *Degen* često znači „junak", a danas samo „sablja". Ali i to je slučajno, jer ńem. Degen je drugoga postańa u značeńu „junak", a drugoga opet u značeńu „sablja"; vidi u Klugeovu etimol. rječniku ńem. jezika; a o apoziciji *sablja* u našijem pjesmama vidi na str. 46.

s Jovom da ide kući u pohode braći i majci. Jovo je ustavlja veleći joj, nek čeka, dok joj dođe još koji brat. Ona se ne da odvratiti, već ode s ńim. Kad su bili blizu seoske crkve, reče Jovan sestri, da ga malo pričeka, dok nađe zlatni prsten, što ga je za crkvom izgubio. On ode, ali ne prsten tražiti, nego natrag ležati u grob. Kad već Jeli dodija čekańe, ode vidjeti, šta je, i kod crkve vidi novo groblje, pa se odmah dosjeti, šta je. Onda ode kući, zagrli se s materom i obje padnu mrtve na zemlju. — U današńijeh Grka ima pjesama, koje se vrlo podudaraju s ovom našom pjesmom. Ja ću navesti sadržaj jedne novogrčke pjesme iz knige Gust. Meyera, Essays und Studien (1885.) I., str. 318.: Neka mati ima devet sinova i jednu kćer Aretu, kojoj dolaze prosci iz Vavilonije. Mati i osam brata ne će da je dadu tako daleko, ali najmlađi brat Konstantin zakliňe se Bogom i svecima, da će je dovesti kući, kad mati zaželi vidjeti je. Na to se sestra uda u Vaviloniju. Izatoga dođe kuga i pomori svu ńenu braću. Mati plače na ńihovijem grobovima, a na Konstantinovu spomiňe zakletvu ńegovu. Na to ustane Konstantin iz groba, od grobnoga kamena načini koňa, od zemlje sedlo, a od svoje kose uzdu, pa odjaše ob noć k sestri, koja se na mjesečini češlja, te je odvede. Putem čuju pticu, gdje pjeva, kako mrtvi vodi živu; tako pjeva i druga ptica, a sestra pita brata, šta je to? on kaže, da ne treba slušati, što lude ptice pjevaju. Onda sestra veli bratu: ja se tebe bojim, ti mirišeš po tamjanu, a gdje ti je kosa i brkovi? Brat odgovara, da je sinoć bio u crkvi i da ga je sveštenik okadio; da je nedavno bio bolestan pa mu je ispala kosa i brkovi. U to dođu kući, Konstantina nestane, Areta se zagrli s materom, i obje padnu mrtve na zemlju. — Prema navedenoj Vukovoj pjesmi u ovoj grčkoj je osobita crta ono, što ptice pjevaju; ta se crta nalazi u pjesmi zbornika mat. hrv. I. br. 29., gdje se kaže, kako golubica pjeva: „ah moj Bože, na daru ti hvala! mrtav braco živu seku vodi“. Malo poslije izatoga i druga golubica isto pjeva; na pitańe sestrino, šta to znači, odgovara brat (dosta nesklapno): „ne budali, moja seko draga! nije ono ptica golubica, već je ono blažena divica“. Ista se crta nalazi i u varijanti te pjesme u istoj knizi na str. 515—516., gdje se kaže, kako ptice pjevaju: „kako ide za mrtvijem živo!“ Brat umiruje sestru: „eto veće došlo i proleće, pa svakako tice žuberkaju“. Zanimlivo je, što se u toj varijanti mrtvi brat, koji sestru vodi, zove *Kosto* (dakle kao i u grčkoj pjesmi!). Pjesama sadržajem srodnijeh navedenima našima nalazi se ne samo u Grka, nego i u Bugara i u Arnauta, kako se vidi iz Máchalove knige na str. 38. i d., gdje

se i to vidi, da se u nekim bugarskim i arnautskim pjesmama mrtvi brat također zove Konstantin.

Motiv, o kojemu se ovdje govori, srodan je s motivom o mrtvom zaručniku, koji se nalazi u pričańu gotovo svih slavenskih naroda pa i u pričańu ńemačkome (sjetiti se samo treba Bürgerove Leonore!). Oba motiva (t. j. o pokojnom bratu i o pokojnom zaručniku) ogranci su iste osnovne misli, t. j. da mrtvi mogu s onoga svijeta doći na ovaj; no to nije dobro za one, koji ih svojim žeļama ili suzama ili zakletvama dozivaju te ih bune u ńihovu pokoju.

* * *

Pjesama o „zmiji mladožeńi", kakove su u Vuka II. br. 12. i 13. ima još nekoliko, na pr. u Jukića br. 11., u Petranovića II. br. 4., u zborniku mat. hrv. I. br. 32. i 33. Sadržaj im je u glavnome kao i Vukovoj pjesmi II. br. 12., u kojoj se govori, kako je kraļu Milutinu iza neplodnosti od devet godina žena rodila zmiju; kad je zmiji bilo sedam godina, ona hoće da se ženi; otac joj isprosi i dovede djevojku; kad se mladijenci svedu u ložnicu, zmija svuče svoju košuļu i pretvori se u krasna momka; mati mladoženina ukrade zmijińu košuļu i spali je, da se krasni momak ne bi opet pretvorio natrag u zmiju, ali čim ta košuļa izgori, umre momak. — Ovaj se motiv nalazi u pričańu različnijeh naroda po svoj Evropi; vidi u Máchala na str. 53. i d. Izvor mu je u Indiji. To se ne potvrđuje samo tijem, što ima indijskijeh priča o zmiji mladožeńi, već i tijem, što su se te priče mogle najprirodnije razviti u Indiji. Vaļa znati, da je Indija zemļa vruća, puna svakojakih zmija; zato te životińe igraju veliku ulogu u indijskom pričańu i pjevańu. Kako je ta zemļa još i danas obilna zmijama, to dokazuje statistička činenica, što svake godine ondje od otrovnijeh zmija zaglavi oko 20.000 ļudi. Indijanci su živeći u takvoj zemļi lako mogli motriti prirodni pojav svlačeńa zmija, koji je pojav u navedenijem pjesmama i pričama važan moment, jer se govori, kako je zmija noću skinula košuļu i postala krasan momak. Osim toga indijska vjera donosi t. zv. metempsihozu, t. j. uči, da duša čovječja prelazi poslije smrti u druge ļude i životińe te se tako čisti i kaje za grijehe počińene u pređašńem životu. Zato Indijanac za svaku životińu, pa i za zmiju, misli da je u ńoj zatvorena duša kojega čovjeka, koji je nekad na zemļi živio. A u pričama i pjesmama o zmiji mladožeńi doista vidimo, kako se u obliku zmije krije čovjek.

U gdjekojim pričama dolazi sretan svršetak, t. j. momak se tijem spasava, što mu je košuļa zmijińa spaļena; i taj sretni svršetak čini se da je stariji od rđavoga, t. j. da momak umire, pošto mu se košuļa spali. U jednoj indijskoj priči, koju navodi Máchal na str. 54., svršetak je dobar: isto je takav svršetak i u pjesmi zbornika mat. hrv. I. br. 34., u kojoj se zmijińa košuļa i ne spaļuje, nego se zmija poslije vjenčańa i bez toga sama pretvara u krasna momka. — U gdjekojim opet pričama dolazi mjesto zmije druga koja životińa, na pr. žaba, rak i t. d. To je očevidno plod kasnijega vremena, jer druge životińe osim zmija ne presvlače košuļu.

* * *

Vukova pjesma II. br. 14. kazuje, kako je starac iguman pri Dunavu našao malo muško dijete u olovnom sanduku, kako ga je odnio u manastir i tamo ga othranio. Kad dijete, kojemu je na krstu dano ime Simeun, poslije odraste i postane momak i dozna, da je nahod, onda on zaputi u svijet, da traži svoje roditeļe. Put ga nanese u Budim; tamo ga iz svojih dvora ugleda kraļica, kojoj se on odmah vrlo dopadne, te ga pozove k sebi na večeru. Poslije večere osvojen vinom Simeun prenoći s kraļicom; sjutradan odlazeći daļe zaboravi on kod kraļice knjigu jevanđeļe, pa opazivši na putu, da je knjigu zaboravio, vrati se kraļici, da je uzme. On nađe kraļicu gdje čita ńegovu knjigu i plače, jer je iz biļežaka te knjige razabrala, da je Simeun ńezin sin i da ju je on sinoć obļubio. Ona mu kaže, šta je iz knjige doznala, a Simeun se onda vrati u manastir svome igumanu i kaže mu, šta se dogodilo; onda ga iguman zatvori u strašnu tamnicu, da u ńoj okajava svoj preveliki grijeh. Tamnicu otvori iguman tek iza devet godina i onda nađe u ńoj Simeuna posvećena. U varijanti te pjesme (pod br. 15. u Vuka) nađeno dijete je plod ļubavi između oca i kćeri; našao ga je patrijar Savo na morskoj obali. I to se dijete zove Simeun; i ono došavši u momačke godine ide tražiti svoje roditeļe pa obļubi svoju majku; poslije toga zatvori ga patrijar u kamenu kulu, pa kad se za 30 godina kula otvori, a ono se Simeun posvetio, te ga sahrane u „Vilendari crkvi“, t. j. u manastiru Hilandaru.[1] Još o Nahodu Simeunu ima pjesma u zborniku mat. hrv. I. br. 47.

[1] Na str. 157. je rečeno, da je taj svetogorski manastir gradio Simeun Nemańa i da je u ńemu sahrańen: a ova je Vukova pjesma pomiješala Simeuna Nemańu s Nahodom Simeunom.

*

Ove su pjesme upravo književnoga izvora (kao i pjesma o Ogńenoj Mariji u paklu, vidi na str. 192.); to sigurno vidimo otud, što u staroj bugarskoslovenskoj i u srpskoslovenskoj književnosti ima priča, s kojom se nar. pjesme o Nahodu Simeunu lijepo slažu (o tim književnim pričama i o ńihovijem izdańima govori Máchal na str. 88.). Ali ni pomenute književne slavenske priče nijesu domaćega izvora, nego su prevedene iz vizantinske književnosti, iz koje je pričańe o velikom grješniku rodoskvrncu prešlo i u sredoviječnu latinsku književnost, a iz te se književnosti to pričańe raširilo među zapadnoevropskijem narodima. Da bi se vidjelo, kako su naše pjesme o Nahodu Simeunu potpuno srodne s pričańem drugijeh naroda, ja ću ovdje navesti sadržaj sredoviječne latinske priče o tome predmetu, kako je nalazimo zabiļeženu u zborniku moralnijeh priča, koji se zove „Gesta Romanorum“. U tome zborniku (po izdańu H. Oesterleya g. 1872. na str. 399. i d.) nalazimo priču, koja u glavnome kazuje ono isto, što i naše pjesme o Nahodu Simeunu. Ta je latinska priča sve to prenijela na papu Grgura. Natpis joj je: De mirabili divina dispensatione et ortu beati Gregorii papae; u ńoj se govori, kako su nekad bili kraļ i kraļica, koji su bili brat i sestra, pa se našlo među ńima muško čedo. Da se to ne bi doznalo, izloženo je dijete na morskoj obali u kolijevci s pismom, u kojem se veli, kakvoga je strašnoga grijeha plod to dijete. Izloženo dijete nađe neki opat („abbas“), odnese ga u manastir i othrani. Kad dijete odraste, dozna za svoj porod i našašće, postane vojnik i zaputi u svijet. Nakon duļega putovańa dođe mladi Grgur u zemļu svoje majke, koja poslije smrti svoga brata i muža sama kraļuje. Ńu hoće da uzme za ženu neki drugi kraļ, ali ona ga ne će; zato taj kraļ na ńu zavojšti. Grgur oslobodi kraļicu od ńena neprijateļa i oženi se ńome. On ode jednoć u lov, a kraļica premećući po ńegovoj sobi nađe ono pismo iz kolijevke, što mu ga je opat dao, i Grgur ga nosio sa sobom. Pročitavši pismo kraļica hoće da zdvoji. Grgur dolazi iz lova i saznaje za strahotu svoga poroda i vjenčańa. Zatijem se on zavuče u neku pećinu usred mora, i tu je 17 godina činio strašnu pokoru te tako okajao svoj grijeh. U to vrijeme umre papa, i kad se narod sastao, da izabere novoga papu, začuje se glas iz neba, neka izaberu Grgura. Ļudi poslije dugoga traženńa napokon nađu Grgura i učine ga papom. Kraļica ode novome papi, koji je na glasu kao svetac, pa mu se ispovjedi i izmoli oprošteńe grijeha. Na to učini papa svoju majku manastirskom poglavaricom („abbatissa“). Za neko vrijeme umru oboje u velikoj svetińi.

Praizvor svih navedenih priča o grješniku rodoskvrncu treba tražiti u starogrčkoj priči o tebanskom kralju Edipu, koja je prodrla u sredovječnu grčku, t. j. u vizantinsku književnost. Stari su Grci pričali, kako je proročište javilo tebanskome kralju Laju, da će njegov sin njega ubiti i oženiti se svojom materom. Da se to ne dogodi, izloži Laj nejakoga svoga sina Edipa na brdu Kiteronu. Tamo nađe Edipa nekakav pastir i odgoji ga. Kad od djeteta postane momak, zaputi on u svijet. Put ga nanese gradu Tebi, i blizu grada ubije u svađi svoga oca i ne sluteći dakako, da mu je to otac. Kad on dođe u Tebu, usmrti tamo grdosiju Sfingu, koja je mnogo ljudi pogubila. Za nagradu pođe kraljica Jokasta za njega i rodi s njime četvoro djece. Iza nekoliko godina dođe sve na vidjelo; kraljica se od zdvojnosti objesi, a Edip se sam oslijepi te se sa svojom kćeri Antigonom potucaše kao prosjak po svijetu, dok se u nekom gaju blizu Atene ne smiri i ne umre. Stari su Grci pričom o Edipu htjeli pokazati, kako se sve ono, što je suđeno, mora izvršiti, pa makar koliko čovjek nastojao tome se ukloniti. A kad je ta priča prodrla među kršćanske narode, izgubila je taj smisao i dobila sasvijem drugi, koji kršćanskome duhu više odgovara, t. j. da se i najstrašniji grijeh velikom pokorom može okajati. K tome je u kršćanskome pričanju ispalo umorstvo oca.

* * *

U Vukovoj pjesmi II. br. 26. kazuje se, kako je kralj Vukašin sa svojom braćom gradio grad Skadar,[1] ali ne može ni temelja podići, jer štogod ob dan majstori sagrade, sve to ob noć vila obali. Iza tri godine javi Vukašinu vila, da dotle ne će moći temelja podići, dok ne uziđe u temelj kakvo čeljade. Braća se dogovore, da će uzidati onu od njihovijeh žena, koja sjutradan donese majstorima ručak. Ručak donese sjutradan ljuba drugoga brata Vukašinova Gojka. Kad ona dođe, uhvate je majstori i živu uziđu. Za nedjelju dana ona uzidata umre, ali temelj se održi. — Prema toj pjesmi nalazimo varijantu u Hörmanna I. br. 3., a jedna je štampana u „Bosanskoj Vili“ g. 1888., str. 126.; u obje se te pjesme govori o zidanju mosta

[1] Da kralj Vukašin nije mogao Skadra graditi, jer je stajao već ne koliko stotina godina prije njega, to je rečeno već na str. 15. Nije ga Vukašin mogao ni zato graditi, jer Skadar nije ležao u njegovoj državi, kako se razabira iz onoga, što je o Vukašinovoj državi rečeno na str. 186. Krivo stavlja Vukašina u Skadar i Vukova pjesma II. br. 25.

preko Drine kod Višegrada, što ga je zidao veliki vezir Mehmed Sokolović oko g. 1570.

Motiv ovijeh pjesama nalazi se u pričańu Bugara, Grka, Arnauta, Rumuńa i drugijeh naroda po svoj Evropi, kako je razloženo u Máchala na str. 46. i d. Sve je to ostatak iz starih neznabožačkih vremena, kad se mislilo, da zavidni bogovi ne dopuštaju ļudma ništa veliko sagraditi, a da ih zato ne kazne ili ne traže kakvu žrtvu. Na toj je misli osnovana i biblička priča o građeńu kule vavilonske. Vuk u biļeški pomenutoj pjesmi piše: „U narodu se našemu i sad pripovijeda, da se nikakva velika građevina ne može načiniti, dok se u ńu kakvo čeļade ne uzida; zato se takovijeh mjesta klone svi, kojima je moguće, jer kažu, da se i sjen čeļadetu može uzidati, pa ono poslije umre". U tom je narodnom vjerovańu sasvijem zatrta misao o kazni ili o žrtvi; t. j. narod danas već ne zna, zašto treba u svaku veliku građevinu uzidati ili koje čeļade ili bar sjen ńegov. Misao o kazni ili o žrtvi je mitična, ali u svojoj jezgri ona je realna, i mi se o ńezinoj istinitosti svaki dan uvjeravamo. Treba samo pomisliti na mnogobrojne nesretne slučajeve, koji se svaki dan po svijetu događaju pri svim velikim ļudskim tvorevinama. Koliko i koliko ļudi zaglavi, kad se gradi kakva golema i veličanstvena palača ili crkva? koliko ih pogine u rudnicima i u kojekakim fabrikama? koliko ļudskijeh života progutaju nesreće na žeļeznicama i parobrodima i t. d.? Mi to sve brojimo u nesretne slučajeve i odbijamo ih na nesavršenost svega ļudskoga znańa i umijeća, t. j. ļudi pored najboļe voļe i nastojańa ne mogu takvih nesretnih slučajeva prepriječiti. Da živimo u mitičko doba, držali bismo, da su to kazni Božje za ļudsku oholost i drskost, koja hoće i ono da čini, što čovjeku nije dano, ili da su to žrtve, kojima treba ublaživati bogove zavidne ļudma za ńihov kulturni napredak.

* * *

Turski car u pjesmi Vukovoj II. br. 67. treba mejdańiju, koji bi mogao pogubiti zulumćara Musu; već je mnogo mejdańija poslao, ali Musa ih je sve poubijao. Sad je car u velikoj brizi. Onda mu hoģa Cuprilić veli: „da je sada Kraļeviću Marko, zgubio bi Musu keseģiju". Car na te riječi zaplače i kaže:

„Prođi me se, hoga Ćuprilića!
jer pomińeš Kraļevića Marka?
I kosti su ńemu istrunule;
ima puno tri godine dana,
kako sam ga vrgo u tamnicu,
nijesam ļe više otvorio“.

Onda Ćuprilić skoči, otvori tamnicu i izvede Marka živa; ali je vrlo propao od vlage i drugoga zla. Car ga pita, bi li mogao izići Musi na mejdan, a Marko odgovara, da sada nikako ne može, jer je u tamnici vrlo oslabio, pa se mora oporavļati i krijepiti bijelijem hļebom, debelom ovnovinom, k tome vinom i rakijom. Marko se tako oporavļa četiri mjeseca i onda iziđe na mejdan i pogubi Musu. — Pjevač je zaboravio reći, da je netko morao kradom Marka hraniti u tamnici one tri godine, što je u ńoj bio zatvoren, a car za ńega i zaboravio. To se vidi u varijanti ovoga motiva u Vuka II. br. 75., gdje se kaže, kako se Radul-beg poradi diobe zavadio s bratom Mirčetom te ga zatvorio u tamnicu i kļuče od tamnice bacio u Dunavo, pa onda za brata i zaboravio. Ali Radulova žena žaleći svoga djevera —

noćom pusti ronce i ribare
te izvadi kļuče od tavnice,
pa ogleda milosna đevera,
nosi ńemu tanke preobuke
i rani ga ļebom bijelijem,
a napaja vinom crvenijem.

To je trajalo tri godine, a četvrte bugarski kraļ Šišmanin pozove Radul-bega na kumstvo. Radul-beg zna, da mu Šišmanin radi o glavi i hoće da ga pogubi, a opet je teško ne primiti poziv na kumstvo, kad tko koga pozove u ime Boga i sv. Jovana, kao što je Radula pozvao Šišmanin. Radul pita svoju ļubu, šta mu sad vaļa činiti, a ona mu kaže: šta će žena muža svjetovati? nego pitaj brata Mirčetu. Radul veli: Mirčeti su u tamnici već i kosti istrunule. Onda Radulovica ode i otvori tamnicu i dovede Mirčetu pred Radula, koji se vrlo obraduje svome bratu i pita ga za savjet, a Mirčeta ga lijepo svjetuje i tako izbavi od sigurne pogibije.

U glavnome isti motiv nalazi Halanski na str. 506. u ruskoj narodnoj epici: Knez se Vladimir nešto rasrdio na Iliju Muromca pa ga baci u tamnicu, u kojoj bi Ilija brzo zaglavio, da ga nije kradom

hranila knegińa.[1] Na jednoć padne pred Kijevo s golemom vojskom Kalin-car, a Vladimir je u najvećoj nevolji i ne zna, kako će odoleti Kalinu. Knegińa tješi Vladimira i kaže mu, neka pusti iz tamnice na slobodu Iliju, on će se boriti s Kalinom. Vladimir tužno odgovara: ta Ilija je već odavno u tamnici poginuo! ali knegińa veli: možda je ipak Ilija živ. Vladimir šalje sluge u tamnicu, i oni nađu Iliju živa, a on sjedi i čita jevanđelje pred gorućom svijećom.[2] Ilija ne može odmah u boj, već traži nekoliko dana roka, dok se oporavi, a onda izlazi u boj i svlada Kalina.

Lijepu paralelu svemu ovome, što je dosad navedeno, nalazi Halanski (na str. 511.) u ruskoslovenskoj književnosti, u kojoj ima priča o premudrom Akiru. U toj se priči kazuje: Na dvoru asirskoga cara Sinagripa živi mudri Akir, koji nema sa svojom ženom Teodulijom poroda i zato posińuje svoga sinovca Nadana. Kad ovaj Nadan odraste i stupi u carsku službu, obijedi Akira pred carem, a car zapovjedi, da se Akir pogubi. Ali onaj, kome je to naloženo, smiluje se Akiru i mjesto ńega pogubi nekakvoga ńemu sličnog roba, a Akira drži u tamnici tri godine. Međutijem se raširi glas o smrti Akirovoj, te dva cara, misirski i persijski, udare na Sinagripovo carstvo. Sada Sinagrip ljuto žali za Akirom. Kad to vidi onaj, koji je imao Akira da pogubi, on pristupi k caru i reče mu, da je Akir u životu. Onda car ode u tamnicu i našavši Akira živa pun radosti pita ga, bi li on mogao svojom mudrosti odoleti dušmanima? Akir veli, da bi, ali se prije mora oporaviti od nevolje pretrpljene u tamnici. Oporavlja se šest mjeseci i onda ode k misirskome caru pa pogodi sve teške ńegove zagonetke i tako oslobodi Sinagripa i ńegovo carstvo, a poslije Sinagripove smrti zacari se na ńegovo mjesto Akir. — I u našoj staroj književnosti nalazi se priča o premudrom Akiru. V. Jagić je u IX. knizi Kukuljevićeva „Arkiva za pov. jugoslav." na str. 137. i d. izdao tu priču, kako ju je našao u jednom glagolskom rukopisu iz g. 1468. i u jednom ćirilovskom iz g. 1520.

Da navedeni motiv o zatvorenom Marku u pjesmi Vukovoj II. br. 67. stoji u svezi sa starim književnim pričańem o premudrom

[1] U Hilferdingovoj „bylini" br. 57. čini to Vladimirova kći, koja poslije Vladimiru govori, da je Ilija živ.

[2] Ovoj slična crta nalazi se u Vukovoj pjesmi II. br. 14.: kad starac iguman iza devet godina otvora tamnicu, da potraži Nahoda Simeuna, a ono: „u tamnici sunce ogrijalo, Simo sjedi za stolom zlatnijem, u rukama drži jevanđelje".

Akiru, to vrlo lijepo dokazuje gotovo potpuna istovetnost ovijeh mjesta: u Vuka pita hoga Ćuprilić sultana, kad ga vidi u nevolji poradi Muse: „šta bi dao onome junaku, koji bi ti živa kazo Marka?“ a u pomenutom ćirilovskom rukopisu iz g. 1520. onaj čovjek, koji je imao pogubiti Akira, pita cara Sinagripa: „care, što bi ti tomuj čovjeku dao, tko bi ti živa Akira spovidio?“ (U Vukovoj pjesmi odgovara sultan, da bi mu dao vezirstvo nad Bosnom, a u ćirilovskom rukopisu Sinagrip odgovara, da bi mu sve dao, što bi god tražio). Vrijedno je dodati i ovo: kad Marko iziđe iz tamnice pred sultana, „kosa mu je do zemlice crne, polu stere, polom se pokriva, nokti su mu, orati bi mogo“; a u onome ćir. rukopisu kaže se za Akira, kad je izišao pred cara: „obrve mu bjehu odrasle kako i divjaku, a nokti bjehu kako u divjaka orla, tijelo mu se bješe s prstju (t. j. s prašinom) pomiješalo“. U jednom i u drugom opisu nema, istina, mnogo zajednice, ali je važno to, što se i jednim i drugim hoće da istakne, kako je Marko ili Akir od dugoga i teškog tamnovańa gotovo izgubio ludski oblik.[1]

Kńiževno pričańe o premudrom Akiru u staroj našoj i ruskoj kńiževnosti poteklo je preko kakvoga grčkog (vizantinskog) prijevoda iz arapskoga zbornika „1001 noć“, gdje se nalazi priča o mudrom Hejkaru, koja onoj ruskoj i našoj potpuno odgovara.

* * *

Izvrsna Vukova pjesma II. br. 5. ima ovaj sadržaj: Ožeńena braća Pavle i Radul jednako miluju svoju sestru Jelicu, kako su je milovali i prije ženidbe, i često je darivaju darovima. Pavlova žena zavidi Jelici i gleda, kako bi je svome mužu omrazila. Jednoć Pavlovica probode Pavlova końa pa reče Pavlu, da je to učinila Jelica, a ova se kune bratu, da nije to učinila, i brat joj povjeruje. Zatijem zakolje Pavlovica sokola Pavlova i reče Pavlu, da ga je zaklala ńegova sestra; ova se opet kune, da to nije istina, i brat joj ne

[1] Ispor. u Vuka II., str. 523.: „kosa im je, ńom bi se pokrili, nokti su im, ukopali bi se“ (govor je o dva brata Diňar-Bańanina, kad su izišli iz tamnice). A u zborniku mat. hrv. II., str. 47. govori se o Marku Kraljeviću, kad se oslobodio teške arapske tamnice:

kose su mu do zemlice crne,
kada spava, stere ih poda se;
brada mu je pokríva se ńome,
nokti su mu, zaklo bi se ńima.

učini ništa. Napokon Pavlovica ukrade Jeličine noże i ńima zakolje svoje dijete u kolijevci pa plačući istrči pred Pavla i reče mu, da mu je sada Jelica dijete zaklala. Pavle ne vjeruje više sestrinijem kletvama te odvede Jelicu u polje i rastrgne je końma na repove. Kratko vrijeme izatoga razboli se Pavlovica i strašno boluje devet godina; ne mogući dulje trpjeti zamoli Pavla, da i ńu rastrga końma na repove. Pavle je posluša i rastrga je. Ovoj Vukovoj pjesmi nalazimo varijantu u Petranovića II. br. 7., u kojoj se braća zovu Jakšići Pavle i Stjepan, a sestri im ostaje ime Jelica. — U III. knizi ruskih narodnih pripovijedaka A. N. Afanasjeva (II. izd. Moskva 1873.) štampana je pod br. 159. pripovijetka, kojoj prvi dio ima ovaj sadržaj: Bio negdje bogat trgovac, koji je imao sina i kćer. Poslije smrti roditelja brat se i sestra presele u drugu zemlju i stanu tamo živjeti. Brat je trgovao i oženio se, a žena mu je bila vještica. On je i dalje pazio svoju sestru, a to je vještici bilo mrsko. Zato ona želeći omraziti sestru s bratom isprebija jednoć sve pokućstvo, i kad joj se muž vrati kući, reče mu, da je to sestra ńegova učinila. Muž samo odgovori: „to se sve može opet nabaviti“ i ne učini sestri ništa. Drugi dan ode on nekamo za trgovačkijem poslom, a vještica najboljega ńegova końa sabljom posiječe i reče mužu, kad se kući vratio, da je i to učinila ńegova sestra, a on i opet ništa ne učini sestri. Treći dan rodi vještica dijete, pa ga odmah i ubije i opet nalaže mužu na zaovu, da je i to zločinstvo ona učinila. Muž zaplače i obnoć odvede sestru u šumu, a šta se dalje s ńome dogodilo, to ćemo sad vidjeti.

* * *

Drugi dio navedene ruske pripovijetke ima ovaj sadržaj: Pošto je brat zavukao sestru daleko u šumu, odsiječe joj obje ruke do lakta pa onda brže bolje odjaše od ńe i ostavi je u šumi onako nagrđenu. Ona je nekoliko godina lutala po šumi i napokon iziđe iz ńe i dođe u nekakav grad te dođe u kuću bogatoga nekog trgovca i zamoli milostińu. Sinu jedincu toga trgovca omili bezruka nesretnica i hoće ńome da se oženi; roditelji ga odvraćaju od ženidbe s prosjakińom, ali on zaprijeti, da će se ubiti, ako mu ne dopuste ńu uzeti; roditelji se preplaše i ožene sina onom prosjakińom. Za dvije godine morade trgovački sin na put i ode u onu zemlju, gdje je živio brat ńegove bezruke žene. Dva tri mjeseca izatoga ńegova žena rodi prekrasno muško dijete zlatnijeh ruku. Svekar i svekrva vrlo se obraduju i napišu sinu knigu, kakvo mu je čedo žena rodila. Sluga ode s knigom

ńihovu sinu; za to dozna vještica pa nekako ukrade sluzi knigu i podvali mu drugu, u kojoj je napisala, da je bezruka žena rodila nekakvu nakazu, pola psa, a pola medvjeda. Trgovački sin zaplače i napiše roditeļima pismo, da ne diraju ni porodiļu ni porod do ńegova povratka. Vještica je znala ukrasti onome sluzi i to pismo i podvaliti drugo, u kojem je stajalo, da porodiļu treba odmah istjerati iz kuće. Roditeļi se doduše začude pismu, koje im je od ńihova sina sluga donio, ali ipak učine, kako je u pismu stajalo i otprave snahu iz kuće, a sina joj privežu na prsi. Ona je jadnica plačući bludila i došla do nekakvoga čudotvornog studenca, u koji umoči one svoje bataļice, i u taj čas joj izrastu ruke, kako su i prije bile. Ona zahvali Bogu i ode u grad, gdje je živio ńezin brat, a i muž, jer joj se muž kao trgovac bio udružio s bratom. Ušavši u bratovu kuću zamoli, da joj dadu prenoćiti; brat je i muž nijesu prepoznali, ali se smiluju neznanoj prosjakińi i dopuste joj, da prenoći u kući, premda se bratova žena vještica tome protivila. Prosjakińa ispripovjedi sve svoje jade, što ih je pretrpjela sa bratove žene. Za dokaz, da istinu govori, razvije dijete iz povoja, i od ńegove se krasote sva soba zasja. Brat se i muž vrlo obraduju, što je ona živa i zdrava, vještici rastrgaju końma na repove, a onda se trgovački sin sa svojom ženom i djetetom vrati u svoju zemļu k svojim roditeļima. Odmah iza ove pripovijetke navodi Afanasjev i drugu varijantu sličnoga sadržaja; a i u drugijem zbornicima ruskih nar. pripovijedaka nalaze se pripovijetke s maće ili više srodnijem sadržajem.

U hrvatskoj glagolskoj knjižici, kojoj je natpis: Počińu mirakuli slavne dêve Marije, a štampana je u Seńu oko g. 1507., ima legenda na str. 19. i d., koja svojim sadržajem odgovara navedenoj ruskoj nar. pripovijetki o bezrukoj ženi; samo je u našoj legendi ulogu zle snahe preuzela zla maćeha, a odsječene je ruke nesretnici vratila Bogorodica. Ja sam tu legendu iz rečene glagolske knjižice preštampao latinskijem slovima g. 1882. u VI. knjizi „Archiv-a für slavische Philologie“ na str. 428—431., a izatoga opet u 97. knjizi „Rada jugosl. akad.“ na str. 102—106. Tu sam ujedno izrekao svoje mnijeńe, da je pomenuta glagolska knjižica prevedena iz talijanskoga jezika; tu je moju misao dokazao Pavle Popović u svojoj knjizi: Pripovetka o devojci bez ruku (Biogr. 1905.) na str. 23., jer mu je pošlo za rukom naći tal. original, koji je štampan g. 1475. S tijem je ujedno dokazato, da legenda o bezrukoj ženi nije nastala u našemu narodu. Legenda je ta iz katoličkoga

dijela naroda našega prodrla i u pravoslavni dio, čemu je dokaz, što se u nekakvoj rukopisnoj srbulji pisanoj oko polovine XVIII. vijeka nalazi pripovijetka: „kako je u Francuskoj bio nekakav blagočastivi car, koji je imao vrlo lijepu kćer, pa pošto mu umre žena, on se oženi drugom, koja je također bila vrlo lijepa, ali joj je pastorka opet bila ljepša; zato maćeha omrzne na pastorku i nagovori sluge, da je odvedu u šumu i ubiju i za svjedoǵbu, da su je zaista ubili, da joj ruke odsijeku i donesu. Sluge djevojku odvedu u šumu, ali na ńezinu molbu i na prijetńu svetom Bogorodicom i pravednijem sudom smiluju se te je ne ubiju, nego joj odsijeku ruke i odnesu carici, a ńu onako ostave u šumi; u tom, srećom ńezinom, nagazi na ńu sin nekakoga kneza, koji je lovio po onoj šumi, te je odnese k svojemu dvoru i izliječivši joj ruke oženi se ńome, i poslije još na novo stradańe od svoje maćehe daruje joj mati Božija ruke, a maćehu joj car spali“ (Vuk Stef. Karaǵić, Primjeri srpsko-slavenskoga jezika, u Beču 1857., str. 27.). — U biogradskoj „Vili“ za g. 1867. štampana je na str. 796—799. nar. pripovijetka iz Srbije sa sadržajem, koji potpuno odgovara sadržaju legende, kako je ispričana u rečenoj hrvatskoj glagolskoj knjižici i u pomenutoj srbulji. Tu sam pripovijetku iz „Vile“ ja preštampao u „Radu jugosl. akad.“, kń. 97., str. 98. i d. — Još bih mogao koješta govoriti o ženi bez ruku, ali ja mislim, da je dosta i ovoliko, da se vidi, da je i taj predmet internacionalan; a tko hoće više o ńemu čitati, naći će ga obilno raspravljena u navedenoj već knjizi P. Popovića. Samo još moram ovdje dodati, da se motiv o ženi (djevojci) bez ruku srodan s pričama dosad navedenima nalazi i u našoj nar. epici.

U Petranovića II. br. 14. ima pjesma, u kojoj se govori, kako je car Stjepan pozvao „vezira“ Lazara, da mu dođe na pomoć u bugarsku vojnu i za nagradu mu obećava svoju kćer Maru za ženu i carstvo poslije svoje smrti. Lazar dođe na carev poziv sa svojom vojskom u Prizren. Tada mu Bugarka carica (druga žena cara Stjepana) nudi za ženu svoju kćer Anđeliju, ali je Lazar odbija. Kad car s Lazarom ode u Bugarsku u rat, Bugarka carica zapovjedi dvjema slugama, da ńezinu pastorku Maru izvedu na polje pa da je tamo ubiju, najprije da joj odsijeku ruke, a onda glavu. Kad sluge dođu s djevojkom na polje, sažali im se i odsijeku joj samo ruke pa je onako nagrđenu odnesu u pećinu u Durmitor planinu. Pošto se to dogodilo, usni srpski car u Bugarskoj san, da mu je kći Mara umrla. Kad on drugi dan kaže svoj san Lazaru, Lazar ode u Prizren, da vidi, je li Mara živa i zdrava. Tamo čuje od Bugarke carice, da

je Mara umrla Lazar se više ne će da vraća na bugarsku vojnu, već ode svojoj kući. Jednoć sa svojim slugom Milutinom ode Lazar u lov. Ńegova dva sokola lete planinom i dolete u onu pećinu, gdje je stajala bezruka Mara. Milutin pođe za sokolima i nađe u pećini jadnu djevojku pa je dovede Lazaru. Ovome se ona tako dopadne, da je Lazar sve onako bezruku odmah uzme, da mu bude ļuba, pa je odvede kući (Lazar nije dakle Maru prepoznao, a ona nije ništa govorila). Za godinu dana rodi Lazareva ļuba dva zlatoruka sina blizanca, i onda Lazar ode k caru Stjepanu u Bugarsku. Kad se vojna sretno za Srbe svrši, vrati se car s Lazarom u Prizren i poslije duļega ispitivańa dozna, šta je s Marom učinila Bugarka carica, ali da je Mara na životu i sad je Lazareva ļuba. Onda Stjepan dade Bugarku caricu rastrgati końma na repove. Pjesma se svršuje sa stihovima:

Osta care na bijeloj kuli,
ode Lazar svom bijelu dvoru,
a Lazaru od Boga su dari:
ļubi su mu poniknule ruke,
kako da su od rođeńa bile.

* * *

Vukova pjesma II. br. 8. govori o materi grješnici: Nekakav car protjera iz svoga carstva svoju ženu, koja mu je nešto skrivila; protjera je zajedno s mlađahnim sinom Jovanom. Poslije dugoga potucańa dođu mati i sin u nekakvu planinu, gdje su živjeli divovi sa svojim starješinom. Divovi udare na putnike, ali Jovan odbrani i sebe i majku te posiječe sve divove osim starješine, koji nekako uteče. Sjutradan ode Jovan u lov, a nevaļala majka počne ašikovati s divskijem starješinom. On se boji Jovana te nagovara ńegovu majku, neka s Jovanom, kad se vrati, započne igru u prsten, —

dijete je ludo i nevješto,
ti ćeš ńega lasno nadigrati,
pak mu sveži ruke naopako,
a ja ću ga onda pogubiti,
pak ćem' onda mi ašikovati.

Nevjerna majka posluša diva i započne igru s Jovanom, koji je mogao ńu nadigrati, ali nije htio; onda mu ona sveže ruke, ali

Jovan malo makne rukama, i konopac popuca. Sjutradan ode Jovan opet u planinu, a divski starješina nagovara svoju ljubaznicu, neka se načini tobože bolesna i neka sina pošalje po lijek („sa bukve jabuku“) k nekakvoj vodi, u kojoj je nesita aždaja, a u blizini su dva lava, te će Jovana proždrijeti ili aždaja ili lavi. Jovan vrativši se iz planine i našavši majku bolesnu, ode po lijek i tamo pri vodi nadvlada i aždaju i oba lava. Kad on živ i zdrav donese materi lijek, ona ga pita, šta on ne bi mogao prekinuti, kad bi mu se ruke svezale; Jovan odgovori, da bi sve mogao prekinuti osim „drndarsko tetivo“. Mati nađe negdje drndarsko tetivo i ńime sveže sina tako čvrsto, da mu je krv probijala ispod nokata; onda ona zovne divskoga starješinu, pa oboje zajedno oslijepe Jovana i bace ga u nekakvu jamu te se stanu ljubiti. Nekakve kirigije, koje su onuda prolazile, izvade Jovana iz jame, a vila ga iscijeli, te on opet progleda. Onda on ode i ubije diva, a mater sveže pa je odvede svome ocu, kojemu sve pripovjedi, a otac dade onda spaliti nevjernicu. — Vrlo sličnu paralelu ovoj našoj pjesmi nalazimo u ruskoj jednoj pripovijetki štampanoj u Afanasjeva II. br. 119., u kojoj se ovo govori: Nekakav je car dugo živio sa svojom caricom i nikako nije mogao dočekati poroda. Kad car jednoć ode nekamo na duže vrijeme, rodi carica sina, koji je vrlo brzo rastao i izrastao prekrasan momak i veliki junak. Kad se car vrati kući, nije mogao vjerovati, da je to ńegov sin, pa otjera iz svoga carstva i ženu i sina. Oni odu i nastane se na nekakom ostrvu, gdje su živjeli, kako su znali. Ivan carević (tako se zvao mladić, dakle imeńak Jovana u našoj pjesmi!) ostavi za neko vrijeme mater na ostrvu i ode sam u svijet. Dođe u carstvo ogńenoga cara i ubije ga pa nađe u ńegovu carstvu mrtve i žive vode Onda se on vrati k materi i povede je sa sobom u carstvo ogńenoga cara, da tamo žive i caruju. Kad tamo dođu, ode jednoć Ivan carević u lov, a mati uzme mrtvu i živu vodu i oblije mrtvo tijelo ogńenoga cara, koji od te vode oživi, i odmah se između ńega i ńe započne ljubav. Obadvoje su osjećali, da im Ivan carević vrlo smeta, te ogńeni car nagovori svoju ljubaznicu, da se načini bolesna i da pošalje sina u daleko nekakvo carstvo po lijek („jednomjesečne jabuke“). Mislili su, da će Ivan zaglaviti u onome carstvu, ali on ne samo sretno dobije one jabuke, nego se još i vjeri s tamošńom carevnom. Kad se Ivan vrati, onda ogńeni car nagovori nevjernu majku, da sinu dâ otrovan kolač. Ona posluša svoga dragoga i otruje sina, onda obadvoje izvade Ivanu oči i bace ga u bunar. Otud izvuku Ivanovo tijelo ńegova dva psa, koje mu je

bila dala ńegova vjerenica carevna, da mu budu na pomoći. Psi odnesu tijelo carevni, a ona ga oblije živom vodom i metne mu u glavu nove oči. Poslije toga vrati se Ivan carević u carstvo ogńenoga cara i tamo ubije svoga zlotvora, a mater izvede na poļe, tamo nategne strijelu, metne je na zemļu, odmakne se od ńe i reče materi, neka stane s ńime naporedo, pa koje je krivo, neka ga pogodi strijela. Na to se luk sam odapne, i strijela pogodi nevaļalu mater u srce. — Odmah iza te pripovijetke nalazi se u Afanasjeva varijanta istome motivu; Afanasjev (IV., str. 263.) navodi i jednu slovačku paralelu, a iz Máchalove knige na str. 64. i d. vidi se, da sadržajem srodnijeh priča ima još i u Grka, u Nijemaca i u Talijana. — Dodajem, da se u Vuka III. br. 84. i 85. nalaze dvije pjesme o materi nevjernici, ali su mnogo kraće od one u II. knizi br. 8., i poradi toga stoje s ńome u slaboj svezi.

* * *

Vuk u svojem rječniku s. v. Carigrad biļeži ovu narodnu priču: „Srbļi pripovijedaju, da Carigrad nijesu ļudi zidali, nego da se sam sazdao. Kažu, da je nekakav car loveći nagazio na mrtvu ļudsku glavu i pogazio je s końem; onda mu glava progovorila: „Šta me gaziš, kad ću ti mrtva dosaditi?“ Kad to čuje car, on sjaše s końa te uzme onu glavu i odnese kući pa je kod kuće sažeže i ono ugļevļe od ńe pošto se ohladi, stuče u prah pa zavije u hartiju i ostavi u sanduk. Poslije nekoga vremena otide nekuda car, a ńegova kći (koja je bila djevojka na udaju) uzme kļučeve pa otvori sanduk i počne po ńemu nešto premetati; kad nađe onaj prah u hartiji, vidi, da je nekakav prah, ali ne zna, kakav je, pa onda metne prst na jezik te pokvasi pa umoči u onaj prah i lazne malo, da bi doznala, što je; po tom ga opet zavije u hartiju, kao što je i bio i ostavi u sanduk, a ona od toga časa ostane trudna. Kad se poslije stane istraživati i ispitivati, otkud i kako, dozna se, da je od one glave. Kad djevojka bude na tom doba, a ona rodi sina“. (Daļe se pripovijeda o velikoj mudrosti toga djeteta, i kako je od ńega postao čovjek, koji je sagradio Carigrad). — U pomenutom već zborniku ruskih nar. pripovijedaka A. Afanasjeva I. br. 82. nalazi se pripovijetka, koja je s ovom našom lijepo slaže: Bio negdje pop udovac s jedinicom kćerkom, koju je veoma milovao; kamogod je išao, odasvud joj je donosio kakvu miloštu. Jednoć ode on nekamo daleko za poslom i zaboravi ponijeti miloštu kćeri. Vraćajući se kući opazi

na putu, gdje gori ljudska glava i već je gotovo posve dogorjela. Popu bude žao glave pa pokupi pepeo, što je od ńe ostao, i spravi ga u ǵep misleći, kada kući dođe, da pepeo sahrani. Kad dođe kući, leže odmah u posteļu, jer se bio nešto razbolio na putu. Ńegova kći pretraži mu ǵepove tražeći miloštu i izvuče kutijicu s pepelom. Djevojka oblazne pepeo i odmah ostane trudna, pa kad joj dođe vrijeme, rodi sina, od kojega iziđe veliki junak. A. Veselovski u „Žurnalu minist. nar. prosv." 1889. za mjesec maj na str. 42. navodi jermensku priču: Bio u stolici nekoga carstva trgovac; jednoć je on išao po obali rijeke, niz koju je plivala mrtva ļudska glava, koja je jednako vikala: za života sam ubio sto ļudi, a još ću ih ubiti stotinu. Trgovac uzme glavu, kod kuće je istuče u stupi, a prah metne u vrećicu i spravi u svoju sobu. Kad on jednoć nekamo ode, dođe u onu sobu ńegova kći, koja se htjela otrovati, jer ju je maćeha progonila, pa kad nađe onaj prah, pomisli, da je to otrov, lazne ga malo i odmah ostane trudna te u svoje vrijeme rodi sina, koji je postao veliki junak i mnoge ļude pobio (i tako se ispunilo proroštvo mrtve glave).

Što ove tri priče kazuju o mrtvoj glavi, o tom ima u nas i nar. pjesma, i to u Petranovića II. br. 16., kojoj je sadržaj: Izišao car Stjepan u lov i na povratku iz lova dođe na nekakav bunar, gdje lovci odjašu s końa, da se napiju vode. Stjepanov koń stane nogama kopati po lišću, i na jednoć se iz lišća pomoli mrtva glava. Vezir je Todor nogom oturi, a glava progovori, neka je ne tura, — „ti, Todore, nisi carovao, a ova je glava carovala, kako prije i poslije hoće". Kad car čuje te riječi, zapovjedi Todoru, da uzme glavu i da je ponese kući; kod kuće dade car naložiti veliku vatru pa u ńu baci glavu; poslije uzme je iz vatre, stuče je u avanu i prašak spravi u zlatnu kutiju. Za godinu dana kći careva Grozdana nađe onu kutiju i pomiriše prašak u ńoj. Od toga časa Grozdana ostane trudna; kad car opazi, da joj utroba raste, on je pita, tko ju je oblubio, a ona ocu sve po istini kaže, kako je ostala trudna od onoga praška. Car ne vjeruje kćeri, nego sjutradan ode s ńom i s jednijem slugom u planinu i tamo zapovjedi sluzi, da Grozdanu objesi o suhu davinu. Sluga to učini, ali suha davina izlista. Kad car vidi to čudo, onda se uvjeri, da je djevojka istinu govorila, pa je dade dostojno sahraniti. — Ova je pjesma od rđava pjevača, koji nije mnogo mislio, šta pjeva. Dobar bi pjevač pustio, da Grozdana rodi čedo, pa onda tek da je otac dâ objesiti ne vjerujući ńezinoj nevinosti, i onda suha davina da izlista i dokaže ńezinu nevinost.

Zatijem bi dobar pjevač rekao što o djetetu, i to prema onome proroštvu mrtve glave, koja je rekla, da će još carovati. Što pjevač ove pjesme govori, kako je car Stjepan dao svoju kćer Grozdanu objesiti o suhu davinu, a davina je na to izlistala, to je on nevješto uzeo iz pjesme o Nahodu Momiru, kojoj sada prelazimo.

* * *

Vukova pjesma II. br. 30. kazuje: Pošao car Stjepan iz Prizrena u lov sa svojim društvom i kad se natrag vraćao, nađe muško dijete „u vinovo lišće zavijeno, a vinovom lozom povijeno“ i ponese ga svojoj kući veseo, što mu je Bog dao sina. I carica se Roksanda obraduje djetetu i primi ga kao i car za svoje.[1] Onda ga odnesu u crkvu sv. Arandela,[2] tamo ga krste i dadu mu ime Nahod Momir. Kum mu je bio vezir Todor. Dijete je brzo raslo i napredovalo, pa kad postane momak, car ga uzme za svoga doglavnika te je sve činio po ńegovu savjetu. Veziri carevi, kojih je zajedno s ńihovijem poglavicom Todorom bilo devet, pozavide Momiru i stanu misliti, kako bi ga caru omrazili. Dogovore se, da će se svi pred carem krivo zakleti, da Momir ļubi carevu kćer Grozdanu. Oni to i učine, car im povjeruje i dade objesiti Momira „u gradini o suvoj davini“. Kad vidi Grozdana, šta se dogodilo, ode u gradinu te se i ona objesi o suhu davinu pored Momira. Carica Roksanda traži sada od cara Stjepana, da svijeh devet vezira povješa, koji su ńihovu djecu onako ružno oblagali. Car joj učini po voļi i da vezire objesiti o zelenoj jeli. Kratko vrijeme izatoga ta se zelena jela osuši, a suha davina, o kojoj su bili obješeni Momir i Grozdana, pomladi se i izlista. — Da motiv ove pjesme nije nastao u našem narodu, to je opazio već odavno V. Jagić, koji u svojoj „historiji knńiževnosti naroda

[1] U pjesmi se kaže: „prometnu ga (t. j. carica dijete) kroz nedra svilena, da b' se dete od srca nazvalo“. Vuk tijem stihovima dodaje biļešku: „kao da ga je rodila. Pripovijeda se, da i sad tako čine oni, koji uzmu koga mjesto svoga djeteta“. Ako se taj običaj kad nalazio ili se još i sad gdjegod nalazi u narodu našemu, nije u ńemu nastao, već je od drukud donesen. To se razabira iz knńige Liebrechtove, u kojoj se na str. 432. kaže, da se taj način posińivańa nalazi u Turaka, koji mjesto „posiniti“ koga govore: „propustiti koga kroz svoju košuļu“; a negda se nalazio i u zapadnoevropskijeh naroda.

[2] U Prizrenu je doista bila crkva sv. Aranđela, zadužbina cara Stjepana. Vidi potvrde u Daničićevu rječniku iz knńiž. star. s. v. арьханьѣль.

hrv. i srb." na str. 112. piše: Paralela ima u istočnim pričama vrlo mnogo, na pr. u 1001 noći dolazi pod natpisom „pripovijetka od deset vezira" pričaće nalik na našu narodnu pjesmu, kako je nekakav kralj u ratu izgubio sina, te mu ga kasnije trgovci vratiše, ali on ne znadijaše, da je to ńegovo dijete. Dječak bješe odgajan kao i naš Nahod i brzo naraste mladić pun krasote i mudrosti; on omili tako kralju, da ništa nije činio bez ńegova savjeta i preko ńegove volje. Tijem se probudi u vezirâ mržńa i zavist, te namisle mladića omraziti kod kralja. Nakanu svoju izvedoše zlobni veziri onako od prilike kao i u našoj pjesmi, samo što je mjesto sestre Grozdane namijeńena ondje sramota kraljevoj ženi. Svršetak je u 1001 noći nešto drukčiji, jer se napokon otkrilo, da je ono kraljev sin, prije nego li ga je kralj pogubio, i on osta na radost očevu živ zajedno s kraljicom, veziri su pak obješeni kao u našoj pjesmi.

* * *

Milutinovićeva pjesma br. 81. kazuje ovo: U Carigradu se hvali Marko Kraljević svojom vjernom ljubom Anđelijom, koje nitko ne bi mogao prevariti. Turčin Ibrahim Nakić sumńa o tome, pa se pred carem okladi s Markom, da će mu ljubu prevariti i onda uzeti ńu i Markovo blago sebi i Marku odsjeći glavu; ako li Turčin ne prevari Anđeliju, onda neka Marko ńemu glavu odsiječe i uzme mu sve blago. Marko obuče Turčina u svoje haljine, dade mu svoga końa i svoje oružje. Kad Nakić dođe u Prilip, opazi ga odmah s kule Anđelija i u isti čas pozna, da to nije ńezin Marko. Odmah zapovijeda Anđelija robińi Rosandi, da sigura gospodsku večeru i da mu prostre posteļu naopako:

„Ako bide Kraljeviću Marko,
karati će i mene i tebe;
ako bide neznana delija,
ne će gledat, ka leži posteļa,
no Rosandi među oči crne".

Turčin se prevari, leže na posteļu naopako prostrtu i obļubi Rosandu i sjutradan u jutru odreže joj jednu pletenicu i ode veseo u Carigrad misleći, da je obļubio Anđeliju. Čim Nakić nađe Marka, pokaže mu odrezanu pletenicu, sveže mu ruke i hoće da mu glavu odsiječe. Mnogo se Turaka skupi, da gledaju Markovu smrt, a na jednoć eto i Anđelije, koja je ustopice pošla za Turčinom preobučena

u muško ruho; ona pokaže svijem Turcima svoje obje pletenice čitave. Onda Marko posiječe Nakića pa posadi Anđeliju na ńegova koña, a sam sjedne na Šarca i odu zdravo u Prilip. — Varijanta ove pjesme nalazi se u zborniku mat. hrv. II. br. 23., gdje je ulogu Turčina Nakića preuzeo Jure Daničić. Kad se na kraju pjesme dokaže Daničiću, da je on obļubio Markovu robińu, a ne Markovu ženu, onda treba ili da izgubi glavu ili da se oženi obļubļenom robińom. Daničić izabere ovo drugo. Tri varijante toj pjesmi spominu se u istoj knizi na str. 369.

O motivu ovijeh pjesama opširno govori A. Veselovski u „Sborniku“, kń. *36.*, str. 381. i d. On navodi novogrčku jednu pjesmu, koja se s navedenim našim pjesmama u glavnome podudara, kao što se podudara i starotalijanska umjetna pjesma o gospođi Jeleni, koju Veselovski također navodi. Vrijedno je istaknuti, da se i novogrčka i starotalijanska pjesma počińu tijem, kako se pri gozbi i vinu junaci hvale, jedan svojim oružjem, drugi końem, treći bogatstvom, četvrti svojom vaļanom sestrom ili vjernom ženom. Kad drugi čuju pohvalu sestre ili žene, onda jedan ustaje te se zatječe, da će je prevariti i t. d. A i pomenuta Milutinovićeva pjesma počińe se s tijem, kako Turčin Nakić i Marko Kraļević vino piju, pa se Turčin hvali svojom dobrom ćordom, od koje misli da nema na svijetu boļe ni oštrije. Marko mu kaže: ne hvali se ćordom, svaka je ćorda dobra, kad je u junaka; i u mene je dobra ćorda, koju sam već dosta krvi napojio, ali se ńome ne hvalim toliko koliko vjernom svojom ļubom Anđelijom. — Veselovski ukratko spominje Boccacciovu jednu novelu (Decamerone II., 9.) i Shakespearovu dramu „Cymbeline“, u kojima je obrađen predmet, o kojemu se ovdje govori. Sadržaj pomenute Boccacciove novele ukratko je ovaj: Genovļanin Bernabo kladi se s Ambrogiuolom, da ovaj ne će moći zavesti ńegovu ženu Zinevru. Ambrogiuolo podmiti sluškińu Zinevrinu i da se odnijeti u kovčegu u sobu ńene gospođe. Iduće noći opazi on madež na lijevoj sisi Zinevrinoj i ukrade neke ńene nakite. Tako Ambrogiuolo uvjeri Bernaba o nevjernosti ńegove žene; Bernabo mu isplati okladu te naloži svome sluzi, da ubije Zinevru. Sluga se smiluje svojoj gospođi te je ne ubije, a ona se onda preobuče u muško mornarsko ruho i pobježe iz Genove u Aleksandriju pa tamo stupi u službu sultanovu, koji i ne sluti, da je ona žensko. Iza nekoga vremena vidi Zinevra na vašaru Ambrogiuola, gdje prodaje one ukradene nakite; Zinevra ga pita, otkle mu to, a on kaže, da je dobio od neke gospođe za znak ļubavi. Poslije dođe u Aleksandriju i ńezin muž Bernabo; onda

Zinevra pred ńim i pred sultanom dokaže nevaļalštinu Ambrogiuolovu, te on bude kažńen, a Zinevra se sa svojim mužem vrati u Genovu. — Što se Zinevra preoblači u muško ruho, to je prema sklopu čitave novele vrlo dobro motivirano; u Milutinovićevoj pjesmi također se Anđelija, kako smo vidjeli, preoblači u muške haļine; u matičinoj pjesmi Markova se žena preoblači u ruho kaluđersko. Ni u jednoj ni u drugoj našoj pjesmi nije to preoblačivańe motivirano, i to je dokaz, da je ta crta prenesena iz kakove pjesme ili priče, gdje je to bilo motivirano. — U Shakespearovu „Cymbelinu“ osnovni je motiv isprekrštan kojekakim nepotrebnim i neumjesnim crtama, koje općeni dojam drame kvare, kako je to opazio već Dunlop na str. 225.

* * *

U 101. pjesmi II. ńige Vukove kazuje se, kako je Jovo Budimlija isprosio Janu Janočkińu, ali je preprosi erdeļski ban i odvede u Erdeļ. Poslije nekoga vremena Jovo načini lađu, koju napuni svakojakom za žene potrebnom trgovinom i otplovi u Erdeļ. Kad Jana čuje, da je došao nekakav trgovac, koji ima lijepijeh stvari u lađi, ona ode onamo, da što kupi. Ali kad uđe u lađu, Jovo dade znak veslačima, te odmah otplove; ban erdeļski pođe na końu za ńima u potjeru i stigne ih pa moli Janu, da se k ńemu vrati, ali Jana ne će, već s Jovom otplovi u Budim, i tamo se vjenčaju. — Ovaj je motiv prodro i u narodne naše pripovijetke. U Vukovu zborniku nar. pripovijedaka (1853.) pod br. 12. kazuje se, kako je nekakav momak odveo carsku kćer i ńom se oženio onako, kao što to čini Jovo Budimlija u pjesmi; samo su u pripovijetki ušle u osnovni motiv i druge neke crte, kojih u pjesmi nema. Dodajem još, da se ovaj motiv nalazi u Krasića br. 16. i (mnogo kraće izveden) u ńizi B. Mušickoga[1] br. 3., a drugim različnim crtama raširen u Stojadinovića II. br. 10. U „Vili“ (1866.) na str. 425—426. štampana je deseteračka pjesma, u kojoj je ovaj motiv obrnut, t. j. djevojka Petruša (kći leđanskoga kraļa) dolazi u lađi po momka (po Stojana Vlahovića u Biogradu) i odvodi ga u svoju zemļu i tamo se vjenča s ńime.

[1] Српске народне песме, скупио их у Срему Б. М. Панчево 1875. Da je taj Б. М. = Branko Mušicki, vidi u „Letopisu matice srpske“, kń. *148.*, str. 65.

Motiv, o kojemu ovdje govorimo, također je internacionalan, dok ga nalazimo i osim naše prostonarodne književnosti, i to u poznatom njemačkom eposu „Gudruni“, gdje se (u aventuri 5—7) kazuje, kako kralj Hetel oprema lađu s prekrasnom trgovinom te je povjerava trojici svojih junaka, da na njoj, preobučeni kao trgovci, otplove Irlandiji, gdje kraljuje Hagen, u kojega je prekrasna kći Hilda. Nju su prosili već mnogi prosci, ali Hagen samo onome hoće dati svoju kćer, koji od njega bude na mejdanu jači, i tako je pogubio već silne prosce. Kad ona tri tobožnja trgovca doplove Irlandiji, Hagen ih lijepo prima i časti te dopušta Hildi, da s djevojkama ide gledati prekrasnu trgovinu u lađi. Kad djevojke dođu, onda oni nazovi-trgovci brže otplove i tako Hildu dovedu kralju Hetelu, koji se s njome vjenča, i ona mu rodi kćer Gudrunu. — Isti se ovaj motiv nalazi i u njemačkoj pjesmi XII. vijeka o kralju Rotheru.

* * *

Osnovni motiv, kako mladoga junaka zatvorenog u tamnici izbavlja kći ili sestra onoga, u čijoj tamnici junak čami, razgranao se u narodnoj našoj epici u tri varijante.

a) Jezgra Vukove pjesme II. br. 95. stoji u tome, kako je Stjepan Jakšić dugo tamnovao u turskoj tamnici, jer se nije htio poturčiti, a napokon ga je izbavila pašina kći Hajkuna, kojoj Jakšić obeća, da će je uzeti za ženu; izatoga oboje sretno pobjegnu na Jakšićevu postojbinu u Biograd. U pjesmi je ta jezgra iskićena mnogijem crtama, kojih nama ne treba ovdje spominati, jer za samu jezgru nijesu važne. Navedena jezgra odgovara jednoj priči, koja se nalazi u poznatom nam već (vidi na str. 212.) sredovječnom lat. zborniku „Gesta Romanorum“, gdje se na str. 278. (u izdanju H. Oesterleya) kazuje, kako je jedan mladić dopao tamnice nekakvoga kralja, a otac ga njegov nije mogao iskupiti, jer je kralj tražio golem otkup. Tako je mladić u tamnici ginuo i venuo. Napokon mu se smiluje kraljeva kći i reče mu, da će ga izbaviti i pobjeći s njime, ako joj obeća, da će je uzeti za ženu. Mladić joj to obeća te se tako izbavi tamnice i dobije vjernu ljubu. — U Kačićevu „razgovoru“ na str. 34—37. nalazi se pričanje u prozi i pjesma o dalmatinskom kralju Vladimiru, koji je dopao tamnice kralja bugarskoga Samuila i iz nje ga izbavila Samuilova kći Kosara. Kačić priča (u prozi), kako je Samuil navalio s velikom vojskom na Vladimira pa ga uhvatio, odveo u Bugarsku i bacio u tamnicu .... „Ovi kralj imadiše ćer Kosaru imenom, i

ova biše vrlo dobra i bogabojeća čineći mnogu ljubav siromahom, navlastito sužńem u tamnici, koje često pohođaše dileći im lemozine mnoge i odiću ńiovu perući i svaku ljubav pokazujući. Čineći dakle Kosara običajna dobra sužńem u tamnici dogodi se, da ugleda u jednoj mračnoj tamnici siromaha Vladimira kralja dalmatinskoga, mladića puno lipa, pristala i ponizna, koga dobro razgledavši ulize joj u volju i zaželi ga imati za svoga zaručnika. Vrativši se dakle k dvoru svomu ulize prid otca Samuela, kleče na kolina i poče ga moliti, da joj Vladimira daruje za svoga zarućnika. Prenda srce Samuelovo biše vazda tvrdo, ljuto i nemilostivo, navlastito prama sužńim, ništanemańe zašto Kosaru vele ljubljaše, dopusti joj milost, koju željaše, i tako udilj čini izvesti Vladimira iz tamnice, obuče ga u kraljevske aljine, povrati mu sve države, koje biše nepravedno oteo, čini ga vinčati s Kosarom i posla ga vesela u kraljestvo svoje". Ovo isto pjeva Kačić u pjesmi, koja izatoga dolazi.[1] Sve je to uzeo Kačić iz lat. ljetopisa popa Dukljanina, u kojemu se to nalazi na str. 42—43. izdańa I. Črnčića. Kačićevo (ili upravo Dukljaninovo) pričańe razlikuje se od navedene Vukove pjesme i od priče u „Gesta Romanorum" u tome, što djevojci i momku ne treba tajno bježati, jer otac djevojački pristaje na udaju svoje kćeri za sužńa, kojega sam pušta iz tamnice. Sva je prilika, da je pričańe u „Gesta Romanorum" i u Dukljanina poteklo iz kakvoga zajedničkog, nama nepoznatog, sredovječnog izvora. Držati, da je Dukljanin ono pričańe uzeo iz narodnijeh pjesama svoga vremena, bilo bi romantično (vidi na str. 7.); a slabo bi bilo vjerojatno i to, kad bi se reklo, da je jezgra Vukove pjesme II. br. 95. potekla iz Dukljanina (preko Kačića).

b) U Vukovoj pjesmi II. br. 64. pripovijeda Marko Kraljević svojoj materi, kako je nekad dopao teške tamnice u zemlji arapskoj, u kojoj bi bio zaglavio, da se nije u ń zaljubila kći kralja arapskoga i izbavila ga iz tamnice, pošto joj se Marko zakleo, da će se ńome oženiti. Kad Marko s djevojkom Arapkom već podaleko odmakne, sjedne s ńome, da počińe; onda ga djevojka zagrli, ali Marko se zgadi na ńu, što je bila crna, a zubi joj se bijele, te je nezahvalnik posiječe. Isto, samo u kraće, govori bugarština u Bogišića pod br. 5. — Halanski na str. 447. i d. navodi zgodnu paralelu ovijem pjesmama iz vizantinske priče, koja se nalazi u pjesmotvoru X. vijeka o Digenisu Akriti. U toj se priči kazuje: vizantinski jedan junak

[1] Već je rečeno na str. 6., da je ova Kačićeva pjesma ušla i u narod te je štampana kao prava nar. pjesma u „Vijencu".

čami u tamnici velikoga emira (t. j. kraļa arapskoga) Aploravda. Kći se emirova zaļubi u sužńa i u dogovoru sa svojom materom izbavi ga iz tamnice; on odluči, da bježi s djevojkom u svoju domovinu i zakune joj se, da će je uzeti za ženu. Djevojka s dopuštenem matere svoje bježi s vizantinskijem junakom uzevši końa i dosta novaca. Ali na trećem konaku Vizantinac ostavi djevojku samu u pustińi; ona plače i zaklińe ga, da to ne čini, ali on ne mari. — Halanski drži, da je ovaj motiv u našim nar. pjesmama književnoga izvora; u starobugarskoj naime književnosti nalazio se prijevod vizantinske epopeje o Digenisu Akriti. Dodajem još, da u zborniku mat. hrv. II. br. 14. ima pjesma, u kojoj Marko Kraļević ne ubija svoju izbaviteļicu Arapku djevojku, već je samo ostavļa (kao i vizantinski junak što čini) u gori pri vodi Bojani; ona moli Marka, da je ne ostavļa, ali on ne sluša; nato ona od žalosti skoči u vodu i utopi se.

c) Odlična pjesma Vukova III. br. 21. kazuje, kako je Stoian Janković spavao u gori pod jelom pa se na ń namjerio lički Mustaj-beg sa svojom družinom te ga svezao, odveo u Udbinu i bacio u tamnicu. Mustaj-beg se dogovara s Turcima, kako će Stojana pogubiti, ali sestra Mustaj-begova lukavo ukrade bratu kļuče od tamnice i ispusti iz ńe Stojana, koji joj se zakleo, da će je uzeti za ženu; onda uzmu iz Mustaj-begova podruma dva najboļa końa i na ńima odjašu put Kotara, postojbine Stojanove. Kad su bili u planini, Stojan hoće da malo pospava, jer se osjećao vrlo umoran, pa oboje odjašu od kóńâ, i Stojan nasloni glavu Hajkuni u krilo i zaspi. U to Mustaj-beg poleti sa svojim društvom u potjeru za bjeguncima, pa kad ih nađe, onda Stojan otpravi Hajkunu na końu u Kotare, da ne gleda, gdje se krv lije. Svi Turci navale na Stojana, a Stojan ih sve posiječe, Mustaj-bega uhvati i sveže pa ga onako svezana otpravi u Udbinu, a sam ode s Hajkunom u Kotare, tamo je pokrsti i vjenča se s ńome. Varijanta ovoj pjesmi Vukovoj nalazi se u Krasića pod br. 9. Halanski na str. 605—606. sretno dokazuje, da su te dvije pjesme sasvijem srodne s germanskom pjesmom o Waltariju (koja potječe iz X. vijeka, a pisana je latinski), gdje se kazuje, kako je Walter (Waltharius) akvitanski junak boravio kod Atile i s Atilina dvora pobjegao s burgundskom kraļevnom Hildegundom, kako ih je stigla potjera i zametnuo se boj i kako je napokon Walter sretno došao kući i vjenčao se s odvedenom kraļevnom. Halanski pokazuje srodnost među onim našim pjesmama i među ovom germanskom ne samo u cjelini, već i u pojedinostima: 1. Walter i Hildegunda bježe s dvora Atilina upotrebivši zgodu, kad Atila i ńegovi Huni spavaju pijani,

a Zlatija djevojka u Krasića oslobađa Stojana i bježi s ńime u čas, kad ńezin otac iza mnogoga pića tvrdo zaspi; 2. brat Hajkunin (u Vuka) ide u potjeru sa svojim drugovima za bjeguncima, a u germanskoj pjesmi gone i stižu Waltera i Hildegundu Gunter i Hagen s drugijem junacima; 3. Walter zaspi prije nego ga stigne potjera metnuvši glavu na koļena Hildegundi, a upravo tako spava u isti čas i Stojan; 4. i Walter i Stojan prije nego će se pobiti s potjerom, otpravļaju s bojišta svoje vjerenice; 5. u boju ostaju pobjednici Walter i Stojan: 6. poslije boja Walter i Stojan idu svojim kućama, vjenčaju se s vjerenicama i sretno žive; 7. karakteri Hildegunde i Hajkune (ili Zlatije u Krasića) posve su slični.

* * *

U Vukovoj vrlo lijepo izvedenoj pjesmi III. br. 25. govori se, kako su Turci udarili na Kotare te ih poharali i zarobili Stojana Jankovića pa ga odveli u Stambol. Za Stojanom je ostala u Kotarima mlada ļuba, s kojom je živio samo nedjeļu dana. Nakon devet godina robovańa uteče nekako Stojan iz Stambola i kad dođe blizu Kotarima, svrati se u svoj vinograd i tamo od svoje matere, koja obrađuje vinograd, čuje, da mu se ļuba danas preudaje. Nato pohiti Stojan u svoje dvore i zateče ženine svatove u najļepšem veseļu; oni neznanoga putnika lijepo među se prime i počaste; izatoga Stojan zapjeva u alegoriji: „vila gńizdo tica lastavica, vila ga je za devet godina . . . . (vidi na str. 52.). Stojanova se ļuba odmah dosjeti, da je to ńezin Stojan, i sad dakako ne će i ne može ona da se preuda; ali da svatovi ne odu bez vođevine, pokloni Stojan mladoženi svoju sestru za ļubu, na što svi rado pristaju i rastaju se u prijateļstvu. — U Rusa se nalazi mnogo pjesama (sve samih varijanta) o Dobrińi Nikitiću, kako je otišao nekamo na vojnu i svojoj mladoj ženi na polasku rekao, da ga čeka 6 (ili 9 ili 12) godina, pa ako ga iza toga vremena ne dočeka, neka se preuda, za koga hoće, samo ne za Alešu Popovića. Kad određeni rok prođe, a Dobrińa se ne vraća kući, onda Aleša prospe glas, da je Dobrińa poginuo i zaprosi ńegovu ženu. Na dan vjenčańa vrati se Dobrińa kući neprepoznat i dođe među svatove, koji ga prime među se; kad mu dadu čašu vina, on je ispije i onda je sam opet natoči i spusti u ńu svoj vjenčani prsten pa nasluži čašu svojoj ženi; ona primi čašu i ispije i onda opazi na dnu prsten pa se odmah dosjeti, da je ono ńezin Dobrińa. Preudaja se dakako odmah razbije, a Dobrińa uhvati Alešu za kose i

izbije ga, neka upamti, kad je tuđu ženu htio da uzme. Pjesama srodnoga sadržaja ima i u starofrancuskoj književnosti; u ńima vitez, koji mora u daleku zemļu na vojnu, ostavļa svojoj ženi na rastanku polovinu vjenčanoga prstena, a drugu polovinu zadržava sebi i veli joj, neka tu polovinu dobro čuva, kao što će i on svoju, sve dok se opet ne sastanu. Prolazi mnogo godina, a vitez se ne vraća, i svi misle, da je poginuo; onda se žena preudaje, ali on dođe baš na svadbu ńenu, pa pošto joj pokaže svoju polovinu prstena, žena ga odmah prepozna, i od preudaje ne bude ništa. Vidi o tim starofrancuskim pjesmama u članku I. P. Sozonovića štampanome u „Varšavskim universitetskim izvjestijama“ g. 1897. IV. i 1898. I., gdje se pjesme više ili maņe srodna motiva navode i iz pjevańa drugijeh naroda po Evropi. — Vrijedno je dodati, da se u „Vijencu“ na str. 11—13. nalazi pjesma, u kojoj neprepoznati došļak u svatovima svoje žene meće (kao i Dobriña Nikitić) u čašu vjenčani prsten i pruža čašu nevjesti, i onda ona prepozna svoga muža, koji se iza devet godina vratio (inače je ova pjesma rđavo izvedena); u drugoj opet pjesmi Markova ļuba Anđelija, koja se preudaje, u neznanom putniku, koji joj je došao na svadbu, prepoznaje svoga Marka po vjenčanom prstenu, kojega joj je on pokazao (tu pjesmu navodi Halanski na str. 636. iz knige nekoga Lazara Nikolića pod br. 1.). A vrlo je zanimļivo, što se u zborniku mat. hrv. II. br. 28. govori, kako se Markova ļuba nakon devet godina Markova izbivańa (na nekakvoj turskoj vojni) preudaje za Ivana Seńanina, a Marko joj neprepoznat dolazi u svatove, pa je tobože dariva polovinom zlatnoga prstena (jamačno vjenčanoga, premda se to izrijekom ne kaže); onda Markovica uzme iz sanduka drugu polovinu prstena pa ih obje sastavi i vidi, da se slažu, te zagrli Marka govoreći: „starije je sunce od miseca, stariji je Marko od Ivana“. Ta je dakle crta potpuno istovetna s onom u pomenutim starofrancuskim pjesmama. (Dalje se u matičinoj pjesmi kaže, kako Ivo Seńanin ne će s dobre voļe da Marku prepusti ńegovu ženu; zato ga Marko posiječe).

* * *

U Vukovoj pjesmi III. br. 49. kazuje se, kako je Turčin Boičić Alija uhvatio hajduka Vukosava te ga zatvorio „u lednu tamnicu“ u svojoj Udbini. Hajduk tamnuje tri godine i onda javļa svojoj majci i ženi, da će i poginuti u tamnici, neka mu se više ne nadaju. Onda ļuba hajdukova ostriže kosu i obuče se kao carski delija, zajaše koņa

i ode u Udbinu. Tamo kaže Turčinu Boičiću, da je poslana od sultana, neka mu dovede i Boičića i Vukosava, pa će ih sultan obojicu pogubiti. Turčin sve vjeruje i preda joj Vukosava te joj dade pet stotina dukata, da mu se smiluje i ne vodi ga sultanu. Ni Vukosav ne poznaje svoje ljube, već je drži za pravoga carskog deliju, dok mu se sama na putu (vodeći ga tobože u Stambol, a upravo ńegovu domu u primorju) ne očituje, i onda sretno i veselo dođu kući. Varijanta toj pjesmi nalazi se u Marjanovića pod br. 26.; osim toga dvije u Bogišića pod br. 98. i 99. i jedna u zborniku mat. hrv. II. br. 64.; u Bogišićevim pjesmama izbavlja sestra brata iz turske tamnice onako kao u Vuka i Marjanovića što žena izbavlja muža; a u matičinoj pjesmi i žena i sestra obučene kao mlade pašalije izbavljaju Marka Kraljevića iz turske tamnice. U svim tim pjesmama žene se, kako vidimo, oblače u vojničko ruho i neprepoznate lukavo izbavljaju muža ili brata iz teške tamnice i očituju se tek onda, kad su svršile posao, koji su htjele da svrše.

O djevojci, koja obučena u vojničko ruho neprepoznata vojuje s drugijem vojnicima, nalazimo lijepu pjesmu u Vuka III. br. 40., u kojoj se govori, kako je sultan pozvao na vojsku starca Ćeivana. Mjesto ńega, koji je ostario te ne može više vojevati, opremi se na vojsku ńegova kći Zlatija: sultan je postavi vezirom, i ona vojuje devet godina. Svi Turci misle, da je Zlatija muška glava, samo Omer čelebija malo sumńa i priopćuje tu svoju sumńu svome ocu, a otac svjetuje sina:

„Ako si se ašik učinio,
a ti zovi careva vezira
te s' mećite malja i kamena:
ako bude lijepa đevojka,
niti može malja ni kamena;
ako j' tako poznat ne mogbudeš,
ti je zovi u zelenu bašču
te s' valajte po zelenoj travi:
ako bude lijepa đevojka,
za ńom će se povijati trava;
ako j' tako poznat ne mogbudeš,
ti je zovi u bańu na vodu
te skinite kovče i dizluke
i s prsiju toke i đečerme:
poznat ćeš joj na prsima dojke
i na glavi kosu pod kalpakom".

Omer posluša oca i pozove careva vezira na bacańe maļa i kamena, ali proba mu je uzaludna, jer vezir baci i maļ i kamen daļe nego itko drugi; i druga je proba uzaludna, jer je Zlatija za sobom travu „povrtala“ te se nije moglo poznati, da je ona ženska glava. A kad dođe na red treća proba, onda te'al poviče, da je stari Ćeivan preminuo; nato Zlatija brže skoči na końa, da ide kući, i tako izmakne trećoj probi. Varijanta se ovoj pjesmi nalazi u Bogišića br. 96., u kojoj je boļe izvedeno izbavļeńe djevojke od treće probe: ona ima sa sobom vjerna roba, kojemu kaže: kad me sjutra povedu u bańu, a ti najmi dva telala, koji će onda povikati, da mi je otac preminuo. Rob tako učini, i djevojka sretno izmakne trećoj probi. I u Vuka i u Bogišića junačka se djevojka na polasku očituje radoznalome momku, da je ženska glava.

Oba motiva o junačkoj ženi ili djevojci preobučenoj u vojničko ruho i neprepoznatoj, dok se sama ne očituje, kako ih nalazimo u Vukovijem pjesmama III. br. 49. i 40., združena su zajedno u nekoliko ruskijeh „bylina“, koje govore o Stavru Godinoviću i ńegovoj ženi. Tijem je „bylinama“ ukratko sadržaj (navodim ga po 151. pjesmi u Hilferdinga): Kod kneza se Vladimira časte glavni junaci i kad se malo provesele, stanu se hvaliti koji čim; Stavar se Godinović hvali svojom ženom, koja je tako pametna, da bi mogla i samoga kneza Vladimira prevariti. Nato se Vladimir rasrdi i baci Stavra u tamnicu. Kad to dozna ńegova žena Vasilisa, ona ostriže kosu, preobuče se u muško ruho, zajaše końa i ide u Kijevo knezu Vladimiru pa mu kaže, da je ona sin kraļa „ļahovitskoga“ i da je došla prositi ńegovu kćer za ženu. Vladimirova kći sumńa, je li to muška glava. Onda otac hoće da se probama uvjeri o spolu toga kraļevića. Najprije ga pozove u toplu bańu, da se zajedno s ńime kupa; ali Vasilisa se prije okupa i obuče, negoli je Vladimir došao u bańu, i tako se prva proba izjalovi. Onda Vladimir ponudi Vasilisi, da ide spavati; knez misli, da će poznati na krevetu, kad kraļević ustane, je li na ńemu ležalo muško ili žensko; ali Vasilisa je bila mudra i tako je ležala, da se ništa nije moglo poznati. Poslije toga poziva Vladimir Vasilisu, da se s ńime nadstreļuje, i napokon da se rve s ńegovijem dvoranima; knez misli, ako je to ženska glava, da će slabo strijeļati i ńegovi dvorani da će je lako nadrvati; ali Vasilisa iziđe pobjednicom iz obje te probe. Sada nema druge, nego da se kraļević vjenča s Vladimirovom kćerju. Na svadbi je mladožeńa zle volje, a kad ga Vladimir pita, šta mu je, on odgovara, da kneževi guslači ne znaju veselo guslati, nego neka se izvede iz tamnice ne-

kakav Stavar Godinović, koji zna veselo guslati. Vladimir odredi, da se Stavar dovede iz tamnice, pa neka gudi. Kad se Stavar dosta nagudio, razgovara se s ńim mladožeńa, ali on ne može svoju ženu da prepozna. Onda Vasilisa s dopušteńem kneza Vladimira odvede Stavra u svoj čador pred Kijevom; tamo se ona preobuče u svoje žensko ruho, i onda je tek Stavar prepozna. Izatoga odu oboje k Vladimiru, i sad se Vladimir na svoju sramotu uvjeri, kako je Stavrova žena pametna pa da je i ńega prevarila, te je svoju kćer udavao za žensku glavu. Tako se Stavar izbavi Vladimirove tamnice. — Zanimļivo je, da ima talijanskih i portugalskih narodnih pjesama, koje svojim sadržajem odgovaraju Vukovoj pjesmi III. br. 40. i Bogišićevoj br. 96. Vidi o tome u I. Sozonovića u „Ruskom filologičeskom vjestniku“ XVI., str. 40. i d.

Još ima u narodu našem pjesama o junačkoj ženi ili djevojci preobučenoj u vojničko ruho, koju svi drže za mušku glavu. Takove su na pr. lijepe pjesme u Vuka III. br. 28. i 72., kojima ja za sad ne mogu navesti nikakve paralele iz pričańa i pjevańa drugijeh naroda, zato o ńima daļe i ne govorim.

V.

Različne crtice.

Često se u našim narodnim pjesmama ljube „bijele“ ruke. Vrijedno je ogledati, tko kome ruku ljubi. Mnogo bi se primjera moglo navesti, gdje to čini mlađi starijemu ili niži višemu, kako je na pr. u Vuka II., str. 206., gdje Miloš Obilić dolazeći pred cara Lazara „on se caru smjerno poklonio, cjeliva ga u skut i u ruku“, — ili na str. 577., gdje se kaže, kako je Vuk despot isprosio kćer bana mletačkoga pa izatoga se ban ljubi s Vukom u lice, „a Vuk bana u bijelu ruku“, — ili na str. 600., gdje mladi Stjepan Jakšić dolazeći pred Ivana Zvijezdića, koji je od ńega stariji i odličniji, klańa mu se i ljubi mu ruku (upravo: „poljubi ga u skut i u ruku“), — ili u Vuka III., str. 10., gdje Grujo Novaković sastajući se sa svojim stricem i ocem „sa stricem se u obraz poljubi, a svog oca u bijelu ruku“ i t. d. Kako je po narodnom shvaćańu žena niža od čovjeka, zato vrlo često vidimo u pjesmama kako žene, a pogotovu djevojke ljube ruke muškińu. Kad one to čine ocu ili starijemu rođaku, to se ne protivi ni našemu uglađenom evropskom shvaćańu; to imamo na pr. u zborniku mat. hrv. III., str. 252., gdje djevojka (Turkińa) ljubi ruku svome ujaku (daiǵi), — IV., str. 274.: „svome bábi ruku poljubila“ (t. j. Turkińa djevojka). Mnogo se maće s rečenim evropskim shvaćańem slaže, kad žena ljubi ruku svome mužu, kako to vidimo u Vuka II., str. 527., gdje žena svome mužu (Ivanu Crnojeviću) na sastanku iza duljega vremena ljubi skut i ruku (a on ńe ne ljubi nikako!), — ili bratu, kako je u Stojadinovića I., str. 170. i u zborniku mat. hrv. III., str. 117., — ili djeveru, kako je u Vuka II., str. 46. i 628. Često žene i djevojke ljube ruke ljudma, koji im nijesu nikakav rod; to imamo na pr. u Vuka III., str. 18., gdje se kaže, kako pobratim Ikonije, kćeri kneza Milutina, dolazi sa 30 svojih drugova (hajduka) na ńeno pozivańe ńoj u pomoć, da je izbavi od paše sa Zagorja, — „dočeka ga dilber Ikonija, ruke širi

te g' u lice ļubi, a družinu u bijelu ruku", — na str. 99. Turkińa djevojka ļubi ruku momku, koji je došao, da je odvede, a on ńu među oči, — na str. 366. Ašin-beg sastajući se sa svojim pobratimom Radom ļubi se s ńim u lice, a kaduna ļubi Rada u ruku, — u Vuka VII., str. 73. pred Ivana Seńanina dolazi Turkińa Ajkuna, zaručnica ńegova brata Tadije, i „pred Iva se smjerno poklonila, pa ga ļubi u skut i u ruku", — u zborniku mat. hrv. IV., str. 530. ļubi Turkińa djevojka momku (Turčinu) ruku na sastanku, — u „Vijencu" na str. 57. sestra Alaj-begova Fatima djevojka ļubi Đuliga barjaktara „u skut i u ruku" i pita ga za svoga brata; i žena Alaj-begova ļubi Đuligu ruku i pita ga za svoga muža. Sinovi materama često ļube ruku (a ne i skut) kao na pr. Miloš Voinović u Vuka II., str. 137., ili Marko Kraļević na str. 332., — u Vuka III., str. 394. Ivan Senković odlazeći na mejdan i opraštajući se s roditeļima ļubi oca u skut i u ruku, a majku u ruku, — u Vuka VI., str. 399. despot Vuk ļubi majku u ruku, tako i Turčin Osman u zborniku mat. hrv. IV., str. 113.

Zanimļivo je, što u nekijem pjesmama sinovi na sastanku ili na rastanku ļube svojim materama „bijele dojke", koje su ih othranile; to čini bosanski vezir u Jukića na str. 98., Ivo Seńanin na str. 162., Marko Kraļević u Krasića na str. 48. i Turčin Halil u Hörmanna II., str. 190.; u prvom i u drugom od ovijeh primjera ļube se ne samo dojke, nego i obje ruke. — Inače se ženama vrlo rijetko ļube ruke, kako je u Petranovića II., str. 166., gdje Marko Kraļević ļubi ruku srpskoj carici (majci Uroševoj), pošto je ona ńega triput poļubila i zahvalila mu, što joj je sina sačuvao, — ili kako je u Jukića str. 465. i u zborniku mat. hrv. I., str. 392., gdje mlađa žena starijoj ļubi ruku.

U ruskijem „bylinama", koliko sam ih ja pročitao, mislim da se ne ļube ruke nikom (ļudi se u ńima ļube u „šećerna usta"), — u Homera sasma se rijetko ruke ļube, kako je u Ilijadi XXIV. 478., gdje starac Prijam ļubi ruke (mnogo mlađemu) Ahileju moleći ga, da mu preda tijelo Hektorovo; u Odiseji XVI. 16. vjerni pastir Eumej sastajući se iza duļega vremena sa svojim mladim gospodarom Telemahom ļubi mu glavu, oči i obje ruke; u Odiseji XXI. 225. očituje se neprepoznati do tada Odisej vjernim svojim slugama Eumeju i Filetiju, a oni onda —

zaplaču i ruke tad na Odiseja hrabroga bace,
pozdrave ńega te glavu, ramena ļubit mu stanu,
a Odisej glavu i ruke poļubi ńima.

* * *

U običnom životu ni u nas ni u drugijeh naroda ne događa se, da brata brat ili sestra zove prezimenom, a u narodnijem pjesmama nije to neobično. Tako u Vuka II., str. 633. Bogdan Jakšić govori svome bratu: „Jakšić Mitre, moj mio brajane!“ a na str. 634. isto tako Mitar Jakšić veli bratu Bogdanu: „Jakšić Bogdan, moj mio brajane!“ U istoj knjizi Vukovoj na str. 523. sestre zovu svoga brata: „o naš brate, Vlašiću Radule!“ — Tako se isto u običnom životu ne događa, da otac ili mati svoga sina zovu prezimenom, a u našijem pjesmama ima i toga; tako u Vuka II., str. 330. majka govori sinu: „a moj sinko, Kraļeviću[1] Marko!“, a na str. 515.: „da moj sinko, Popović Stojane!“, u III. knjizi na str. 391. govori otac sinu: „drago čedo, Senkoviću Ivo!“ — Ni to ne biva u običnom životu, da sin majku svoju zove imenom i oca imenom ili imenom i prezimenom, a u pjesmama i tome ima dosta potvrda; tako na pr. Marko Kraļević u Vuka II., str. 193. veli svojoj materi: „Jevrosima, moja mila majko!“, a na str. 437.: „Jevrosima, moja stara majko!“ Nejaki Stevan u Vuka III., str. 38. govori svojoj materi: „Maksimija, moja mila majko!“ Marko Kraļević govori u Vuka II., str. 195. svome ocu: „a moj babo, Vukašine kraļu!“, Jugovići na str. 184. govore svome ocu: „o naš babo, stari Jug-Bogdane!“ U Vuka III., str. 44. nejaki Stevan veli ocu: „krasni babo, Novaković Grujo!“, a na str. 403. mladi Ivo Senković govori ocu: „roditeļu Senkoviću Đurđu!“

Da sin (ili kći) oca ili majku po imenu zovu, tome nema primjera u Homera, a u ruskijem pjesmama može se po koji primjer naći; tako u Hilferdinga na str. 69. govori kći svome ocu: „ah sunašce Vladimire stolnokijevski! šta ti je, Vladimire, sada na um palo?“, — na str. 1029. govori Dobriña svojoj materi: „a roditeļu, majko moja, poštena udovice, Jelena Timofejevna!“ (slično na str. 1003. govori svojoj materi Đuk Stepanović).

* * *

[1] „Kraļević“ nije Marku pravo prezime, nego znači upravo „kraļev sin“, ali se danas osjeća kao prezime.

Vrlo je obično pobratimstvo (i posestrimstvo) u našoj narodnoj epici. Dva dobra prijatelja ne mogu u ńoj ne biti pobratimi, ako nijesu kakvi rođaci. Gdje se za dva pobratima ne veli izrijekom u pjesmi, kad su se i kako pobratili, tu valja misliti, da im pobratimstvo traje od rane mladosti, dok su se zajedno igrali i drugovali pa se razvilo samo sobom i tako ostalo. Inače pobratimstvo nastaje, kad tko koga u kakvoj velikoj nevolji pobrati. Formula je veoma jednostavna: onaj, koji je u nevolji, kaže drugom: Bogom brate! (Bogom sestro!) ili: Bogom brate i svetim Jovanom[1]! — i pobratimstvo je svršeno, ako ga onaj drugi prihvati, bez ikakvoga drugog obreda. Onaj, koji je pomenutijem riječma nazvan pobratimom, obično prima pobratimstvo i čini, za što ga onaj drugi moli. Tako u Vuka II. br. 26. mlada Gojkovica, kad vidi, kako je živu zaziđuju, govori Radu neimaru:

Bogom brate, Rade neimare!
ostavi mi prozor na dojkama,
isturi mi moje b'jele dojke,
kade dođe moj nejaki Jovo,
kade dođe, da podoji dojke.

Kad joj tu želju Rade izvrši, ona opet govori:

Bogom brate, Rade neimare!
ostavi mi prozor na očima,
da ja gledam ka bijelu dvoru,
kad će mene Jova donositi
i ka dvoru opet odnositi.

I tu želju izvrši Rade Gojkovici. — U istoj knizi u pjesmi 42. ugleda Miloš Obilić iz tamnice nekakva „poštu knigonošu“ pa ga zove: „Bogom brate, pošta knigonoša! donesi mi jedan list hartije, da ti gradim jednu sitnu knigu“. Tijem se riječma dodaje: „to je pošta za Boga primio, donese mu jedan list hartije“. — U pjesmi 63. iste knige robińa djevojka dolazi pod šator Marku Kraljeviću i govori mu: „Bogom brate, Kraljeviću Marko! višńim Bogom i svetim

[1] Sv. Jovan je zaštitnik bratimstva (i kumstva); to se osobito vidi iz Vukove pjesme II. br. 1., gdje se govori, šta je koji svetac od Boga dobio, da onijem upravlja: „sveti Jovan (t. j. dobi) kumstvo i bratimstvo“.

Jovanom! oprosti me danas od Arapa . . . . “ Marko čini djevojci po volji i pošto je oslobodi od Arapa, onda je odvede svome dvoru i govori svojoj materi:

Jevrosima, moja stara majko!
evo, mati, Bogom posestrime,
ran' je, majko, mene kakono si,
udomi je kano čedo svoje,
da bi, majko, stekli prijatelje.

Marko dakle drži svoju posestrimu kao pravu sestru, a mati je Markova drži (kako se iz pjesme dalje vidi) kao svoju kćer.

Mańe ima primjera, gdje onaj, kome se veli „Bogom brate!“ ne prima pobratimstvo ili ako ga prima, a on ne čini ono, za što ga onaj drugi moli. U Vuka II. br. 47. ljuba Stevana Musića grleći slugu Vaistinu govori mu:

Bogom brate, Vaistino slugo!
višńim Bogom i svetim Jovanom!
dosad si mi verna sluga bio,
odjako si Bogom pobratime,
nemoj budit gospodara moga . . . .

Musić je bio naložio Vaistini, da ga rano probudi, da idu u boj na Kosovo, a Musićka je vidjela zao san pa se boji, da će joj muž poginuti, i zato moli Vaistinu, da ne budi Musića, a Vaistina odgovara:

Draga seko, Stevanova ljubo!
ne ću, seko, nevere činiti
gospodaru i mome i tvome,
jer ti nisi na zakletvi bila,
kako nas je zaklińao kneže . . . .

Vaistina dakle prima pobratimstvo od svoje gospođe, dok joj veli „seko“, ali joj želju ne izvršuje, već budi Musića te odlaze na Kosovo. — U Vuka III. br. 56. aga od Ribnika bratimi Ivana Senkovića, da ga ne pogubi, pošto ga je svladao na mejdanu, ali Ivan ne prima bratimstvo i ubija Turčina; malo izatoga dva pašina sina bratime Ivana i mole ga, da im końe vrati, ali on ih ne sluša i ne vraća im końe.

Iz ovoga se zadńeg primjera vidi, kako i Turci hoće da se bratime s kršćanskijem junakom. Nije to jedini primjer, ima ih u pjesmama dosta i drugih, pa i takvih, gdje se pobratimstvo prima. U Vukovoj pjesmi II. br. 57. raněni kraļ Vukašin, kojega nosi voda Marica, govori Turkińi djevojci:

Bogom sestro, lijepa đevojko!
baci mene jednu krpu platna,
izvadi me iz vode Marice,
čestitu ću tebe ostaviti.

Pjesma daļe veli: „đevojka je za Boga primila, baci ńemu jednu kraj od platna, izvadi ga vodi na obalu“. — U Vuka II. br. 61. Marko Kraļević može pogubiti Turčina Alil-agu, koga je nadstrijelio; videći se Turčin na nevoļi govori Marku:

Bogom brate, Kraļeviću Marko!
višńim Bogom i svetim Jovanom
po ubavu zakonu vašemu!
na čast tebe moji beli dvori
i kaduna moja verna ļuba,
tek me nemoj danas obesiti.

Marko prima pobratimstvo i ne samo oprašta život Alil-agi, nego poslije toga s ńime živi kao pravi pobratim s pobratimom.

Vrijedno je dodati, da se i u muhamedovskim narodnim pjesmama pobratimstvo (i posestrimstvo) često spomińe, ne samo među Muhamedovcima, nego i među Muhamedovcima i kršćanima. — Tako isto znadu za pobratimstvo i stare naše narodne pjesme; na pr. u Bogišićevim pjesmama br. 15. i 16. Vuk Ogńeni je pobratim s Mitrom Jakšićem.

Čovjeku je žena ńegova pobratima *snaha* kao i žena pravoga brata; zato u Vuka II., str. 351. Marko Kraļević dolazeći u dvore svoga pobratima Filipa Maģarina pozdravļa ńegovu ženu s riječma: „Božja pomoć, moja snaho mila!“ Tako i hajduk Rade u Vuka III., str. 366. govori ženi svoga pobratima Ašin-bega dajući joj tri niza dukata: „naj to tebe, moja mila snaho!“

U Homera nema traga pobratimstvu; u ruskijem se „bylinama“ katkad spomińe, kao što smo vidjeli već na str. 81.

Fantastično je i naivno, kad ljudi bratime životiñe i nežive stvari. U Vuka III., str. 333. čobanče Ivanče ostavljajući na neko vrijeme svoja stada u planini govori:

Bogom sestro, goro i planino!
čuvaj mene ovce i čobane,
dok otidem Jajcu bijelome,
dok otidem i opet se vrnem.

U Vuka VI., str. 36. mrtvi Jovan Višńić iz groba se razgovara sa pticom kukavicom te joj govori:

Bogom sestro, tico kukavico!
podiži se na lagana krila,
pa odleti u rosno primorje:
tamo imam Bogom pobratima
po imenu Ljuticu Bogdana,
sve mu kaži, što je i kako je.

Kukavica „primi Bogom pobratimstvo“ i odleti Ljutici Bogdanu te mu javi, šta mu poručuje mrtvi pobratim.

U istoj knizi na str. 144. raňeni Marko Kraljević bratimi gavrana i moli ga, da odnese knigu u Kosovo kaluñeru Savu; gavran prima pobratimstvo i nosi knigu.

U Stojadinovića II., str. 12. razgovara se Marko Kraljević sa zvijezdom prehodnicom:

Bogom sejo, zv'jezdo prehodnico!
ti prehodiš brda i doline
i prehodiš zemlje i gradove,
znaš li đegod boljega junaka
od meneka Kraljevića Marka?

Zvijezda odgovara Marku, da zna i t. d.

U istoj knizi na str. 61. govori se o hajduku Radulu i kaže se:

kad napuni bistra ġeverdana,
on ga ljubi s obadvije strane
pa ga ode Bogom bratimiti:
„Bogom brate, bistar ġeverdane!
nemoj mene vatrom prevariti,
za oko te ni moliti ne ću“.

*

Na ovaj zadńi primjer nalik je ono, što u Hilferdinga na str. 891. govori Ivan Godinović svome lûku i strijeli, kad hoće da ustrijeli Tatarina: „ej oče, napeti moj luče, i ti majko, tvrda strijelo, ne padni, strijelo, ni u vodu ni na zemļu, nego se okreni Tatarinu u bijele grudi“. Slično i na str. 917.

* * *

U narodu našemu grčke crkve drži se k u m s t v o (ne samo kršteno, nego i vjenčano) za veliku stvar, jer se kum shvaća kao duhovni otac; među kumovima mora dakle biti ļubav i mir kao među roditeļima i djecom. Zato u Vukovoj pjesmi II. br. 1. među strašnijem grijesima, koji se čine u zemļi Inđiji, napomiņe se ovo:

kum svog kuma na sudove ćera
i dovede lažļive svjedoke
i bez vjere i bez čiste duše
i oglobi kuma vjenčanoga,
vjenčanoga ili krštenoga.

Kad tko koga pozove, da mu bude kum vjenčani (a vaļada i kršteni), onaj, koji je pozvan, treba to da primi, jer ne primiti bila bi velika grjehota pred Bogom i pred sv. Jovanom (koji je zaštitnik kumstva kao i pobratimstva; vidi u biļeški na str. 240.). Na tom je osnovana Vukova pjesma II. br. 41., u kojoj se kazuje, kako je nekakva sirota djevojka nadmudrila Marka Kraļevića: došao prositi djevojku Marko i vojvoda Janko i Pavle Ustupčić. Marko predloži, da svaki od ńih trojice postavi zlatnu jabuku s prstenom, pa čiju jabuku s prstenom djevojka izabere, ńegova će biti, ali u sebi misli Marko posjeći djevojku, ako ne izabere ńegovu jabuku. To djevojka naslućuje po goloj sabļi, koju Marko drži na koļenu; ńoj je najmiliji Ustupčić i za ńega hoće da pođe, ali ju je strah Markove sabļe, zato se dosjeti pa Marka okumi veleći mu: „Bogom kume, Kraļeviću Marko .... ja ću poći za Ustupčić Pavla“. Sad Marko ne može djevojci ništa učiniti, jer on kao pravi hrišćanin zna, da mora primiti kumstvo i kao kum ne može je posjeći, što je drugoga izabrala za muža, a ne ńega. Tako je eto djevojka Marka nadmudrila! — U 94. pjesmi iste ńige Vukove govori se, kako je Ivan Zvijezdić htio preoteti djevojku Ikoniju, koju je vodio Todor Jakšić, da se s ńome vjenča. Todoru se ne će boja i krvi, zato govori Zvijezdiću:

Bogom kume, Zvijezdić Ivane!
kumim tebe Bogom velikijem
i našijem svetijem Jovanom,
ne otimaj moje Ikonije,
družinu ti zovem u svatove,
a ti pođi na kumstvo vjenčano.

Zvijezdić ne će ni da čuje o tome, već hoće da posiječe Jakšića i potegne mač, ali mu ruke prionu za mač te ne može ńime mahati; onda Jakšić posiječe ńega. To je bila Zvijezdiću kazan od sv. Jovana, što nije prihvatio ponuđeno kumstvo; tako je isto sv. Jovan „povezao“ ruke i družini Zvijezdićevoj, te se nijesu mogli braniti, kad su na ńih udarili Jakšićevi svatovi, i tako ih je tri sta posječeno. — U Vuka VII. br. 15. Banović Sekula zove kraļevića budimskoga Marijana, da mu bude vjenčani kum. Budimska kraļica, mati Marijanova, ne dopušta Marijanu biti kumom, jer bi po pravici djevojka morala ńegova biti, pa ju je Banović Sekula preoteo. Izatoga dodaje pjevač (na str. 168.):

vala Bogu i vjenčanom kumstvu,
od straha se potrese zemļica,
đe se Srbin kumstva odrekao[1];
prepade se budimska kraļica,
riječ reče, na koļena kleče:
„prosti, Bože, ludoj ženskoj glavi,
moj će Marjan kum vjenčani biti,
ja kraļica curi za jenđije!“

* * *

Mnoge naše narodne pjesme nagrđene su na žalost odvratnijem prizorima velike surovosti i okrutnosti, a često i užasnoga divļaštva. Sve je to odjek onih tužnih vremena, što ih je veliki dio naroda našega proveo u očajnijem borbama s polumjesecom i u teškom jarmu turskom, pa nije čudo, da je u takvijem prilikama i narodna poezija u koječemu pogrubjela.

Često jači slabijega tako nemilo udara u obraze, da ga okrvavi i izbije mu po koji zub. Tako Miloš Voinović udara u Vuka II., str. 143. mehangiju, koji ne će da mu da vina:

[1] Pjevač dakle budimskoga kraļevića drži za Srbina!

pogleda ga Miloš poprijeko,
udari ga rukom uz obraze,
koliko ga lako udario,
tri mu zuba u grlo sasuo.

Ļuba Filipa Maģarina odgovara Kraļeviću Marku na ńegovo pitańe je li doma pobratim ńegov Filip: „id' otale, gola dervišino, s takijem se Vilip ne bratimi". Nato je Marko udari teškom svojom rukom tako po obrazu, da joj načini ranu i tri joj zuba pomjeri. Bit će dosta još samo ova dva primjera: Ivo Seńanin u Jukića na str. 403. veli sestri Anđeliji, neka ide s ńime u svatove ńegovu pobratimu, a ona ne će, jer se boji prijevare; nato Ivo —

ošinu je rukom po obrazu;
kako ju je lako udario,
dva joj zdrava izletiše zuba,
četiri se s mjesta pomakoše,
osta cura gruba i krezuba.

U „Vijencu" na str. 71. Ajkuna djevojka kaže svome bratu begu Filipoviću, da ne će nijednoga Turčina uzeti, nego samo Iliju Smiļanića, —

a kada je beže razumio,
udari je rukom po obrazu,
i kako je lako udario,
dva joj b'jela poletila zuba
i dva mlaza krvi iz obraza.

Okrutnost prelazi često u takovo divļaštvo, da se slušač ili čitateļ zgraža. Užasno je na pr. ono, što u Vuka II., str. 241. čini Marko Kraļević sa sestrom Leke kapetana za osvetu, što ga je pogrdila:

ļutit Marko pa se pridrnuo
i za ruku dovati đevojku,
ostar pińal vadi od pojasa
te joj desnu osiječe ruku,
os'ječe joj ruku do ramena,
desnu ruku dade u lijevu,
a pińalom oči izvadio
pa ih zavi u svileni jagluk
pa joj turi u desno ńedarce.

U Jukića na str. 289—290. Nikola Janković hoće svojoj materi-nemateri da oprosti, ali mu vila dovikuje, neka osveti svoga oca, kojega je ńegova mati nekad izdala. Nato Nikola materi izvadi oči, prereže joj dojke i kroz ńih promoli ruke. — U Stojadinovića I., str. 191. despot Vuk ovako se osvećuje carici Mari za sva ńezina zločinstva:

proreza joj one b'jele dojke,
a prekrši one b'jele ruke
pa kroz dojke ruke proturuje,
izvadi joj one oči crne
pa ih zavi u zlatna jagluka.

Ne može čovjek bez ježńe čitati na kraju Vukovijeh pjesama II. br. 31. i III. br. 7. i Marjanovićeve br. 6., kako nevjernu ženu muž polako živu spaļuje; ona gori od kosa pa do prsiju, dok ne izgori, a muž mirno gleda pijući vino. Sličan tome prizor nalazi se u Jukića na str. 426. Još su gotovo strašniji oni prizori, gdje muž ili brat nožem ili sabļom koļe trudnu ženu te na nožu vadi iz ńe dijete (ili ono sámo ispada iz ńe), kako to nalazimo na pr. u Vuka III., str. 464., u Petranovića II., str. 52., u zborniku mat. hrv; II., str. 117. Kod takve okrutnosti s ļudma nije čudo, što je ima i sa životińama. U Vuka III., str. 177. Komnen barjaktar daje živa oderati jarca pa ga takova pušta natrag u stado, — „on se krivi, do Boga se čuje"; to čini Komnen zato, da ńegovo društvo vidi, šta ih čeka, ako dopadnu šaka Turcima; tko se boji, neka odlazi iz ńegova društva. Istu crtu nalazimo još u Vuka III., str. 287. i VI., str. 499. Veliko je nečovještvo u Jukića na str. 326., gdje se kaže, kako su Seńani nadvladavši Turke, koji su ih bili dočekali u planini, upregli ih u kola mjesto końa i tako ih gonili u Seń. Još je nečovječnija crta u Vuka III., str. 94., gdje se kaže, kako je Stjepan Vatrica uhvatio svoga dušmanina pašu Podgoricu, —

kad on viđe pašu Podgoricu,
proreza mu zelenu dolamu
pa ga uzja kako i paripa.
odjaha ga gradu Dubrovniku
pa prodade ńega u Latine.

Vrhunac divļaštva nalazimo u nekijem pjesmama, koje donose preveliko zvjerstvo, t. j. od osvete ili pakosti koļu se i peku čeļad

i ńihovo se meso daje jesti drugijem ļudma, koji u nekijem pjesmama i ne slute, kakvo je to meso, pa ga jedu, a u drugima se za vremena osjete, šta je to, pa ne jedu. Takove su pjesme u Stojadinovića II. br. 4., u Petranovića II. br. 54., 55., 56. i u Hörmanna I. br. 18.

U nekijem se pjesmama okrutna i divļačka djela čine za kakvu vrlo neznatnu ili upravo nikakvu krivicu; takove pjesme dokazuju, da pjevač ili nije mnogo mislio, šta pjeva ili je bio tako gruba osjećańa, da je i najveća nečovještva držao za nekakvo sasvijem prirodno pravo jačega, koji ga može upotrebiti, kad hoće. U Vuka II., str. 191. „ogńeni“ čauši dolazeći s Kosova u Prizren i želeći govoriti s protopopom Nedjeļkom ne čekaju, dok on u crkvi svrši liturgiju, — „no u crkvu końe nagoniše, potegoše pletene kangije, udaraju protopop Nedjeļka“ i gone ga, da ide na Kosovo ńihovoj gospodi kazati, na kome je car Stjepan ostavio carstvo, i on im se jedva umoli, da pričekaju, dok se liturgija svrši. U istoj knizi na str. 406. odsijeca Marko Kraļević desnu ruku Novaku kovaču, koji mu je dobru sabļu skovao, i govori mu:

Eto sada, Novače kovaču,
da ne kuješ ni boļe ni gore;
a naj tebe stotinu dukata,
te se rani za života tvoga.

Na str. 431. iste knige Marko ubija velikom čašom careva čauša, koji ga po carevoj zapovijesti zove k caru, a inače ni kriva ni dužna. Ovamo idu i primjeri, koji su već naprijed navedeni iz Vuka III., str. 464., iz Jukića str. 426., iz Petranovića II., str. 52, iz zbornika mat. hrv. II., str. 117.

Vrijedno je napomenuti, da u muhamedovskim pjesmama i u bugaršticama ima mnogo maņe surovosti, okrutnosti i nečovještva negoli u pjesmama drugijeh zbornika. Za bugarštice napose dodajem, da se i u ńima nalazi teže ili lakše udaraņe u obraz. Tome ima nekoliko potvrda: u Bogišića na str. 24., 47., 135. i u Miklošića (Die Volksepik der Kroaten) str. 18. U svim tim primjerima biva udarena u obraz žena ili sestra, a u Miklošića na str. 19. Miloš Kobilović obaļuje Vuka Brankovića na zemļu te ga bije nogom po glavi i izbija mu dva zuba.

Na čast služi Homeru, što u ńega nigdje gotovo nema onakijeh nedjela i zvjerstva, kao što ih ima u našim narodnim pjesmama.

Gdje on prikazuje ļude u kakovu boju, tu dakako ne može biti bez krvi i bez ļutijeh rana i muka, ali to su stvari, što ih svuda i svagda sa sobom donosi ratna furija. Što izvan boja ima u Homera nečovještva, to je gotovo sve prema krupnijem primjerima nečovještva u našijem pjesmama smiļe i bosiļe. Na pr. u Ilijadi II., st. 265. i d. kaže se, kako je Odisej živo udario jezičavog bunģiju Tersita:

rekavši to po plećima on i po leđma Tersita
udri, sve se prevrnu, te iz oka bujna mu suza
ispadne, à zlâtnôg mu od žezla na ledma se ispne
krvava masnica, tad se bojazļivo posadi Tersit.

U Odiseji se kazuje, kako su se bezobrazni i obijesni prosci Penelopini ružno vladali prema Odiseju, koji se u obliku neznana prosjaka iza 20 godina vratio u svoju kuću; u XVII. pjevańu st. 461—463. baca Antinoje podnožje u Odiseja u desno rame na vrh kičmeńače; to isto u XVIII. pjevańu st. 394. i d. hoće da učini Eurimah, ali kad baci podnožje na Odiseja, ne pogodi ńega, nego vinotoču, koji se od udarca sruši i prolije vino; u XX. pjevańu st. 299. i d. baca Ktesip goveđu nogu na Odiseja, ali ga promaši. Najgrdnije nečovještvo u Homera bit će u Odiseji XXII. 474. i d., gdje se kaže, kako su Telemah, Eumej i Filetije pogubili opakoga i nevjernoga kozara Melanteja:

onda predsobļem u dvor Melanteja oni povedu
i mjedi oštrom nos odsijeku i uši ńemu
pa mu otrgnu snagu i sirovu bace je psima;
ruke i noge oni u srģbi mu odrežu svojoj.

Nečovještva i divļaštva ima i u „bylinama“, ali opet mnogo maņe nego u našijem pjesmama. U pjesmama o Ivanu Godinoviću (vidi o ńima na str. 204.) govori se, kako je on strašno izmrcvario Mariju, koja nije htjela ńemu pomoći, nego Tatarinu, kad je s ńim mejdan dijelio. U Hilferdinga na str. 470. tako isto mrcvari Dobriņa prevarļivu Marinku, koju je vidio gdje se ļubi s Tatarinom; on joj odsiječe najprije noge do koļena, onda ruke do lakta i napokon „šećerna“ usta i tako je ostavļa.

Neugodno u našijem pjesmama dira obrazovana čitateļa obilna poraba pogrdnijeh riječi: *kuja (kučka), kurva* (običnije se govori muškome nego li ženskom), *kopilan,* kojima se ļudi psuju; maņe

se osjeća grubost riječi *more* i *bre*, koje govori viši ili stariji nižemu ili mlađemu, od kojih je prva iz grčkoga jezika i upravo znači „budalo“, a druga je iz turskoga (u kojemu je ona upravo uzvik u značeńu: *ej*). Rijetko se psuju ludi riječju *svińa*, kako je na pr. u Jukića str. 297., 463., u Marjanovića str. 57. U „bylinama“ nijesam našao u stalnoj porabi pogrdnijeh riječi, kakove su navedene naše, osim epiteta „päs“, koji se daje tatarskome caru Kalinu (vidi na str. 104.). U Homera se katkad upotrebljava psovka „pseto“ (upravo „pasjooki“) ili „kuja“; tako Ahilej u svome gńevu veli Agamemnonu „pseto“ (u Ilijadi I., st. 159.; u mome prijevodu stoji „kujo“); isto veli on i u Ilijadi XXII. 345. smrtno ranjenome Hektoru; „besramna kujo“ veli bogińa Hera bogińi Artemidi psujući je u Ilijadi XXI., st. 481. Helena sama sebe zove „kuja“ (upravo „pasjooka“) u Ilijadi III. 180. i u Odiseji IV. 145. zato, što je ostavila jednoga muža i pošla za drugoga

Znak je ne male grubosti također grdna i obična kletva, kojom se želi, da Bog koga ubije (*Bog te* — ili *Bog ga* ili kako već smisao traži, *ubio!*). To je svakako grdna kletva, ali od velike porabe oslabilo joj je značeńe, te vidimo, da se kašto upotrebljava kao kakav posve bezazlen uzvik, uz koji se ništa zla ne misli. U Vuka III., str. 122. progovara Stojan Janković Turkińi djevojci, koju ljubi i nikakvoga razloga nema kleti je: „o Hajkuna, da te Bog ubije!“ Tako i u Marjanovića na str. 35. kad Marko Kraljević primi kńigu, progovara svojoj majci, koja mu ništa nije kriva: „Bog t' ubio, moja stara majko! sad ja moram na carevu vojsku“. U Vuka III., str. 360. spominńući pjevač krasnu djevojku Turkińu Hajkunu govori:

a kakva je, da je Bog ubije!
od sviju je i veća i ljepša,
ljepotom je kolo začinila
a visinom kolo nadvisila . . . .

Pored *Bog te ubio* nalazi se i vrlo ublažena kletva *Bog te ne ubio*, kako je na pr. u Vuka III., str. 122. Ublažena je kletva i tijem, ako se riječ Bog zamijeni riječju *brod* ili *bor*: *brod* ubio majku tvoju! (Bogišić str. 67.), kaluđere, da te *brod* ubije! (str. 238.), ah kakva je, da je *bor* ubije! (Jukić str. 220.), seratlijo, sam te *bor* ubio! (str. 525.).

Dosta je obična i kletva: *ispale ti* (vam) *oči!* koja se govori u srditosti onome, koji što ne vidi, kao što je u Bogišića str. 8., u Vuka II., str. 280. i t. d.

* * *

U knizi, kao što je ova, mora se gdjegod odjelito govoriti o vilama, koje se vrlo često spominu u našim nar. pjesmama. Ja ću o tome predmetu naznačiti ovdje samo onoliko, koliko mi se upravo čini nužno.

Narodni pjevači najčešće za vile govore da stanuju u planinama; sasma je malo pjesama, koje govore o vilama brodaricama, t. j. koje žive kod kakve vode i traže tešku brodarinu od ljudi, koji hoće preko vode da se prevezu; takove su pjesme u Petranovića II. br. 30., u Vuka VI. br. 23. i u zborniku mat. hrv. II. br. 2.; još se rjeđe spominu vile u oblacima ili „oblakiće“, što imamo na pr. u Vuka II., str. 409.: „javi mu se iz oblaka vila“ (t. j. Marku Kraljeviću, kad ju je zvao u pomoć) i u zborniku mat. hrv. II., str. 7. Vila, koje bi živjele u riječnim ili u morskim dubinama, kao što su bile grčke „najade“ i „nerejke“, ne poznaje naša narodna poezija.

U nekijem se pjesmama govori o vilama kao o krilatijem bićima, što mogu letjeti; ispor. u Vuka II., str. 49.: „no najmlađa polećela vila, polećela na bijela krila“, — str. 217.: „vila leti po vrhu planine . . . kad se vila vide na nevolji, prnu jadna nebu pod oblake“, — i u Petranovića II., str. 378., gdje se kaže, da vila ima „krila i okriље“ pa ih skida, kad hoće da se kupa.

Vuk u svome rječniku kod riječi „vila“ piše (po narodnom kazivanju): „vila je svaka .... u bijelu tanku haljinu obučena“. Mislim, da se na to narodno kazivanje proteže epitet, koji se često u narodnijem pjesmama daje vilama: *bijela* vila; na pr. u Vuka II., str. 49., 134., 440., 605., — IV., 375., u Bogišiša str. 104., 226., *prebijela* vila u zborniku mat. hrv. II., str. 9. i t. d. Po mome mnijenju ima se pridjev *bijeli* uzimati tu za ruho, kao i pridjev *crni* u svezi *crni* kaluđer (na pr. u Vuka II., str. 371., 372.).

Koliko vila ima na svijetu, to se ne veli nigdje; na jednom se mjestu (u zborniku mat. hrv. II., str. 9.) spominje društvo od 30 vila, ali to dakako nijesu sve vile.

Za sve se vile ima misliti da su vazda mlade i lijepe. To bilježi Vuk na navedenome mjestu po narodnom kazivanju („vila je svaka mlada, lijepa“), i tome se ništa u narodnijem pjesmama ne protivi.

Razlikuju se, istina, mlađe i starije vile (matere i kćeri), kako je na pr. u Vuka II., str. 49.: „to gledale tri bijele vile, najstarija vila besjedila“, ali se i starije vile imaju misliti kao bića mladolika, jer se nigda ne spominju među vilama stare bake. A da su vile sve lijepe, tome se ne protivi, što se katkad za koju krasnu djevojku kaže da je ljepša od vile (na pr. u Vuka II., str. 134., 223.), jer su to pjesničke hiperbole.

Ako i jesu vile vazda lijepe i mlade, ali im ni ljepota ni mladost ne traje do vijeka, jer im ni život nije vječan, t. j. i one su, kao i ljudi, podložne smrti. To se vidi iz Petranovićeve pjesme II., str. 386.: „to izusti vila plemenita, to izusti, a dušu ispusti i umrije vila uz Nenada“. U Vuka VI., str. 120. i u zborniku mat. hrv. II., str. 7. ubija Marko Kraljević vilu brodaricu.

Glavnijem junacima naših narodnih pjesama vile su posestrime. U Vuka na pr. II., str. 440. razgovara se vila s Markom te mu govori: „pobratime Kraljeviću Marko!“ Svojim pobratimima pomažu one u nevolji ili savjetom ili djelom. Tako u Vuka II., str. 409. kad Musa kesegija na mejdanu nadvlada Marka i sjedne mu na prsi, onda Marko zove u pomoć vilu posestrimu; ona mu se odmah javi iz oblaka:

Zašto, brate, Kraljeviću Marko!
jesam li ti, bolan, govorila,
da ne činiš u nedelju kavge?
sramota je dvome na jednoga;
đe su tebe guje iz potaje?

Musa pogleda u oblak, otkle vila govori, u to „mače Marko nože iz potaje te raspori Musu kesegiju“. U Vuka III., str. 33. pomaže vila posestrima Starini Novaku, kojega po planini goni Grčić Manojlo i hoće da ga posiječe; vila zasjeni oči Manojlu i oslijepi ga, a onda ga Novak ubije. — Kad tri Turčina vrlo salete (u Vuka VI., str. 466.) Iva Seńanina i već hoće da ga pogube, on pozove vilu posestrimu u pomoć, onda vila doleti i —

desnom rukom zaklonila Iva,
a s lijevom angar izvadila
te Turcima oči povadila;
kada Turci oči izgubiše,
trže Ivo sablju od megdana,
svoj trojici odas'ječe glavu.

U Jukićevoj 20. pjesmi kazuje se: pošto Stojan Janković pogine na međdanu s Turčinom Nukićem, onda ńegova vila posestrima uzme iz ńegove kule sina mu Nikolu, kojemu je tek godina dana, pa ga kod sebe u planini hrani 12 godina, a onda ga oprema, da osveti svoga oca.

Rjeđe nego posestrime vile su ļube gdjekojim junacima, s kojima i djecu rađaju. U Bogišićevoj 39. pjesmi vila je ļuba Starine Novaka, s kojim ima sina Grujicu; u Petranovićevoj pjesmi II. br. 30. vila je ļuba Ļutice Bogdana te mu rađa dva sina i jednu kćer; a u zborniku mat. hrv. I. br. 51. kraļ je Vukašin muž vile i s ńome ima sinove Marka i Andriju. Sve su ove tri pjesme među sobom varijante, a sadržaj im je, kako je junak uhvatio vilu i preko ńene voļe vjenčao se s ńome i porod izrodio, a poslije vila odleti.

I same se vile rađaju iz braka vila s junacima; to se izrijekom ne kaže u pjesmama. ali drukčije ne može biti. Da među vilama imade matera i kćêrî, to se vidi iz Vuka II., str. 52., gdje se tri vile razgovaraju, i najstarija kaže: „čujete l' me, do dve mile *ćerke!* znate l', *ćerke*, jeste l' zapazile?“

Dosta ima pjesama, u kojima se govori o vilama kao o zlijem bićima, koja od osvete ili onako od pakosti ļudma zlo čine. U Vuka II. br. 11. govori se, kako je vila tako zavadila dva brata, da je jedan drugoga nožem probo; a u 26. pjesmi iste ńige vila ne da braći Mrńavčevićima sagraditi grad Skadar: „što majstori za dan ga sagrade, to sve vila za noć obaļuje“; grad se tek onda mogao sagraditi, kad je u temeļ uzidana mlada Gojkovica. Vukova pjesma II. br. 38. kazuje, kako je vila ustrijelila u grlo i u srce vojvodu Miloša, što je pjevao planinom, a vila mu je bila zabranila pjevati zavideći mu, što je u Miloša ļepši glas nego u ńe; ali Marko Kraļević uhvati vilu i nagna je svojim topuzom, te izvida Miloša. U Vuka VI. br. 8. nalazi se pjesma, koja govori, kako je vojvoda Dragić sa svatovima i s dva sina išao po vjerenice; kad se vraćaju planinom, vile ustrijele oba sina Dragićeva bez ikakva uzroka. Vile ne strijeļaju samo, nego i osļepļuju ļude. Malo prije smo već imali dva primjera, gdje vile to čine; u prvom osļepļuje vila junaka tijem, što mu oči zasjeni, a u drugome angarom iskopava oči Turcima. U Petranovićevoj pjesmi II. br. 23. (koja je rašírena varijanta prema navedenoj Vukovoj II. br. 38.) vila iskopava oči Reļi zato, što pjeva planinom, gdje su vile; i u toj pjesmi Marko topuzom i kangijom natjera vilu, da mu izvida pobratima. U Milutinovićevoj 122. pjesmi vila u planini rańava strijelom Ogńanina Vuka, što je lani po-

gubio ńena pobratima Marića Useina, još hoće da Vuku oči izvadi, ali on je Bogom sestrimi, da to ne čini; vila prima za Boga, izvida Vuka i oženi ga drugom vilom. Za vilu brodaricu veli se u Petranovića II., str. 375. da uzima „od junaka dvije oči crne“ (a od końa dvije noge prve), a tako se veli o ńoj i u Vuka VI., str. 119. i u zborniku mat. hrv. II., str. 6. Ovoj okrutnosti našijeh vila odgovara mjesto u Ilijadi II. 594. i d., gdje se kaže, kako su muze (t. j. vile pjevačice) uzele očińi vid tračkome pjevaču Tamiru, koji se pohvalio, da ļepše pjeva od ńih; a vidjeli smo, da poradi pjevańa i u Petranovića II. br. 23. vila osļepļuje Reļu (jamačno zato, što ļepše pjeva od ńe, premda se to izrijekom ne kaže).

I to smo već vidjeli, da vile umiju vidati rane na čovjeku; u Vuka II., str. 218., u Milutinovića str. 222. i u Petranovića II., str. 252. čine one to ļekovitim biļem; u Hörmanna II., str. 77. tri gorske vile vidaju od teškijeh rana Turčina Hrńicu mehlemom, što su ga same načinile (ne veli se od čega); u Vuka II., str. 36. veli se, kako je vila umila vodom Jovana, kojemu je ńegova mati-nemati sa svojim ļubaznikom oči izvadila, — „pa je vila Boga zamolila i Jovanu oči satvorila“. Čudotvorno to vidańe vilensko dokazuje, da vile koješta znadu, što ne znadu ļudi. To se vidi i iz Vuka II., str. 52., gdje vila svojim kćerima govori, kako bi se moglo dogoditi, da nerotkińa budimska kraļica rodi sina: treba da kraļ u Dunavu uhvati ribu zlatnokrilu i ńezino desno krilo dà dâ izjesti kraļici, onda će ona odmah zatrudńeti. U Vuka II., str. 440. tumači posestrima vila Marku Kraļeviću, šta znači posrtańe i plakańe Šarčevo: to znači, da će obojica skoro poginuti; zatijem mu govori, neka ode na vrh planine, tamo će naći bunar, neka lice u bunaru ogleda, pa će onda vidjeti, kad mu je umrijeti.

Kašto se misle vile ne kao neka viša, nego gotovo kao neka niža bića. U Vuka II., str. 518. latinski nekakav div dočekuje u planini svatove Stojana Popovića, da im otme darove i djevojku; za ń se veli: „pije junak crveniku vino, služi mu ga iz gorice vila“. U Petranovića II., str. 390. bratimi se Sibińanin Janko s vilom, a na rastanku „vila ńemu poļubila ruku“.

Iz onoga, što je dosad razloženo, vidi se, da su naši narodni pjevači vilama ostavili samo gdjekoju crtu, koja ih diže nad ļudma, a u ostalom su ih prilično izjednačili s ļudskijem ženama i djevojkama. To izjednačivańe ide tako daleko, da se vilama u gdjekojim pjesmama daju obična ženska imena; tako se u Petranovića II., str. 247. jedna vila zove Anđelija; isto se tako zove vila u zborniku

mat. hrv. I., str. 404.; u istoj knjizi na str. 200. vili daje ime Mandalina. U nekijem pjesmama zovu se vile osobitim izmišljenim imenima, koja se ne daju ženama; takovo je viliće ime Ravijojla u Vuka II., str. 215., — Jerisavļa u Petranovića II., str. 246., — Nadanojla u zborniku mat. hrv. I., str. 242., — Anđesila u istoj knjizi str. 405.

Kad su tako vile u ponajviše crta izjednačene sa ženama i djevojkama, onda nije čudo, što i one u Boga vjeruju; tome smo jednu potvrdu već malo prije imali, gdje je rečeno, kako se vila Bogu pomolila i izvidala oslijepļenoga Jovana; druga je potvrda u Vuka II., str. 218, gdje vila Ravijojla bratimi Marka Kraļevića, da je ne ubija, govoreći mu: „Bogom brate, Kraļeviću Marko! višnjim Bogom i svetim Jovanom!“ a treća na str. 440., gdje vila javļa Marku, da ne će umrijeti od junaka ni od oružja, nego „od Boga, od starog krvnika“. — Na str. 215. iste knjige govori vojvoda Miloš: „al' sam sinoć mlogo pio vino u planini s vilom Ravijojlom“, — dakle i vile piju vino kao i žene.

Dosta su često metnute vile u pjesme bez prave potrebe, već više kao kakav ukras. Ovamo idu počeci nekijeh pjesama, osobito iz novijih vremena, u kojima se kaže, kako je vila javila kojem junaku, šta se dogodilo ili šta se sprema. To imamo na pr. na početku 95. pjesme u II. knjizi Vukovoj, gdje se kaže, kako je u rano jutro pokliknula vila s Avale i javļa braći Jakšićima, kako su Turci sa tri strane udarili na Biograd. Takovi su počeci i u Vukovijem pjesmama IV. br. 43., 46.; — a u pjesmama iste knjige br. 21., 38., 40., 49. onaj, kome vila javļa važne za njega glasove, razgovara se s vilom o onome, što mu ona javļa. Ja mislim, da je u ovijem pjesmama vila uzeta samo poradi ukrasa, jer bi se oni glasovi mogli i drukčije kako javiti onome, kome treba, na pr. da mu ih tko knjigom javi. Poradi ukrasa je uzeta vila i u pjesmi Vukovoj II. br. 55., u kojoj ranjena Marka Kraļevića orao napaja vodom i krilima mu hlad čini; vila pita orla, zašto to čini, kakvo mu je dobro učinio Marko?, a orao odgovara vili. Ta je pjesma varijanta prema pjesmi, koja je u istoj knjizi pred njom; u toj pjesmi je mjesto orla soko, i sokola ne pita vila, nego sam Marko: „kakvo sam ti dobro učinio, kad si mene vode napojio i kad si mi ladak načinio?“ i soko Marku lijepo odgovara.

Napokon dodajem, da o vilama dosta ima govora i u bugaršticama i u muhamedovskijem pjesmama.

* * *

Bez dobra koňa ne može se u našoj nar. epici ni pomisliti junak, koji ide na mejdan ili u boj. Junak zna, da mu koń toliko vrijedi koliko i ńegova desnica. Zato naši junaci vrlo miluju svoje końe; vidjeli smo na str. 61—66., kako se oni često sa svojim końma razgovaraju kao s razumnom čeljadi. Neki końi u pjesmama svojom pameti spasavaju život gospodaru. U Vuka II., str. 282. dijeli mejdan ban Strahinić s Turčinom Vlah-Alijom, i kad Turčin baci kopļe na Strahinića, pogodio bi ga i ranio možda smrtno, ali Strahinić —

ima đoga końa od megdana;
kako kopļe na planini zviznu,
soko đogo pade na koļena,
iznad ńega kopļe preletilo,
udarilo o kamen studeni.

Isto je tako pametan i dorat bolanoga Dojčina, koji u Vuka II., str 467. mejdan dijeli s Usom Arapinom:

baci kopļe crni Arapine,
da udari bolesna Dojčina,
al' se doro boju naučio,
kleče doro do zelene trave,
visoko ga kopļe preturilo
te udara u zemļicu crnu.

To imamo i u Vuka III., str. 397., gdje aga od Ribnika kopļe baca na Ivana Senkovića, ali —

kleče dorat u zelenu travu,
Ivu kopļe visoko nadmaši,
ne može mu kalpak oboriti,
a kamo li raniti junaka.

Tako je i u Jukića na str. 271.

Kad je koń gospodaru svome i snagom i pameću glavni pomoćnik, nije čudo, što gospodar svoga końa grli i ļubi kao najboļega prijateļa. To čini na pr. Todor Jakšić u Vuka II., str. 604. („svoga vranca među oči ļubi"), kad vidi, da je sretno s ńegovom vjerenicom Ikonijom preplivao vodu Trutinu. Marko Kraļević „Šarca końa i grli i ļubi" (Vuk II., str. 217.), kad ga moli, da mu pomogne stići

vilu, koja je ustrijelila vojvodu Miloša. Stari Senković opremajući na mejdan svoga sina „doru sedla, ispod grive ļubi“ i govori mu, neka mu sina sretno iznese iz boja (Vuk III., str. 393.). U zborniku mat. hrv. IV., str. 558. junak odjahavši svoga dobra końa „zabaci mu obadva kajasa, u nozdrve poļubi hajvana, po grivi ga pleskom udario“. — Katkad govori junak svome końu „brate“ ili „slatki brate“, kako smo vidjeli na str. 63. da govori Turčin Alija.

Kako narodni pjevači imaju osobitu simpatiju prema dobrijem końma, to se vidi i otud, što im daju prema ńihovu obliku ili brzini lijepa imena: Gavran, Labud, Lastavica, Ždral (ili Ždralin na pr. u Petranovića II., str. 377.), Vila.[1] To dokazuje i epitet *vitez*, koji se daje końu (vidi na str. 46.).

* * *

Riječ k ń i g a ima dva glavna značeńa: 1. lat. liber, ńem. Buch, 2. lat. epistola, ńem. Brief. U obadva je ta značeńa upotrebļavaju i narodne pjesme. — Prvo značeńe imamo u svezi *kńige carostavne*. U staroj srpskoj kńiževnosti bilo je ļetopisa, koji su se zvali *carostavnici* (ili *rodoslovi*), a govorilo se u ńima o carstvima (t. j. o vladańima) pojedinih vladalaca srpskih po redu, kako su dolazili jedan za drugijem. Najstariji carostavnik (rodoslov) potječe od pisca XIV. vijeka arhiepiskopa Danila; u tom se djelu ne govori samo o starim vladaocima srpskim, nego i o arhiepiskopima. Narod je čuo, da se po manastirima nalaze *carostavnici* ili *kńige carostavne*, ali ne znajući, šta u ńima piše, nije razumio pravo ni značeńa pridjeva „carostavan“; zato ga je okrenuo u *starostavan* i u *staroslavan* u misli, da su one kńige *stare* ili da su *stare* i *slavne*. — U Vuka II., str. 195—196. dolazi Marko Kraļević na Kosovo sa kńigama „starostavnim“ i iz ńih dokazuje, da carstvo ne pripada ni Vukašinu ni Ugļeši ni Gojku, nego sinu cara Stjepana Urošu. Tu se dakle misli, da su one kńige upravo testament cara Stjepana; ispor. na str. 192. iste pjesme: „kod cara je (t. j. Stjepana) Marko pisar bio, u ńega su kńige starostavne, i on znade, na kome je carstvo“. U svojoj neukosti mislio je narod, da su u carostavnijem

[1] Potvrde vidi u akademičkom i u Ivekovićevu rječniku. Zadńe ime dolazi u Jukića na str. 82. Koń se (poradi brzine) poredi s vilom u Vuka VI., str. 431.; vidi u biļeški na str. 50.

knigama zabiļeženi budući događaji, pa tko te knige umije čitati, on može znati budućnost. Zato u Vuka II., str. 185—186. stari Jug Bogdan vadi knige „staroslavne“ i vidi u njima, da je Milica suđena Lazaru za ženu i da će Lazar s njome carovati „u Kruševcu kod vode Morave“ (u Petranovića II., str. 139. Jugu kazuju to knige „carostavne“). U Vuka II., str. 201. Miloš Obilić govori knezu Lazaru, neka gleda u knige „carostavne“, pa će vidjeti u njima, da će skoro Turci srpsko „carstvo preuzeti“ te će obarati crkve i manastire. — U Vuka II., str. 95. knige se „carostavne“ uzimaju za crkvene knige, iz kojih se sveštenici Bogu mole; to se isto veli za knige „starostavne“ u istoj knizi Vukovoj na str. 326.

U svijem primjerima, što smo ih dosad imali, govori se o *knigama* (carostavnim, starostavnim, staroslavnim), dakle u množini. Samo jedan primjer mogu ja navesti, u kojem je jednina; to je u Vuka VI., str. 153., gdje se govori za staroga kaluđera Janićija: „on uzima *knigu starostavnu*, knigu gleda, a suze proliva“ i govori Đurđu Smederevcu, da će mu bolesna kći onda ozdraviti, kad se on pokaje i ispovjedi. Kako se u ovom primjeru misli samo jedna knjiga, tako se isto samo jedna knjiga ima misliti i u svim naprijed navedenim primjerima osim u onima, što su navedeni iz Vuka II., str. 95. i 326. Na pitańe: zašto se kaže *knige* (u množini), ako je samo jedna? lako je odgovoriti. Vaļa naime znati, da je u starije doba našega jezika (do kraja XVIII. vijeka) riječ „knjiga“ bila t. zv. „plurale tantum“ (kao na pr. gusle, novine, vrata i t. d.), jer se mislilo nekoliko ili mnogo listova hartije zajedno sašivene i svezane. To je u našem akademičkom rječniku kod riječi „knjiga“ potvrđeno velikijem mnoštvom primjera iz starije književnosti. Trag toj porabi riječi „knjiga“ sačuvale su narodne pjesme, kad govore o „carostavnijem“ (starostavnijem, staroslavnijem) knigama. Da se tu ima doista misliti samo jedna knjiga, to se lijepo dokazuje, što na str. 184. u II. knizi Vukovoj nalazimo stihove: „Jug izvadi *knige* staroslavne“, a 3 stiha daļe o istijem se knigama veli: „vidite li, kako *knjiga* kaže“. Tako i na str. 195. čitamo: „Marko uze *knige* starostavne, *knige* gleda, a govori Marko“; a malo daļe na str. 196. Marko za iste knige veli: „*knjiga* kaže na Urošu carstvo“. — I u primjeru: „u ruku mu (t. j. đačetu samoučetu) *knige* saltijeri, te se moli Bogu po zakonu“ (u Vuka II., str. 92.) jamačno se ima misliti samo jedna knjiga. U Vuka I., str. 122—123. u istoj pjesmi o istoj knizi veli se u jednom stihu *knjiga*, a u drugome *knige*.

Što se tiče drugoga naprijed navedenog značeńa riječi *kńiga*, treba ovdje reći, da se kńige (t. j. pisma, poslanice) u našim narodnim pjesmama veoma često pišu. Pisańe kńiga u ńima isto je takav „locus communis“, kao što je na pr. pijeńe vina, jahańe końa, bratimļeńe i dr. Što se u Homera nigdje ne nalazi siguran trag pismu, otud se s pravom zakļučuje, da u Homerovo vrijeme pismo nije bilo poznato, ili ako je bilo poznato, a ono se vrlo malo upotrebļavalo. Iz naših narodnih pjesama ne bi se smio protivan zakļučak izvesti, t. j. što one vrlo često spomińu pisańe kńiga, to nije dokaz, da je prosti naš narod bio u pređašńim vijekovima potpuno pismen. Taj zakļučak bilo bi vrlo lako pobiti mnoštvom sigurnih istoričkih podataka, koji protivno govore. Još dodajem, da se i u „bylinama“ pisma spomińu, ali mnogo rjeđe nego u našijem pjesmama.

Kako neuk i nepismen čovjek ima slab pojam o pisaćem umijeću, to se vidi iz Vukove pjesme II. br. 90., u kojoj Đurad Čarnojević piše svome bratu Ivanu tri kńige, i to najedno, jednu za drugom, u kojima ga moli, da preda Latinima grad Solilo, grad Skatar i svoga tananog žerava (t. j. końa), onda će Latini pustiti ńega, Đurđa, iz tamnice, a inače ne će. Da je pjevač te pjesme bio pismen, jamačno bi rekao, da je Đurađ pisao svome bratu samo jednu kńigu, jer bi i u jednoj samoj kńizi mogao navesti sve ono troje, što Latini ištu za Đurđev otkup; ali kao nepismen čovjek mislio je pjevač, da za ono troje treba napisati tri kńige.

Stajaći je izraz za pisańe kńiga u našoj epici, da se pišu *na koļenu;* na pr. „brže pišu kńigu na koļenu“ u Vuka II., str. 136., — „ona piše kńigu na koļenu“ 596., — „brže kiti kńigu na koļeno“ u Vuka VI., str. 393., — „pa napravi kńigu na koļenu“ 493. i t. d. Ovaj je izraz potpuno realan, jer u sredoviječnim ilustriranim rukopisima dosta se često nalazi figura pisara, koji sjedi na klupčici ili na stolici pred stolom; na stolu je ono, što mu treba za pisańe (mastilo, šestar i dr.), ali papir ili pergamen drži pisar lijevom rukom na koļenu, a desnom drži pero i ńime piše. Vidi o tome u „Ruskom filologičeskom vjestniku“ g. 1897. I., str. 27.

Kad je tko u velikoj nevoļi pa piše nekome kńigu moleći ga, da mu pomogne, onda je on obično piše *krvļu od obraza*. Tako u Vuka II., str. 214. vojvoda Miloš iz tamnice latinske piše knezu Lazaru, da ga oslobodi tamnice: „Miloš sjede sitnu kńigu pisat, ne piše je, čim se kńige pišu, već je piše krvi od obraza“; kći turskoga cara u Vuka II., str. 391. piše Marku, da je izbavi od crnoga Arapina, koji hoće da je odvede: „u lice je perom udarila, od obraza krvi

otvorila, Marku sitnu knigu napisala". Drugi su takvi primjeri: u „Vijencu" str. 99., u Vuka VI., str. 176., 429. i t. d. I ta je crta realna, t. j. nije samo pjesnički ukras. Nekad su se doista pisala pisma krvlu, kad je tko bio u velikoj nevolji, samo da jače gane na milosrđe onoga, kome piše (a možda to i danas katkad biva). Vuk na str. 68. svoje knige „Правителствующии совѣтъ серóскии" piše, kako je Petar Nikolajević Moler, srpski vojvoda, budući od Turaka vrlo pritisnut u Loznici (g. 1813.) pisao pismo svojom krvlu srpskijem starješinama moleći ih za pomoć. — U Vuka II., str. 247. vojvoda Miloš piše knigu Marku Kraljeviću, da ga izbavi iz tamnice Vuče generala i pečati je svojom krvi: „pa u lice perom udario, od obraza krvi natočio, s krvi njemu knigu zapečati".

* * *

Među osobine epskih naših junaka ide to, što često plaču, i to ne samo od velike nevolje i žalosti, nego i onda, kad je plaču uzrok neznatan. Da navedem samo četiri primjera iz II. knige Vukove. Na str. 162. roni „grozne suze" car Stjepan, kad čuje, da Momir ljubi sestru Grozdanu; — na str. 168. plače ban Milutin, kad primi knigu od cara Stjepana, kojom ga zove u rat na Bugare; — na str. 247. plače Marko Kraljević, kad pročita knigu od vojvode Miloša, u kojoj mu javlja, da se nalazi u teškoj tamnici Vučinoj; — na str. 421. Marko „roni suze niz junačko lice" jašući niz Kosovo, jer nime sad vlada Arapin zulumćar. I u Homera često plaču i veliki junaci, pa nikome ne pada na um, da se tome čudi i da im zamjerava. Spomenut ću samo Ahilejev plač (u Ilijadi I. 349.) od gnjeva, što mu je Agamemnon oteo robinju, — plač Agam emnonov (u Ilijadi IX. 14.) u skupštini od žalosti, što su Trojanci osilili i pritisli Ahejce, — plač Odisejev kod Feačana (u Odiseji VIII. 83. i d. i 521. i d.) od ganuća, kad sluša pjevača Demodoka, koji pjeva o njemu i o drugim ahejskim junacima pod Trojom. — U ruskijem „bylinama" junaci mnogo rjeđe plaču nego li u našoj narodnoj epici i u Homera; plače na pr. u Hilferdinga na str. 109. Ivan Grozni za sinom Feodorom misleći, da je pogubljen.

Što naši i Homerovi junaci često plaču, to je dokaz, kako pjevači naših narodnih pjesama stoje kao i Homer bliže prirodi negoli mi obrazovani ljudi, koji bismo po našim kulturnim pojmovima držali za sramotno, kad bi ozbiljan čovjek grozno plakao, osobito pred drugima Naša obrazovanost nama nalaže, da koješta krijemo pred

drugijem ļudma, što ļudi, koji bliže stoje prirodi, ne kriju. Naši narodni i Homerovi junaci plaču bez zazora, jer je čovjeku plač prirodna potreba (kao i smijeh), a oni se nijesu toliko udaļili od prirode koliko mi.

Na str. 29—30. vidjeli smo, da u našoj narodnoj epici i u Homera plaču katkad i końi.

* * *

U Vuka II., str. 409. Kraļević Marko probada Musu kesegiju i vidi u ńemu tri srca: „jedno mu se srce umorilo, a drugo se jako razigralo, na trećemu ļuta guja spava“ (što guja Marku govori, to je rečeno na str. 67.). Ova crta o tri srca u ubijenom neprijateļu nalazi se i u drugim nekim nar. pjesmama: u Marjanovića str. 31., u „Vijencu“ str. 17., u Hörmanna II., str. 94., u Vuka VI., str. 171. Ja mislim, da u tijem pjesmama tri srca znače tri života; to je lako dopustiti, jer se srce shvaća kao izvor života, dok ono kuca, dotle čovjek živi; samo su pjevači zaboravili pravi smisao tijeh triju srca, t. j. ako tko ima tri života, onda nije dosta jednoć mu smrt zadati, nego to treba triput činiti, kako to vidimo u gdjekojim narodnim pripovijetkama, koje kazuju, kako je tko imao tri (ili četiri) života, pa mu nitko ništa nije mogao, makar ga i dvaput (ili triput) ubio, jer mu je još izatoga ostajao jedan život. Jedna je takva pripovijetka u Vuka, srpske nar. prip. II. izd., str. 185. i d. Ova ovako shvaćena i izvedena misao nalazi se u VIII. pjevańu Virgilijeve Eneide, st. 560. i d., gdje kraļ Evandar priča, kako je nekad u svojoj mladosti ubio kraļa Erula, kojega je morao triput ubijati, jer je imao tri duše (t. j. tri života):

kojemu (strašno je reći) Feronija mati je dala
tri, kad rodi ga, duše i oružjem triput da maše;
triput ga trebalo ubit, al' desnica ova mu tada
duše je uzela sve i oružje skinula troje.

* * *

Ima nekoliko primjera u narodnijem pjesmama, da se dukati ili uopće blago mjere čizmama; u Vuka II., str. 335—336. nudi dužd mletački Zemļiću Stjepanu najprije jednu, onda dvije i napokon tri čizme dukata, ako mu preda svoju snahu za ļubovcu; ispor. još: „daću tebe dvije čizme blaga“ (Vuk II., str. 547.), — „mlogo, kažu

potrošio blago, do tri čizme žutijeh dukata“ (Vuk III., str. 193.), — „evo tebe dvije čizme blaga“ (Milutinović str. 163.); vidi još primjere u Petranovića II., str. 159—160. i 654—655. Da bi se ovo samo po sebi nerazumljivo mjereńe dukata (ili blaga) na čizme razumjelo, navest ću iz Vukove pjesme III., str. 540. stihove, u kojima se kaže, kako Ivan Koičić piše knigu Turkiń Fazli-pašinici:

O kaduna Fazli-pašinice!
izdaj mene zlato dizdarevo,
zaručnicu bega Ljubovića;
vjera moja mene ne ubila,
skovaću ti od zlata papuče,
u papuče pet stotin' rušpija.[1]

Ivan dakle kaže, da će kaduni dati na dar zlatne papuče i u ńima 500 dukata, ako mu pribavi zaručnicu Ljubovićevu. Dalje se u pjesmi veli, da joj je on to doista i dao. Otud se dakle vidi, kako se dragocjene papuče napuńene dukatima drže za vrlo veliki dar. Mjesto dragocjenijeh papuča može tko kome u ime golema dara obećati ili dati dragocjene čizme pune dukata. Pomalo su pjevači mogli zaboraviti, da takove papuče ili čizme moraju i same sobom biti dragocjene, pa su neki pomislili, da su ljudi u staro doba dukate mjerili čizmama, što dakako nigda nije bilo.

* * *

Kad koji dobar junak prolazi kroz četu neprijateljsku sijekući sabljom desno i lijevo, a ona se rastupa, onda se to u nekijem pjesmama zove *sokak činiti* ili *graditi*. Ispor. „kroz ordiju sokak načinila“ („Vijenac“ str. 8.), — „do Tadije sokak načinio“ (str. 28.), — „kud nagoni sebe i dorata, sokak čini i sebi i ńemu“ (Hörmann I., str. 225.), — „pa udriše do tri pobratima, svaki sebi sokak načińaše“ (II., str. 71.), — „do Marka je sokak načinio“ (zbornik mat. hrv. II., str. 123.), — „vilen đogo Hrńovine Muje kudgod ide, sebi sokak gradi (IV., str. 394.). Na to su nalik i ovi primjeri: „ne desi se dobroga junaka, da uvati grdna zlosretnika, no mu sokak poljem učiniše“ (t. j. svatovi Maksimu Crnojeviću, koji kroz ńih leti na konju, da ubije Miloša Obrenbegovića, — u Vuka II., str. 559.),

[1] t. j. metnut ću. O izostavljańu glagola *metnuti* vidi u bilješki na str. 87.

— „pa potrže plamena anǵara (t. j. junak Žarko) i jarosno udari na Turke; Turci Žarku sokak napraviše“ (Vuk VIII., str. 39.). — Sasvijem istu frazu nalazimo često u „bylinama“; t. j. kad Ilija Muromac ili drugi koji junak udari snažno na dušmane, onda u ńihovijem redovima nastaje „ulica“; primjere vidi u Hilferdinga str. 154., 311., 896., 930., 1321. i t. d.

* * *

Ja sam g. 1897. u V. knizi „Nastavnoga Vjesnika“ napisao članak „Narodna imena mjesecima“ te sam na str. 252. došao do zakļučka, da imena *siječań*, *veļača*, *ožujak* i t. d. po svoj prilici nije sačuvao prosti narod, nego su se sačuvala knǐiževnom tradicijom među katoličkim popovima i fratrima i drugim pismenim ļudma. Mislim, da se od imena mjeseci nalazi u narodnijem pjesmama samo ime *prosinac*, i to samo u dvije pjesme, koje su za čudo muhamedovske: „zgledaše se jedan na drugoga baš ko vuci prosinca miseca“ (zbornik mat. hrv. III., str. 213.), — „na ńemu se dlaka podignula ko na vuku prosinca miseca“ (str. 229.). Tko bi znao reći, kako je ime „prosinac“ zalutalo u te dvije pjesme? Svakako je ovo, što sam ovdje rekao o imenima mjeseci u narodnijem pjesmama, potvrda onome mojem u „Nastavnom Vjesniku“ izrečenom zakļučku. Dodajem, da se sva imena dana u sedmici (*nedjeļa*, *ponedjeļak* i t. d.) nalaze u narodnijem pjesmama, jedna češće, druga rjeđe; dakle bi se nalazila i imena mjeseci, kad bi doista bila narodnijem pjevačima poznata.

McGILL UNIVERSITY LIBRARY

[redacted]

524023

DATE DUE

DUE	RETURNED
MAR 28 '72	NOV 8 '72

FORM 211A: L.J.D.